JULIAN JACKSON

CĂDEREA FRANȚEI

INVAZIA NAZISTĂ DIN 1940

Publisol.ro

CĂDEREA FRANȚEI

INVAZIA NAZISTĂ DIN 1940

The Fall of France. The Nazi Invasion of 1940
Julian Jackson
Copyright © Julian Jackson, 2003

Căderea Franței. Invazia nazistă din 1940 a fost publicată inițial în limba engleză în 2003.
Ediția în limba română este publicată prin înțelegere cu Oxford University Press.
Editura Publisol este singura responsabilă pentru această traducere a textului original.
Oxford University Press nu își asumă răspunderea pentru eventualele erori, omisiuni,
inexactități sau ambiguități din această traducere și nici pentru eventualele pierderi
cauzate de folosirea acesteia.

Căderea Franței. Invazia nazistă din 1940
Julian Jackson
© 2020 Publishing Solutions pentru prezenta ediție în limba română.
Foto copertă: © Bettmann / Getty Images

Este interzisă reproducerea integrală sau parțială a lucrării,
sub orice formă, fără permisiunea scrisă a editurii.

Editor:
Hadrian Mateescu

Traducător:
Mina Decu

Redactor:
Constantin Furtună

Corectori:
Marian Busuioc
Evelin Ceciu / www.corectura.ro

Concept grafic copertă:
Silvia Olteanu

DTP:
Radu Nan

Publisol

Casa Presei Libere, Corp A3-A4, Etaj 1
Tel.: 021.336.36.33
E-mail: office@publisol.ro
Găsiți cărțile noastre pe www.publisol.ro

Descrierea CIP poate fi consultată pe site-ul Bibliotecii Naționale a României

ISBN 978-606-098-089-6 - Ediție digitală - Epub

2022

Tipărit la ARTPRINT
www.artprint.ro

JULIAN JACKSON

CĂDEREA FRANȚEI

INVAZIA NAZISTĂ DIN 1940

Traducere din limba engleză de
Mina Decu

Publisol.ro

Mulţumiri

Cea mai mare parte a acestei cărţi a fost scrisă în timpul unui semestru sabatic în toamna anului 2001 şi aş dori să îi mulţumesc şefului meu de departament, profesorul Noel Thompson, pentru că mi-a oferit ocazia acestei perioade de reflecţie. Într-o formă sau alta, în ultimii cincisprezece ani, am predat în cadrul Departamentului de Istorie al Universităţii din Swansea un curs special despre Căderea Franței. În unii ani, lucrurile au funcționat mai bine decât în alții, dar, mai presus de orice, am învățat multe din această experiență și m-am bucurat de ea (așa cum sper că s-au bucurat și studenții). Am profitat foarte mult de conversațiile, electronice sau directe, cu Martin Alexander, Peter Jackson și Talbot Imlay. Talbot Imlay a avut amabilitatea de a-mi arăta câteva secţiuni din viitoarea sa carte despre Războiul Ciudat. Îi sunt recunoscător lui Katharine Reeve, editorul meu de la Oxford University Press, pentru comentariile şi sfaturile sale. De asemenea, îi sunt recunoscător lui Patrick Higgins pentru că şi-a făcut timp să citească întregul manuscris cu mare atenţie. Aceasta este, cu siguranţă, o carte mult mai bună ca urmare a criticilor şi sugestiilor sale. Poate că ar fi fost una şi mai bună dacă le-aş fi ascultat pe toate. În cele din urmă, aş dori să-i mulţumesc lui Eleanor Breuning, care a renunţat cu generozitate la multe ore din timpul ei pentru a face corecturile. Munca ei eroică şi ochiul ei vigilent m-au salvat de la mai mult decât nişte simple greşeli tipografice.

J.J.
Pentru Douglas

Scurtă cronologie

1934
6 februarie: Revoltele lui Stavisky la Paris
1935
11-14 aprilie: Conferinţa de la Stresa
18 iunie: Acordul naval anglo-german
2 octombrie: Invazia italiană în Abisinia
1936
7 martie: Germania reocupă Renania
3 mai: Frontul Popular câştigă alegerile din Franţa
septembrie: Se aprobă programul francez de reînarmare
14 octombrie: Belgia pune capăt alianţei militare cu Franţa
1938
10 aprilie: Daladier devine premier
28-30 septembrie: Semnarea Acordului de la München
30 noiembrie: Grevă generală în semn de protest faţă de suspendarea săptămânii de lucru de 40 de ore
1939
15-16 martie: Germania ocupă restul Cehoslovaciei
31 martie: Garanţia anglo-franceză pentru Polonia
23 august: Încheierea Pactului de neagresiune nazisto-sovietic
3 septembrie: Franţa şi Marea Britanie declară război Germaniei
30 noiembrie: Invazia sovietică a Finlandei
1940
10 ianuarie: Incidentul de la Mechelen
12 martie: Armistiţiul sovieto-finlandez
9 aprilie: Germania invadează Norvegia
10 mai: Germania invadează Ţările de Jos, Belgia şi Luxemburgul
13 mai: Trupele germane traversează râul Meuse la Sedan
15 mai: Forţele anglo-franceze din Belgia încep să se retragă
16 mai: Churchill la Paris
18 mai: Reynaud remaniază guvernul şi îl aduce pe Pétain
19 mai: Weygand îl schimbă pe Gamelin din funcţia de comandant
20 mai: Trupele germane ajung la Marea Mânecii, la Abbeville
21 mai: Weygand vizitează Ypres
22 mai: Liderii francezi şi britanici acceptă „Planul Weygand“
25 mai: Armistiţiul este menţionat pentru prima dată în Comitetul de Război francez
26 mai: Reynaud vizitează Londra; Gort decide să se retragă spre Marea Mânecii
28 mai: Capitularea Belgiei
26 mai-4 iunie: Evacuarea de la Dunkerque
5 iunie: Reynaud remaniază guvernul; Daladier pleacă şi vine de Gaulle
5-7 iunie: Armata germană străpunge linia Somme/Aisne

10 iunie: Guvernul francez părăseşte Parisul; Italia declară război Franţei
12 iunie: Weygand cere guvernului să solicite un armistiţiu
13 iunie: Ultimul consiliu de război franco-britanic se întruneşte la Tours
14 iunie: Trupele germane intră în Paris; guvernul francez se îndreaptă spre Bordeaux
15 iunie: Chautemps propune guvernului să ceară condiţii pentru un armistiţiu
16 iunie: Ofertă de uniune anglo-franceză; Reynaud demisionează; Pétain devine premier
17 iunie: Discursul radiofonic al lui Pétain care anunţă necesitatea armistiţiului
22 iunie: Semnarea armistiţiului franco-german

Abrevieri

AASF Advanced Air Strike Force / Forţa aeriană avansată de atac
BEF British Expeditionary Force / Forţa expediţionară britanică
CGT Confédération Générale du Travail / Confederaţia Generală a Muncii
CIGS Chief of the Imperial General Staff / Şeful Statului-Major General Imperial
CSR Consiliul Suprem de Război
DCR Division Cuirassée de Réserve / Divizie blindată de rezervă)
DI Division d'Infanterie / Divizie de infanterie
DIM Division d'Infantrie Motorisée / Divizie de infanterie motorizată
DLM Division Légère Méchanique / Divizie de infanterie mecanizată uşoară
RI Régiment d'Infanterie / Regiment de infanterie
RPF Rassemblement du Peuple Français / Adunarea Poporului Francez (partidul lui Charles de Gaulle)

PREFAŢĂ

Franţa *versus* Germania: povestea unei mari rivalităţi strategice

La începutul secolului al XIX-lea, Franţa ambiţiosului Napoleon Bonaparte stârnise adversitatea Europei întregi. O vreme, a fost greu de spus unde se vor opri graniţele noului imperiu francez. Cum anvergura dorinţelor împăratului părea nelimitată, toate celelalte puteri europene ale epocii au lăsat deoparte inerentele disensiuni dintre ele pentru a se ocupa de „marele pitic" (după cum era alintat francezul-corsican de corozivii foiletonişti din presa britanică). Iar Bonaparte, o vreme, a făcut faţă tuturor. Numele său a devenit mai mult decât un personaj din trecutul modern al Franţei – el este, de peste două secole, un autentic icon al istoriei europene.

Un imperiu în declin, un altul în chinurile facerii

Constrânsă spre Nord-Vest şi pe Atlantic de puterea Britaniei, Franţa acelui Napoleon I părea destinată să-şi reverse puterea spre centrul Europei, de pe malurile Canalului Mânecii până spre vecinele ţinuturi italiene sau spre mai îndepărtatele graniţe foste (şi viitoare) polono-lituaniene. Undeva, departe, se afla puternicul şi mereu vulnerabilul Imperiu al Ţarilor („ţar" fiind cuvântul pe care ruşii l-au contras din „cezar", tradiţionalul sinonim imperial). De-a latul unui continent întreg, între Franţa şi Rusia se afla în acel moment doar

Imperiul Habsburgic – dar care, de unul singur, părea incapabil să-şi apere posesiunile în faţa impetuosului lider francez.

Atunci, în primele decenii ale secolului al XIX-lea, Germania încă nu apăruse pe hartă. În Europa existau, desigur, germani. Doar că ei erau împărţiţi în mai multe stătuleţe şi, aparent, nu dădeau vreun semn că, în viitorul imediat, acolo se va întâmpla ceva. Anume, unul dintre acei germani era un mare admirator al idealurilor revoluţiei franceze şi, ulterior, a devenit un la fel de mare admirator al tânărului Napoleon Bonaparte. Numele său era Ludwig van Beethoven. Imediat după anul 1800, acest genial compozitor era convins că Bonaparte este întruparea idealurilor democratice ale europenităţii – şi, drept urmare, s-a considerat dator să-i dedice acestuia Simfonia a 3-a (Eroica), la care lucrase în primii ani ai noului veac. Doar că, la scurt timp, Napoleon Bonaparte a luat decizia de a se (auto)încorona împărat al francezilor – spre surprinderea aceluiaşi Beethoven care, într-un acces de dureroasă deziluzie, la aflarea veştii a început să smulgă pagini din partiturile Eroicei şi să le arunce, fără sens, prin camera sa de lucru.

Beethoven a fost doar unul dintre numeroşii germani dezamăgiţi de mersul evenimentelor din Franţa. Atât împăratul francez (mort într-un exil politic forţat) cât şi genialul compozitor german (mort într-un altfel de exil, biologic) aveau să rămână în istoriile ţărilor lor, la capitole diferite, iar „puntea” dintre ei rămâne şi azi una dintre capodoperele muzicii simfonice a umanităţii.

În anul 1815, când puterile învingătoare asupra lui Napoleon Bonaparte se adunau în Congresul de la Viena, micile state germane din confederaţia Rinului erau în număr de peste 30. Ordinea post-napoleoniană stabilită la Viena statua sferele de influenţă a patru

mari puteri (Marea Britanie, Rusia, Austria şi Franţa), iar după acel congres (numit „concertul naţiunilor”), care avea să asigure o pace relativă pe continent pentru viitorii aproape 100 de ani, acele numeroase formaţiuni germane amintite mai sus au început, treptat, varii forme de aglutinare, în primul rând economică, într-o confederaţie germanică altfel destul de instabilă. Dintre acele state, Prusia – mai ales – a devenit cea mai dinamică (politic şi militar) dintre toate. Germanii, în toate landurile, au fost atenţi la ruptura europeană pe care au reprezentat-o, pe continent, revoluţiile din 1848.

Printr-o evoluţie neaşteptată a lucrurilor, la mijlocul secolului al XIX-lea Franţa părea intrată în declin (a avut nevoie de sprijinul Angliei şi al Austriei pentru a înfrânge, toate trei, Rusia în războiul Crimeii, 1853-1856). În schimb, tot atunci, parcă nebăgat în seamă, un stat german – acea Prusie amintită mai sus – dădea semne că ar dori să-i strângă la un loc pe toţi germanii.

Romantism, idealuri şi mult naţionalism

Este interesant că romantismul european (curentul cultural-artistic ce a urmat influenţei cruciale a iluminismului în structura societală a continentului) a restructurat în profunzime această lume germanică, încă în formare. Dacă iluminismul a fost victoria intelectuală a Franţei şi a Britaniei, romantismul avea să fie creuzetul din care avea să se nască o nouă putere, în mijlocul Europei: Germania.

Aici, în această parte până atunci slab agregată a lumii germanofone, romantismul a adus idealuri, visare, dar şi o doză considerabilă de naţionalism. Iar naţionalismul şi visarea vor conduce, paradoxal, spre sintagme frumoase din punct de vedere

literar, dar care în politică, în următorul secol, vor avea un ecou tragic: „sânge şi oţel”, „glasul sângelui”, „onoare sau moarte”, „datoria de sânge”, „un popor – o datorie”, „un popor – un conducător” etc. Acest romantism, aşadar, printr-o paradoxală spirală a istoriei, avea să ducă spre structurarea armatei drept coloană vertebrală a identităţii prusace (ulterior germane), corpul ofiţeresc prusac va deveni o reală castă a naţiunii în (pre)facere şi, peste doar câţiva ani, ministrul-prezident al Prusiei, Otto von Bismarck, va deveni modelul de succes al militarismului politic european şi exponentul prin excelenţă a ceea ce se va chema realpolitik – adică pragmatismul transpus în practică de guvernare.

Mai simplu spus: curentul cultural-politic-intelectual al romantismului a avut consecinţe similare aproape peste tot. Romantismul i-a condus pe francezi, pe germani, pe italieni, pe români, pe polonezi sau maghiari ş.cl. spre exact aceeaşi destinaţie: multe idealuri şi multe fantasmări naţionaliste. În state care abia atunci se formau în structura lor modernă, precum Italia, România ş.a., naţionalismul de tip romantic va avea ecouri până în prima jumătate a secolului XX (de exemplu, în fascismul italian sau în legionarismul românesc se află o esenţă puternică de naţionalism romantic). Particularitatea Germaniei, în schimb, este alta: pentru a se întări ea a avut nevoie de câteva războaie. Germania, aşa cum o cunoaştem azi, este – probabil mai mult decât oricare alt stat european – rezultatul unei succesiuni de războaie, unele câştigate, altele pierdute. Desigur, şi alţii – vezi italieni, românii sau polonezii, dacă tot i-am amintit mai sus – au „profitat”, la un moment dat, de războaiele altora (italienii în 1866, românii în 1877, polonezii în 1918). Dar Germania are o poveste de o altă factură, comparabilă

poate doar cu cea a Rusiei: anume, nevoia de războaie pentru a-şi rezolva interese sau idealuri pentru a căror realizare, în timp de pace, ar fi cerut răstimpul a generaţii.

Prusia preia conducerea

La începutul anului 1864, regele danez Frederick al VII-lea murea fără moştenitori şi, în criza creată pentru controlul ducatului de Schleswig, s-a ajuns la un război dintre Danemarca şi Prusia – câştigat de aceasta din urmă. În anul 1866, o surpriză încă şi mai mare: la începutul verii (parte din lunile iunie şi iulie), Austria habsburgică şi Prusia îşi aruncă reciproc mănuşa, urmează apoi un război pe care părţile îl vor numi „războiul de şapte săptămâni", „războiul dintre fraţi" etc., iar deznodământul avea să împingă istoria Europei pe o altă traiectorie: Prusia a învins categoric Austria şi, din acel moment, influenţa habsburgică era exclusă din teritoriile germane controlate, tot mai intens, de Prusia. Sub conducerea acesteia din urmă, fosta confederaţie germană a deceniilor anterioare se va întări într-o nouă structură: o federaţie germană a nordului, din care „sudicii" austrieci erau excluşi. Prusia prelua leadership-ul lumii germanice – dar nu încă şi a celei germanofone.

În anul următor, ca o consecinţă a acestei crize din 1866, Austria habsburgică se va uni, printr-un compromis politic, cu regatul maghiar – şi astfel va lua naştere Austro-Ungaria, ultima (şi cea mai debilă dintre toate, date fiind vremurile) dintre întruchipările fostului mare Imperiu Habsburgic.

Undeva, într-o ţară anume din Răsăritul Europei, acest război austro-prusac a fost urmărit cu o atenţie aparte. Un domnitor pe nume Carol I, un german din familia Hohenzollern-Sigmaringen

proaspăt venit în Principatele unite ale Moldovei şi Ţării Româneşti, locuia într-un conac efectiv modest (nicidecum palat) din centrul nemodernizat al Bucureştiului şi, prin depeşe, presă şi scrisori de familie urmărea înfrigurat mersul conflictului. Primii ani ai acestui prinţ german prin teritoriile româneşti au fost un coşmar. În primul rând, acea România incipientă încă nu era independentă, dar nici nu era de jure parte a Imperiului Otoman (românii vor obţine independenţa abia în 1877-1878, luptând alături de ruşi împotriva Turciei în declin). Guvernele româneşti ale primului deceniu de domnie al lui Carol I au fost de un provizorat înduioşător – aproape după principiul câte un guvern de fiecare semestru sau de fiecare an; părea că acea constituţie pe care domnitorul Carol I o adaptase pentru români (împrumutată după constituţia belgiană din anii 1830) nu poate fi funcţională într-o ţară mai curând fundamentată, de secole, pe tranzacţionismul de tip bizantino-otoman decât pe contractele sociale, proprii lumii occidentale.

În anul 1870, domnitorul de la Bucureşti dădea încă numeroase semne de slăbiciune. Ca om, Carol I avea o voinţă foarte puternică, o modestie cu totul admirabilă şi un curaj de explorator politic într-un Orient latin despre care, cu toată educaţia sa (în stil militarist-prusac, desigur), ştia prea puţin la venirea în România.

Şi, tocmai atunci, un alt eveniment de pe scena franco-germană a Europei avea să schimbe traseul viitor al continentului – şi, în context, şi al lumii româneşti.

Germania s-a creat printr-un război cu Franţa

În vara anului 1870, un tron vacant din Spania avea să ducă spre o umilire de proporţii istorice a... Franţei.

Iată povestea acestui conflict: în acel an, împăratul Napoleon al III-lea şi miniştrii săi s-au opus categoric atunci când regenţa de la Madrid i-a propus tronul vacant prinţului german Leopold de Hohenzollern-Sigmaringen. Ducele de Gramont, ministrul francez al Afacerilor Străine, i-a spus clar regelui prusac Wilhelm I că, într-o astfel de situaţie, Franţa va reacţiona. Nedorindu-şi adâncirea crizei, Wilhelm I a făcut un pas înapoi, iar prinţul Leopold şi-a retras (pe 11 iulie acel an) opţiunea pentru tronul Spaniei.

Şi aici a intervenit mâna destinului, prin persoana insistentului ambasador francez în Prusia, contele Vincent Benedetti. Ca urmare a unei instrucţiuni venite de la Paris, ambasadorul l-a abordat direct pe regele Wilhelm I pe când acesta se afla în vacanţă, la o cură în staţiunea germană Ems. Era dimineaţa zilei de 13 iulie 1870 când cei doi au făcut o scurtă plimbare prin parcul staţiunii, timp în care Benedetti, pe un ton mai curând ultimativ, i-a cerut regelui să promită – pur şi simplu – că niciodată un Hohenzollern nu va ajunge pe tronul Spaniei. Politicos, Wilhelm I a spus că nu poate promite aşa ceva. Şi cei doi s-au despărţit în tăcere.

Premierul Otto von Bismarck se afla în acel moment la Berlin. Informat asupra cererii franceze, Bismarck a emis în aceeaşi zi un comunicat de presă din care rezulta că ambasadorul francez a fost impertinent în cerere, iar regele prusac foarte ferm în refuz.

La Paris, agenţia de presă *Havas* a preluat comunicatul, dar l-a tradus în franceză într-o manieră din care rezulta că Wilhelm I îl insultase grav pe ambasador – şi, prin aceasta, insultase chiar

Franţa. Ziarele pariziene de a doua zi, 14 iulie, au alimentat şi mai mult teza insultei – cerând răzbunare!

Pe 19 iulie 1870, Franţa a declarat război Prusiei. Franţa era convinsă, în context, că planul ei de luptă urma să fie facilitat şi de un sprijin venit din partea Austro-Ungariei (Parisul estimase că Danemarca şi Austria doreau să-şi ia revanşa asupra Prusiei, după înfrângerile din 1864 şi 1866). Dar, prudente, Austria şi Danemarca n-au sărit în sprijinul Franţei.

Şi, la capătul mai multor bătălii în cursul lunii august, pe 2 septembrie 1870, în urma înfrângerii decisive de la Sedan, împăratul Napoleon al III-lea preda sabia şi era luat prizonier de către prusaci – alături de peste 100 000 dintre soldaţii săi. *Le Second Empire* francez se prăbuşea în aceste condiţii, iar la Paris prelua puterea un guvern republican – care avea să continue lupta împotriva germanilor! –, ceea ce avea să conducă spre un asediu german asupra capitalei franceze şi la bombardamente asupra oraşului (Bismarck era grăbit să încheie pacea cât încă situaţia îi era favorabilă).

În cele din urmă, armistiţiul avea să fie semnat abia la finalul lui ianuarie 1871, în palatul de la Versailles. Noua Germanie imperială se năştea în cel mai celebru palat al regilor Franţei, din chiar acest război împotriva Franţei.

Pe 1 martie, prima paradă celebrând o victorie a armatei Germaniei unificate avea loc într-un Paris amorţit, înfrigurat şi înfometat.

Patru decenii de frustrare

Înfrângerea Franţei şi gloria Germaniei sunt două feţe ale aceleiaşi monede. Din acel moment, 1870-1871, se părea că jocul dintre cele

două puteri vecine nu poate fi decât unul cu sumă nulă: victoria unuia cere dezastrul celuilalt. Germania a încorporat în 1871 Alsacia şi Lorena, foste departamente de est ale Franţei. Mai mult, Bismarck a impus Parisului despăgubiri de război – la fel cum, cu decenii în urmă, în 1807, Napoleon a impus despăgubiri Prusiei învinse. În acest fel se crea o tradiţie ce avea să dăinuie mai bine de un secol.

Victoria Prusiei asupra Franţei a fost o surpriză pentru mulţi europeni (inclusiv pentru elita politică şi intelectuală din România domnitorului Carol I). Dar principala consecinţă a acestei victorii n-a fost doar umilirea şi dezorientarea Franţei – ci faptul că un colos demografic, militar şi economic lua naştere în centrul Europei, între Franţa şi Rusia şi deasupra (geografic vorbind) Austro-Ungariei. Cu o populaţie ceva mai mică, în 1871, decât cea a Franţei (32 milioane, respectiv 38 milioane), dar ulterior în creştere mai rapidă decât cea franceză, Germania va deveni, la cumpăra secolelor XIX-XX, prea mare pentru un continent atât de mic.

Dar, în cele patru decenii care au urmat războiului franco-prusac, frustrarea celor două state vecine a fost comună. Pe de o parte, desigur, Franţa a asimilat greu ideea înfrângerii, ca şi pierderea de teritorii din vecinătatea Rinului. Pe de altă parte, Germania suferea de „febra coloniilor” – adică, frustrarea de a se autopercepe a fi o mare putere a lumii civilizate dar, totodată, de a nu fi parte din împărţirea colonială a lumii. Această revanşă colonială a fost îndelung dorită de Germania – chiar dacă îi era clar că ea nu se va putea rezolva decât printr-un nou război, dus împotriva unei puteri coloniale (sau mai multora).

E foarte interesant că acest conflict franco-german din 1870-’71 a modificat şi comportamentul altor puteri ale epocii. De exemplu,

profitând de acea criză şi de faptul că întreaga Europă urmărea consecinţele înfrângerii Franţei şi ascensiunii (neo)imperiului german, Rusia ţarilor a început să încalce programatic (şi pragmatic, desigur) angajamentele pe care şi le luase în urma înfrângerii din războiul Crimeii – cu alte cuvinte, a început din nou să se înarmeze şi să-şi înnoiască flota militară, inclusiv cea din nordul Mării Negre, de la Sevastopol. În aceste condiţii, apropierea dintre Franţa şi Rusia, în ultima parte a secolului al XIX-lea, s-a produs oarecum firesc – ambelor state le era teamă că noul Reich german apărut le va pune în pericol stabilitatea, graniţele şi viitorul.

Undeva, nu foarte departe, oarecum de sus (cel puţin pe hartă), un alt imperiu privea pieziş către afacerile europene: Regatul Unit al Marii Britanii (acesta este, după 1707, numele Angliei). „Perfidul Albion" – o formulă îndrăgită de toţi europenii mai mult sau mai puţin învecinaţi Britaniei, fie ei francezi sau germani, portughezi, spanioli sau italieni etc. – este o expresie a cărei origine, se pare, coboară către Evul Mediu european, poate chiar secolul al XIII-lea. De ce? Tocmai din cauza izolării britanice – graţie căreia, după dorinţă, Anglia intervenea în treburile europene când era în putere sau, la nevoie, se retrăgea ca un arici pe insula/insulele sale ori de câte ori „the fog of war", sau ceaţa războiului, îi punea probleme.

În cazul nostru, spre sfârşitul secolului al XIX-lea, Marea Britanie era prinsă într-un „mare joc" geopolitic împotriva Rusiei pentru controlul unor drumuri de acces pe continentul asiatic: acest „the great game", cum este el cunoscut în manualele de geopolitică, se referă la o Mare Britanie care vedea harta lumii ca pe o continuitate Vest – Est (adică traseul pe care britonii doreau să îl controleze – către perla de pe coroana lor colonială, adică India), în timp ce Rusia

ţarilor, simultan, vedea acest diferend ca fiind o ruptură Nord – Sud, pentru că scopul Rusiei era instaurarea unui control propriu spre Sud (Afganistan), ieşirea prin aceasta la mările calde ale Oceanului Indian şi, deci, bararea drumului britanicilor spre India.

Ironia istoriei face că în acest mare joc geopolitic, din Asia, Marea Britanie şi Rusia au rămas prinse timp de decenii – răstimp în care, în Europa, puterea Germaniei (ex-Prusia) creştea de la an la an. Prinsă în confruntarea cu Rusia, Britania nu şi-a dat seama, o vreme, ce pericol anume se profila în centrul Europei. Şi, din acest punct de vedere, lucrurile au devenit şi mai complicate după 1880-1890, când germanii şi-au arătat tot mai clar intenţia de a construi o flotă comercială şi militară în măsură să intre în competiţie cu acei britoni care, de două secole aproape, se considerau stăpânii legitimi ai celor şapte mări (sintagma „the seven seas" înseamnă, de fapt, toate oceanele şi mările lumii).

Războiul plutea în aer, nevăzut de nimeni

Otto von Bismarck era convins că, mai devreme sau mai târziu, francezii vor încerca redeschiderea ostilităţilor, atunci când condiţiile le vor fi favorabile. Prin urmare, Germania a avut, în jurul anului 1880, două priorităţi: în primul rând, să se asigure de neutralitatea Marii Britanii în cât mai multe probleme continentale şi, în al doilea rând, alcătuirea unei alianţe anti-franceze – lucru început în 1879, printr-o alianţă cu Austro-Ungaria, la care s-a adăugat în 1882 Italia, astfel luând naştere Tripla Alianţă (la care, în secret faţă de Parlament sau faţă de presa locală, a aderat în 1883 şi România, prin regele Carol I).

De cealaltă parte, Franţa şi Imperiul Ţarist ajungeau, în 1892, la un acord de sprijin reciproc în cazul unor ameninţări venite dinspre Tripla Alianţă. Ulterior, Franţa şi Anglia semnau, în aprilie 1904, aşa-numita Antantă cordială – care era iniţial un acord în privinţa coloniilor, plecat din iniţiativa regelui britanic Eduard al VII-lea. Mai apoi, în anul 1907, se formaliza alianţa dintre Franţa, Marea Britanie şi Rusia – viitoarea Antantă.

În anii 1912-1913, două războaie în Balcani aveau să testeze aceste alianţe. Dar, departe de a difuza tensiunile, aceste conflicte le-au acutizat – vezi apropierea Turciei (înfrântă în Primul Război Balcanic) şi Bulgariei (înfrântă în al Doilea Război Balcanic) de Germania şi Tripla Alianţă. Drumul spre viitorul război mondial era deschis.

Un student sîrb din Bosnia avea să apropie scânteia de butoiul cu pulbere, împuşcându-i pe moştenitorul tronului Austro-Ungariei, Franz Ferdinand, şi pe soţia acestuia, veniţi în vizită la Sarajevo. Era ziua de duminică, 28 iunie 1914.

Pe 28 iulie 1914, Austro-Ungaria a declarat război Serbiei (pe care o considera în spatele atentatului). Când a aflat că vărul său, ţarul Nicolae al II-lea, a decretat mobilizarea armatei, kaiserul german Wilhelm al II-lea a declarat război Rusiei, pe 1 august, şi ulterior Franţei, pe 3 august. Pe 4 august, Marea Britanie declara la rându-i război Germaniei şi ulterior, pe 13 august, Austro-Ungariei. Toată acea lună august a văzut o sarabandă de declaraţii de război – resturile unui cavalerism ce avea să dispară în caracterul efectiv industrial al războiului ce începuse. Iar conflictul a devenit de-a dreptul mondial în momentul în care, pe 23 august 1914, Japonia declara război Germaniei.

Marele Război ar fi trebuit să fie şi ultimul

Peste patru ani, în 1918, destrămarea taberei germane a început pe 29 septembrie, când aliata Bulgarie a semnat armistiţiul – în paralel cu înfrângerea armatei turce pe frontul oriental, în faţa englezilor, la Megiddo (în Israelul de azi). Pe 4 noiembrie, îngenuncheată pe mai multe fronturi şi pradă unor dezertări în masă, armata austro-ungară semna şi ea armistiţiul, la o vilă din apropiere de Padova (vila Giusti), în nordul Italiei.

Rămasă fără principalul aliat, Germania era simultan terenul mai multor crize. Pe de o parte, mai multe revolte ale soldaţilor şi marinarilor, care refuză lupta. În mai multe oraşe se înfiinţează consilii ale muncitorilor şi soldaţilor, după modelul rusesc (leninist) din anul precedent. Pe 9 noiembrie, împăratul Wilhelm al II-lea va abdica şi un guvern republican de criză va fi constrâns să semneze încetarea ostilităţilor – în ziua de 11 noiembrie 1918, în trenul de campanie al mareşalului francez Foch, tras în pădurea Compiègne (la nord-est de Paris).

Din zilele imediat următoare, casta ofiţerilor – plus inclusiv statul-major al armatei – vor dezvolta o teză interesantă, pe care aliaţii proaspăt învingători din Antanta nu au băgat-o iniţial în seamă: anume, aceea că armatei germane i s-a înfipt un pumnal în spate de către o clasă politică ineptă, trădătoare (şi probabil cumpărată, se spunea). Această teză se baza pe o evidenţă: e adevărat, războiul nu ajunsese încă pe teritoriul Germaniei, puterea industrială a ţării nu fusese afectată de nicio distrugere produsă de inamic (ci doar de grevele şi revoltele muncitorilor locali), iar armata imperială a fost

obligată să se retragă de pe anumite teritorii ocupate fără a fi propriu-zis înfrântă în luptă (precum, de exemplu, retragerea armatei germane din România).

Un bărbat de 30 de ani începe să țină discursuri

Cartea lui Julian Jackson, care începe în paginile următoare, vorbeşte despre revanşa pe care Germania va încerca să o ia în faţa Franţei (şi a reuşit, cel puţin în prima parte a celui de-Al Doilea Război Mondial). Cu alte personaje şi alte chipuri, vechea rivalitate franco-germană s-a reaprins iarăşi în septembrie 1939, ducând la ceea ce autorul acestui volum descrie foarte bine şi analizează în detaliu – adică episodul numit Căderea Franţei, petrecut cu o viteză surprinzătoare, în iunie 1940.

Cum a fost posibil acest episod?

În istorie, un efect are întotdeauna mai multe cauze – şi aşa stau lucrurile şi aici. Dar un om anume a jucat un rol esenţial în căderea Franţei – pentru că el a văzut în această victorie tocmai răzbunarea pentru umilirea Germaniei din 1918. Cine a fost acel om?

La începutul verii anului 1919, numeroase corpuri ale armatei germane încă nu demobilizaseră trupa – pentru că doar ele mai puteau împiedica, se părea, căderea definitivă a ţării în haos deplin, pe fondul agitaţiei socialist-comuniste în plin avânt.

Un ofiţer al armatei germane staţionate la München, pe nume Karl Mayr, a avut atunci ideea recrutării unor caporali şi sergenţi, dintre cei cu vederi vădit naţionaliste şi simpatizanţi ai tezei „pumnalului în spate”, pentru a-i folosi ca agenţi de influenţă în mediul soldaţilor şi pe la întrunirile ce aveau loc în oraş.

Printre aceştia era şi un caporal relativ firav şi cu privirea fixă, care-i ura de moarte pe comunişti şi care spunea că nu armata Franţei a înfrânt Germania, ci o ocultă mondială a evreilor.

Acest caporal veteran de război, în vârstă de 30 de ani, a ţinut primul lui discurs politic în ziua de 12 septembrie 1919, într-o berărie münchenează. Numele lui era Adolf Hitler.

Adrian Cioroianu

INTRODUCERE

Ianuarie 1940. Sir Edmund Ironside, şeful Statului-Major General Imperial, rezumă impresiile sale despre armata franceză după o vizită în Franţa:

> Trebuie să recunosc că, la început, nu am văzut nimic în neregulă cu armata. Generalii sunt cu toţii experimentaţi, deşi poate un pic cam bătrâni după standardele noastre. Niciunul dintre ei nu părea să fie lipsit de încredere în sine. Niciunul dintre ofiţerii de legătură nu a observat vreo scădere a moralului printre soldaţi, ca rezultat al aşteptării îndelungate ce a venit după emoţia mobilizării. Mi-am zis că nu putem fi siguri de nimic, până când nu are loc prima confruntare. În 1914, mulţi ofiţeri şi soldaţi au clacat, dar bătrânul Joffre a făcut faţă situaţiei cu bărbăţie. Ne va îngădui oare Blitzkriegul, atunci când va veni, să îndreptăm lucrurile dacă situaţia se va repeta? Trebuie să recunosc că nu ştiu. Dar îmi spun tot timpul că trebuie să avem încredere în armata franceză. Este singurul lucru în care mai putem avea încredere. Armata noastră nu este una numeroasă, aşa că suntem dependenţi de francezi. Nici măcar nu mai avem armata pe care o aveam în 1914. Totul ţine de armata franceză şi nu putem face nimic în această privinţă.[1]

Când Ironside a scris aceste cuvinte prudente, Franţa şi Marea Britanie se aflau deja în război cu Germania de mai bine de trei luni, dar până atunci aproape că nu avuseseră loc lupte. Planul Aliaţilor era de a sugruma economia de război germană prin impunerea unei blocade şi, în acelaşi timp, de a-şi consolida propria putere militară. Intenţia era de a organiza o ofensivă în 1941 sau 1942, odată ce armatele britanică şi franceză vor fi fost complet pregătite. Dacă

germanii atacau între timp, Aliaţii trebuiau să fie gata să le ţină piept. Graniţa dintre Franţa şi Germania era apărată de fortificaţiile Liniei Maginot, dar graniţa franceză cu Belgia şi Luxemburg era neprotejată. Aici aproape totul ar fi depins de pregătirea pentru luptă a armatei franceze.

La 10 mai, germanii şi-au lansat ofensiva în vest, invadând Ţările de Jos, Belgia şi Franţa. Ţările de Jos au capitulat după şase zile. La 13 mai, germanii au reuşit să treacă râul Meuse la Sedan şi au înaintat spre Marea Mânecii, ameninţând să taie calea de retragere a forţelor britanice, franceze şi belgiene aflate în Belgia. La 28 mai, belgienii s-au predat. Între 26 mai şi 4 iunie s-a reuşit evacuarea din portul francez Dunkerque, de la Marea Mânecii, a celei mai mari părţi a forţelor britanice, înainte ca acestea să cadă în mâinile germanilor. Acum, prezenţa militară britanică pe continent fusese redusă aproape la zero, iar germanii erau liberi să se îndrepte spre sud, spre inima Franţei. Aceştia au străpuns apărarea franceză de pe râurile Aisne şi Somme. Guvernul francez a părăsit Parisul la 10 iunie, iar germanii au ajuns în oraş patru zile mai târziu. La 22 iunie, guvernul francez a semnat un armistiţiu cu Germania. În numai şase săptămâni, francezii fuseseră înfrânţi. Acesta a fost cel mai umilitor dezastru militar din istoria Franţei.

Întrebările generalului Ironside cu privire la armata franceză păreau să-şi fi primit răspunsul într-o manieră care trebuie să fi întrecut chiar şi cele mai negre coşmaruri ale sale. La jumătatea lunii iunie, un observator francez, prins în valul uriaş de oameni care fugeau din Paris spre sud pentru a scăpa de germani, a întâlnit o armată foarte diferită de cea pe care Ironside o văzuse cu cinci luni mai devreme:

> Am dat peste câţiva soldaţi izolaţi, fără arme, cu privirea plecată în jos şi cu bocancii târşâindu-se prin iarba de pe marginea drumului. Au evitat un biciclist, apoi au trecut pe lângă o maşină staţionată fără să pară că văd nici omul, nici automobilul. Mergeau ca nişte orbi, ca nişte fantome dezarticulate. Se ţineau deoparte de ţăranii cu căruţele lor, de orăşenii cu maşinile lor, [...] mergeau singuri, ca nişte cerşetori care renunţaseră chiar şi la cerşit. Eram martorii începutului debandadei, dar încă nu ştiam asta. Îi luam drept nişte mocăiţi, credeam că regimentele lor sunt mult în faţă.[2]

Consecinţele imediate ale înfrângerii au fost devastatoare pentru Franţa. Jumătate din ţară a fost ocupată de trupele germane. Într-o zonă neocupată din sud a fost instaurat un regim autoritar, cu capitala în oraşul balnear Vichy, sub conducerea eroului din Primul Război Mondial, mareşalul Pétain. Democraţia era moartă în Franţa. Țara a fost eliberată de britanici şi americani în 1944 şi a fost instaurată din nou o republică democratică. Dar trauma înfrângerii din 1940 a continuat să marcheze poporul francez. În cuvintele istoricului René Remond, care în 1940 era un om tânăr:

> Este posibil ca pentru un popor să nu existe o încercare mai teribilă decât aceea de a-şi vedea trupele înfrânte: pe o scară a crizelor, aceasta este catastrofa supremă. Aproape că nu contează dacă poporul a fost dominat de un spirit pacifist sau de unul militarist, dacă a urât războiul sau s-a lăsat abandonat în braţele lui, [...] înfrângerea lasă în urmă o traumă profundă şi de durată care afectează pe oricine. Ea lezează ceva esenţial în fiecare din noi: o anumită încredere în viaţă, sentimentul mândriei, o stimă de sine de care nu ai vrea să te poţi lipsi.[3]

Căderea Franţei a fost un eveniment care a avut ecou în întreaga lume. Pentru Rebecca West, care scria la scurt timp după eveniment, a fost o tragedie care „se situează la fel de sus în istorie, cum Hamlet, Othello şi Regele Lear se situează în artă“[4]. După cum observa *New York Times* cu câteva zile înainte de capitularea Franţei, Parisul era văzut în toată lumea ca „o fortăreaţă a spiritului uman. [...] Când Parisul este bombardat, lumea civilizată este bombardată“. În Australia, *Sydney Morning Herald* titra: „Una dintre luminile civilizaţiei mondiale s-a stins“. La 19 iunie, prim-ministrul canadian Mackenzie King declara: „Este miezul nopţii în Europa“. A fost panică la Moscova, unde Stalin era foarte conştient de faptul că înfrângerea Franţei îi permitea lui Hitler să îşi îndrepte atenţia spre est. După cum îşi amintea Hruşciov în memoriile sale: „Stalin a tras nişte înjurături neaoşe ruseşti şi a spus că acum Hitler ne va da, cu siguranţă, cu capul de pereţi“.[5] Avea dreptate. Hitler a invadat Uniunea Sovietică în iunie 1941. În Orientul Îndepărtat, prăbuşirea Franţei a creat un vid de putere în Indochina franceză şi a stârnit ambiţiile expansioniste ale Japoniei. Pe scurt, înfrângerea Franţei a declanşat o escaladare rapidă a războiului: a contribuit la transformarea a ceea ce fusese, până atunci, un conflict european limitat într-un război mondial.

Rapiditatea prăbuşirii Franţei, colapsul total al acesteia, a frământat multe minţi de atunci şi până astăzi. Ministrul britanic de externe, lordul Halifax, scria la 25 mai 1940: „Misterul a ceea ce pare a fi eşecul francez este la fel de mare ca întotdeauna. Singura stâncă fermă pe care toată lumea a vrut să construiască în ultimii doi ani a fost armata franceză, iar germanii au trecut prin ea aşa cum au trecut prin polonezi“. Mai târziu, în memoriile sale, Halifax a scris despre

Căderea Franţei că a fost un „eveniment care, la momentul respectiv, părea ceva atât de imposibil de crezut, încât era aproape cu siguranţă ireal, sau dacă nu ireal, atunci măcar ceva incomensurabil catastrofal“.[6] Scriitorul francez Antoine de Saint-Exupéry (autorul celebrului roman *Micul Prinţ*), care în 1940 era pilot şi a văzut o mare parte din catastrofă din aer, îşi începe memoriile sale despre evenimente cu următoarele cuvinte: „Cu siguranţă că trebuie să visez“[7].

În Franţa, căutarea de ţapi ispăşitori a început numaidecât. Imediat după înfrângere, a apărut o întreagă literatură de acuzaţii şi declaraţii de autoflagelare, cu titluri precum *Groparii Franţei* (de André Géraud), *J'Accuse! Bărbaţii care au trădat Franţa* (de André Simon), *Adevărul despre Franţa* (de Louis Lévy). O carte, publicată în 1941, se intitula chiar *Dieu a-t-il puni la France?* (*A pedepsit Dumnezeu Franţa?*). Răspunsul a fost, bineînţeles, da. În funcţie de orientările ideologice, oamenii dădeau vina pe politicieni sau pe generali, pe agitatorii comunişti sau pe fasciştii din coloana a cincea, pe învăţători sau pe industriaşi, pe clasa de mijloc sau pe clasa muncitoare. Ei dădeau vina pe individualism, materialism, feminism, alcoolism, *dénatalité* – prăbuşirea natalităţii, descreştinare, destrămarea familiei, declinul patriotismului, trădare, malthusianism sau literatură imorală.

Dezbaterea privind Căderea Franţei continuă din 1940, dar acum, cel puţin, este posibil să privim evenimentul cu mai multă seninătate şi să renunţăm la tonul polemic şi acuzator. Acesta va fi scopul cărţii de faţă: să relateze povestea înfrângerii, să explice de ce a avut loc şi să reflecteze asupra consecinţelor sale pentru Franţa şi pentru întreaga lume. Prima parte a cărţii oferă o naraţiune a înfrângerii; a

doua parte reflectează asupra cauzelor şi consecinţelor acestei înfrângeri, puse în lumină de perspectiva narativă anterioară.

Căderea Franţei are mai multe aspecte: a însemnat înfrângerea militară, prăbuşirea unui sistem politic, destrămarea unei alianţe dintre două ţări şi, în etapele sale finale, dezintegrarea aproape completă a societăţii. Astfel, fiecare dintre cele patru capitole narative din partea I va aborda evenimentele dintr-un unghi diferit. Primul capitol analizează aspectele militare ale înfrângerii: doctrina militară franceză, reînarmarea, strategia Înaltului Comandament şi desfăşurarea operaţiunilor militare. Al doilea prezintă relaţiile dintre Franţa şi aliaţii săi: de ce Franţa avea atât de puţini aliaţi în 1939, modul în care britanicii şi francezii se priveau reciproc, modul în care au cooperat în timpul luptelor şi relaţiile dintre personalităţile aflate la conducere. Cel de-al treilea capitol analizează aspectele politice ale înfrângerii: contextul politic francez, structurile politice şi conducerea Franţei, relaţiile dintre politicieni şi militari. Al patrulea capitol se ocupă de starea de spirit a poporului francez: pacifismul francez din perioada interbelică, atitudinea populaţiei franceze faţă de război, pregătirea armatei franceze şi modul în care soldaţii au luptat odată ce germanii le-au atacat ţara.

În partea a II-a analizăm modul în care aceste naraţiuni diferite se potrivesc între ele. Este vreunul dintre aceşti patru factori – strategia militară, relaţiile cu aliaţii, politica, starea de spirit a populaţiei – mai important decât oricare dintre ceilalţi? Cum sunt ei legaţi unul de celălalt? Vina acestei catastrofale înfrângeri o poartă întreaga naţiune sau ea s-a datorat doar unor calcule greşite ale liderilor militari? Este oare necesar ca un eveniment de o asemenea magnitudine să aibă o cauză care poate fi identificată într-un anumit

moment din istoria Franţei? Răspunsurile la aceste întrebări vor depinde, bineînţeles, nu doar de faptele care au marcat acest deznodământ, ci şi de propriile abordări filosofice ale celor care analizează evenimentul. Istoricul militar britanic Basil Liddell Hart a scris cândva că „războiul nu este un joc care se câştigă prin forţă brută, ci prin inteligenţa şi fineţea liderilor săi“. Lev Tolstoi, pe de altă parte, era celebru pentru convingerea sa că victoria într-o bătălie depindea de masive forţe istorice, aflate dincolo de controlul oricărui individ. El a luat în derâdere ideea că Napoleon ar fi avut vreun control asupra derulării bătăliei de la Borodino. Acest lucru îl conduce pe Tolstoi la următoarea concluzie: „Dacă în descrierile istoricilor, mai ales în ale istoricilor francezi, găsim că la ei războaiele şi bătăliile se desfăşoară după un plan dinainte stabilit, singura concluzie pe care o putem trage de aici este că aceste descrieri sunt greşite“[8]. Această concluzie pesimistă are cel puţin meritul de a ne reaminti că naraţiunile atent şlefuite ale istoriei militare sunt predispuse să înlăture adevăratele probleme de pe câmpul de luptă. Tolstoi ni-l oferă pe Pierre Bezuhov rătăcind pe câmpul de la Borodino, în căutarea unei bătălii şi găsind doar confuzie; Stendhal ni-l oferă pe Fabrice del Dongo, care descoperă abia ulterior că a participat la „bătălia de la Waterloo“. Acesta este motivul pentru care am încercat în capitolele narative care urmează să le permit şi soldaţilor simpli să-şi spună povestea, nu doar generalilor, diplomaţilor şi politicienilor.

PARTEA I

Povestea

„– Comandant iscusit, răspunse Pierre, e acela care a prevăzut toate eventualităţile... care adică ghiceşte toate gândurile adversarului.

– Dar asta nu-i cu putinţă, spuse prinţul Andrei, ca şi când ar fi rostit un adevăr demult dovedit.

Pierre se uită mirat la el.

– Totuşi, zise el, se spune că războiul e ca un joc de şah.

– Da, confirmă prinţul Andrei, cu deosebirea minimă că la şah te poţi gândi la fiecare mişcare cât pofteşti, că acolo eşti în afară de legile timpului şi pe deasupra cu deosebirea că la şah calul bate întotdeauna pionul şi că doi pioni sunt întotdeauna mai tari decât unul singur, pe când la război, un batalion e uneori mai puternic decât o divizie, iar alteori mai slab decât o companie. Valoarea comparativă şi relativă a trupelor nimeni n-o poate cunoaşte.“

(Lev Tolstoi, *Război şi pace*, Ed. Univers, Bucureşti, 1985)

1

„SUNTEM ÎNVINŞI“

16 mai 1940. Churchill la Paris

În dimineaţa zilei de 15 mai 1940, la cinci zile după ce germanii îşi lansaseră ofensiva spre vest, Winston Churchill a fost trezit de un apel telefonic de la Paul Reynaud, prim-ministrul francez.

Vorbea în engleză şi, evident, era stresat. „Am fost înfrânţi“. Cum nu am răspuns imediat, a spus din nou: „Suntem învinşi; am pierdut bătălia“. Am spus: „Cu siguranţă nu se poate întâmpla atât de repede“. Dar el a răspuns: „Frontul este rupt lângă Sedan; se revarsă în număr mare cu tancuri şi maşini blindate“.

Apelul lui Reynaud nu a fost o surpriză totală. Încă din seara precedentă, el îi trimisese un mesaj lui Churchill în care îl anunţa pe acesta că situaţia era „foarte serioasă“ şi îi cerea zece escadrile britanice de vânătoare suplimentare. Churchill a făcut tot ce a putut pentru a-l linişti pe Reynaud, amintindu-i că au existat momente în 1914 şi 1918 care păreau la fel de disperate.

Până la sfârşitul zilei, gravitatea crizei a devenit şi mai evidentă. Generalul Gamelin, comandantul suprem, l-a informat pe ministrul apărării, Édouard Daladier, că situaţia era catastrofală. Daladier a strigat la telefon că era necesar să contraatace.

– Cu ce? a întrebat Gamelin. Nu mai am rezerve.

– Atunci, asta înseamnă distrugerea forţelor armate franceze.

– Da, între Laon şi Paris nu mai am nici măcar un singur batalion de soldaţi la dispoziţie.

Nimic nu mai stătea între armata germană şi capitala Franţei.

În dimineaţa zilei de 16 mai, Reynaud şi alţi lideri politici au discutat posibilitatea ca guvernul să evacueze Parisul, aşa cum a recomandat guvernatorul oraşului, generalul Héring. Pentru moment, au decis să nu facă acest lucru, spre a nu provoca panică în rândul civililor. În cadrul administraţiei însă, panica se instalase deja. În timp ce politicienii discutau, un fum gros se ridica deasupra oraşului – personalul de la Quai d’Orsay, Ministerul francez de Externe, începuse să ardă documente pentru a preîntâmpina căderea

lor în mâinile germanilor. Dosarele fuseseră aruncate pe ferestre şi îngrămădite într-un foc de tabără pe peluzele Quaiului. Un înalt funcţionar, Jean Chauvel, a încercat să ardă câteva documente în biroul său, dar nu a reuşit decât să dea foc şemineului.[9]

Fumul putea fi văzut din clădirea parlamentului, aflată alături, unde, la ora 15.30, Reynaud a ţinut un discurs sfidător şi superficial, care a fost întâmpinat cu ovaţii. La ora 17.30, Churchill a sosit la Quai d'Orsay pentru o întâlnire cu liderii francezi. Acesta îşi aminteşte:

> În niciun moment nu ne-am aşezat în jurul unei mese. Pe toate feţele se citea deznădejdea. În faţa lui Gamelin, pe un şevalet şcolăresc, se afla o hartă de aproximativ doi metri pătraţi care pretindea că arată frontul Aliat. Linia acestuia era marcată de o mică, dar sinistră protuberanţă la Sedan. [...] Generalul a vorbit poate cinci minute, fără ca altcineva să scoată vreun cuvânt. Când s-a oprit, s-a lăsat o linişte adâncă. Am întrebat atunci: „Unde este rezerva strategică?" şi reluând în franceză, pe care am folosit-o cu indiferenţă (în toate sensurile): „*Où est la masse de manoeuvre?*". Generalul Gamelin s-a întors spre mine şi, cu o mişcare din cap şi o ridicare din umeri, a spus: „*Aucune*". Nu există.
>
> A urmat din nou o pauză lungă. Afară, în grădina de la Quai d'Orsay, nori de fum se ridicau din mari ruguri aprinse şi am văzut de la fereastră venerabili oficiali împingând roabe pline cu documente spre ele. [...] La un moment dat, l-am întrebat pe generalul Gamelin când şi unde îşi propune să atace flancurile protuberanţei. Răspunsul său a fost: „Inferioritate numerică, inferioritate de echipament, inferioritate de metodă" şi apoi o ridicare din umeri, lipsită de speranţă.

Acum, Churchill era convins şi el de gravitatea situaţiei. Întorcându-se la ambasada britanică, a transmis la Londra că, în opinia sa, francezilor ar trebui să li se trimită, aşa cum au cerut, încă şase escadroane de luptători. El a avertizat că „rezistenţa Franţei poate fi înfrântă la fel de repede ca şi cea a Poloniei“ şi a încheiat: „Subliniez din nou gravitatea extremă a momentului“. Mai târziu a scris despre aceste zile dramatice: „Am rămas mut. Ce mai putem noi crede acum despre măreaţa armată franceză şi înalţii ei comandanţi?“.[10]

Misteriosul general Gamelin

Cum a fost posibil ca, la numai şase zile după atacul german, marea armată franceză să pară a fi pe punctul de a se prăbuşi? Oare nu spusese generalul Weygand, într-un discurs ţinut la Lille, în 14 iulie 1939: „Cred că armata franceză este mai eficace decât oricând în trecutul ei istoric; are echipamente şi fortificaţii de foarte bună calitate, un moral excepţional şi o comandă superioară remarcabilă“. Chiar dacă o astfel de declaraţie publică de ridicare a moralului nu ar trebui să fie privită ca literă de lege, ea reflecta un optimism general din partea Înaltului Comandament francez. La 10 mai 1940, când generalul Gamelin, de obicei rezervat, a primit vestea că atacul german începuse, a fost văzut „mergând în sus şi în jos pe coridorul fortului său fredonând o melodie cu un aer mulţumit şi marţial”. Un alt observator a comentat că „era într-o formă excelentă, arborând un zâmbet larg“[11]. Poate că Gamelin era uşurat că, după atâtea alarme false, ofensiva mult aşteptată începuse, dar buna sa dispoziţie reflecta, de asemenea, o încredere reală în perspectivele Franţei.

Gamelin a fost cel care a informat guvernul, în cadrul unei reuniuni ţinute la 23 august 1939, că armata era „pregătită pentru război“.

Reuniunea fusese convocată imediat după ce Franţa a aflat că Uniunea Sovietică semnase un pact de neagresiune cu Germania. Acest lucru făcea aproape inevitabil ca Hitler să se îndrepte în câteva zile împotriva Poloniei, aliatul Franţei. Au fost prezenţi toţi şefii de servicii. Daladier i-a întrebat dacă Franţa putea sta deoparte în timp ce Polonia era ştearsă de pe harta Europei şi ce măsuri ar trebui să ia Franţa. Gamelin a spus fără echivoc că Franţa nu avea „nicio altă opţiune“ decât să-şi onoreze angajamentele faţă de Polonia. Acest lucru nu însemna, totuşi, că era gata să treacă la ofensivă. Strategia sa era să se pregătească pentru un război de lungă durată (*guerre de longue durée*). Francezii, împreună cu aliaţii lor britanici, ar fi asfixiat economia germană printr-o blocadă şi, în acelaşi timp, şi-ar fi consolidat forţele armate pentru a fi în măsură să organizeze o ofensivă în 1941 sau 1942. În cele din urmă, se credea că potenţialul economic superior al Aliaţilor le va oferi acestora un avantaj militar; între timp, ei erau pregătiţi defensiv pentru a face faţă oricărei ofensive germane. Sfatul din ziua de 23 august 1939 al lui Gamelin a avut cu atât mai multă greutate cu cât contrasta izbitor cu atitudinea pe care o avusese cu un an mai devreme, în momentul crizei de la München, când făcuse tot posibilul pentru a descuraja guvernul să intre în război. El avertizase că războiul va aduce o „bătălie modernizată de pe Somme“. La fel, în 1936, el tăiase avântul celor care mergeau pe ideea unui răspuns militar la reocuparea Renaniei de către trupele germane.

Sfatul lui Gamelin din 1939 a fost ascultat şi pentru că acesta avea reputaţia de a fi o persoană extrem de prudentă şi cumpătată. În alte privinţe, trebuie spus, personalitatea lui era evazivă. Cea mai bună biografie a sa este numită, în mod corespunzător, „Misterul

Gamelin“[12]. Misterul este adâncit şi de faptul că tot ce s-a scris despre el a fost umbrit de cele întâmplate în 1940. „Un comandant învins este un comandant discreditat“, spunea mareşalul Foch, comandantul trupelor franceze din Primul Război Mondial.

Născut într-o familie de militari în 1872, Gamelin a intrat rapid în atenţia superiorilor săi ca un om de o inteligenţă remarcabilă. În 1914, după izbucnirea războiului, a fost numit în Marele Cartier General al lui Joffre. Chiar dacă mai târziu, în război, şi-a făcut onorabil datoria pe front, reputaţia lui s-a format ca fiind un ofiţer al Marelui Cartier General. I s-a atribuit un rol important în stabilirea strategiei Bătăliei de pe Marna, care a oprit înaintarea germană în septembrie 1914. Deşi Joffre şi Gamelin erau unul opusul celuilalt, cei doi au lucrat foarte bine împreună. Dacă Joffre era tăcut pentru că, de multe ori, nu avea nimic de spus, nu se poate spune acelaşi lucru şi despre Gamelin, un intelectual de rasă, căruia îi făcea oricând deosebită plăcere să vorbească despre pictură sau filosofie. Mulţi dintre cei care l-au cunoscut au spus că Gamelin aducea mai mult a prelat sau a academician decât a soldat. Oamenii comentau adesea pe seama strângerii lui „moi“ de mână.

Înlocuirea lui Joffre după Bătălia de la Verdun, din 1916, l-a învăţat pe Gamelin ce înseamnă să-ţi cultivi relaţiile politice. Într-adevăr, el şi-a datorat ascensiunea rapidă de după 1918 în parte succesului său în acest sens. De asemenea, l-a ajutat în carieră faptul că a fost unul dintre puţinii generali de frunte care nu a fost suspectat că nutrea simpatii antirepublicane. În 1935, după retragerea generalului Weygand, Gamelin a devenit cea mai importantă personalitate a armatei franceze. El era comandantul suprem desemnat pe timp de război, fiind, de asemenea, şi şef de stat-major, ceea ce însemna că el

se ocupa de pregătirea armatei pentru război şi că tot el prelua comanda în cazul izbucnirii războiului. Ultima persoană care ocupase ambele funcţii, în acelaşi timp, fusese Joffre, în 1911.

Politicienilor le-a fost mult mai uşor să aibă de-a face cu Gamelin decât cu belicosul şi irascibilul Weygand, care adora confruntările. Gamelin le-a evitat întotdeauna. Gamelin prefera să le evite. Când un subaltern îl ruga să aleagă între două sugestii, el scria adesea „de acord“ pe margine. Acest lucru putea fi însă neliniştitor. Daladier, care, de regulă, se înţelegea bine cu el, s-a plâns la un moment dat că a discuta cu Gamelin este ca şi cum ai încerca să ţii nisipul să nu-ţi alunece printre degete. Era greu de aflat dacă Gamelin era atât de evaziv, pentru că era într-atât de inteligent, încât putea mereu să întrevadă mai multe variante cu sorţi de izbândă sau pentru că nu îi plăcea să îşi asume responsabilitatea.

Modul lui alunecos de a fi este prezentat ca fiind o trăsătură personală de real succes în memoriile sale, unde Gamelin demonstrează în diferite rânduri că ceea ce a spus într-un moment anume a însemnat exact opusul a ceea ce a părut să însemne atunci. Astfel, afirmaţia lui din 23 august, cum că Franţa ar fi pregătită de război, ar fi trebuit interpretată, pur şi simplu, doar că armata era pregătită „pentru mobilizare şi concentrare“.

„Gata de război”. Tancuri şi tunuri

Încrederea pe care Gamelin o afişa în 1939 era susţinută de evoluţia rapidă în domeniul reînarmării, înregistrată, după un început destul de şovăitor, în a doua jumătate a anilor 1930. În prima jumătate a deceniului, când încrederea în dezarmare era la apogeu, iar criza economică impusese tăieri de buget, au fost operate reduceri

importante ale cheltuielilor militare. Primul plan de reînarmare al Franţei a fost adoptat în 1934, pentru ca apoi să fie urmat de o reducere a cheltuielilor în anul următor. Reînarmarea a devenit o prioritate abia după reocuparea Renaniei de către Germania, survenită în martie 1936. Acest eveniment a determinat guvernul de stânga al Frontului Popular, nou numit, să anunţe, în septembrie 1936, un program de reînarmare în valoare de 14 miliarde de franci, care urma să includă producţia a 3 200 de tancuri. În martie 1938, după Anschluss, a fost aprobat un alt program pe patru ani (12 miliarde de franci), concentrat în special pe artilerie şi tunuri antiaeriene. În 1934, cheltuielile militare reprezentau o cincime din totalul cheltuielilor guvernamentale; în 1938, ele reprezentau peste o treime.

Deşi decizia de reînarmare data din 1934, rezultatele întârziau să apară. Producţia a fost iniţial împiedicată de o serie întreagă de obstacole. După ani de austeritate şi investiţii insuficiente, industria franceză de armament nu a fost capabilă să răspundă noilor cereri care îi erau adresate. În 1934, maşinile-unelte din fabricile franceze erau în medie cu 13 ani mai vechi decât cele din Germania (20 de ani, faţă de şapte). În fabrica Hotchkiss, piesele erau finisate manual, cu pila, aşa cum probabil că se întâmpla în anii 1890. Pentru a înrăutăţi situaţia, armata nu prea înţelegea economia producţiei de armament. Aceasta a cerut prezentarea a numeroase prototipuri înainte de a aproba producţia în masă a unui model selectat. De exemplu, prototipuri ale tunului antitanc de 47 mm – unul dintre cele mai bune din dotarea armatelor europene în 1940 – existau încă din 1935. Dar discuţiile interminabile din armată cu privire la necesitatea unui tun atât de mare şi apoi nenumăratele modificări ale

specificaţiilor tehnice au făcut ca primele bucăţi să nu fie gata de livrare înainte de ianuarie 1939. Înlocuirea vechii puşti Lebel fusese luată în discuţie încă din 1926, dar o decizie privind un înlocuitor a apărut abia în 1936. Un astfel de perfecţionism i-a neliniştit pe producători, care nu prea erau stimulaţi să modernizeze uzinele fără garanţia unui flux constant de comenzi. De asemenea, producţia a fost perturbată de conflictele de muncă şi de grevele din timpul guvernării Frontului Popular (1936-1937). În 1936, guvernul Frontului Popular a naţionalizat o serie de fabrici de armament (în special din industria aeronautică) şi, dacă pe termen lung acest lucru a contribuit la modernizarea fabricilor, pe termen scurt a provocat disfuncţionalităţi suplimentare. În ciuda creşterii cheltuielilor, numărul de tancuri produse *a scăzut,* de fapt, între 1936 şi 1938.

Abia de la începutul anului 1939 au început să se vadă rezultatele investiţiilor în industria armamentului. În acel an au fost produse 1 059 de tancuri, iar în primele şase luni ale anului 1940, 854. Procesul de reînarmare a fost, în cele din urmă, unul remarcabil. Armata franceză avea la dispoziţie, în 1940, în nord-estul ţării, aproximativ 2 900 de tancuri moderne. Acest lucru însemna că erau într-un număr ceva mai mare decât cele de care dispuneau germanii (inclusiv tancurile cehe pe care Germania le confiscase).

De asemenea, din punct de vedere calitativ, tancurile franceze erau probabil la înălţimea celor germane. Comparaţiile calitative sunt dificil de făcut, deoarece există nenumărate criterii de luat în considerare – mărime, viteză, grosimea blindajului, putere de foc, manevrabilitate –, iar un tanc trebuie judecat în funcţie de rolul pe care este menit să îl îndeplinească. Cu toate acestea, este în general recunoscut faptul că, în ceea ce priveşte performanţa globală, cel mai

bun vehicul blindat din 1940 a fost unul francez, SOMUA S35, un tanc mediu rapid, bine protejat şi cu o putere de foc mai mare decât echivalentul său german (Panzer III).

Francezii aveau, de asemenea, cel mai bun tanc greu – B1, cu varianta B1bis[13] –, a cărui combinaţie de putere de foc şi protecţie îl făcea mai eficient decât echivalentul său german, Panzer IV. Blindajul său era de două ori mai gros decât al oricărui tanc german şi era înarmat cu un tun de 47 mm montat pe turelă şi un tun de 75 mm montat pe carcasă. B1 a avut câteva neajunsuri. Era mai lent decât Panzer IV (25 km/h faţă de 40 km/h) şi, din cauza dimensiunilor sale, consuma mai mult combustibil. Acest lucru însemna că putea funcţiona doar între trei şi cinci ore şi jumătate. Tancurile trebuiau să fie însoţite de cisterne de combustibil pe şenile, capabile să opereze pe orice tip de teren, dar, la acel moment, acestea nu erau în număr suficient, iar realimentarea trebuia să se facă uneori cu ajutorul cisternelor civile. Acest lucru s-a dovedit a fi o problemă majoră în 1940. Atât SOMUA, cât şi B1 mai aveau o carenţă. Tunurile lor de pe turelă erau operate de un singur om, care trebuia să încarce, să ţintească şi să tragă. La tancurile germane, aceste sarcini erau îndeplinite de doi sau trei oameni, ceea ce însemna că puteau trage de trei sau patru ori mai repede. În cele din urmă, deoarece tunul principal al B1 se afla în corpul navei, nu în turelă, acesta putea fi dirijat doar prin rotirea întregului vehicul. Pe scurt, B1 era puternic, dar mai puţin manevrabil decât Panzer IV.

Principalele caracteristici ale tancurilor franceze şi germane

FRANCEZE						GERMANE					
Denumire	*Greutate (tone)*	*Viteză (km/h)*	*Blindaj*	*Armament (n × n mm tun/n mitraliere)*	*Echipaj*	*Denumire*	*Greutate (tone)*	*Viteză (km/h)*	*Blindaj*	*Armament (n × n mm tun/n mitraliere)*	*Echipaj*
Bibis	32	28	60 mm	1 × 75 (caroserie), 1 × 47 (turelă)/2	4	*Panzer IV*	25	40	30 mm	1 × 75/2	5
SOMUA S35	20	40	50 mm	1 × 47/1	3	*Panzer III*	20	40	30 mm	1 × 37/2	5
Hotchkiss H39	12,5	20	40 mm	1 × 37/2	2	*Panzer II*	15	27	30 mm	1 × 20/1	3
Hotchkiss H35	11	25	40 mm	1 × 37/2	2	*Panzer I*	6	39	13 mm	0/2	2
Renault R35	10,5	19	30 mm	1 × 37/1	2						

Dacă francezii şi germanii erau mai mult sau mai puţin egali în ceea ce priveşte numărul de tancuri, piesele de artilerie ale francezilor erau mult mai numeroase decât cele ale germanilor – 11 200 de tunuri, faţă de 7 710 –, iar în cadrul lor, tunurile grele de calibru mare erau într-o proporţie mai mare. Cu toate acestea, francezii nu erau la fel de bine dotaţi ca germanii cu tunuri antitanc. Întârzierile în producerea tunului de 47 mm au făcut ca doar 270 dintre acestea să fie gata până la mobilizare. Acest număr era cu mult sub necesar, neputându-se astfel atinge obiectivul de douăsprezece tunuri pentru fiecare divizie de infanterie. Mai puţin puternic, dar foarte eficient, a fost tunul de 25 mm, din 1934. Acestea nu erau atât de puţine, dar tot nu erau suficiente. Multe divizii trebuiau să folosească în continuare modelul de 37 mm, care data din războiul precedent şi care nu era eficient împotriva tancurilor moderne. Toate aceste tunuri aveau dezavantajul de a se baza în cea mai mare parte pe transportul cu cai sau tractoare transformate. Şi mai grave erau deficienţele Franţei în materie de tunuri antiaeriene, cu doar aproximativ 3 800 de tunuri franceze medii şi grele, faţă de 9 300 de tunuri germane. Cel mai puternic tun francez – tunul de 90 mm – era fabricat într-un număr

prea mic. Multe unităţi au fost nevoite să utilizeze tunurile de 75 mm rămase din 1918 sau chiar mitralierele uşoare.

Cu siguranţă, reînarmarea Franţei nu era completă în septembrie 1939, dar dacă Gamelin era pregătit să accepte războiul, era pentru că ritmul tot mai alert al producţiei de armament sugera că, acolo unde mai existau deficienţe, acestea puteau fi depăşite în curând. La doar câteva zile după declaraţia de război, guvernul a creat pentru prima dată un minister al armamentului, condus de Raoul Dautry, unul dintre acei tehnicieni-administratori remarcabili pe care Franţa s-a priceput dintotdeauna să îi producă. Dautry, absolvent al instituţiei de elită École Polytechnique, şi-a petrecut cea mai mare parte a carierei conducând căile ferate franceze. Dar existau limite în ceea ce puteau realiza energia prodigioasă şi flerul organizatoric ale unui singur om, iar în timpul Războiului Ciudat, reînarmarea franceză a fost afectată de nenumărate probleme. Zeci de mii de muncitori calificaţi fuseseră chemaţi în armată: la uriaşa uzină Renault de lângă Paris, forţa de muncă a scăzut de la 35 000 de oameni la 12 000 în doar câteva zile. Chiar şi după ce haosul a fost rezolvat şi muncitorii recrutaţi au fost trimişi înapoi la fabricile lor, a fost nevoie de câteva luni pentru ca producţia să revină la normal. Producţia anumitor tancuri, inclusiv B1, a scăzut efectiv în ultimul trimestru al anului 1939.

În primăvara anului 1940, situaţia se îmbunătăţise. De asemenea, se făcuseră paşi importanţi în depăşirea penuriei de tunuri antitanc: producţia lunară de tunuri de 47 mm s-a dublat între septembrie 1939 şi aprilie 1940. În luna mai, existau aproximativ o mie de astfel de tunuri. Când germanii au atacat, ar fi trebuit să existe suficiente asemenea tunuri pentru ca fiecare divizie să îşi primească numărul

stabilit, dar multe dintre ele ieşiseră atât de recent din fabrică, încât nu ajunseseră să fie distribuite armatei.

Forţele aeriene

Cele mai mari probleme au fost întâmpinate în cadrul forţelor aeriene. Reînarmarea începuse în 1934 cu aşa-numitul Plan I, care prevedea producerea a 1 343 de avioane. Industria aeronautică, constituită din circa 40 de firme cvasiartizanale, a fost aruncată într-un haos total de acest val neaşteptat de comenzi. De fapt, în momentul în care erau livrate, avioanele erau deja uzate moral, deoarece planul a fost lansat exact în momentul în care erau iminente o serie de inovaţii tehnologice majore. Problema a fost agravată de faptul că modelele comandate în cadrul Planului I erau avioane multifuncţionale, capabile să servească drept bombardiere, avioane de vânătoare şi avioane de recunoaştere (abreviate în franceză BCR, de la *Bombardement-Combat-Renseignement*). Prin urmare, acestea nu s-au remarcat la niciuna dintre aceste categorii. Decizia de a construi BCR-uri a fost un compromis nefericit care a apărut în urma unor dispute de lungă durată cu privire la rolul adecvat al forţelor aeriene. Mulţi aviatori au fost seduşi de ideile teoreticianului italian Giulio Douhet, care credea că forţele aeriene pot câştiga războaie pe cont propriu prin bombardamente „strategice” – adică prin distrugerea puterii economice a inamicului în urma bombardării obiectivelor industriale. Cu toate acestea, armata dorea ca forţele aeriene să opereze în principal în sprijinul operaţiunilor terestre.

Un nou plan (Planul II) a fost lansat în septembrie 1936, cu prioritate pentru bombardiere – 1 339 de bombardiere la 756 de

avioane de vânătoare – deoarece noul ministru al aerului, Pierre Cot, era un convertit la teoria bombardamentelor strategice. Soarta Planului II nu a fost mai glorioasă decât a predecesorului său. Haosul din fabrici a fost exacerbat de programul de naţionalizare al Frontului Popular. Între ultimul

Reînarmarea aeriană

Denumirea planului	*Data*	*Total*
Plan I	aprilie 1934	1 343
Planul II	septembrie 1936	2 851
Planul V	martie 1938	4 739
Planul V (revizuit)	martie 1939	5 133
Planul V (revizuit)	septembrie 1939	8 176

trimestru al anului 1937 şi primul trimestru al anului 1938, producţia medie lunară de avioane a scăzut de la 40 la 35. În 1936, Luftwaffe a depăşit forţele aeriene franceze atât din punct de vedere calitativ, cât şi cantitativ. Când premierul francez a vizitat Londra în noiembrie 1937, premierul britanic l-a taxat cu privire la starea lamentabilă a forţelor aeriene franceze. Câteva luni mai târziu, generalul Vuillemin, şeful statului-major al forţelor aeriene franceze, a avertizat guvernul că, într-un război, forţa aeriană franceză va fi distrusă în câteva zile. El a continuat aceste avertismente pe tot parcursul anului, mai ales după o vizită în Germania, în 1938, din care s-a întors foarte impresionat de forţa Luftwaffe (aşa cum şi trebuia să fie). Atunci când Daladier a pornit spre München, el era înarmat cu o scrisoare de la Vuillemin, care îl avertiza că Franţa nu avea, de fapt, o forţă aeriană.

Dimensiunea forţei de muncă în industria aeronautică

Data	*Forţa de muncă*
noiembrie 1934	21 500
decembrie 1936	35 200
mai 1938	48 000
ianuarie 1940	171 000
mai 1940	250 000

Sursă: P. Facon, *L'Armée de l'air dans la tourmente: La Bataille de France 1939-1940* (1997), 133

Era evident că erau necesare îmbunătăţiri urgente, aşa că, în martie 1938, guvernul a decis să acorde prioritate reînarmării aeriene. În acel an, pentru prima dată, Ministerul Aerului a primit cea mai mare parte din cheltuielile pentru armament, de 42%. Un nou plan (Planul V)[14] urmărea aproape dublarea producţiei existente, cea mai mare parte (41%) a avioanelor noi fiind avioane de vânătoare şi 34% bombardiere. Această schimbare a priorităţilor a avut loc îndeosebi pentru că avioanele de vânătoare erau mai rapide şi mai ieftin de construit (şi pentru că se ştia că britanicii aveau bombardiere).

Producţia de avioane în timpul Războiului Ciudat

Luna	Producţie planificată	Producţie reală
octombrie	422	254
noiembrie	615	296
decembrie	640	314
ianuarie	805	358

februarie	1 066	279
martie	1 185	364
aprilie	1 375	330
mai	1 678	434

Sursă: Facon, *L'Armée de l'air,* 134

Dar a contat, de asemenea, faptul că forţele aeriene franceze se îndepărtau de angajamentul doctrinar faţă de bombardamentele strategice şi deveneau mai deschise la ideea de cooperare între armata aeriană şi cea terestră. Observatorii francezi remarcaseră modul eficient în care forţele aeriene germane reuşiseră să sprijine operaţiunile terestre în Războiul Civil din Spania. Cu toate acestea, forţele aeriene franceze au fost prea lente în a transpune acest lucru în noi doctrine operaţionale. De exemplu, nu s-a făcut nimic pentru a produce bombardiere în picaj, care fuseseră folosite în Spania pentru a sprijini operaţiunile ofensive ale trupelor terestre. Atunci când aviaţia franceză gândea în termeni de cooperare cu armata terestră, perspectiva sa era una defensivă: producerea de avioane de vânătoare era menită să împiedice intrarea în spaţiul aerian francez a avioanelor inamice.

Planul V a fost revizuit de două ori la scară mai mare între München şi declararea războiului. De asemenea, a fost însoţit de investiţii uriaşe în modernizarea uzinelor: 4 miliarde de franci între ianuarie 1938 şi iunie 1940. După München, Albert Caquot, un administrator industrial eficient, a fost numit la conducerea companiilor aeronautice naţionalizate. În sfârşit, în 1939, aceste eforturi au început să dea roade. Producţia lunară de avioane creştea acum constant, de la 41, în noiembrie 1938, la 298, în septembrie 1939. De

fapt, o industrie aeronautică modernă fusese creată aproape de la zero în decurs de doi ani, după cum o arată creşterea izbitoare a numărului de angajaţi din fabricile de avioane.

La reuniunea din 23 august, la care Gamelin s-a declarat pregătit pentru război, a luat cuvântul şi ministrul aerului, Guy La Chambre. Deşi nu era la fel de încrezător ca Gamelin, a fost de acord că situaţia forţelor aeriene se îmbunătăţea. Va exista o lipsă disperată de bombardiere până în 1940, dar aceasta putea fi acoperită pe termen scurt de către Marea Britanie. El a conchis: „Situaţia forţelor noastre aeriene nu mai trebuie să pună presiune asupra deciziilor guvernului, aşa cum a făcut-o în 1938“. Generalul Vuillemin nu a luat cuvântul, iar într-o notă pentru La Chambre, trei zile mai târziu, a fost mai prudent, subliniind că flota de bombardiere a Franţei nu crescuse aproape deloc faţă de momentul München. Dar chiar şi Vuillemin credea că, în termen de şase luni, forţa aeriană combinată a Aliaţilor ar putea să o egaleze pe cea a Axei. Acest lucru ar putea să nu pară o susţinere categorică a războiului, dar contrasta cu evaluările sale sumbre din anul precedent.

După declararea războiului, obiectivele Planului V au fost din nou revizuite, în creştere, dar industria aeronautică a fost grav afectată de problemele pe care le avea economia din cauza mobilizării. În două luni, producţia a scăzut, iar Caquot a demisionat disperat în ianuarie 1940.

Ceea ce înrăutăţea situaţia era faptul că industria producea acum avioane într-un ritm atât de alert, încât producătorii de piese de schimb şi accesorii nu puteau ţine pasul. Apoi trebuiau efectuate teste şi ajustări finale, care puteau dura câteva săptămâni. Astfel,

cifrele lunare de producţie supraestimau numărul real de avioane aflate în dotarea armatei şi care erau gata de luptă.

Situaţia era atât de îngrijorătoare, încât, după München, Daladier l-a trimis pe bancherul francez Jean Monnet să compenseze deficienţele forţelor aeriene franceze prin cumpărarea de avioane din Statele Unite. Daladier era pregătit să recurgă la aproape orice expedient financiar pentru a realiza acest lucru. Cinci sute cincizeci de avioane au fost comandate de Monnet la începutul anului 1939. După declararea războiului, Monnet, acum şef al Comisiei Anglo-Franceze de Achiziţii, a negociat un acord pentru cumpărarea a încă 4 500 de avioane, dar livrările acestora urmau să înceapă abia în octombrie 1940. Când germanii au atacat, doar aproximativ două sute de avioane americane se aflau pe teritoriul francez şi care erau gata de utilizare imediată.

Speranţa lui Vuillemin, din august 1939, că Aliaţii ar putea atinge paritatea cu germanii în şase luni, nu era nici pe departe împlinită, nici cantitativ, nici calitativ. Cele mai multe bombardiere franceze erau vechi, iar modelele mai noi abia începeau să vină. Cel mai bun avion de vânătoare franţuzesc, Dewoitine D520, care atingea o viteză maximă de până la 600 km/h, era la fel de bun ca orice avion german, dar prototipurile au fost finalizate abia în toamna anului 1939. Producţia a început în decembrie, iar în mai 1940 erau disponibile doar 80 de bucăţi. Până la armistiţiu mai erau gata încă 430, iar germanii le-au folosit pe Frontul de Est, în 1941.

În ceea ce priveşte numărul total de avioane, există numeroase estimări pentru luna mai 1940, atât pentru forţele aeriene franceze, cât şi pentru cele germane, iar diferenţele depind parţial de ceea ce anume se numără. Se ia în calcul numărul total de avioane, numărul

de avioane pregătite de luptă sau doar acele avioane deja integrate în escadrile? Se numără şi avioanele moderne, şi cele vechi? Se numără toate avioanele aflate în dotarea forţelor aeriene sau doar cele de pe frontul de nord-est? Oricare ar fi principiul adoptat, nu există nicio dispută în privinţa echilibrului de forţe dintre Franţa şi Germania. Cea mai recentă estimare a numărului total de avioane din dotarea forţelor aeriene, aflate pe teritoriul francez şi gata de acţiune imediată la 10 mai 1940, în comparaţie cu echivalentele germane, este prezentată în tabelul de mai sus.

Tip de avion

Tip de avion	Franţa	Germania
avioane de vânătoare	632	1 210
bombardiere	262	1 680
avioane de recunoaștere	392	640
total	1 286	3 530

Sursă: Facon, *L'Armée de l'air,* 169.

Chiar şi cu cele 416 avioane britanice staţionate în Franţa, Aliaţii erau departe de a egala numărul aparatelor de zbor germane. Inferioritatea Aliaţilor în materie de bombardiere inducea o stare plină de dramatism. În cursa contra cronometru pentru egalarea Germaniei, forţele aeriene franceze erau încă mult în urmă atunci când au început luptele, la 10 mai 1940.

Doctrina militară franceză. „Retragere pe Muntele Sinai"?

La ce fel de război se aştepta armata franceză şi cum intenţiona să-şi folosească armele? Se afirmă în mod obişnuit că, printr-un amestec de comoditate, conservatorism şi lene intelectuală, francezii nu reuşiseră să îşi modernizeze gândirea militară şi se pregăteau să lupte din nou ca în războiul anterior. În 1950, ancheta parlamentară privind cauzele înfrângerii Franţei a conchis: „Statul-Major General, retras pe propriul Munte Sinai printre adevărurile sale revelate şi vestigiile gloriei sale apuse, şi-a dedicat toate eforturile pentru a cârpi o organizaţie depăşită de fapte.“[15] Era adevărat?

Principala acuzaţie este că armata franceză nu se adaptase la ideea de război mobil şi neglijase posibilitatea de a grupa tancurile astfel încât acestea să poată fi desfăşurate ofensiv şi autonom, în loc să joace un rol de sprijin pentru infanterie, ca în Primul Război Mondial. Unul dintre primii susţinători ai utilizării tancurilor în acest fel a fost generalul Jean-Baptiste Estienne, supranumit „părintele tancului“, care a început în 1919 să pledeze pentru dezvoltarea unor tancuri grele de avangardă, care să poată fi desfăşurate independent de infanterie. În calitate de inspector al tancurilor, între 1921 şi 1927, Estienne a iniţiat studii privind optimizarea blindatelor. Deşi a avut o influenţă din ce în ce mai redusă asupra politicii militare, prototipurile de tancuri grele pe care le-a comandat în 1921 au fost străbunele modelului B1. Fără ele, probabil că Franţa nu ar fi avut un tanc greu gata de luptă la începutul anilor 1930.

Modernizarea armatei s-a derulat la începutul anilor 1930 sub conducerea inspirată a generalului Weygand, chiar înainte de adoptarea primelor programe de reînarmare. În 1930, Weygand a lansat un program de motorizare a şapte divizii de infanterie, iar în

octombrie 1933 a iniţiat crearea unei divizii blindate în cadrul cavaleriei. Înfiinţarea acestei „divizii mecanizate uşoare“ (cunoscută în Franţa prin abrevierea DLM, de la *division légère mécanique*) a însemnat că, departe de a fi împotmolită în trecut, Franţa avea prima divizie blindată permanentă din lume (cu doi ani înaintea Germaniei). Cu toate acestea, în acest stadiu, cavaleria nu dispunea de un vehicul de luptă cu adevărat puternic, iar DLM părea mai impresionantă pe hârtie decât era în realitate. Tancul SOMUA a fost dezvoltat tocmai pentru a răspunde acestei nevoi, iar odată ce aceste tancuri au început să iasă de pe liniile de producţie, DLM-urile au avut la dispoziţie o blindată puternică.[16] Chiar şi aşa, primul DLM nu a fost pe deplin operaţional până la începutul anului 1938. Un al doilea DLM a fost creat în 1937, iar un al treilea, în februarie 1940.[17] În plus, cele cinci divizii de cavalerie rămase fuseseră parţial motorizate şi erau formate dintr-un amestec de cai şi vehicule motorizate („ulei şi ovăz“). Aceste evoluţii au întâmpinat o oarecare rezistenţă din partea tradiţionaliştilor, precum generalul René Altmayer, după care cavaleria îşi putea îndeplini cel mai bine misiunile cu unităţi călare şi era îngrijorat de o dependenţă excesivă de petrol. Dar au existat şi susţinători înfocaţi ai modernizării, precum generalul Jean Flavigny, care fusese implicat în dezvoltarea tancurilor SOMUA şi care a devenit comandantul primului DLM, atunci când acesta a fost înfiinţat.

DLM-urile au fost concepute pentru a îndeplini misiunile tradiţionale ale cavaleriei, precum recunoaşterea, strângerea de informaţii şi acţiunile de tergiversare a înaintării inamicului. Ele nu erau destinate să străpungă liniile inamice. Pentru această sarcină era necesară crearea unor divizii dotate cu blindate mai puternice,

capabile să acţioneze în mod autonom. Dar progresul în atingerea acestui obiectiv a fost unul foarte lent. În septembrie 1932 au avut loc manevre experimentale pentru a studia posibilitatea dezvoltării unor divizii dotate cu blindate grele. Problema era că, întrucât la acea vreme armata nu deţinea decât trei tancuri grele (B1), manevrele trebuiau să se desfăşoare prin combinarea acestora cu tancuri mai uşoare de însoţire a infanteriei (H35 şi R35). Aceste două tipuri diferite de tancuri nu puteau fi folosite cu adevărat împreună, iar exerciţiul a fost considerat un eşec. Astfel, pentru moment, armata a renunţat la încercarea de a dezvolta divizii grele şi s-a concentrat pe producţia de tancuri uşoare, de sprijin pentru infanterie. Pe de altă parte, tancurile B1 continuau să iasă din când în când de pe liniile de producţie, chiar dacă nu exista o idee clară despre modul în care urmau să fie folosite. Având în vedere că armata franceză nu avea în acest stadiu nicio doctrină legată de utilizarea tancurilor grele, faptul că acestea se produceau în continuare este o dovadă a respectului pentru moştenirea lui Estienne. Dar acest lucru a fost şi un dezavantaj. Asta însemna că specificaţiile acestor vehicule nu fuseseră întocmite pentru a îndeplini cerinţele unei doctrine militare în evoluţie, ci că doctrina va trebui să se adapteze la tancurile care erau produse (spre deosebire de cavalerie, unde SOMUA fusese proiectat pentru a îndeplini cerinţe specifice).

Cea mai elocventă pledoarie pentru dezvoltarea unor divizii blindate independente a apărut în 1934, odată cu publicarea cărţii *Vers une armée de métier* [*Către o armată profesionistă*] de către relativ necunoscutul colonel Charles de Gaulle. În 1940, această carte a fost tradusă în engleză cu titlul *The Army of the Future* [*Armata viitorului*]. Pe copertă erau cuvintele: „O profeţie din 1934! Franţa a

ignorat-o! Germania a lucrat la ea!“. În multe privinţe, cartea lui de Gaulle a fost profetică, dar probabil că nu a contribuit prea mult la promovarea cauzei pe care o susţinea. De fapt, de Gaulle poate chiar i-a dăunat cauzei prin faptul că a legat problema tehnică a desfăşurării tancurilor de problema sensibilă din punct de vedere politic a armatei profesioniste. În timp ce modernizarea armatei ar fi putut necesita recrutarea unui personal specializat – operatori radio, mecanici –, aceasta nu a implicat neapărat o profesionalizare completă. Făcând din acest aspect punctul central al argumentului său, de Gaulle i-a îndepărtat pe politicienii care nu agreau înfiinţarea unei armate profesioniste. Cartea lui de Gaulle este într-adevăr însufleţită de o celebrare romantică şi aproape mistică a vocaţiei militare şi a rolului pe care aceasta îl putea juca în regenerarea naţională. Aceasta nu era cea mai bună cale de a câştiga noi adepţi.

În cadrul Înaltului Comandament existau totuşi militari de rang înalt care făceau presiuni mai discrete şi mai eficiente pentru înfiinţarea de divizii blindate. Cei mai entuziaşti promotori erau generalii Pierre Héring şi Gaston Billotte; cel mai sceptic era generalul Dufieux, inspectorul de infanterie. Producţia lentă de tancuri B1 a continuat să împiedice desfăşurarea testelor şi a oferit argumente pentru conservatori. După cum a declarat Dufieux după război: „Am putut să ne stabilim regulamentele doar [...] în funcţie de numărul de tancuri pe care le deţineam“. Este dificil de spus care era poziţia lui Gamelin. A fost auzit susţinând diviziile blindate din 1936, dar alte comentarii făcute de el au subestimat importanţa acestora. În 1939, a remarcat că „diviziile blindate [...] pot desfăşura operaţiuni locale, cum ar fi închiderea unei pungi, dar nu acţiuni ofensive“. El a declarat în faţa comisiilor de apărare ale Camerei şi

Senatului, în iulie 1939: „Nu trebuie să exagerăm importanţa diviziilor mecanizate. Ele pot juca un rol auxiliar în lărgirea unei breşe, dar nu rolul major pe care germanii par să-l aştepte de la ele“. Cu toate acestea, în decembrie 1938, Consiliul Superior de Război (CSG) a decis în cele din urmă să înfiinţeze două divizii de blindate grele, cunoscute sub abrevierea DCR (Divisions Cuirassées de Réserve). Blocajele continue în procesul de producţie au făcut ca acest ordin să nu poată fi transpus imediat în faptă şi, prin urmare, s-au depus puţine eforturi pentru a disemina informaţii privind utilizarea tancurilor. Conţinutul „Avizului provizoriu privind utilizarea tancurilor“, redactat în 1938, a fost ţinut atât de secret, încât generalul Georges s-a simţit obligat să scrie Statului-Major General în ianuarie 1940: „Acesta nu poate rămâne secret la nesfârşit, dacă se doreşte să devină suficient de cunoscut“[18].

La declararea războiului, prima divizie de blindate grele nu era încă funcţională. Dar, având în vedere utilizarea tancurilor germane în Polonia, în decembrie 1939 s-a decis, la iniţiativa lui Billotte, să se creeze încă două divizii. La începutul lunii mai 1940, existau trei DCR-uri, deşi lipsa tancurilor B1bis a făcut ca acestea să fie echipate parţial cu vehicule mai puţin puternice, care fuseseră concepute pentru a însoţi infanteria. O a patra DCR a fost creată în toiul bătăliei, la 15 mai. Chiar dacă includem şi această a patra unitate, rezultatul a fost că, din cele 2 900 de tancuri franceze din 1940, doar aproximativ 960 au fost încorporate în divizii blindate (3 DLM-uri şi 4 DCR-uri). Celelalte au fost dispersate prin restul armatei în roluri de sprijin pentru infanterie. Germanii, pe de altă parte, şi-au concentrat toate cele 2 900 de tancuri în zece divizii Panzer, grupate în corpuri de blindate. DCR-urile şi DLM-urile cuprindeau fiecare, în

medie, aproximativ 160 de tancuri (cam jumătate dintre acestea fiind tancuri uşoare de infanterie); o divizie Panzer avea în medie aproximativ 270 de tancuri.

În ciuda deciziei de a înfiinţa DCR-urile, doctrina armatei franceze le-a alocat acestora doar un rol limitat. Ele puteau lansa lovituri împotriva unui inamic care nu era bine organizat defensiv sau care fusese deja subminat de alte acţiuni, puteau opera împreună cu DLM-urile în contraatacuri şi puteau exploata o ofensivă reuşită. Dar, indiferent de tipul de operaţiuni pe care le întreprindeau, ele trebuiau să funcţioneze întotdeauna sub controlul corpului de armată sau al armatei, fiind, prin urmare, parte a unor unităţi de infanterie mai mari. Cu alte cuvinte, ele trebuiau să se încadreze în doctrina predominantă a armatei, care era încapsulată în ideea de „bătălie metodică“ (*bataille conduite*). „Bătălia metodică“ a pornit de la premisa că, în războiul modern, puterea de foc conferea un avantaj imens apărătorului. Masarea cantităţii de materiale necesare pentru a desfăşura cu succes o ofensivă era o operaţiune logistică complexă, care necesita o pregătire meticuloasă. Ceea ce armata dorea să evite înainte de toate erau „bătăliile de întâlnire“ improvizate, în care armatele aflate în mişcare veneau una peste alta fără să-şi fi pregătit poziţiile. În schimb, accentul doctrinei franceze era pus pe o bătălie strict controlată, în care procesul decizional era centralizat la cel mai înalt nivel. Acest lucru era în contrast puternic cu doctrina germană, care încuraja iniţiativele comandanţilor de la nivelurile inferioare.

În cazul în care inamicul reuşea să străpungă frontul, răspunsul francez era cunoscut sub numele de *colmatage*, acţiune prin care se astupa golul prin deplasarea rezervelor în calea trupelor atacatoare pentru a le încetini înaintarea şi a restabili un front continuu.

Infanteria a rămas cheia victoriei: „Protejată şi însoţită de propriile tunuri şi de tunurile artileriei şi, ocazional, precedată de tancuri de luptă şi de aviaţie, [...] infanteria cucereşte terenul, îl ocupă, îl organizează şi îl menţine“. Acestea au fost cuvintele din Instrucţiunea provizorie din 1921 privind utilizarea tactică a marilor unităţi. Acest document celebru, care codifica doctrina franceză, a fost revizuit în 1936, dar acest nou proiect a afirmat că versiunea din 1921, „stabilită de conducătorii noştri eminenţi“, trebuie „să rămână carta noastră“. După ce a stabilit acest lucru, a continuat prin a oferi unele calificări. A remarcat „accelerarea bătăliei“ şi a afirmat că „ofensiva este modul preeminent de acţiune“, iar defensiva este „atitudinea aleasă momentan de un comandant care nu se simte capabil să iniţieze ofensiva“. Documentul a conchis: „Oricât de puternice ar fi fronturile fortificate, decizia [...] va fi obţinută numai prin manevre în care viteza şi mobilitatea sunt esenţiale“. Toate acestea păreau să întruchipeze o tensiune caracteristic gameliniană între două poziţii, între imperativul copleşitor al atacului şi superioritatea inerentă a apărării. Totul a culminat cu conceptul de „bătălie metodică“. Aceasta descria condiţiile în care ar putea avea loc o ofensivă reuşită, dar care stabilea condiţii prealabile aproape imposibil de dure pentru succes.

În cele din urmă, deşi nu ar fi adevărat să spunem că armata franceză din 1940 nu învăţase nimic şi că plănuia să lupte din nou ca în ultimul război – armata franceză din 1940 era foarte diferită de cea din 1918 – sau că militarii nu erau angajaţi în discuţii intense despre cele mai potrivite modalităţi de modernizare a armatei, schimbările care au avut loc au fost, în esenţă, ajustări incrementale,

deşi importante, ale unui corpus de doctrină care nu se modificase în mod fundamental.

Luptele din Belgia. Planul Dyle

Militarii francezi ştiau ce fel de război se aşteptau să ducă. Ştiau, de asemenea, unde se aşteptau (şi unde doreau) să lupte: în Belgia. Acest lucru părea aproape sigur ca urmare a fortificaţiilor pe care francezii le construiseră de-a lungul graniţei cu Germania. Aceste fortificaţii, cunoscute sub numele de Linia Maginot (după numele ministrului de război din momentul în care a început construcţia), se întindeau de la Basel, la graniţa cu Elveţia, până la Longwy, la graniţa cu Luxemburg. Ele lăsau frontiera Franţei cu Belgia nefortificată, iar ipoteza era că germanii vor ataca, la fel ca în 1914, prin nordul şi centrul Belgiei.

Ideea de a fortifica frontierele Franţei fusese discutată încă de la începutul anilor 1920. Primul Război Mondial fusese purtat pe teritoriul francez, iar preocuparea constantă a strategilor militari francezi din 1918 a fost să se asigure că acest lucru nu se va întâmpla din nou, garantând „inviolabilitatea teritoriului naţional“. Unii au pledat pentru construirea de fortificaţii de-a lungul întregii frontiere belgiene, până la Marea Mânecii, dar terenul înecat de apă din nord-estul Franţei ar fi făcut ca acest lucru să fie costisitor financiar şi dificil din punct de vedere tehnic. În plus, nu avea sens să se sigileze graniţa Franţei cu Belgia, având în vedere că aceste ţări încheiaseră o alianţă militară în 1920. Prin urmare, armata franceză a considerat că frontiera militară nordică a Franţei ar trebui să fie considerată ca fiind situată la graniţa dintre Belgia şi Germania. Acest lucru avea avantajul de a ţine următorul război departe de Franţa şi de a proteja

o regiune în care era concentrată cea mai mare parte a industriei grele franceze. În 1932, cu o majoritate de un vot, Consiliul Superior de Război a decis să nu fortifice frontiera de nord-est. În diferite momente, au existat discuţii privind finanţarea fortificaţiilor la frontiera belgiano-germană, dar acest lucru a fost respins ca fiind prea costisitor.

Lucrările la cei 140 km ai Liniei Maginot au început în 1930 şi s-au încheiat în 1937. Acest sistem de fortificaţii legate între ele prin căi ferate subterane şi deservit de vaste centrale electrice subterane a reprezentat o performanţă tehnologică considerabilă. S-a afirmat adesea că Linia Maginot a contribuit la înfrângerea Franţei prin faptul că a făcut ca armata să se complacă prea mult şi să aibă o mentalitate prea defensivă. Astfel de acuzaţii sunt nefondate. În mod cert, Linia Maginot a fost construită în virtutea unei strategii defensive. Când, în 1935, Parlamentul a dezbătut o propunere bazată pe ideile lui de Gaulle, ministrul de război, generalul Maurin, a apărat statu-quoul în aceste cuvinte: „Cum ar putea cineva să creadă că încă ne gândim la o ofensivă, când am cheltuit miliarde pentru a ridica o barieră fortificată? Am fi suficient de nebuni să avansăm dincolo de această barieră pentru a ne lansa în vreo aventură?“. Astfel de remarci îşi aveau locul într-o dezbatere, dar Linia Maginot nu a fost niciodată concepută ca un fel de Mare Zid Chinezesc care să izoleze Franţa de lumea exterioară. Scopul său era de a elibera resursa umană pentru operaţiuni ofensive purtate în altă parte – fapt deosebit de important, având în vedere inferioritatea demografică a Franţei faţă de Germania – şi de a proteja forţele de manevră. Logica din spatele sprijinului lui Weygand pentru mecanizarea şi modernizarea armatei în anii 1930 a fost aceea de a permite o

înaintare rapidă a armatei franceze în Belgia. Strategia franceză se baza pe ideea de apărare înaintată în Belgia. După ce îşi stabilea poziţiile în Belgia, armata se pregătea pentru ofensiva care, în cele din urmă, urma să ducă la câştigarea războiului.

Această strategie a primit o lovitură teribilă în 1936, când guvernul belgian şi-a anulat înţelegerea militară cu Franţa şi a declarat neutralitatea ţării. Deoarece resursele financiare erau acum angajate în totalitate în procesul de reînarmare, fortificarea frontierei belgiene era un lucru la care nu se mai gândea nimeni. Cu toate că au fost realizate unele fortificaţii uşoare în nord-est pentru a oferi o a doua linie de apărare, francezii au rămas determinaţi să lupte în Belgia. Deoarece Gamelin dorea să evite o aşa-numită bătălie de întâlnire, neutralitatea belgiană i-a complicat serios planurile. Nu a mai fost posibil ca armata franceză şi cea belgiană să îşi coordoneze planurile defensive în avans. Dar Gamelin a sperat să depăşească această problemă păstrând contacte informale secrete cu omologul său belgian, generalul van den Bergen.

Existau trei posibile linii de apărare în Belgia. Prima era pe Canalul Albert, în apropierea frontierei belgiene cu Germania. Dar nu exista nicio şansă de a putea pregăti această poziţie decât dacă belgienii erau dispuşi să îi invite pe francezi cu mult înainte de un atac german. Întrucât acest lucru părea puţin probabil, rămâneau alte două opţiuni. Una dintre ele era apărarea unei linii de-a lungul râului Schelde (numit Escaut de către francezi), prin Gand, până la Anvers. Această linie a devenit cunoscută sub numele de Planul E (Escaut). Cealaltă era apărarea unei linii care mergea de la graniţa franceză, de la Givet, de-a lungul râului Meuse, până la Namur, apoi de-a lungul râului Dyle, până la Anvers. Acesta era Planul D (Dyle). Deoarece

presupunea deplasarea la o depărtare mai mică de frontiera franceză, primul plan era mai puţin riscant decât cel de-al doilea. Râul Dyle se afla la aproape 100 de kilometri de frontieră şi ar fi fost nevoie de circa opt zile pentru a ajunge la această linie şi a o pregăti. De asemenea, Escaut era un obstacol mai greu de trecut decât Dyle, care nu era decât puţin mai lat decât un pârâu. Ultimul dezavantaj al Planului D era existenţa a 40 de kilometri de câmpie deschisă între Wavre, pe Dyle, şi Namur, pe râul Meuse. Această porţiune era numită „breşa Gembloux“, după micul oraş Gembloux aflat în centrul ei, şi nu oferea poziţii defensive naturale. Dar Planul D avea şi multe avantaje. Linia care trebuia apărată era cu aproximativ 70-80 de kilometri mai scurtă decât cea din Planul E şi ţinea mai mult teritoriu belgian, inclusiv principalele regiuni industriale, departe de mâinile inamicului. De asemenea, creşteau şansele de a face legătura cu unităţile belgiene care apărau Canalul Albert.

În primele săptămâni ale războiului, Gamelin a preferat Planul E, dar informaţiile potrivit cărora belgienii fortificaseră breşa Gembloux l-au încurajat (cu aprobarea britanicilor) să adopte în schimb Planul D, cu condiţia ca realităţile de la faţa locului să permită acest lucru. Acest fapt a deschis, de asemenea, posibilitatea de a avansa la nord de Anvers pentru a face joncţiunea cu forţele olandeze. Prin urmare, în martie 1940, Gamelin a decis să exploateze această posibilitate prin modificarea Planului D. Pe flancul stâng al forţelor Aliate, a plasat o armată care trebuia să înainteze până la Breda, în Olanda, să se întâlnească cu forţele olandeze şi să securizeze estuarul râului Schelde. Această misiune a fost încredinţată Armatei a 7-a a generalului Giraud, care avea în componenţă unele dintre diviziile cu cea mai mare mobilitate din

armata franceză. Viteza era esenţială pentru ca dislocarea în Olanda să aibă loc suficient de repede. Anterior, cele şapte divizii ale lui Giraud făcuseră parte din rezerva centrală, al cărei rol era de a face faţă unor situaţii neprevăzute. Adjunctul lui Gamelin, generalul Georges, care fusese sceptic cu privire la Planul D, a fost şi mai sceptic cu privire la această „variantă Breda“, la fel ca Billotte şi Giraud însuşi. Georges a avertizat împotriva „angajării celei mai mari părţi a rezervelor noastre în această parte a teatrului de război pentru contracararea unei acţiuni germane care ar putea fi doar o simulare. De exemplu, în cazul unui atac [...] în centru sau pe frontul nostru între Meuse şi Moselle, ne-am putea trezi lipsiţi de mijloacele necesare pentru contraatac“[19]. Acest avertisment avea să se dovedească premonitoriu.

Mantia matadorului

Planurile lui Gamelin se bazau pe ipoteza că principalul atac german va veni prin centrul Belgiei, ca în 1914, când germanii au pus în aplicare celebrul Plan Schlieffen. Atunci când, în octombrie 1939, Hitler a dat instrucţiuni reticentului său Stat-Major General să pregătească o ofensivă imediată împotriva Franţei, s-a elaborat într-adevăr un plan similar, botezat Planul Galben, dar a fost conceput în termeni mult mai puţin ambiţioşi. În timp ce obiectivul Planului Schlieffen fusese acela de a-i scoate complet din joc pe francezi la începutul războiului, nu era de aşteptat ca Planul Galben să aducă o victorie categorică. Obiectivul său era doar de a asigura baze aeriene şi maritime în Belgia pentru o viitoare operaţiune împotriva Marii Britanii. Relativa lipsă de ambiţie a planului a făcut ca Hitler să nu fi fost niciodată entuziasmat de acesta. În consecinţă, dar şi din cauza

îndoielilor unor strategi germani de rang înalt, în următoarele câteva luni, Statul-Major General german a făcut o serie de ajustări succesive ale planului. Modificările lor prevedeau în continuare ca atacul principal să vină din aripa dreaptă, prin centrul Belgiei (Grupul de Armate B), dar a acordat treptat un rol important aripii stângi (Grupul de Armate A), protejând flancul sudic al acesteia. În ciuda acestor modificări, concepţia de bază a planului a rămas neschimbată.

La 10 ianuarie 1940, un avion german s-a prăbuşit din cauza ceţii lângă Mechelen, în Belgia, iar documentele secrete referitoare la planul de invazie au căzut în mâinile Aliaţilor. Hitler a ordonat atunci o revizuire a planului german, ceea ce i-a oferit generalului Manstein ocazia să facă un pas în faţă. Timp de câteva luni, Manstein a făcut presiuni pentru ca principalul atac german să aibă loc mai la sud, prin podişul împădurit al Ardenilor. L-a convins pe Hitler la o întrevedere din 17 februarie, iar ideea sa a devenit acum sursa de inspiraţie pentru o revizuire majoră a strategiei germane.

Conform „Planului Manstein", aşa cum este numit acesta uneori, Grupul de Armate A, sub comanda generalului von Rundstedt, urma să furnizeze impulsul central al atacului german prin pădurea Ardenilor. Apoi ar urma să îşi schimbe direcţia spre nord-vest, descriind o traiectorie aidoma unei seceri (de unde şi denumirea ulterioară de *Sichelschnitt*, tăietura de seceră), tăind calea armatelor Aliate din Belgia. Între timp, Grupul de Armate B, care înainta în nordul Belgiei, urma, în cuvintele lui Liddell Hart, să joace rolul „mantiei matadorului", ademenindu-i spre nord pe Aliaţi, care nu se prinseseră de mişcare. Dimensiunea Grupului de Armate A a fost mărită de la 22 de divizii la 45 (şapte dintre acestea urmând să fie

divizii Panzer blindate), în timp ce Grupul de Armate B a fost redus de la 43 de divizii la 29 (dintre care trei divizii Panzer). Un al treilea grup de armate, de 17 divizii, aflat sub comanda generalului Leeb, urma să înainteze până la Linia Maginot, pentru a ţine diviziile franceze blocate acolo. Noul plan era o imagine în oglindă a Planului Schlieffen, care fusese ca o uşă rotativă prin care armatele germane care avansau prin Belgia se roteau spre sud-est, în spatele francezilor, care mărşăluiau spre est, către Lorena. De data aceasta, rotaţia a funcţionat în sensul acelor de ceasornic, germanii pendulând spre nord-vest, în spatele francezilor, care înaintau spre Belgia.

Succesul a depins de capacitatea forţelor blindate germane de a străbate Podişul Ardeni înainte ca francezii să aibă timp să răspundă. Deşi Linia Maginot se oprea înainte de Ardeni, o mare parte din această zonă era formată din dealuri pline de povârnişuri şi acoperite de păduri dese, iar extremitatea ei vestică era protejată de râul Meuse, adânc şi lat, ale cărui maluri abrupte constituiau un obstacol greu de trecut. Manstein nu era expert în tancuri, dar fusese convins de generalul Heinz Guderian că ar fi posibil să treacă prin Ardeni cu o concentrare suficientă de blindate. În cartea sa *Achtung Panzer* (1937), Guderian, care studiase utilizarea tancurilor în Primul Război Mondial şi citise operele unor scriitori militari britanici precum Liddell Hart şi Fuller, a pledat pentru crearea unor divizii Panzer mecanizate şi complet integrate, suficient de puternice pentru a străpunge liniile inamice şi îndeajuns de rapide pentru a exploata această străpungere înainte ca inamicul să poată reacţiona.

Cel mai mare risc al planului german consta în trimiterea tancurilor dincolo de Meuse înainte ca grosul trupelor de infanterie să le fi

ajuns din urmă, iar apoi deplasarea lor spre Marea Mânecii, în ciuda vulnerabilităţii flancurilor neprotejate ale acestora. Mulţi experţi germani aveau rezerve. Şeful de stat-major al generalului von Rundstedt, generalul Soderstern, prefera să permită infanteriei să deschidă drumul, iar tancurile să o urmeze, în ciuda timpului suplimentar pe care acest lucru l-ar implica. Chiar şi Guderian a avut momentele sale de îndoială. Generalul Halder nota în jurnalul său din 14 februarie 1940: „Guderian şi-a pierdut încrederea". Aceste momente de îndoială erau de înţeles. Înaintarea unei armate numeroase prin această zonă cu o reţea rutieră prea puţin dezvoltată era o operaţiune logistică extrem de complexă. Două analize germane cu hărţile întinse pe masă au concluzionat, în februarie 1940, că un atac concertat dincolo de Meuse nu ar fi fost posibil înainte de a noua zi a ofensivei, în timp ce Guderian voia ca acest lucru să se întâmple în a patra zi. Planul german a fost un pariu cu miză mare. Şeful Statului-Major General german, generalul Halder, i-a scris lui Rundstedt în ziua de 12 martie: „Dacă operaţiunea ar avea doar 10% şanse de reuşită, eu aş rămâne cu ea. Căci numai aşa se poate ajunge la înfrângerea inamicului"[20].

Având în vedere faptul că existau astfel de nervi de partea germană, nu este surprinzător faptul că francezii nu se aşteptau la o ofensivă majoră prin Ardeni. Adresându-se Comisiei pentru armată a Senatului în martie 1934, Pétain a declarat zona ca fiind „impenetrabilă". El a continuat: „Dacă vreun inamic ar ataca, ar fi prins în cleşte de cum ar ieşi din pădure. Acesta nu este un sector periculos". Gamelin însuşi a declarat în 1937 că Ardenii „nu au favorizat niciodată operaţiunile de amploare"[21]. De fapt, francezii nu au fost atât de mulţumiţi cu această situaţie pe cât se sugerează

uneori. Pétain şi-a nuanţat remarca despre „impenetrabilitatea” Ardenilor adăugând cuvintele „atâta timp cât vom face pregătiri speciale”. În primăvara anului 1938, francezii au simulat pe hartă deplasarea diviziilor blindate germane prin Ardeni şi au obţinut 60 de ore – ceea ce a fost aproximativ cât a durat în realitate în 1940. După care germanii aveau de traversat râul Meuse, francezii rămânând convinşi nu atât de faptul că Podişul Ardeni era „impenetrabil”, cât că, dacă avea loc un atac, ar fi avut timp să consolideze sectorul înainte ca germanii să fie pregătiţi să traverseze râul.

Ordinul de luptă al Aliaţilor

Atunci când Gamelin şi-a distribuit forţele pentru înaintarea în Belgia, el presupunea că zona Ardenilor era sectorul cel mai puţin vulnerabil al frontului. De la stânga la dreapta, forţele Aliate urmau să fie dispuse după cum urmează:

(1) În extrema stângă, Armata a 7-a a lui Giraud urma să avanseze pe coasta Mării Mânecii până la Breda.

(2) Râul Dyle, între Anvers şi Louvain, urma să fie acoperit de 22 de divizii belgiene, care aveau să se retragă în această poziţie odată ce nu mai puteau să-i ţină pe loc pe germani pe linia Canalului Albert.

(3) Cele nouă divizii ale Forţei Expediţionare Britanice (BEF) vor apăra râul Dyle în sectorul dintre Louvain şi Wavre.

(4) Cele zece divizii de infanterie ale Armatei 1, aflate sub comanda generalului Blanchard, urmau să acopere breşa Gembloux din centrul Belgiei.

(5) Armata a 9-a, a generalului André Corap, urma să se deplaseze în Ardenii belgieni şi să ocupe poziţii de-a lungul Meusei, de la

Namur până la nord de Sedan.

(6) În cele din urmă, Armata a 2-a a generalului Charles Huntziger urma să rămână pe loc de-a lungul Meusei şi să acopere frontul din punctul în care aceasta ieşea din Franţa, chiar la nord de Sedan, până la punctul în care se termina Linia Maginot.

Prin urmare, punctul de inflexiune al înaintării franceze se afla la joncţiunea dintre Armata a 9-a şi Armata a 2-a. Toate aceste armate franceze făceau parte din Grupul 1 de Armate, aflat sub comanda generalului Billotte. Mai la sud erau dispuse Grupurile 2 şi 3 de Armate, în spatele Liniei Maginot şi în Alsacia şi Lorena, iar Grupul 4 de Armate apăra Alpii şi frontiera italiană.

În ajunul atacului german, forţele totale ale celor două tabere erau mai mult sau mai puţin egale. Francezii dispuneau de 79 de divizii şi 13 divizii de fortificaţii. Din cele 79 de divizii, 35 făceau parte din Grupul 1 de Armate, ocupând poziţii în Belgia şi în faţa Ardenilor, iar 17 se aflau în rezerva generală (inclusiv cele trei DCR); 27 de divizii aparţineau Grupului 2 de Armate, şapte Grupului 3 de Armate şi trei Grupului 4 de Armate. Cu cele zece divizii britanice, 22 belgiene şi 12 olandeze, se ajungea la 136 de divizii, care se confruntau cu 135 de divizii germane. De partea germană se aflau zece divizii Panzer; de partea franceză, 3 DCR-uri şi 3 DLM-uri.

Cele mai bune forţe franceze erau cele care avansau în centrul şi nordul Belgiei, în timp ce diviziile mai slabe erau cele care acopereau Ardenii. Armata a 7-a a lui Giraud includea DLM 1 şi două divizii de infanterie motorizată. În ceea ce priveşte Armata 1 a lui Blanchard, trei dintre diviziile sale de infanterie erau complet motorizate, iar cinci doar parţial. Blanchard avea la dispoziţie şi celelalte două DLM-uri, care erau grupate într-un corp de cavalerie comandat de

generalul René Prioux. Din cauza vulnerabilităţii breşei Gembloux, misiunea lui Prioux era să avanseze în faţa corpului armatei şi să îi ţină pe loc pe germani în timp ce Blanchard îşi stabilea poziţiile pe râul Dyle. Armatele lui Corap şi Huntziger, care acopereau sectorul Ardenilor, erau mult mai slabe. Cele nouă divizii ale lui Corap trebuiau să acopere un front de aproximativ 80 de kilometri în linie dreaptă – dar mai lung, în realitate, din cauza cursului sinuos al Meusei. Două dintre divizii erau de cavalerie uşoară şi trebuiau să treacă dincolo de râu şi să întârzie orice avans german, în timp ce infanteria se deplasa pe poziţii. Din cele şapte divizii de infanterie ale lui Corap, doar două erau unităţi regulate; una era o divizie de fortificaţii, iar două – 61DI şi 53DI – erau compuse din rezervişti de serie B, care aveau vârsta de cel puţin 35 de ani şi îşi făcuseră serviciul militar cu până la 20 de ani în urmă. Cele nouă divizii ale lui Huntziger, care acopereau cei 75 de kilometri din Ardenii francezi, includeau două divizii de infanterie din Seria B (55DI şi 71DI). Se ştia că generalul Baudet, comandantul 71DI, nu mai era la înălţimea funcţiei şi era pe cale să fie înlocuit în momentul în care germanii au atacat, la 10 mai. Deoarece armata lui Huntziger nu era destinată să înainteze, precum armatele de la nord, ci de a apăra o zonă neîntărită – spre deosebire de armatele de la sud, aflate în spatele Liniei Maginot –, acesta a ordonat trupelor să-şi petreacă o mare parte a timpului construind fortificaţii. A reuşit să crească densitatea de cazemate din sector, dar soldaţii au petrecut atât de mult timp săpând şi turnând ciment, încât le-a mai rămas prea puţin pentru instrucţie. De asemenea, au fost împiedicaţi şi de faptul că, la fel ca toate rezervele din Seria B, se aflau pe ultimul loc pe lista pentru alocarea de echipamente noi.

Corap i s-a plâns lui Gamelin în numeroase ocazii de proasta echipare a trupelor sale şi de numărul insuficient de soldaţi. Dar nu a fost ascultat. Huntziger era mai mulţumit de situaţie. În martie 1940, comisia parlamentară care superviza armata a vizitat frontul, iar raportorul său, Pierre Taittinger, a trimis un raport alarmist către Daladier şi Gamelin, în care semnala „gravele insuficienţe" de la Sedan, pe care îl descria ca fiind un „punct deosebit de slab" al apărării franceze. Huntziger a răspuns furibund: „Cred că nu sunt necesare măsuri urgente pentru a întări frontul de la Sedan"[22].

În calitate de comandant-şef, Gamelin îşi instalase cartierul general în fortăreaţa Vincennes, aflată la marginea Parisului, preferând să nu fie prea departe de guvern. Acest lucru a dus la acuzaţii după înfrângere că Gamelin a fost prea izolat de trupele sale şi de comandanţii subordonaţi. Memoriile lui de Gaulle conţin o descriere celebră a lui Gamelin, înţepenit în cartierul său general ca „un om de ştiinţă închis în laboratorul său, tot experimentând în căutarea unei formule magice pentru victorie". De fapt, Gamelin a ieşit destul de des din ascunzătoarea sa de la Vincennes pentru a inspecta frontul, dar impresia că era mai degrabă distant este confirmată de mulţi alţi martori. Adjunctul lui Gamelin, generalul Georges, era comandantul teatrului de operaţii din nord-est – adică al armatelor din Grupurile de Armate 1, 2 şi 3. El şi-a stabilit cartierul general la La Ferté-sous-Jouarre, la 70 de kilometri est de Vincennes. Mulţi oameni au considerat că Georges ar fi fost o alegere mai bună pentru funcţia de comandant decât Gamelin, chiar dacă nu avea strălucirea intelectuală a acestuia. În 1934, Georges a fost grav rănit în tentativa de asasinare a regelui Alexandru al Iugoslaviei, care se afla în vizită în Franţa. După înfrângerea suferită de francezi, s-a afirmat adesea

că Georges nu şi-a revenit niciodată complet în urma rănilor suferite. Dar acest lucru nu pare să fi fost resimţit la momentul respectiv, iar dacă Georges a fost refuzat în favoarea lui Gamelin, motivele au fost în primul rând politice. Georges, a cărui carieră se desfăşurase în anturajul lui Weygand, era suspectat că avea simpatii de dreapta, deşi nu era un reacţionar deschis ca Weygand.

În ianuarie 1940, Gamelin decisese să mute o parte din statul-major de la La Ferté la Montry, care se afla la jumătatea distanţei dintre Vincennes şi La Ferté, la aproximativ 40 de kilometri de fiecare dintre ele. În acelaşi timp, el a numit un nou şef al statului-major în persoana generalului Aimé Doumenc, un expert în logistică şi comunicaţii care îşi construise reputaţia organizând aprovizionarea de la Verdun, în 1916. Această structură complicată, care a creat trei centre de control – Vincennes (Gamelin), Montry (Doumenc) şi La Ferté (Georges) – a fost probabil menită să slăbească influenţa lui Georges. Biograful lui Gamelin comentează: „Gamelin a ales un compromis care îi oferea lui toate avantajele în caz de succes, iar lui Georges toate dezavantajele în caz de eşec”[23]. Relaţiile dintre Georges şi Gamelin au devenit foarte tensionate. Gamelin l-a asigurat pe Georges că era de partea lui şi că Daladier era cel care îl ura. Georges era sigur că Gamelin încerca să-l submineze.

10-15 mai. În Belgia

În seara zilei de 9 mai, trupele care se aflau în faţa frontierei germane cuprinse între Olanda şi Luxemburg au putut auzi un „murmur puternic”. Dimineaţă, la ora locală 4.35, s-a declanşat invazia germană. Unităţile aeropurtate germane au început să aterizeze în Olanda, iar forţele terestre germane au trecut graniţele

Luxemburgului şi Belgiei. Începând cu ora 1 dimineaţa, de la Bruxelles şi Luxemburg au sosit informaţii despre iminenţa unei invazii, iar acestea au fost transmise la Vincennes şi Montry începând cu ora 3 dimineaţa. Însă serviciile de informaţii ale armatei erau sceptice, deoarece fuseseră deja păcălite de o serie de alarme false şi se temeau să nu cadă din nou în aceeaşi capcană. Abia la ora 6.30 dimineaţa – la două ore după declanşarea invaziei şi la mai bine de cinci ore după ce au fost primite primele informaţii serioase –, Gamelin a fost trezit pentru a fi anunţat că atacul a început şi că guvernul belgian a cerut ajutorul francezilor. El a ordonat ca Planul Dyle să fie pus în aplicare.

Cele mai multe relatări despre Căderea Franţei se concentrează asupra străpungerii germane de pe Meuse, dar nici în Belgia şi Olanda, unde francezii se aşteptau la atac, evenimentele nu s-au desfăşurat conform planului. Armata a 7-a a lui Giraud s-a grăbit să înainteze, iar primele sale forţe au ajuns la Breda în 11 mai. Dar trupele aeropurtate germane au ocupat şoseaua spre localitatea Moerdijk, aflată pe estuarul Meusei, tăind Olanda în două şi obligând, prin urmare, armata olandeză să se retragă spre nord, spre Amsterdam şi Rotterdam. Acest lucru l-a împiedicat pe Giraud să facă joncţiunea cu forţele olandeze – obiectivul operaţiunii Breda –, aşa că, în după-amiaza zilei de 12 mai, a primit ordinul să abandoneze planul şi să îşi redistribuie trupele mai la sud, spre Anvers. Olandezii au mai rezistat încă două zile, dar au capitulat în data de 14 mai, după bombardarea Rotterdamului.

Cheia apărării belgiene de-a lungul Canalului Albert era fortul presupus inexpugnabil de la Eben-Emael. Printr-o strălucită lovitură tactică, planoarele germane au paraşutat trupe în fort, acesta fiind

capturat până la prânz, în 11 mai, împreună cu două poduri la Maastricht. Belgienii au decis că nu mai pot menţine linia Canalului Albert şi că vor trebui să se retragă imediat pe râul Dyle. Acest lucru a compromis grav planul francez, care presupunea ca belgienii să îi ţină pe germani suficient de mult timp pe loc pentru a permite Armatei 1 a lui Blanchard să îşi ia în primire poziţiile.

Ajungând la breşa Gembloux în 11 mai, generalul Prioux, care comanda unitatea de cavalerie a armatei lui Blanchard, a fost şocat să descopere cât de puţin au făcut belgienii pentru a fortifica zona. După-amiază, acesta a trimis un mesaj urgent către Billotte şi Georges, pledând pentru abandonarea Planului D în favoarea Planului E, mai puţin ambiţios. A fost respins, deoarece BEF şi Armata a 7-a erau deja pe drum, dar s-a decis să se accelereze înaintarea lui Blanchard cu 24 de ore, astfel încât acesta să fie pe poziţii până în data de 14 mai.

Între timp, Prioux a trebuit să îi întârzie pe germani, deşi oamenii săi erau foarte expuşi din cauza prăbuşirii rezistenţei belgiene. Între 12 mai şi 14 mai, cele două DLM-uri ale lui Prioux au ţinut pe loc două divizii Panzer[24] lângă satul Hannut, la câţiva kilometri în faţa breşei Gembloux. În cele din urmă, în după-amiaza zilei de 14 mai, Prioux a reuşit să se retragă în spatele lui Blanchard, a cărui armată ajunsese acum la poziţiile sale. În „Bătălia de la Hannut", care a fost prima bătălie cu tancuri din istorie (în Primul Război Mondial existaseră tancuri doar de partea Aliaţilor), Prioux şi-a îndeplinit cu succes misiunea. Tancurile SOMUA au rezistat cu succes, fiind scoase din luptă doar de cele mai grele tunuri germane. În total, francezii au pierdut 105 tancuri, iar germanii 165. Dar pentru că germanii au ocupat terenul de luptă, au reuşit să recupereze şi să

repare aproximativ o sută dintre acestea, în timp ce tancurile franceze au fost definitiv pierdute. A doua zi (15 mai), Armata 1 a lui Blanchard a înfruntat atacul german pe Dyle. Acesta a fost exact genul de bătălie de întâlnire pe care Gamelin ar fi dorit să o evite, deşi linia franceză a rezistat. Dar, cam în acelaşi moment, a devenit evident că evenimentele-cheie avuseseră loc, de fapt, mai la sud. Victoria tactică franceză din Belgia ameninţa să se transforme într-un dezastru strategic: în timp ce francezii rezistau pe Dyle, germanii pătrundeau pe Meuse. În ziua de 16 mai, Blanchard a primit ordin să se retragă spre frontiera franceză.

10-12 mai. Prin Ardeni

Principalul impuls al avansului panzerelor prin Ardeni urma să vină din partea aşa-numitului „Grup Kleist", aflat sub comanda generalului Ewald von Kleist. Acesta cuprindea cinci divizii Panzer, împărţite în două corpuri de armată: Corpul XIX, comandat de Guderian şi format din trei divizii[25], care se îndrepta spre Sedan (apărat de Armata a 2-a), şi Corpul XLI, al generalului Reinhardt, format din două divizii[26], care se îndrepta spre Monthermé (apărat de Armata a 9-a). Mai la nord, venind prin partea mai înaltă a Ardenilor, se afla Corpul XV al generalului Hoth, format din două divizii[27], care se îndrepta spre Dinant (apărat, de asemenea, de Armata a 9-a). Destinat iniţial în primul rând acoperirii de flanc a asaltului principal, acesta a sfârşit prin a juca un rol mult mai important, în mare parte datorită acţiunilor generalului Rommel, comandantul Diviziei 7. Transportul uriaşei forţe a lui von Kleist, de 134 000 de soldaţi şi 1 600 de vehicule (dintre care 1 222 de tancuri) pe drumurile întortocheate din Ardeni, a fost o operaţiune logistică

extraordinară. Acesta a fost „cel mai mare blocaj de trafic cunoscut până la acea dată în Europa”[28]. Primele unităţi germane au ajuns la Meuse în ziua de 12 mai, la ora 14.00. După cum a spus un general german după război, „nu a fost cu adevărat o operaţiune în sens tactic, ci un marş de apropiere de ţintă. La întocmirea planului, am considerat puţin probabil să întâmpinăm o rezistenţă serioasă înainte de a ajunge la Meuse”[29]. În general, optimismul germanilor a fost justificat, majoritatea soldaţilor acestor divizii ale Wehrmachtului nevăzând niciun militar inamic înainte de a ajunge la Meuse.

Soldaţii germani care au dat peste francezi nu au fost prea mult deranjaţi de aceştia. În 10 şi 11 mai, elementele înaintate ale armatei lui Guderian au întâlnit cavaleria lui Huntziger, căreia i s-a ordonat să înainteze în Ardeni, deşi restul armatei sale trebuia să rămână pe loc. În ambele zile, după lupte haotice, francezii s-au retras, neaşteptându-se să dea peste efective atât de numeroase. Dar, cu toate acestea, nu şi-au dat absolut deloc seama că au dat nas în nas cu principalul vector german de atac. Mai la nord, cele două divizii de cavalerie ale lui Corap avansaseră, de asemenea, dincolo de Meuse, dar, în 12 mai, Corap le-a retras înainte de a avea măcar şansa de a se confrunta cu inamicul. Astfel, el a ratat ocazia de a întârzia înaintarea Diviziei 7 Panzer a lui Rommel. Corap a luat această decizie în parte din cauză că retragerea cavaleriei lui Huntziger ar fi putut expune flancul drept al cavaleriei sale. În plus, era îngrijorat de faptul că nu toată infanteria sa ajunsese încă pe poziţiile de pe Meuse şi a considerat necesară folosirea cavaleriei pentru a întări o linie care ar fi fost oricum destul de subţiată chiar şi atunci când toate forţele ar fi fost deja prezente. Acest lucru nu înseamnă că generalul

Corap lua în calcul vreun pericol imediat pe Meuse. Se presupunea că germanii întâlniţi în Ardeni erau cu mult în faţa forţei principale şi, cu siguranţă, nu ar fi încercat o traversare imediată.

Dacă Înaltul Comandament francez şi-ar fi dat seama de ceea ce se întâmpla, concentraţia uriaşă de blindate germane care se deplasau pe drumurile încâlcite din Ardeni ar fi fost o ţintă uşoară pentru bombardierele Aliate. Totuşi, cea mai mare parte a bombardierelor a fost trimisă în nordul Belgiei pentru a împiedica acolo înaintarea germană, în timp ce Blanchard se deplasa pe poziţie. În timpul acestor raiduri, care s-au concentrat asupra podurilor de la Maastricht, pierderile au fost foarte mari. Britanicii, care începuseră campania cu 135 de bombardiere în Franţa, mai aveau doar 72 de bombardiere în serviciu la sfârşitul zilei de 12 mai. În ziua precedentă, zborurile de recunoaştere ale aviaţiei franceze au remarcat „considerabile forţe motorizate şi blindate aflate în mişcare" în Ardeni şi au observat că germanii transportau o mare cantitate de echipament necesar construcţiei de poduri. În după-amiaza zilei de 12 mai, Georges a ordonat, prin urmare, ca prioritatea principală a bombardamentelor aeriene de sprijin să fie mutată de la Armata 1, dispusă în Belgia, la Armata a 2-a, pe Meuse. Generalul Billotte, încă fixat pe evenimentele din centrul Belgiei, s-a declarat „uimit" de acest lucru şi, ignorând instrucţiunile lui Georges, a ordonat ca două treimi din sprijinul aerian să meargă către Armata 1 şi o treime către Armata a 2-a. Huntziger însuşi, mulţumit de sine ca întotdeauna, nu solicitase niciun sprijin aerian suplimentar pentru sectorul său. În zilele de 11 şi 12 mai, Georges a decis, de asemenea, să mute şase divizii din rezerva generală (inclusiv DCR 3) pentru a sprijini Armata a 2-a. Dar nu a conferit ordinului un caracter de

urgenţă, iar unităţile au primit ordin să se deplaseze între 11 mai şi 13 mai, pe măsură ce transportul devenea disponibil. Pericolul din Ardeni nu a fost considerat iminent. Este demn de remarcat, de asemenea, faptul că direcţia în care au fost trimise aceste rezerve presupunea că scopul oricărei înaintări germane prin Ardeni ar fi fost acela de a schimba la un moment dat direcţia spre sud-est, pentru a ataca Linia Maginot din spate. De fapt, germanii intenţionau să pivoteze spre vest. Acest lucru însemna că, atunci când aveau să realizeze străpungerea, nu ar mai fi existat suficiente forţe franceze în imediata vecinătate pentru a răspunde suficient de repede.

Dacă acţiunile lui Georges arătau că Marele Stat-Major francez percepea acum o posibilă ameninţare tactică în Ardeni, el şi Gamelin au rămas mai preocupaţi de nordul Belgiei. Când unul dintre aghiotanţii lui Gamelin a speculat, în 12 mai, că francezii s-ar putea îndrepta spre o capcană, deoarece germanii abia dacă au bombardat coloanele care înaintau spre Belgia, îngrijorarea sa a fost dată la o parte. Chiar şi în ziua de 13 mai, după ce Meuse fusese traversată în trei locuri, un raport de la cartierul general al lui Gamelin concluziona: „Încă nu este posibil să se determine zona în care inamicul îşi va organiza atacul principal”[30]. Apoi, la ora 9.25, în acea seară, Georges i-a telefonat lui Gamelin pentru a-i spune că a fost „o supărare [*pépin*] destul de serioasă” la Sedan.

13 mai. Germanii trec râul Meuse

Sedan, deja cunoscut ca locul unei victorii germane în 1870, era un oraş mic, cu o populaţie de aproximativ 12 000 de locuitori, situat în mare parte pe malul dinspre Ardeni al Meusei. În prealabil, se

hotărâse ca în cazul unui atac, oraşul să fie abandonat, iar podurile să fie distruse. Francezii vor apăra cealaltă parte a Meusei, exploatând obstacolele naturale oferite de râu şi de terasa înaltă de pe malul stâng. De pe dealul împădurit La Marfée, apărătorii francezi aveau o vedere excelentă asupra germanilor aflaţi de cealaltă parte a râului. Astfel, Huntziger a considerat că Sedanul era cel mai puţin vulnerabil sector al liniei sale. Principala sa îngrijorare era că germanii ar putea ataca mai la sud-est, în apropiere de Mouzon, cu scopul de a cuceri Linia Maginot din spate. Pentru a contracara această eventualitate, Huntziger şi-a amplasat cele mai bune unităţi în flancul drept. Cei 17 kilometri din sectorul Sedan, în flancul său stâng, erau apăraţi de rezerviştii din seria B ai 55DI. Pe lângă deficienţele lor ca soldaţi, acestora le lipsea armamentul antiaerian – exista o singură baterie antiaeriană în toată zona –, iar când avioanele germane au atacat, mulţi apărători aveau doar mitraliere şi puşti pe care să le folosească împotriva acestora.

În noaptea de 12-13 mai, artileria franceză şi-a dovedit eficienţa în împiedicarea mişcărilor germane la nord de Meuse, acolo unde sosirea constantă a trupelor şi blindatelor germane a oferit o ţintă uşoară. Apoi, în dimineaţa zilei de 13 mai, la ora 7.00, avioanele germane au început să atace poziţiile franceze. Grupul Kleist avea la dispoziţie aproximativ o mie de avioane, cele mai multe dintre acestea în jurul oraşului Sedan. Era o concentrare extrem de mare de aparate de zbor pentru un sector al frontului atât de îngust. În următoarele opt ore, valuri peste valuri de bombardiere germane Stuka i-au lovit pe francezi în ceea ce a fost unul dintre cele mai intense atacuri aeriene de până atunci din istoria militară. Deşi aceste atacuri au provocat puţine pagube buncărelor şi bateriilor

franceze de artilerie, ele au avut un efect devastator asupra moralului trupelor.

În jurul orei 15.00, după acest bombardament prelungit, germanii au încercat să traverseze râul Meuse. Guderian plănuia să își folosească toate cele trei divizii pentru un atac pe trei direcţii. Divizia 10 Panzer urma să traverseze pe stânga şi, odată ajunsă pe celălalt mal, să asigure terenul mai ridicat al înălţimilor Marfée, care dominau satul Wadelincourt. Traversarea a fost dificilă. Pentru a ajunge la râu şi pentru a-şi lansa bărcile de cauciuc, trupele germane trebuiau să treacă prin pajişti înecate de apă, fiind în tot acest timp o ţintă de primă mână pentru trupele franceze care apărau înălţimile. Cele mai multe bărci au fost distruse înainte de a putea fi lansate la apă. Dacă germanii au reuşit să stabilească un punct de sprijin pe celălalt mal, acest succes s-a datorat în primul rând iniţiativei câtorva indivizi. Printre aceştia, sergentul Rubarth şi echipa sa de genişti. După ce au reuşit să traverseze râul cu barca lor, care abia mai plutea din cauza greutăţii echipamentului transportat, au reuşit să ajungă la buncărele franceze cu o uşurinţă surprinzătoare. După cum Rubarth însuşi a descris evenimentele mai târziu:

> În timpul unui atac violent cu Stuka, linia defensivă a inamicului este bombardată. Odată cu aruncarea ultimei bombe, la ora 15.00, avansăm şi atacăm cu infanteria. Executăm un puternic foc de acoperire cu mitralierele. Se înregistrează pierderi de vieţi omeneşti. Împreună cu grupa mea, ajung în mare grabă pe malul Meusei, la adăpostul unui şir de copaci. [...] Mitralierele inamice trag din flancul drept, de peste Meuse. [...] Barca de cauciuc intră în apă. [...] În timpul traversării, focul constant al mitralierelor noastre loveşte inamicul şi astfel nu se înregistrează nicio victimă. Am ajuns la mal

cu barca mea de cauciuc lângă un buncăr mic şi puternic şi, împreună cu caporalul Podszus, îl reducem la tăcere. [...] Ajungem şi la buncărul următor, aflat mai în spate. Arunc o încărcătură explozivă. Într-o clipă, forţa exploziei aruncă în aer partea din spate a buncărului. Profităm de ocazie şi îi atacăm pe cei dinăuntru cu grenade de mână. După o luptă scurtă, apare un steag alb. [...] Încurajaţi de succesul nostru, ne aruncăm împotriva a încă două buncăre mici, despre care ştim că se află la aproximativ 100 de metri la jumătate stânga faţă de noi. Pentru asta, trecem printr-o zonă mlăştinoasă, unde apa ne ajungea până la şolduri.[31]

În cele din urmă, Rubarth şi oamenii săi au reuşit să distrugă şapte buncăre. Nu era nici urmă de trupele franceze de „interval" care ar fi trebuit să păzească flancurile buncărelor – probabil că se adăpostiseră de bombardierele germane. Spre seară, Rubarth, după ce a pierdut şase din cei unsprezece oameni pe care îi avea iniţial, a ajuns pe înălţimile care domină satul Wadelincourt. Pentru această dovadă de eroism, a fost decorat ulterior cu Crucea de Cavaler al Crucii de Fier.

Sectorul cel mai important al punctului de trecere de la Sedan a fost atribuit Diviziei 1 Panzer, care urma să traverseze în vecinătatea satului Glaire, aflat imediat la vest de Sedan, la baza unei mici peninsule formate de o buclă a râului. Mulţi soldaţi germani au fost ucişi de focurile de armă ale francezilor în timp ce lansau la apă sutele de bărci de cauciuc şi săreau în ele, dar destui au ajuns pe partea cealaltă pentru a ataca apărarea franceză. Regimentul 1 Infanterie, comandat de locotenent-colonelul Hermann Balck, a avut realizări spectaculoase. Un veteran dur al Primului Război Mondial, în care fusese rănit de cinci ori, Balck a fost un comandant

excepţional de inspirat şi avea să încheie războiul ca general de grup de armată. După ce au reuşit să traverseze râul, Balck şi oamenii săi au întâlnit în calea lor patru buncăre franceze. Au ocolit unul, altele două au cedat relativ uşor (este posibil să fi fost abandonate de apărătorii lor), iar al patrulea a rezistat aproximativ trei ore. Până la ora 19.00, oamenii lui Balck parcurseseră deja cei 2,5 kilometri de la Meuse până la Château de Bellevue; trei ore mai târziu, au ajuns în satul Cheveuges, aflat aproximativ trei kilometri mai la sud. Încă de la ora 17.30, punctul de sprijin german de pe malul stâng era suficient de bine apărat pentru ca inginerii să înceapă construirea unui pod; între timp, plutele au transportat echipamentul; la ora 23.00, un pod capabil să suporte o greutate de 16 tone era gata, iar primele tancuri au început să traverseze râul.

Dintre cele trei divizii germane de la Sedan, cea care a avut cea mai dificilă traversare a fost Divizia 2, care a dat atacul pe partea dreaptă a dispozitivului german, în vecinătatea satului Donchery. Germanii s-au confruntat cu un foc intens de artilerie, venit dinspre unităţile franceze de pe malul opus. Aproape toate bărcile au fost distruse şi doar un ofiţer şi un soldat au reuşit să treacă râul. Amândoi s-au întors imediat înot. Abia după ce Divizia 1 a stabilit un punct de sprijin pe cealaltă parte a fost posibil ca elemente ale Diviziei 2 să traverseze, în jurul orei 22.00. Nu a fost posibil să se înceapă construcţia podului până la ora 9.00, în dimineaţa zilei de 14 mai, iar focul continuu al artileriei franceze a făcut ca aceasta să dureze 20 de ore. Cu toate astea, odată ce a traversat complet râul, Divizia 2 Panzer avea să capete o importanţă strategică majoră, deoarece se afla în situaţia de a ataca direct punctul-balama dintre armatele franceze a 9-a şi a 2-a.

Până la sfârşitul zilei de 13 mai, germanii reuşiseră să traverseze la Sedan în trei locuri. În ciuda unor puncte în care s-a manifestat o acerbă rezistenţă, apărarea franceză în ansamblu, slăbită de bombardamentele aeriene, nu a impresionat cu nimic. În cursul după-amiezii, unii soldaţi din 55DI au început să îşi părăsească poziţiile. Seara, acest lucru s-a transformat într-o panică pe scară largă. Pe lângă trecerea de la Sedan, germanii au făcut breşe în aliniamentul de apărare de pe Meuse şi în alte două localităţi. De fapt, primele trupe germane care au traversat râul la 13 mai nu au făcut-o la Sedan, ci în micul sat Houx, aflat la aproximativ patru kilometri nord de Dinant. Trupele Diviziei 7 Panzer a lui Rommel au traversat pe furiş, pe timp de noapte, de-a lungul unui vechi stăvilar care făcea legătura între o insulă şi cele două maluri ale râului. Acesta nu fusese distrus de francezi de teamă că ar putea scădea excesiv nivelul râului. Astfel, o parte din soldaţii lui Rommel se aflau pe cealaltă parte a Meusei la primele ore ale zilei de 13 mai.

Atacul principal al trupelor lui Rommel a avut loc mai târziu, în acea dimineaţă. Acesta a fost facilitat de faptul că două dintre diviziile lui Corap, 18DI şi 22DI, nu erau încă pe deplin pe poziţii. Niciuna dintre ele nu era motorizată. Divizia 22DI a trebuit să parcurgă 85 de kilometri pe jos pentru a ajunge la Meuse, unde şi-a făcut apariţia abia în data de 13 mai, după trei marşuri nocturne consecutive. În ceea ce priveşte 18DI, care mai avea de parcurs o distanţă destul de mare, strategii francezi nu îi ceruseră să fie pe deplin pe poziţii decât în dimineaţa zilei de 14 mai. Trupele care se aflau pe poziţii la 13 mai erau obosite de pe urma marşului, iar patru batalioane nu ajunseseră încă. În plus, punctul de trecere Houx se întâmpla să fie în zona de joncţiune a acestor două divizii. În ciuda tuturor acestor slăbiciuni,

apărătorii francezi au luptat din greu, iar germanii ar fi putut să nu reuşească să treacă dacă nu ar fi fost conducerea inspirată şi ingeniozitatea lui Rommel. Acesta a ordonat incendierea caselor din amonte de punctul de trecere pentru a crea o perdea de fum. În momentul în care inginerii germani au fost serios ameninţaţi de tirurile de mitralieră care veneau dinspre partea franceză a râului, Rommel a ordonat tancurilor să execute foc de acoperire. Acest fapt le-a creat mari dificultăţi francezilor din cauza puţinelor arme antitanc pe care le aveau. La un moment dat, Rommel însuşi a preluat comanda directă a unui batalion şi a traversat Meuse pe una dintre primele bărci, alăturându-se oamenilor care se aflau acolo încă de la primele ore ale dimineţii.

Cea mai dificilă dintre cele trei traversări germane din 13 mai a fost cea întreprinsă de Corpul XLI Panzer al lui Reinhardt la Monthermé (la aproximativ 32 de kilometri nord de Sedan). Aici, râul Meuse curge mai repede decât la Sedan şi stâncile plonjează direct în apă. Pe partea de vest, unde Monthermé ocupă un mic istm, terenul se ridică din nou brusc. Această configuraţie oferă o excelentă poziţie defensivă. La sfârşitul zilei de 13 mai, germanii au trecut râul, dar nu au reuşit să stabilească decât un mic cap de pod. Apărătorii francezi, care făceau parte din trupele regulate, au luptat cu îndârjire, iar germanii nu au reuşit încă să aducă tancuri peste râu.

Prin urmare, până la sfârşitul zilei, fuseseră stabilite trei capete de pod germane – unul de aproximativ cinci kilometri, la Sedan, unul de mai puţin de trei kilometri, la Houx, şi unul de doar 1,5 kilometri, la Monthermé. Până la urmă, francezii au realizat gravitatea situaţiei. Sosind la ora 3 dimineaţa, în 14 mai, împreună cu Doumenc, la

cartierul general al lui Georges, generalul Beaufre a fost martorul disperării Înaltului Comandament francez:

Camera era abia pe jumătate luminată. Maiorul Navereau repeta cu voce joasă informaţiile care veneau. Toţi ceilalţi erau tăcuţi. Generalul Roton, şeful Statului-Major, era întins în fotoliu. Atmosfera era cea a unei familii în care a avut loc un deces. Georges s-a ridicat repede şi a venit la Doumenc. Era teribil de palid.

„Frontul nostru a fost spart la Sedan! A fost un colaps…" S-a aruncat pe un scaun şi a izbucnit în lacrimi. Era primul om pe care îl văzusem plângând în această campanie. Din păcate, aveau să fie şi alţii. Mi-a făcut o impresie extrem de puternică.[32]

14-15 mai. Contraatacul eşuează. Soarta tragică a celor trei DCR-uri

În ciuda lacrimilor lui Georges, capetele de pod nu trebuiau să reprezinte o atât de mare catastrofă. Adevăratul eşec al francezilor nu a fost atât faptul că au permis trecerea, cât faptul că nu au fost în stare să organizeze un contraatac eficient. Doctrina franceză a „bătăliei metodice" s-a dovedit a fi prea puţin potrivită pentru a răspunde războiului în viteză pe care îl practicau germanii.

La Sedan, un contraatac care ar fi trebuit să aibă loc în seara zilei de 13 mai, când capul de pod german era încă extrem de vulnerabil, a fost întârziat în mod fatal până în dimineaţa următoare. În 13 mai, la ora 19.00, două regimente de infanterie şi două batalioane de tancuri uşoare au fost puse la dispoziţia generalului Lafontaine din 55DI pentru a organiza contraatacul. Abia nouă ore mai târziu, acesta a dat ordinul să se treacă la contraatac. Lafontaine, instruit în doctrina

colmatage-ului şi a pregătirii atente a răspunsului combinat al infanteriei şi artileriei, a fost reticent în a-şi trimite forţele prea repede pe câmpul de luptă. Capacitatea sa de a reacţiona rapid a fost compromisă de comunicaţiile defectuoase şi de dificultăţile de a-şi deplasa trupele pe drumurile blocate de soldaţii aflaţi în retragere. Tancurile sale nu au putut decât să se târască spre front. Întârzierea a fost dezastruoasă. În tot acest timp, germanii au transportat cu febrilitate tancuri peste râu şi apoi le-au dat imediat ordin să înainteze.

Când tancurile franceze au atacat în cele din urmă, în zori, iniţial au avut succes, dar balanţa s-a înclinat atunci când tancurile germane au început să sosească în număr suficient pentru a le copleşi. Cele mai multe tancuri uşoare franceze au fost distruse. După această bătălie, 55DI, care fusese deja grav afectată numeric şi demoralizată în ziua precedentă, a încetat să mai funcţioneze ca forţă de luptă. Prăbuşirea 55DI a avut un efect teribil asupra moralului diviziei vecine, 71DI, formată şi ea tot din rezervişti din seria B. Comandantul 71DI, generalul Baudet, îşi mutase postul de comandă undeva în spatele diviziei şi pierduse contactul cu trupele sale. În lipsa unor ordine clare şi demoralizaţi de zvonurile privind prăbuşirea 55DI, mulţi soldaţi au fugit. Până la sfârşitul zilei de 14 mai, 71DI s-a dezintegrat aproape fără să fi avut parte de acţiune.

O caracteristică remarcabilă a bătăliei fusese absenţa aproape completă a Aliaţilor din aer (cu excepţia a două raiduri de bombardament executate în zona satului Houx). Acest lucru s-a datorat în parte, desigur, inferiorităţii lor în aer, dar şi faptului că şi-au concentrat resursele aeriene limitate în locul nepotrivit – în centrul şi nordul Belgiei. În data de 13 mai, mareşalul aviaţiei

Barratt, responsabil de forţele aeriene britanice din Franţa, a considerat necesar să îşi odihnească forţele timp de o zi după pierderile grele suferite în Olanda şi Belgia. După ce Aliaţii şi-au dat seama de greşeala lor, au trimis totuşi avioane la Sedan, în zorii zilei de 14 mai, pentru a ataca podurile germane ridicate peste râu. Aproximativ 152 de bombardiere şi 250 de avioane de vânătoare s-au concentrat deasupra Sedanului, unde au înregistrat pierderi de 11 la sută din efective. Dimensiunile reduse ale ţintei au făcut ca sarcina lor să fie dificilă, iar eficienţa operaţiunii a fost redusă prin trimiterea avioanelor în grupuri mici, de 10-20 de aparate de zbor. Din 71 de bombardiere britanice, doar 41 s-au întors. Conform istoriei oficiale a RAF, „niciodată nu a fost înregistrată o rată mai mare de pierderi într-o operaţiune desfăşurată de Royal Air Force”[33]. După-amiază, în lipsă de altceva, francezii au fost nevoiţi să trimită vechile bombardiere Amiot 43, care erau total nepotrivite pentru operaţiuni de acest tip şi care, de asemenea, au suferit pierderi grele.

În ziua de 14 mai, forţele aeriene nu mai puteau face nimic pentru a îmbunătăţi situaţia: totul depindea de acum de rezervele blindate. După cum am văzut, în 11 mai, Georges începuse să trimită forţe pentru a întări Armata a 2-a, printre care şi DIM 3, şi DCR 3. Grupate în Corpul 21, sub comanda generalului Flavigny, unul dintre cei mai experimentaţi conducători de operaţiuni mecanizate din Franţa, aceste unităţi au fost trimise în seara zilei de 13 mai spre flancul stâng al Armatei a 2-a pentru a pregăti un contraatac. La sud de Sedan se înalţă o creastă pe care se află pădurea Mont-Dieu şi satul Stonne. Această poziţie era importantă, deoarece controla drumul ce ducea spre sud, spre centrul Franţei. De fapt, deşi francezii nu ştiau acest lucru, Guderian, în loc să avanseze pentru a

securiza această creastă, a decis imediat să pivoteze două dintre diviziile sale Panzer spre vest şi să le împingă adânc în teritoriul francez, lăsând doar Divizia 10 Panzer să consolideze poziţia. Superiorul său, Kleist, s-a opus iniţial acestei strategii, considerând-o prea riscantă, deoarece îi expunea flancul la un contraatac dinspre sud. Planul lui Guderian oferea o oportunitate reală pentru DCR de a le crea probleme germanilor.

Desfăşurarea DCR 3 s-a dovedit dezamăgitoare. Formată abia la 20 martie 1940, a avut prea puţin timp să se antreneze, era lipsită de echipamente-cheie (cisterne de combustibil cu şenile, baterii antitanc, radio) şi nu acţionase încă niciodată ca divizie. Abia sosite de la Châlons, unde divizia fusese staţionată în rezervă, tancurile trebuiau să se realimenteze. Din toate aceste motive, comandantul DCR 3, generalul Brocard, a considerat că nu putea fi gata de atac înainte de 15 mai, în timp ce Flavigny dorea ca el să acţioneze în dimineaţa zilei de 14 mai. În cele din urmă, au stabilit atacul pentru după-amiaza zilei de 14 mai, dar au intervenit alte întârzieri. Flavigny şi-a pierdut încrederea în capacitatea lui Brocard de a organiza un atac rapid şi a decis să nu lanseze operaţiunea în acea zi. În schimb, i-a ordonat lui Brocard să îşi disperseze tancurile în „buzunare" dispuse de-a lungul unui front de aproape 20 de kilometri ce se întindea la vest de râul Bar, până la Stonne. Astfel, francezii au irosit cea mai bună şansă de a-l opri pe Guderian înainte ca acesta să iasă din capul de pod.

În dimineaţa următoare (15 mai) au avut loc lupte crâncene la Stonne între o companie de tancuri B1 din DCR 3 şi tancuri din Divizia 10 Panzer. Dar asta înainte ca francezii să poată lansa un contraatac concertat, de a regrupa tancurile care fuseseră dispersate

în seara precedentă şi de a le realimenta pe cele care participaseră la lupte în cursul dimineţii. În cele din urmă, contraatacul mult aşteptat s-a transformat seara într-un raid al unui batalion de tancuri, în timp ce multe tancuri stăteau încă nefolosite, departe de acţiune. În 16 mai şi în zilele următoare, la Stonne au avut loc şi alte lupte. Tancurile franceze s-au descurcat bine, iar satul a trecut de mai multe ori de la unii la alţii. Din nefericire, această bătălie devenise irelevantă, deoarece Guderian înainta deja spre nord-vest, în interiorul Franţei. Prudenţa şi ezitarea lui Flavigny şi Brocard, precum şi impetuozitatea şi îndrăzneala lui Guderian au zugrăvit perfect diferenţa dintre francezi şi germani în 1940.

O altă şansă a fost ratată de către DCR 1 mai la nord, în 14 mai, în timp ce capul de pod al lui Rommel era încă vulnerabil, câtă vreme acesta aştepta ca grosul forţelor sale să traverseze râul. Un contraatac a fost lansat în acea zi de Divizia 4 Nord-africană, dar acesta ar fi fost mai eficient dacă ar fi fost în combinaţie cu DCR 1. Alocată iniţial rezervei Armatei 1, această unitate fusese trimisă în 10 mai spre Charleroi. Acest lucru însemna că în data de 13 mai, tancurile sale se aflau la doar 40 de kilometri nord de capul de pod al lui Rommel, dar Billotte, care încă nu era sigur de unde venea principalul atac german, a ezitat să le ordone să se îndrepte spre sud. Abia în ziua de 14 mai, dimineaţa devreme, DCR 1 a primit instrucţiuni să se îndrepte spre ariergarda armatei lui Corap. Transmiterea acestui ordin s-a făcut cu întârziere, iar atunci când divizia a pornit, la ora 13.00, înaintarea sa a fost încetinită de coloanele de refugiaţi care umpleau drumurile. În dimineaţa următoare, comandantul DCR 1, generalul Bruneau, nu era încă pregătit să atace, deoarece tancurile sale trebuiau să se realimenteze. El făcuse greşeala de a-şi plasa

cisternele de combustibil în ariergarda coloanelor sale. Întârziate de haosul de pe drumuri, acestea au avut nevoie de câteva ore pentru a ajunge la tancuri. Deplasându-se spre sud-vest, după ieşirea din zona capului de pod, trupele lui Rommel au dat peste două batalioane de tancuri B1 care se realimentau. Au urmat câteva lupte confuze. Dacă tancurile franceze ar fi fost pregătite, ar fi putut reprezenta o provocare serioasă pentru Rommel. În schimb, acesta şi-a putut continua înaintarea, lăsând Divizia 7 Panzer să se ocupe de restul tancurilor franceze. După-amiaza, între panzere şi tancurile franceze, a căror realimentare era acum completă, au avut loc lupte crâncene. Deşi aproximativ 100 de tancuri germane au fost distruse, francezii au suferit şi ei pierderi grele, deoarece tancurile lor fuseseră aruncate în luptă unul câte unul. Până la sfârşitul zilei, DCR 1 era aproape anihilată.

În acest moment, Armata a 9-a a lui Corap se afla într-o stare de dezintegrare totală, cu Rommel ameninţându-i flancul nordic şi Guderian pe cel sudic. În primele ore ale zilei de 15 mai, Corap a primit aprobarea de a abandona linia de pe Meuse şi de a se retrage pe o linie care mergea aproximativ în direcţia nord-sud, de la Charleroi la Rethel. Dar această linie ducea lipsă de elemente naturale de apărare, iar haosul implementării ordinului de retragere nu a făcut decât să grăbească disoluţia trupelor lui Corap.[34]

Cea mai impetuoasă înaintare germană din 15 mai nu a purtat semnătura lui Rommel sau a lui Guderian, ci a fost opera lui Reinhardt, care a pornit din cel de-al treilea cap de pod de la Monthermé. Timp de două zile, apărătorii francezi au reuşit să-l ţină pe loc cu succes, dar, în dimineaţa zilei de 15 mai, acesta a reuşit în cele din urmă străpungerea. Pe de altă parte, penetrările realizate de

trupele lui Rommel şi ale lui Guderian au slăbit în mod fatal centrul apărării franceze. În descrierea vie a lui Alistair Horne, Huntziger a deschis o poartă a stăvilarului în 14 mai, iar Corap o alta a doua zi: „Prin cele două, potopul era pe cale să se reverse peste Franţa”[35]. Nimic nu mai stătea acum în calea lui Reinhardt. Problema, după cum am văzut, era că, odată ce Georges identificase o ameninţare la adresa Ardenilor, el a crezut iniţial că pericolul se afla pe flancul drept al lui Huntziger şi şi-a mutat rezervele pentru a face faţă acestei eventualităţi. Acest lucru l-a făcut să neglijeze posibilitatea existenţei unui pericol pe flancul stâng al lui Huntziger, adică a deschiderii unei breşe între Armata a 2-a şi Armata a 9-a. Când a devenit, cu întârziere, conştient de această posibilitate, a decis să asambleze o forţă (botezată în curând Armata a 6-a), pusă sub comanda generalului Touchon, al cărei scop era de a închide (*colmater*) breşa şi de a ataca flancurile înaintării germane.

Crearea suficient de rapidă a armatei lui Touchon s-a dovedit a fi o sarcină dificilă. Una dintre unităţile care i-au fost repartizate a fost DCR 2. La începutul zilei de 14 mai, acesteia i se ordonase să se deplaseze de la Châlons, unde era staţionată în rezervă, la Charleroi, pentru a se alătura contraatacului împotriva lui Rommel. Înainte ca tancurile să fi pornit, acest ordin a fost contramandat, fiind clar că nu vor putea ajunge la Charleroi suficient de repede. Această misiune a fost încredinţată DCR 1, în timp ce DCR 2 a primit ordin să se îndrepte spre zona Signy-l’Abbaye pentru un contraatac împotriva capului de pod central al germanilor. Din nefericire, vehiculele sale însoţitoare pe roţi plecaseră deja spre Charleroi şi, în cursul dimineţii, au trebuit să fie redirecţionate. Ele au fost încetinite de trupele care se retrăgeau în dezordine dinspre est. Între timp,

tancurile au fost încărcate în trenuri pentru a fi transportate la Hirson, operaţiune care a necesitat mult timp. Rezultatul a fost că, la 15 mai, unităţile DCR 2 erau dispersate pe scară largă în regiunea situată între râurile Oise şi Aisne. Unele tancuri erau în curs de descărcare; altele erau încă în trenuri; vehiculele pe roţi erau încă în mişcare. În timp ce panzerele lui Reinhardt se deplasau spre vest, au trecut fără să vrea prin centrul zonei în care tancurile franceze erau descărcate din trenuri. DCR 2 a încheiat ziua împrăştiată inutil pe ambele flancuri ale forţei lui Reinhardt – tancurile, în principal, la nord, iar majoritatea vehiculelor pe roţi şi artileria de sprijin, la sud. Dintre contraatacurile eşuate ale celor trei DCR-uri, efortul acestei unităţi s-a dovedit cel mai lipsit de importanţă.

Până în 15 mai, la ora 16.00, Reinhardt, ajuns deja la Montcornet, parcursese aproximativ 60 de kilometri, întâmpinând prea puţină rezistenţă. Până la sfârşitul acelei zile, Touchon recunoştea că nu mai putea face nimic pentru a astupa golul, deoarece trupele lui Reinhardt se aflau deja la vest de punctul în care intenţiona să îşi poziţioneze forţele. Prin urmare, el a ordonat armatei sale să coboare spre sud, sub râul Aisne. În momentul acela, între germani şi Marea Mânecii nu se mai afla nimic.

A doua zi (16 mai) a fost rândul lui Rommel să preia conducerea. Într-una dintre cele mai îndrăzneţe isprăvi ale campaniei, a înaintat cu două batalioane de tancuri înaintea grosului forţelor sale. Mişcându-se ziua şi noaptea şi ocolind aglomerările mai mari pentru a nu fi încetinit, s-a oprit abia când a ajuns la Le Cateau, la ora 6 dimineaţa, în ziua de 17 mai. Parcursese aproximativ 110 kilometri. Infiltrarea unei forţe atât de expuse, poziţionate atât de mult în faţa infanteriei şi artileriei era un fapt deopotrivă neconvenţional şi

periculos, dar acest act temerar a avut darul de a-i demoraliza şi mai tare pe francezi şi de a le dezorganiza şi mai mult liniile. Înaintarea lui Rommel a fost mai puţin o bătălie, cât mai degrabă o operaţiune de curăţare, trupele franceze care înaintau pentru a întări linia frontului fiind uimite să întâlnească forţe germane atât de departe spre vest. La 16 mai, cele trei capete de pod germane de peste Meuse formau o singură masă compactă, care măsura aproximativ 95 de kilometri în zona cu cea mai mare lăţime. Aceasta era situaţia atunci când Churchill a sosit la Paris, la 16 mai, pentru întâlnirea de criză cu Reynaud.

17-18 mai. Capul țestoasei

În cursul zilei de 17 mai, panica din Paris s-a mai domolit oarecum când s-a dovedit că germanii nu se îndreptau direct spre capitală, ci, se pare, spre coastă. Acest lucru a oferit cel puţin un moment de respiro. Reynaud şi-a remaniat guvernul, aducându-l pe legendarul erou al Primului Război Mondial, mareşalul Philippe Pétain, pentru a ridica moralul trupelor. Între timp, mulţi comandanţi germani, ei înşişi luaţi prin surprindere de rapiditatea succesului lor, şi-au amintit cât de aproape fuseseră de Paris în 1914. Deşi trupelor germane li se cerea să înainteze cât mai repede, flancurile păreau periculos de expuse. Kleist, care încercase deja de două ori să îl încetinească pe Guderian, i-a ordonat acum să se oprească. Înfuriat, Guderian şi-a dat demisia, iar a doua zi, înaintarea a fost reluată.

Vulnerabilitatea care îl îngrijora pe Kleist nu era mai puţin evidentă pentru Aliaţi. După cum a spus Churchill la 18 mai, creând o imagine izbitor de plastică, „ţestoasa şi-a scos periculos de mult capul din carapace”. Problema era că francezii nu erau încă în poziţia de a face

ceva în această privinţă. În dimineaţa zilei de 15 mai, Georges îl demisese pe Corap şi îl înlocuise cu Giraud, dar până când Giraud a fost pregătit să preia conducerea, după-amiaza, situaţia Armatei a 9-a devenise catastrofală, deşi nimeni nu ştia cât de gravă era cu adevărat, din cauza stării haotice a comunicaţiilor. Începând din 16 mai, armatele din Belgia începuseră să se retragă pentru a evita să fie izolate de armatele germane care înaintau spre coastă. Între timp, se făceau eforturi pentru a construi o nouă Armată a 7-a (sub comanda generalului Frère), la sud de coridorul german, din divizii transferate în principal din Alsacia şi Lorena şi din spatele Liniei Maginot. Din nou, acest lucru a necesitat timp, iar Înaltul Comandament a ezitat în privinţa numărului de divizii pe care le putea elibera în acest scop, deoarece era îngrijorat de zvonurile venite din partea serviciilor de informaţii elveţiene, potrivit cărora germanii erau pe cale să organizeze o invazie prin Elveţia. Această teamă a dispărut după 15 mai, dar chiar şi atunci, alocarea unităţilor pentru constituirea armatei lui Frère a fost complicată de incertitudinea cu privire la posibilitatea ca germanii să decidă să se îndrepte spre sud, spre Paris, odată ce au ajuns pe coastă: ar trebui ca forţele lui Frère să fie concentrate pentru o singură lovitură sau să fie împrăştiate de-a lungul coridorului pentru a proteja ruta spre Paris?

Prin urmare, pentru moment, francezii nu au fost în măsură să lanseze nicio acţiune concertată împotriva coridorului german, deşi au avut loc mai multe contraatacuri locale, unele dintre ele bucurându-se de succes tactic. La 17 mai a avut loc un atac asupra lui Guderian la Montcornet, executat de DCR 4 sub comanda colonelului (aşa cum era atunci) de Gaulle. Această unitate, repartizată armatei lui Touchon, fusese asamblată în grabă cu doar câteva zile înainte

dintr-un batalion de tancuri de sprijin al infanteriei, un batalion de tancuri B1 şi alte câteva tancuri medii, ceea ce făcea în total aproximativ 95 de tancuri. Nu se mai antrenaseră niciodată împreună şi le lipseau radiourile, tunurile antitanc şi sprijinul aerian. Atacul i-a prins pe germani cu garda jos, dar au reuşit să îl respingă destul de uşor. Nu a fost o discreditare pentru de Gaulle faptul că unitatea sa şubredă, înjghebată în grabă, nu a fost în stare să obţină rezultate mai bune. La nord de coridorul german, în 17 şi 18 mai, germanii au fost angajaţi în lupte crâncene, în pădurea Mormal, cu elemente ale DLM 1 sosite din Ţările de Jos. În 19 mai, DCR 4 al lui de Gaulle a întreprins un alt atac lângă Laon, care s-a bucurat de mai mult succes tactic decât primul. Dar, în cele din urmă, toate aceste atacuri au fost ca nişte muşte care bâzâiau în jurul capului ţestoasei, fără a concentra niciodată o forţă suficientă pentru a-i ameninţa jugulara.

19-20 mai. „Fără a dori să intervenim...”. Sfârşitul lui Gamelin

Pe parcursul acestor zile dramatice, Gamelin şi-a păstrat, cel puţin în aparenţă, imperturbabilitatea legendară. A vizitat frecvent cartierul general al lui Georges – de două ori în ziua de 14 mai –, dar a evitat cu grijă să intervină direct în desfăşurarea „bătăliei lui Georges”, deşi Georges era în mod evident copleşit de evenimente. Gamelin a susţinut că aceste vizite aveau scopul de a-i întări moralul lui Georges. Având în vedere relaţia incomodă dintre cei doi bărbaţi, prezenţa neliniştitoare şi tăcută a lui Gamelin a fost probabil mai mult tulburătoare decât încurajatoare. La cartierul general al lui Gamelin, atmosfera, după spusele unuia dintre ajutoarele lui

Gamelin, era sumbră, cu „ieşiri şi intrări misterioase în anticamere şi pe coridoare”, iar Gamelin însuşi, „senin la suprafaţă, dar vizibil cuprins de o teamă insidioasă şi care îi dădea fiori reci”[36]. La 18 mai, la cererea lui Daladier, Gamelin a redactat un raport în care explica motivele pentru care s-a ajuns la acest *débâcle*[*], dând vina pe toată lumea, cu excepţia sa.

Acum, Gamelin a fost convins de Doumenc că trebuie să preia controlul evenimentelor, iar la 19 mai a redactat primul şi singurul său ordin de la începutul luptelor. Acesta începea cu următoarele cuvinte: „fără a dori să intervenim direct în desfăşurarea bătăliei, care se află sub autoritatea comandantului frontului de nord-est”. A fost această formulare o respectare scrupuloasă a convenienţelor sau o modalitate elegantă de a da vina pe alţii? Esenţa ordinului lui Gamelin era ca armatele franceze să atace flancurile coridorului german dinspre nord şi sud „în câteva ore”. Acest lucru era în mod clar ceea ce situaţia cerea, dar Gamelin a trecut cu vederea toate dificultăţile existente, începând cu afirmaţia că era necesar să se acţioneze în câteva ore. Ordinul lui Gamelin era mai mult o listă de dorinţe decât un plan. Acesta cerea ca atacul dinspre nord să folosească „forţe speciale mobile” – dar unde erau acestea? Sublinia necesitatea de a „menţine” superioritatea aeriană în nord – dar existase aceasta vreodată? Recomanda extinderea frontului de-a lungul flancului sudic al înaintării germane pentru a se asigura că Parisul era la adăpost – dar acest lucru nu presupunea mai degrabă extinderea forţelor decât concentrarea lor pentru un contraatac?

Când a redactat acest document, Gamelin ştia că zilele îi erau numărate. La 17 mai, Reynaud îl convocase pe generalul Weygand, care era la comanda forţelor franceze din Levant, să vină imediat la

Paris. Weygand a sosit a doua zi, iar Gamelin nu se poate să se fi îndoit prea mult de ceea ce însemna acest lucru. Prin urmare, ordinul lui Gamelin a fost conceput în primul rând cu gândul la posteritate. Acest lucru explică probabil modul destul de dezinvolt în care Gamelin i-a transmis instrucţiunile lui Georges. Ajuns la sediul lui Georges, dimineaţa devreme, în ziua de 19 mai, acesta s-a închis într-o cameră pentru a-şi redacta ordinul. Apoi, fără niciun comentariu, i l-a înmânat lui Georges într-un plic. Deşi a rămas pentru prânz, Gamelin a evitat orice discuţie despre conţinutul documentului. Prânzul, aşa cum a fost descris (fără îndoială, cu o anumită licenţă poetică) de către unul dintre cei prezenţi, pare ceva de domeniul suprarealismului:

> Apoi, cu Gamelin calm încă şi aparent indiferent, ne-am aşezat la masă. Această masă mi-a lăsat o amintire oribilă. Bucătarul, la fel ca noi toţi, care eram disperaţi de înfrângere, îşi pusese tot talentul frustrat în pregătirea unui veritabil mic dejun de nuntă. Cu Georges palid şi învins şi cu ofiţerii săi superiori practic morţi de oboseală şi de grijă, prânzul avea mai degrabă atmosfera unei mese funerare. Dar, aşezat în centru, Gamelin, care ştia încă de pe atunci că pierduse încrederea guvernului, [...] a simţit nevoia să joace teatru, să vorbească despre asta, despre aia şi despre cealaltă şi să facă glume; totul suna teribil de fals. Apoi a venit desertul: o prăjitură enormă acoperită cu zahăr filat. Îmi venea să plâng sau să sper că va cădea tavanul peste noi. Era grotesc şi patetic. Gamelin a mâncat cu poftă, şi-a băut cafeaua şi a plecat, imperturbabil ca întotdeauna; garda s-a întors pe treptele castelului şi trompetele regimentului au sunat. Nu aveam să-l mai văd niciodată.[37]

Întorcându-se la cartierul său general de la Vincennes, Gamelin a fost informat la ora 21.00 că urma să fie înlocuit de Weygand. În dimineaţa următoare (20 mai), Weygand a sosit pentru a prelua comanda. Între cei doi bărbaţi au fost schimbate puţine cuvinte. Potrivit lui Gamelin, Weygand l-a însoţit până la uşă şi, bătând într-un dosar pe care îl avea asupra sa, a remarcat:

– Am secretele lui Foch.

– Aş fi putut să răspund că *eu* le aveam pe cele ale lui Joffre şi că acestea nu au fost suficiente pentru mine. Dar mareşalul Joffre nu avea secrete.[38]

În acea seară, primele panzere au ajuns la Marea Mânecii, la gura de vărsare a râului Somme: armatele din Belgia erau acum complet încercuite.

2

ALIAȚI INCOMOZI

21 mai 1940. Weygand la Ypres

De îndată ce a preluat comanda, Weygand a putut vedea, la fel ca şi Gamelin, că singura speranţă a Aliaţilor consta în atacarea coridorului german simultan dinspre nord şi sud, în punctul său cel mai îngust, care se afla între Arras (în apropierea sectorului britanic) şi Somme (unde se forma noua armată a lui Frère[39]). Pentru a evalua perspectivele de punere în aplicare a unui astfel de plan, Weygand a decis să inspecteze armatele din nord, care se retrăseseră acum aproape în totalitate din Belgia până la graniţa franceză.

Călătoria lui Weygand în nord, în ziua de 21 mai, a fost marcată de probleme, acestea permiţându-i să fie martorul direct al haosului care domnea în armata franceză. Ajuns la aeroportul Le Bourget, de lângă Paris, la ora 7 dimineaţa, Weygand a trebuit să aştepte două ore până când i s-a putut găsi un avion şi o escortă. Odată ajuns la baza aeriană de la Béthune, în nord-vestul ţării, se aştepta să fie întâmpinat de generalul Billotte, care deţinea comanda generală a tuturor armatelor din nord. În schimb, Weygand şi aghiotantul său au găsit locul pustiu:

> După ce am rătăcit pe lângă hangarele goale, în care totul indica o plecare precipitată, am întâlnit, în sfârşit, un soldat mic, foarte murdar, dar cu un chip atrăgător, care ne-a povestit ce se întâmplase şi m-a întrebat ce trebuia să facă cu cei 20 000 de litri de benzină, în legătură cu care era foarte îngrijorat, el neprimind niciun ordin. Un telefon mi-ar fi fost mult mai util, dar nu mai era funcţional niciunul. Aşadar, generalul care tocmai fusese învestit la comanda tuturor teatrelor de operaţiuni [...] s-a trezit, din cauza incredibilei neglijenţe cu care fusese organizată călătoria sa, singur pe un aerodrom pustiu cu aghiotantul său, fără să poată lua legătura cu niciunul dintre cei pe care venise să-i întâlnească în Flandra şi cărora le fusese anunţată vizita sa.[40]

Au găsit un camion, iar soldatul „murdar” s-a urcat la volan, plecând cu toţii în căutarea unui telefon. În cele din urmă, au ajuns într-un sat al cărui oficiu poştal avea unul. Weygand a descoperit acum că Billotte crezuse că întâlnirea lor urma să aibă loc la Calais, unde îl căutase în zadar toată dimineaţa. De atunci, Billotte dispăruse şi nimeni nu mai ştia unde se afla. Cum nu mâncase nimic de dimineaţă, Weygand a reuşit să comande o omletă într-un han de

ţară. Pe perete se afla o fotografie a semnării armistiţiului de la Rethondes, în 1918, cu Weygand însuşi însoţindu-l pe Foch.

Weygand a zburat apoi spre Calais, unde a aterizat cu dificultate, deoarece pista fusese avariată de bombardamente. Billotte era în continuare de negăsit, dar a existat un mesaj care anunţa că regele Leopold al III-lea, comandantul suprem al armatei belgiene, îi aştepta atât pe Weygand, cât şi pe Billotte la primăria din Ypres. Weygand a plecat, aşadar, la Ypres pe drumuri pline de refugiaţi. A ajuns în cele din urmă la ora 15.00. Leopold însuşi era încă pe drum, iar Weygand a profitat de ocazie pentru a discuta cu trei miniştri din guvernul belgian, în timp ce aştepta sosirea regelui.

În acea după-amiază, la Ypres au avut loc trei întâlniri confuze. Prima a fost cea dintre Weygand şi regele Leopold, asistat de consilierul său militar, generalul van Overstraeten. Weygand dorea ca forţele belgiene să se retragă şi mai mult spre vest, până la râul Yser. Scopul acestei manevre era de a scurta linia Aliată, astfel încât francezii şi britanicii să poată ataca spre sud. Leopold nu a fost entuziasmat. El considera că trupele sale erau atât de demoralizate şi dezorganizate de retragere, încât orice altceva le-ar fi terminat ca forţă de luptă, mai ales că manevra respectivă presupunea renunţarea la aproape tot ce era pământ belgian. La suprafaţă, discuţiile dintre francezi şi belgieni au fost cordiale, dar, în realitate, fiecare parte era suspicioasă faţă de cealaltă. Încă de când Leopold declarase neutralitatea Belgiei, în 1936, francezii îl suspectau că nutreşte sentimente progermane, iar van Overstraeten era văzut ca geniul malefic care îl încuraja pe această cale. În acest context, Weygand era pregătit să accepte ideea că Leopold îşi pierduse încrederea în Aliaţi, nu se simţea cu nimic obligat faţă de aceştia şi se

gândea deja să iasă din război. Cam asta îi spuseseră în mare şi miniştrii lui Leopold, care aveau la fel de puţină încredere în suveranul lor ca şi francezii.

Leopold era de părere că, înainte de a lua o decizie, era necesar să asculte şi opinia comandantului britanic, lordul Gort, care nu primise înştiinţarea despre întâlnirea de la Ypres. Întrucât Gort se afla undeva în inspecţie la trupele sale, a fost imposibil să fie găsit. Între timp, a sosit şi Billotte, astfel având loc o a doua întâlnire, între acesta, Weygand şi belgieni. Billotte, care i s-a părut lui Weygand ca fiind puternic marcat de „oboseala şi anxietatea ultimelor două săptămâni", era pesimist în privinţa capacităţii de luptă a armatei franceze, care fusese cuprinsă de haos odată cu începerea retragerii. Cu toate acestea, el a considerat că Forţa Expediţionară Britanică (BEF), care nu fusese aproape deloc implicată în lupte până atunci, deţinea încă potenţialul de a lansa un atac. Billotte a confirmat că ajutorul belgienilor era necesar pentru a scurta linia. Weygand şi-a modificat acum cererea adresată belgienilor, întrebându-i dacă ar fi măcar dispuşi să extindă lungimea liniei lor, astfel încât să elibereze trupele britanice pentru o ofensivă spre sud. Acest lucru îi convenea mai mult lui Leopold, dar era extrem de important să afle şi punctul de vedere al lui Gort. Van Overstraeten a pornit cu maşina în căutarea acestuia.

În cele din urmă, Weygand, care iniţial s-a gândit să rămână peste noapte pentru a-l putea vedea pe Gort, a decis că trebuie să se întoarcă la Paris. Bombardamentele germane asupra aerodromurilor făcuseră acum imposibilă întoarcerea cu avionul, dar exista posibilitatea de a lua un vas torpilor de la Dunkerque până la Cherbourg. Prin urmare, la ora 19.00, Weygand s-a îndreptat de la

Ypres spre Dunkerque, de unde a plecat în mijlocul unui raid aerian. La o oră după plecarea lui Weygand de la Ypres, Gort a sosit şi el acolo, având astfel loc o a treia întâlnire, de data aceasta fără Weygand. Gort era mai puţin optimist în privinţa capacităţii BEF de a ataca decât fusese Billotte, mai devreme, în numele său, dar nu a refuzat categoric să întreprindă un atac. În general, rezultatele întâlnirii au fost neconcludente. Nimeni nu era mulţumit de rolul care îi fusese atribuit, dar nimeni nu era pregătit să spună acest lucru în mod deschis. După cum spunea van Overstraeten: „Întâlnirea s-a încheiat spre ora 9.30 cu afirmaţia generalilor francezi că un contraatac britanic ar putea avea încă un impact decisiv; nici Gort, nici Pownall [şeful de stat-major al lui Gort] nu păreau convinşi de acest lucru. [...] La plecare, Gort îi spune regelui: «Nu-i o treabă prea bună»”[41].

În ceea ce-l priveşte pe Weygand, acesta a ajuns în cele din urmă la Paris, a doua zi, la ora 10 dimineaţa. Plecase de la Ypres convins că neprezentarea lui Gort arăta cel puţin lipsă de consideraţie. Mai târziu, a ajuns să creadă că acest fapt dovedea că Marea Britanie plănuia deja să-i trădeze pe francezi, deşi propriile sale aventuri din acea zi ar fi trebuit să fie suficiente pentru a demonstra că nu era nevoie de niciun motiv sinistru pentru a explica absenţa lui Gort. Faptul că Weygand şi Gort nu s-au întâlnit i-a permis lui Weygand să plece de la Ypres cu o impresie complet falsă despre ceea ce britanicii erau capabili (sau dispuşi) să ofere. Dar, probabil, chiar dacă s-ar fi întâlnit, Weygand ar fi auzit mai degrabă ceea ce voia sau trebuia să audă decât ceea ce Gort ar fi vrut să-i spună.

În căutarea aliaţilor. 1920-1938

Acest catalog de neînţelegeri, întâlniri eşuate şi suspiciuni ne aminteşte că, de fapt, Căderea Franţei nu a fost doar o înfrângere a Franţei, ci şi una a *Aliaţilor*: Franţa a fost înfrântă în parte pentru că, pe de o parte, nu a reuşit să îşi coordoneze suficient operaţiunile cu aliaţii săi şi, pe de altă parte, pentru că, în anii 1939-1940, aliaţii săi nu îi puteau oferi atât de mult sprijin. Faptul că Franţa a sfârşit prin a intra în război, în 1939, având ca aliat doar Marea Britanie a fost în sine un semn al eşecului eforturilor diplomatice ale Parisului din anii interbelici de a construi un sistem eficient de alianţe: bătălia a fost pierdută în parte din cauza lipsei de aliaţi. Comentariul lapidar al lui Pétain despre 1940 a fost: „Prea puţini copii, prea puţine arme, prea puţini aliaţi". Primul şi al doilea termen al comentariului sunt discutabili, al treilea este incontestabil. În 1914, Franţa şi Marea Britanie avuseseră ca aliat Rusia, iar în 1915 li s-au alăturat Italia şi România. Este cel puţin îndoielnic faptul că, în septembrie 1914, germanii au pierdut Bătălia de pe Marna pentru că von Moltke a considerat necesar să mute două divizii pe frontul de est. Astfel, înainte de a continua cu neajunsurile alianţei franco-britanice, trebuie să înţelegem de ce Franţa a intrat în război, în 1939, cu un singur aliat.

Strategia franceză împotriva Germaniei avea nevoie de o contrapondere estică pentru a putea impune un război pe două fronturi. Înainte de 1914, acest rol fusese jucat de Rusia. După Revoluţia Rusă, liderii francezi au căutat o alternativă prin semnarea unei serii de tratate cu statele estice nou create: Polonia (1921, 1925), Cehoslovacia (1924, 1925), România (1926) şi Iugoslavia (1927). În plus, Franţa a semnat o alianţă militară cu Belgia, în 1920. În niciun caz, acest mozaic de tratate nu constituia un „sistem" de alianţe,

chiar dacă România, Cehoslovacia şi Iugoslavia au fost grupate într-o alianţă prea puţin închegată, cunoscută sub numele de Mica Antantă. Tot ceea ce aliaţii Franţei aveau în comun era interesul de a apăra Tratatul de la Versailles. Acest lucru nu i-a împiedicat să aibă dezacorduri puternice între ei. Cel mai grav dintre acestea a fost cel dintre Polonia şi Cehoslovacia, care erau în conflict din cauza regiunii cehoslovace de frontieră Tešín, care avea o numeroasă populaţie poloneză. Când, în 1938, Franţa s-a confruntat cu dilema dacă să intre sau nu în război pentru a proteja integritatea teritorială a Cehoslovaciei împotriva Germaniei, guvernul polonez a spus clar că nu va face nimic pentru a ajuta şi, într-adevăr, în octombrie 1938, a profitat de slăbiciunea cehilor pentru a ocupa Tešínul.

Alianţele Franţei au început să se destrame în anii 1930. În ianuarie 1934, Germania a semnat o declaraţie de neagresiune cu Polonia. Acest lucru nu a invalidat alianţa cu Franţa, dar a însemnat că polonezii, în faţa unei Germanii tot mai agresive, au simţit că trebuie să îşi urmărească propriile interese. În martie 1936, după cum am văzut, Belgia şi-a anulat tratatul militar cu Franţa, iar apoi, în luna octombrie a aceluiaşi an, şi-a declarat neutralitatea. Unul dintre motive a fost acela de a evita să fie atrasă în război ca urmare a angajamentelor Franţei în Europa Centrală. În plus, alianţa nu a fost niciodată populară printre vorbitorii de flamandă, care nu priveau cu ochi buni amestecul francez în treburile interne ale Belgiei. Prestigiul Franţei în faţa celorlalţi aliaţi ai săi a primit o puternică lovitură atunci când Germania a reocupat Renania, în martie 1936. Acest eveniment a redus capacitatea Franţei de a interveni eficient în numele aliaţilor săi şi a pus la îndoială faptul că ar fi fost dispusă măcar să facă acest lucru: dacă Franţa nu îşi apăra propriile interese,

ar face-o cu adevărat pentru interesele altora? În timp ce prestigiul Franţei era în declin, Germania încerca să îşi sporească influenţa în Europa Centrală şi de Est. În iunie 1937, ministrul de externe al lui Hitler, von Neurath, a întreprins un turneu în regiune.

Guvernele franceze au încercat, cu intermitenţe, să îşi consolideze poziţia diplomatică. În decembrie 1937, ministrul francez de externe Yvon Delbos a efectuat şi el un mare turneu în Europa de Est, vizitând Varşovia, Bucureştiul, Belgradul şi Praga, dar acest exerciţiu de PR nu i-a costat pe francezi decât vorbe. Când a fost vorba de oferirea de asistenţă materială pentru aliaţii săi, principalul efort al Franţei a fost îndreptat spre Polonia. Pentru a contracara înclinaţiile progermane ale ministrului de externe Jozef Beck, spiritul neobosit aflat în spatele pactului de neagresiune cu Germania, Franţa a încercat să îl cultive pe mareşalul Edward Rydz-Śmigły, cea mai proeminentă personalitate militară a Poloniei. În septembrie 1936, răspunzând unei vizite a lui Gamelin la Varşovia, Rydz-Śmigły a păşit pe covorul roşu la Paris şi a semnat un acord prin care guvernul francez a deschis un credit militar de două miliarde de franci pentru Polonia.

În general, însă, Franţa nu dispunea de resursele economice necesare pentru a-şi susţine alianţele cu un astfel de ajutor material. De asemenea, era discutabil cât de mult dorea acest lucru. Pe măsură ce, de la mijlocul anilor 1930, Germania devenea tot mai ameninţătoare, unii politicieni francezi au început să se întrebe dacă aliaţii lor nu reprezentau mai degrabă un generator de datorii decât o sursă de putere. Printre aceşti sceptici s-a numărat Georges Bonnet, care a devenit ministru de externe în aprilie 1938. Bonnet era convins că Franţa, fiind prea slabă pentru a acţiona ca poliţist al

Europei, ar trebui să se sustragă de la obligaţiile sale asumate în feluritele tratate încheiate şi să le dea germanilor mână liberă în est. Însă majoritatea politicienilor nu erau pregătiţi să meargă atât de departe. Adevărul era, după cum spunea istoricul Robert Young, că doreau „aliaţi care să lupte pentru Franţa, dar nu să arunce Franţa în luptă pentru aceştia”[42]. Acest lucru a dat politicii franceze un aer de incoerenţă, de nehotărâre şi de duplicitate. De exemplu, atunci când, în vara anului 1936, ministrul de externe român, Titulescu, a propus un nou pact care să consolideze obligaţiile reciproce ale Micii Antante, guvernul francez nu s-a implicat, acest lucru permiţând ca discuţiile să nu ducă la niciun rezultat. Cu toate acestea, în vara anului 1937, şefii de stat-major din România şi Iugoslavia au avut parte de ceremonii la cel mai înalt nivel atunci când au participat la manevrele militare franceze, iar Gamelin le-a răspuns prin participarea la manevrele iugoslave şi române din toamnă.

O problemă în relaţiile Franţei cu aliaţii săi era că, nefiind poziţionată geografic în aşa fel încât să le poată oferi asistenţă militară directă, atracţia sa faţă de aceştia era în vizibilă scădere. O posibilă soluţie era o alianţă cu Italia, care oferea o punte geografică spre Europa Centrală şi Balcani. Folosind căile ferate italiene, francezii puteau transporta la Dunăre, în câteva săptămâni, un număr substanţial de trupe franceze. O alianţă cu Italia oferea şi alte beneficii: marina italiană din Mediterana ar proteja legăturile Franţei cu posesiunile sale nord-africane, iar dacă Franţa era eliberată de necesitatea de a apăra graniţa cu Italia, cincisprezece divizii ar fi devenit disponibile pentru nord-est.

Importanţa potenţială a Italiei a fost demonstrată în 1934, când Mussolini a deplasat trupe la Pasul Brenner pentru a-l avertiza pe

Hitler în legătură cu orice încercare de ocupare a Austriei. În ianuarie 1935, premierul francez Pierre Laval a vizitat Roma. Această vizită a fost urmată, în aprilie, de o întâlnire la Stresa, unde Marea Britanie, Franţa şi Italia şi-au afirmat angajamentul comun faţă de independenţa Austriei. Două luni mai târziu, Gamelin şi omologul său italian, mareşalul Badoglio, au purtat discuţii despre cooperarea militară într-un război împotriva Germaniei. Dar această relaţie franco-italiană în plină dezvoltare a fost dinamitată în octombrie 1935, când Mussolini a invadat Abisinia, scandalizând opinia publică din Franţa şi Marea Britanie. Indiferent dacă Mussolini avea sau nu dreptate să creadă că Laval îi dăduse mână liberă în Abisinia – Laval fusese probabil ambiguu, sperând că Mussolini va obţine ceea ce dorea în Africa fără război –, Laval, cu siguranţă, nu a considerat Abisinia suficient de importantă pentru a compromite relaţiile franco-italiene. Dar nu a putut rezista presiunii de a impune sancţiuni Italiei. „Frontul de la Stresa" se prăbuşise.

Relaţiile franco-italiene s-au deteriorat şi mai mult în 1936, după izbucnirea Războiului Civil Spaniol. Italia a intervenit de partea lui Franco, în timp ce guvernul francez a urmat o politică de non-intervenţie. În acel moment, Laval nu se mai afla la putere, iar guvernul francez era acum de stânga şi nutrea o puternică antipatie ideologică faţă de Mussolini. Între noiembrie 1936 şi octombrie 1938, francezii nu au avut un ambasador la Roma, în semn de protest faţă de ocuparea Abisiniei de către Mussolini. Deşi Gamelin a continuat să îşi pună speranţele în relaţia personală cu Badoglio, începând din 1937, strategii militari francezi au trebuit să ia în calcul faptul că Italia va fi ostilă în orice conflict viitor. În martie 1938, Mussolini a acceptat anexarea Austriei de către Hitler.

Evazivul Albion.
Marea Britanie și Franța, în perioada 1919-1939

Franţa a sacrificat cu reticenţă prietenia italiană pe altarul sancţiunilor privind Abisinia, deoarece acestea erau susţinute cu tărie de Marea Britanie. Atunci când trebuia să aleagă între Italia şi Marea Britanie, niciun lider francez, chiar şi unul atât de antibritanic precum Laval, nu putea ezita. Franţa nu se putea aştepta să lupte şi să câştige un război de lungă durată fără a avea în spate resursele Imperiului Britanic. În mod similar, atunci când francezii au reacţionat cu prudenţă la posibilitatea de a consolida Mica Antantă, în 1937, unul dintre motivele lor a fost teama că acest lucru ar putea complica relaţiile cu britanicii, care se temeau de încurcăturile franceze în Europa Centrală.

Încă de la decizia lui Clemenceau, din 1919, de a nu insista asupra revendicării Franţei asupra Renaniei pentru a nu-şi înstrăina Marea Britanie, relaţia franco-britanică a fost un veritabil punct de ancorare pentru politica franceză. Cu toate acestea, faptul supărător a fost că, în cea mai mare parte a anilor interbelici, britanicii au refuzat să ofere Franţei vreun angajament militar sau diplomatic fără echivoc. Francezii s-au trezit punând în pericol substanţa alianţelor existente pentru umbra unei alianţe mai bune, dar încă inexistente, cu Marea Britanie. Acest lucru a provocat o frustrare de înţeles. Francezii detestau dependenţa lor faţă de britanici, dar ştiau că, în cele din urmă, nu se puteau lipsi de ei; britanicii detestau faptul că, deşi de obicei nu aveau prea multă simpatie pentru politica franceză, ştiau că, în cele din urmă, nu puteau dezamăgi Franţa.

Relaţiile franco-britanice au fost modelate de o serie de presupuneri, prejudecăţi, mituri şi amintiri pe care fiecare ţară le avea despre cealaltă. Deşi luptaseră împreună în Primul Război Mondial, acest lucru lăsase, pe lângă amintirile bune, şi unele destul de neplăcute. A existat momentul din 1914, când comandantul Forţelor Expediţionare Britanice, generalul French, a fost aproape de a decide că este necesar să se retragă în porturile de la Marea Mânecii. Au fost, de asemenea, zilele tensionate de la sfârşitul lunii martie 1918, când germanii au străpuns liniile Aliate şi o breşă ameninţa să se deschidă între armatele britanică şi franceză. Când generalul britanic Haig i-a cerut lui Pétain să contraatace pentru a preveni acest lucru, Pétain a răspuns că nu o putea face deoarece ordinele sale erau să apere Parisul cu orice preţ. Acest episod l-a convins pe Haig de egoismul ireductibil al francezilor, iar pe Pétain că britanicii căutau mereu o ocazie de a-şi lua tălpăşiţa către porturile de la Marea Mânecii.

Euforia victoriei nu a şters în întregime astfel de amintiri. Haig a comentat, în 1919: „Nu am nicio intenţie de a lua parte la vreo plimbare triumfală cu Foch sau cu orice altă bandă de străini pe străzile Londrei”. În anii 1920, Marea Britanie nu putea să înţeleagă paranoia Franţei cu privire la o resurgenţă a Germaniei şi credea că francezii îşi provocau singuri problemele. Lloyd George vedea Franţa ca pe „un biet învingător”, iar Balfour comenta că „francezii sunt intolerabil de proşti; [...] le este atât de îngrozitor de frică să nu fie înghiţiţi de tigru, dar îşi petrec timpul înghiontindu-l”. În Marea Britanie, în anii 1920, rolul de *bête noire* i-a fost atribuit politicianului naţionalist conservator francez Raymond Poincaré. „Nu-l pot suporta pe acel omuleţ oribil. Nu-l pot suporta. Nu-l pot

suporta", a strigat lordul Curzon după o întâlnire deosebit de dificilă cu acesta. Cu o altă ocazie, după ce a schimbat un *au revoir* cu Poincaré la Gare du Nord, a închis fereastra şi a murmurat: „Şi acum poţi să te duci la naiba!". Partidul Laburist a fost chiar mai antifrancez decât conservatorii. În 1923, când francezii au trimis în Ruhr trupe în componenţa cărora intrau şi negri, Philip Snowden a denunţat această „oroare de pe Rin" – aceşti „barbari [...] cu instincte sexuale exacerbate", împinşi în inima Europei.[43]

În anii 1920, britanicii considerau că francezii umilesc Germania; în anii 1930, ei au început, la rândul lor, să îi umilească pe francezi, tratându-i tot mai puţin ceremonios. În data de 18 iunie 1935 – aniversarea bătăliei de la Waterloo! –, britanicii au semnat în mod independent un acord naval cu Germania. Când Germania a reocupat Renania, în martie 1936, guvernul francez a scos iniţial sunete belicoase, dar, odată ce a devenit clar că Marea Britanie nu va oferi niciun sprijin, francezii au consimţit în linişte. Când a izbucnit Războiul Civil Spaniol, în iulie 1936, răspunsul iniţial al guvernului francez a fost de a trimite ajutor republicanilor, dar, odată ce a devenit clar că britanicii nu erau de acord cu aceasta, francezii au agreat un pact de neintervenţie. Până în 1938, intimidarea francezilor de către britanici devenise atât de mult o a doua natură, încât ambasadorul britanic, sir Eric Phipps, nu a avut niciun scrupul să intervină în politica internă franceză. În aprilie 1938, acesta a făcut cunoscut faptul că guvernul britanic se opunea numirii lui Joseph Paul-Boncour în funcţia de ministru de externe din cauza opiniilor sale depreciative la adresa liderului de la Roma (era un fapt notoriu că acesta îl descrisese cândva pe Mussolini drept un „Cezar de bâlci"). Paul-Boncour nu a fost numit. Deşi Franţa, şi nu Marea

Britanie, avea o alianţă cu Cehoslovacia, guvernul britanic a fost cel care a încercat să ţină cont de pretenţiile Germaniei faţă de Sudetenland, regiunea germanofonă a Cehoslovaciei. Chamberlain l-a trimis pe lordul Runciman ca negociator independent în Germania, fără a-i anunţa în prealabil pe francezi, iar la 14 septembrie, acesta s-a dus la Hitler fără să-l ia cu el şi pe premierul francez Daladier. La conferinţa de la München, care a avut loc ceva mai târziu, în aceeaşi lună, Daladier şi Chamberlain aproape că nu au avut niciun contact unul cu celălalt, iar ulterior, Chamberlain a avut o altă întâlnire privată cu Hitler fără să-l consulte pe Daladier.

Francezii s-au enervat că au fost trataţi într-un mod atât de neadecvat. Laval, prim-ministru în 1935, s-a plâns că Marea Britanie trata Franţa ca pe Portugalia. Pentru Laval şi pentru comandantul flotei franceze, amiralul Darlan, semnarea acordului naval a exemplificat perfect eticheta pusă Marii Britanii de „perfidul Albion" (supranume dat de episcopul Bossuet în secolul al XVII-lea, după convertirea Angliei la protestantism). Credinţa că Marea Britanie avea obiceiul de a încheia acorduri cu Germania pe seama aliaţilor săi era, cu siguranţă, în mintea acestora în 1940, când au preferat să ajungă la un acord cu Germania înainte ca britanicii să le-o ia înainte. Anul 1935 a fost punctul cel mai scăzut al relaţiilor franco-britanice interbelice. A fost anul în care jurnalistul Henri Béraud a publicat celebrul său pamflet *Ar trebui Anglia redusă la sclavie*? După ce a trecut în revistă toate nemulţumirile francezilor împotriva Marii Britanii, de la Ioana d'Arc la Napoleon, el a încheiat: „Spun că urăsc acest popor. [...] Spun şi repet că Anglia trebuie să fie redusă la sclavie".

Deşi francezii susţineau că britanicii îi dezamăgeau în mod constant, adevărul era mult mai nuanţat. De exemplu, reocuparea Renaniei, văzută retrospectiv ca fiind ultima şansă de a-l opri pe Hitler, nu a fost privită în acest fel la vremea respectivă. Strategii militari francezi erau mai îngrijoraţi în 1936 de înstrăinarea Italiei decât de reocuparea Renaniei, la care se aşteptau de mult timp. Atunci când ministrul de externe, Pierre-Étienne Flandin, a anunţat la Londra, la 11 martie 1936, că francezii erau gata să lupte pentru a ţine trupele germane departe de Renania dacă britanicii erau gata să ajute, ar fi fost foarte deconcertat să primească un răspuns pozitiv. Britanicii au oferit un alibi pentru ca francezii să nu facă nimic şi i-au lăsat să scape de o situaţie jenantă când nu erau nici militar, nici psihologic pregătiţi pentru război. Acelaşi lucru a fost parţial valabil şi la München: era mai uşor pentru conştiinţa lor să îi abandoneze pe cehoslovaci dacă britanicii puteau fi învinuiţi pentru asta.

Dacă francezii au insistat în mod constant asupra modului în care au fost dezamăgiţi de Marea Britanie, a fost în speranţa de a stoarce o compensaţie sub forma unui angajament britanic pentru viitor. Din acest motiv, reocuparea Renaniei a fost în realitate privită de guvernul francez mai puţin ca o criză, cât ca o oportunitate. Dar britanicii s-au abţinut de la orice angajament pe continent, iar ceea ce au oferit a fost în mod constant mai puţin decât ceea ce căutau francezii. Britanicii au fost de acord cu discuţii între statele-majore după reocuparea Renaniei, dar s-au limitat la un nivel scăzut de schimb de informaţii între ataşaţii militari. Abia după München, în februarie 1939, britanicii au acceptat în cele din urmă să poarte discuţii la nivel înalt cu Franţa. În acest sens, sacrificarea Cehoslovaciei a realizat în cele din urmă ceea ce francezii încercaseră

să obţină timp de douăzeci de ani. Această schimbare radicală de politică a avut loc pentru că, la începutul anului 1939, guvernul britanic s-a alarmat din cauza unor informaţii (false) potrivit cărora următoarea mişcare a Germaniei va fi la vest, nu la est. În acelaşi timp, britanicii au început să se îngrijoreze, după cum susţinea un memorandum al şefilor de stat-major britanici din ianuarie 1939, că francezii deveneau tentaţi să „renunţe la sarcina inegală" de a ţine piept unei eventuale expansiuni germane. La 30 martie 1939, Marea Britanie a făcut încă un pas spre Franţa, acceptând să garanteze securitatea Poloniei după ce Hitler şi-a încălcat promisiunile de la München şi a intrat în Praga. În aprilie, guvernul britanic a decis începerea recrutărilor. Din alianţele estice ale Franţei nu mai rămăsese mare lucru, dar Marea Britanie era, în sfârşit, de partea ei.

Au fost întreprinse eforturi pentru a construi o relaţie de prietenie între cele două ţări. Încă din iulie 1938, regele George al VI-lea şi regina Elisabeta au efectuat o vizită de patru zile în Franţa. Acestui eveniment i s-a făcut o publicitate enormă. Aproape fiecare fereastră din centrul Parisului a fost decorată cu Union Jack, în timp ce autobuzele erau împodobite cu steaguri franceze şi britanice. O actriţă de la Comédie-Française a citit la radio o „Odă Angliei". În plus, a fost lansat un timbru poştal care înfăţişa două mâini strânse, cu Parlamentul londonez şi Arcul de Triumf parizian plasate de o parte şi de alta a acestora. În luna martie 1939, preşedintele Franţei, Lebrun, a efectuat o vizită de stat la Londra. El a fost invitat la o recepţie la Westminster Hall, în calitate de oaspete al celor două Camere ale Parlamentului. Aceasta a fost urmată de un spectacol oferit de artişti precum actorul francez Sacha Guitry şi actriţa britanică Cicely Courtneidge. Atmosfera a fost cu adevărat cordială,

cu excepţia comentariilor dispeptice ale unor francofobi ireductibili, precum deputatul conservator „Chips” Channon, care a calificat întreaga afacere drept „săptămâna broaştei”, organizată de dragul „băieţilor care-i susţin pe broscari”, precum Eden şi Churchill. Dar chiar şi Neville Chamberlain, care, cu siguranţă, nu era unul dintre aceşti „băieţi”, a fost impresionat de discursul lui Lebrun. La spectacolul care a urmat, a râs atât de mult, încât a început să sughiţe. În aprilie 1939, filmul de propagandă francez *Entente cordiale* (în regia lui Marcel L'Herbier) a fost lansat la Paris în prezenţa lui Bonnet şi a lui Phipps.

Două decenii de suspiciune reciprocă nu au putut fi însă depăşite în câteva săptămâni. Britanicii se obişnuiseră să-i trateze pe francezi cu o anumită condescendenţă şi se agăţau de stereotipurile despre ei. Ei considerau politica franceză ca fiind bizantină, politicienii francezi ca fiind frivoli, iar ţara ca fiind decadentă. Phipps comenta: „Veridicitatea nu este, regret să o spun, punctul forte al unui politician, dar există o şansă mai bună de a extrage adevărul de la el atunci când nu se află în prezenţa unui alt politician francez”. Acest ton de superioritate a putut fi întâlnit chiar şi la un francofil ca Harold Nicolson, care l-a descris pe Daladier, aflat într-o vizită la Londra, în aprilie 1937, ca fiind asemenea unui „negustor iberic în vizită la Senatul roman, [...] în comparaţie cu miniştrii noştri, care erau strălucitori, cu stelele şi panglicile lor”. Puţini politicieni britanici ştiau să vorbească franceza, iar mulţi dintre ei cunoşteau puţine lucruri despre Franţa, în afară de staţiuni precum Aix-les-Bains sau Nisa. La primele discuţii anglo-franceze nu au fost prezenţi interpreţi. Gamelin vorbea atât de repede, încât generalul Gort, pe

atunci şeful Statului-Major Imperial, a înţeles foarte puţin, mormăind din când în când câte un optimist „d'accord".[44]

Politicienii francezi ştiau şi mai puţine despre Marea Britanie (şi aproape deloc limba engleză) decât ştiau britanicii despre ei. Imaginea „perfidului Albion" era adânc imprimată în conştientul lor. Când Chamberlain a vizitat Roma, în ianuarie 1939, Daladier i-a încredinţat opinia sa ambasadorului american, William Bullitt, care i-a transmis-o lui Roosevelt:

> El [Daladier] se aştepta pe deplin să fie trădat de britanici şi a adăugat că aceasta era soarta obişnuită a aliaţilor britanicilor. Daladier a continuat spunând că îl considera pe Neville Chamberlain un băţ deshidratat, pe rege un imbecil, iar pe regină o femeie excesiv de ambiţioasă, care ar fi gata să sacrifice orice altă ţară din lume pentru a putea rămâne regina Angliei. A adăugat că îl considera pe Eden un tânăr idiot şi că nu cunoştea niciun englez pentru al cărui echipament intelectual şi caracter să aibă respect. Simţea că Anglia devenise teribil de slabă şi senilă.[45]

Daladier şi-a vărsat adesea amarul în acest mod în faţa lui Bullitt şi a avut cu acesta o relaţie extrem de apropiată. Dar nu s-a înţeles niciodată la fel de bine cu reprezentanţii diplomatici britanici la Paris. Phipps se discreditase prin asocierea excesivă cu facţiunea proconcesii din Franţa; succesorul său, sir Ronald Campbell, care a preluat funcţia în octombrie 1939, era un personaj încă necunoscut, ale cărui maniere destul de rigide corespundeau noţiunilor franceze despre atitudinea flegmatică şi comportamentul rezervat ale britanicilor.

Odată ce Franţa a securizat evazivul angajament britanic, factorii de decizie politică de la Paris au devenit mai fermi faţă de Marea

Britanie. Acest lucru a fost cel mai vizibil în politicile celor două ţări faţă de Italia. Eforturile franceze de a-l curta pe Mussolini nu au încetat niciodată complet, iar un obstacol în calea unor relaţii mai bune a fost înlăturat atunci când francezii au recunoscut, în cele din urmă, cucerirea italiană a Abisiniei, în octombrie 1938, şi au trimis un ambasador la Roma. Dar aproape imediat, speranţele franceze au fost spulberate atunci când presa italiană s-a lansat într-o campanie evident orchestrată pentru ca Italia să primească unele dintre posesiunile coloniale ale Franţei sau chiar părţi din teritoriul francez. La 30 noiembrie 1938, noul ambasador al Franţei a fost invitat să asiste la o demonstraţie zgomotoasă în parlamentul italian, în timpul căreia membrii adunaţi s-au ridicat în picioare strigând „Nisa, Corsica, Tunis". Acest lucru părea să îndepărteze orice perspectivă de desprindere a lui Mussolini de Hitler. Cu toate acestea, britanicii încă mai sperau să facă acest lucru – acesta a fost motivul pentru care Chamberlain a vizitat Roma în ianuarie 1939 –, ei nefiind în zona-ţintă a ambiţiilor imperiale italiene. Dar atunci când britanicii au făcut presiuni asupra lui Daladier pentru a fi mai conciliant cu Mussolini, au fost ignoraţi. Existau politicieni francezi care încă mai credeau că Italia poate fi câştigată de partea lor, dar, din martie 1939, aceasta nu mai era şi opinia oficială a guvernului. „Pot primi un debarcader, dar nu mai mult de atât", a spus cu dispreţ un ministru.[46] Daladier i-a spus lui Phipps că italienii erau nişte „gangsteri". Deşi britanicii au revenit asupra problemei în iulie, Daladier nu s-a lăsat impresionat. Ministrul britanic de externe, lordul Halifax, era îngrijorat că Daladier se transforma într-un „nou Poincaré" – ceea ce, din punctul de vedere al britanicilor, nu era un compliment.

Trecuse ceva timp de când francezii nu mai ţinuseră piept Marii Britanii în acest fel.

Alianţa care nu a existat niciodată

După München, guvernul francez a încercat să mai salveze câte ceva din poziţia sa în Europa Centrală şi de Sud-Est, sperând fie să îl descurajeze pe Hitler să pornească la război, fie, în caz contrar, să creeze un al doilea front împotriva lui atunci când războiul va izbucni. O delegaţie economică la nivel înalt, condusă de emisarul guvernamental Hervé Alphand, a fost trimisă în noiembrie 1938 în România, Bulgaria şi Iugoslavia. Dar eforturile sale de restabilire a influenţei franceze nu au dat prea multe rezultate. Francezii nu dispuneau de resursele financiare sau economice pentru a-şi susţine diplomaţia. Un ajutor practic pe care l-ar fi putut oferi României ar fi fost acela de a cumpăra mai multe cereale, dar ministrul francez al agriculturii s-a opus.

Balcanii au fost din nou în prima linie după ce Mussolini a invadat Albania, la 7 aprilie. Temându-se că acesta era semnalul pentru Hitler de a acţiona împotriva rezervelor substanţiale de petrol ale României, francezii, trăgându-i şi pe britanici după ei, au oferit garanţii atât României, cât şi Greciei, aşa cum făcuseră cu Polonia în luna precedentă. Cheia securităţii în Balcani consta în dobândirea sprijinului Turciei. Negocierile dintre Franţa şi Marea Britanie, pe de o parte, şi Turcia, pe de altă parte, au început în aprilie 1939, iar la 12 mai a fost semnată o declaraţie anglo-turcă. Cu toate acestea, negocierile cu Franţa au fost complicate de o dispută de lungă durată asupra sangeacului Alexandretta[**], o enclavă turcofonă din Siria aflată sub mandat francez. Abia după ce francezii au fost de acord să

cedeze sangeacul, a fost semnat un pact tripartit, la 19 octombrie. Acordul a fost strict limitat, angajându-i pe Aliaţi la mai mult decât îi angaja pe turci.

Se spera ca Turcia să devină ancora securităţii franceze în Balcani, dar cum rămâne cu Europa Centrală şi de Est? Mai precis, ce se putea face pentru Polonia? Aici, singura ţară capabilă să ofere un ajutor direct era Uniunea Sovietică. Prin urmare, în 1939, britanicii şi francezii s-au angajat în încercarea de a construi o alianţă cu URSS-ul. De fapt, Franţa avusese deja discuţii cu sovieticii la începutul deceniului, iar acest precedent nefericit explică parţial suspiciunea cu care Stalin a privit negocierile din anul 1939.

La începutul anilor 1930, relaţiile cu Uniunea Sovietică, aproape inexistente din 1917, începuseră să se dezgheţe. Franţa avea un ambasador la Moscova din 1932 şi, sub ameninţarea crescândă a Germaniei, cele două ţări au semnat un pact de asistenţă reciprocă în mai 1935. Guvernul sovietic a început imediat să facă presiuni pentru ca acesta să fie transformat într-o alianţă militară deplină. Însă majoritatea liderilor armatei franceze erau sceptici în ceea ce priveşte capacităţile militare sovietice. Cei ce se opuneau acestei viziuni au fost marginalizaţi. Aceasta a fost soarta generalului Loizeau, care a fost admonestat pentru că a prezentat o evaluare pozitivă a Armatei Roşii după ce a participat la manevrele acesteia, în septembrie 1935. Mai reprezentativ pentru opinia militară franceză a fost generalul Schweisguth, care a observat manevrele din 1936 şi a făcut o relatare complet negativă a ceea ce a văzut. Astfel de judecăţi pretins tehnice au fost, cu siguranţă, colorate de anticomunism. Schweisguth a speculat că sovieticii intenţionau să împingă Franţa într-un război cu Germania şi să profite din plin mai apoi. Puţini politicieni s-au simţit

suficient de puternici să susţină oportunitatea unei alianţe cu sovieticii, în pofida poziţiei exprimate de militari.

Pe de altă parte, deşi francezii nu doreau o alianţă militară, erau îngrijoraţi de o eventuală apropiere sovieto-germană, după modelul Tratatului de la Rapallo, din 1922. Francezii nu aveau încredere în sovietici ca aliaţi, dar se temeau de ei ca duşmani. Astfel, politica franceză a fost aceea de a permite discuţii exploratorii, evitând în acelaşi timp angajamentele ferme. „Tărăgănaţi lucrurile cât puteţi", şi-a sfătuit Gamelin negociatorii în ianuarie 1937. În martie, el a dat alte instrucţiuni: „Câştigaţi timp fără a ajunge la discuţii la nivel înalt". Epurările ordonate de Stalin în Armata Roşie, în vara anului 1937, au pus capăt discuţiilor şi au dat şi mai multă muniţie celor care afirmau că Armata Roşie nu putea fi de niciun folos militar.

Acesta a fost fundalul nefavorabil al încercării francezilor şi britanicilor de a crea o alianţă anglo-franco-sovietică împotriva lui Hitler, în 1939. De data aceasta, Stalin avea cărţile în mână. El ştia că puterile occidentale aveau nevoie de el pentru a da forţă garanţiei lor pentru Polonia, iar de la începutul anului 1939, a fost, de asemenea, beneficiarul avansurilor din partea germanilor prin intermediul ambasadorului lor de la Moscova. Negocierile cu Franţa şi Marea Britanie au început în aprilie. Britanicii l-au trimis pe diplomatul William Strang la Moscova în iunie. În primele etape, britanicii au fost mai reticenţi decât francezii. Chamberlain, care simţea că fusese aruncat în discuţii de cabinetul său, a rămas călduţ pe tot parcursul acestora. În iulie, el i-a scris surorii sale: „Sunt atât de sceptic în privinţa valorii ajutorului rusesc, încât nu aş simţi că poziţia noastră s-ar înrăutăţi foarte mult dacă ar trebui să ne descurcăm fără ei"[47]. În timpul săptămânilor de preliminarii diplomatice, sovieticii şi-au

stabilit condiţiile: o extindere a garanţiilor poloneze şi româneşti la statele baltice şi o convenţie militară completă înainte de orice acord politic.

După ce au cedat acest ultim punct în iulie, Aliaţii au început să numească negociatori militari. Britanicilor le-a luat cu zece zile mai mult decât francezilor să facă acest lucru. Delegaţia militară comună a pornit în cele din urmă de la Londra cu un vapor lent în ziua de 5 august. Era ceva simbolic faptul că Strang a plecat de la Moscova cu avionul, cea mai rapidă posibilitate, în timp ce negociatorii militari au venit folosind-o pe cea mai lentă. Francezii au fost reprezentaţi de generalul Doumenc, iar britanicii de amiralul Reginald Plunkett-Ernle-Erle-Drax. Niciunul dintre ei nu primise instrucţiuni clare de la guvernul lui. În ajunul plecării, Daladier i-a cerut lui Doumenc să aducă un acord „cu orice preţ", dar acesta nu primise nicio îndrumare cu privire la cea mai spinoasă chestiune: problema Poloniei. Deoarece Rusia nu avea o graniţă comună cu Germania, orice asistenţă militară acordată Franţei presupunea traversarea Poloniei. Dar era puţin probabil ca polonezii, care erau mai suspicioşi faţă de Rusia decât faţă de Germania, să fie de acord cu acest lucru. După ce dobândiseră teritoriu rusesc în Războiul ruso-polonez din 1919-1920, se temeau că Uniunea Sovietică va încerca să îl recupereze. După cum i-a spus un oficial polonez lui Bonnet în 1939: „Guvernul [meu] nu le va permite niciodată ruşilor să ocupe teritoriile pe care le-am luat de la ei în 1921. Le-aţi permite germanilor să intre în Alsacia şi Lorena?"[48]. Incompatibilitatea dintre o alianţă cu sovieticii şi una cu polonezii a fost un alt motiv pentru care militarii francezi au fost reticenţi în privinţa unei înţelegeri cu URSS-ul la începutul deceniului.

În timpul călătoriei de patru zile cu vaporul, delegaţiile britanică şi franceză au redactat propuneri vagi şi liniştitoare pe care să le prezinte sovieticilor. Au sosit în ziua de 10 august, iar discuţiile au început două zile mai târziu. La 14 august, acestea au ajuns într-un impas aproape total atunci când negociatorul sovietic, mareşalul Voroşilov, care se delecta chinuindu-i pe cei doi negociatori cu fiecare ocazie, a trecut direct la subiect:

– Cred statele-majore francez şi britanic că forţele terestre sovietice vor fi admise pe teritoriul polonez pentru a intra în contact direct cu inamicul în cazul în care Polonia este atacată?

Neavând niciun răspuns, Doumenc şi Drax au încercat să o scalde, dar Voroşilov a fost implacabil:

– Vreau un răspuns clar la întrebarea mea foarte clară.

Francezii au încercat acum să exercite presiuni asupra Poloniei, iar un membru al delegaţiei franceze, căpitanul Beaufre, a fost trimis în grabă la Varşovia. Dar polonezii nu s-au lăsat clintiţi. În disperare, la 21 august, Daladier l-a autorizat pe Doumenc să garanteze că trupelor sovietice li se va permite să traverseze Polonia, deşi Parisul nu primise nicio asigurare în acest sens. Voroşilov a precizat a doua zi că avea nevoie de o exprimare oficială a consimţământului din partea tuturor naţiunilor implicate. Cu siguranţă, francezii nu ar fi fost în măsură să-i convingă pe polonezi să ofere acest consimţământ, dar oricum era prea târziu. La 23 august 1939, guvernele german şi sovietic încheiau un pact de neagresiune.

Cei care criticau ideea unei alianţe cu sovieticii au primit astfel confirmarea că Stalin nu era de încredere, dar nici până în ziua de azi nu ştie nimeni dacă, în 1939, acesta era sau nu pregătit să semneze o alianţă cu puterile occidentale. În cadrul conducerii sovietice au

existat întotdeauna elemente care şi-au manifestat neîncrederea într-o alianţă cu occidentalii şi, având în vedere cu câte refuzuri a fost întâmpinată această acţiune politică în vest, este remarcabil cât de insistent a fost urmărită de sovietici din 1935 până în 1938. Dacă o alianţă era încă posibilă în 1939 – ceea ce este puţin probabil, deoarece Germania putea oferi mult mai mult –, puterile occidentale ar fi trebuit să dea dovadă de mai multă convingere şi insistenţă. A fost simbolic faptul că Hitler l-a trimis pe Ribbentrop la Moscova, în timp ce britanicii l-au trimis pe amiralul Drax. Problema a fost că, atât timp cât Germania îi era ostilă Rusiei, puterile occidentale au fost prea inerte; şi odată ce lucrurile s-au schimbat, a fost prea târziu. „Nu ni s-a spus niciodată că germanii şi ruşii au început negocierile", a remarcat în septembrie un diplomat britanic pe un ton cârcotaş.[49]

Dezamăgirile lui Gamelin: Polonia, Belgia, Marea Britanie

Anunţul pactului nazisto-sovietic a fost un şoc teribil pentru Occident, dar dacă militarii francezi ar fi fost cu adevărat forţaţi să aleagă între Uniunea Sovietică şi Polonia, probabil chiar şi în acest stadiu ar fi ales-o pe cea din urmă. Principala autoritate britanică în materie de Gamelin ne spune că, până la înfrângerea Poloniei, el a rămas convins „că Polonia era un pariu mai bun decât URSS-ul ca bastion antigerman"[50]. Deşi acest lucru pare incredibil în retrospectivă, nu trebuie să subestimăm măsura în care epurările lui Stalin au subminat încrederea occidentală în capacitatea de luptă a Armatei Roşii. Armata poloneză, pe de altă parte, era a patra ca mărime din Europa, după cea germană, franceză şi rusă. În plus, în 1936 primise credite substanţiale din partea Franţei pentru a-şi

moderniza echipamentul. Dar guvernele franceze nu făcuseră nimic pentru a monitoriza acest proces, iar propria experienţă le-ar fi putut spune că cheltuirea banilor nu era suficientă pentru a garanta succesul în materie de reînarmare.

În cele din urmă, francezii au crezut în Polonia pentru că nu mai aveau în cine să creadă. Polonia era tot ceea ce mai rămăsese din efortul de douăzeci de ani al Franţei de a construi un sistem de securitate împotriva Germaniei în Europa de Est. În cadrul discuţiilor dintre statele-majore franco-poloneze din mai 1939, cele două părţi au discutat despre ceea ce ar face fiecare în cazul unui atac asupra celeilalte. Gamelin a promis că Franţa va începe, în termen de trei zile de la mobilizare, o ofensivă limitată pentru a reduce presiunea asupra Poloniei şi că, după şaisprezece zile, odată ce mobilizarea va fi completă, forţele franceze vor desfăşura ofensive majore. Vuillemin a oferit evaluări ambiţioase cu privire la ajutorul care era aşteptat de la forţele aeriene. Toate aceste asigurări erau absolut cinice, deoarece nu existau planuri franceze de acţiune la această scară. Francezii şi britanicii ştiau că nu puteau face nimic pentru Polonia. Nu a existat niciodată vreo intenţie de a salva Polonia, cel puţin pe termen scurt. Rolul Poloniei a fost de a le permite puterilor occidentale să se salveze pe ele însele, oferindu-le un spaţiu de respiraţie. Gamelin i-a spus lui Gort, în iulie 1939: „Avem tot interesul ca războiul să înceapă în est şi să se generalizeze doar puţin câte puţin. În acest fel, ne vom bucura de timpul necesar pentru a mobiliza totalitatea forţelor franco-britanice.”[51]

Polonia s-a dovedit a fi o teribilă dezamăgire. Gamelin se aşteptase ca aceasta să reziste între patru şi şase luni, dar, la o săptămână de la invazia germană, aceasta s-a dovedit a fi o predicţie extrem de

optimistă. La 7 septembrie, forţele franceze au pătruns dincolo de Linia Maginot, în Saar. S-au oprit la 12 septembrie, după ce au înaintat vreo opt kilometri pe un front lat de aproximativ 12 kilometri, „cucerind” o mână de sate germane abandonate. Această „ofensivă a Saarului”, care a implicat doar zece divizii, a reprezentat întreaga măsură a asistenţei occidentale pentru Polonia. La 4 octombrie, după înfrângerea Poloniei, francezii s-au retras în spatele Liniei Maginot.

Înfrângerea Poloniei a însemnat că Gamelin s-a confruntat mai devreme decât se aşteptase cu perspectiva unui atac în vest. Pe parcursul toamnei au existat alerte frecvente cu privire la o iminentă invazie germană. În octombrie 1939, Hitler a ordonat într-adevăr comandanţilor săi să pregătească imediat un atac asupra Franţei. Aşadar, temerile lui Gamelin erau bine întemeiate şi i-au accentuat exasperarea faţă de modul în care neutralitatea belgiană i-a complicat planurile. Aceasta a fost a doua mare dezamăgire a lui Gamelin. Chiar şi după ce Belgia a repudiat alianţa cu Franţa, în 1936, Gamelin a păstrat contacte informale şi ultrasecrete cu generalul van den Bergen, omologul său belgian. Acestea l-au făcut să spere că, odată declarat războiul, belgienii îi vor invita totuşi pe Aliaţi pe teritoriul lor, aşa cum prevedeau, la modul ideal, planurile militare franceze. Dar Gamelin s-a făcut vinovat de a trăi cu o iluzie care nu a ţinut cont de dorinţa rezonabilă a Belgiei de a încerca să evite să devină câmpul de luptă al următorului război. Ministrul britanic de la Paris, Oliver Harvey, a scris în jurnalul său:

> Săracul Leopold se află într-o dilemă disperată. Dacă se angajează să încheie un acord militar, germanii vor spune că şi-a încălcat neutralitatea şi vor justifica astfel o invazie germană. Dacă nu

obţine un acord cu noi şi cu Franţa, nu-i putem oferi un ajutor adecvat dacă este atacat – un cerc vicios. În plus, poate fi în interesul Aliaţilor ca Germania să nu invadeze Belgia, deci, prin urmare, Belgia nu trebuie să provoace Germania. Răspunsul este, presupun, că Germania va invada Belgia dacă îi convine, indiferent ce va face Belgia.[52]

Deşi Gamelin şi-a menţinut contactele în Belgia în timpul Războiului Ciudat – aşa cum au făcut şi britanicii, prin sir Roger Keyes, un prieten al familiei regale belgiene – şi deşi van Overstraeten a permis comunicarea unor informaţii către Franţa, nimic din toate acestea nu a înlocuit o planificare militară comună adecvată. Belgienii au încercat, fără succes, să îi facă pe Aliaţi să fie de acord ca, dacă vor fi chemaţi în Belgia, să avanseze până la Canalul Albert, în ciuda faptului că aceasta era linia cea mai îndepărtată de frontiera franceză şi necesita mai multe avertizări prealabile decât orice altă poziţie.

Din când în când, în timpul Războiului Ciudat, britanicii şi francezii au crezut că Belgia era pe punctul de a-i invita să intre pe teritoriul ei. O astfel de ocazie a avut loc după incidentul de la Mechelen, care părea să confirme că Germania intenţiona să invadeze Belgia. Gamelin a adunat unităţi de-a lungul frontierei la 14 ianuarie, dar apoi a trebuit să le retragă atunci când Belgia a reiterat că nu avea intenţia de a se abate de la neutralitate. Van den Bergen a fost demis din funcţia de şef al statului-major pentru că a adoptat o poziţie prea pro-Aliată. După ce germanii au invadat Norvegia, Aliaţii au cerut din nou permisiunea de a intra în Belgia (la 11 aprilie) şi au fost din nou refuzaţi. Ceea ce au decis totuşi Aliaţii, în cadrul unei reuniuni comune ţinute în data de 23 aprilie, a fost că, dacă Germania

invadează Olanda, şi nu Belgia, vor intra în Belgia, indiferent de atitudinea guvernului belgian. Dar, cel puţin pentru moment, Marea Britanie şi Franţa erau pe cont propriu.

Atitudinea belgiană a dus la apariţia unui resentiment enorm. Gamelin, în mod normal un om echilibrat, scria în octombrie:

> Belgienii [...] sunt nişte mediocrităţi lipsite de gândire şi de viziune [...] în mare parte vinovate de distrugerea Poloniei; au împiedicat considerabil acţiunea franco-britanică, deşi ar fi putut ajuta în numeroase moduri. [...] Belgia trebuie să poarte o grea răspundere – şi va plăti pentru aceasta servind drept câmp de luptă al marilor puteri.[53]

Jurnalele generalului Henry Pownall, şeful de stat-major al lui Gort, sunt pline de comentarii dispreţuitoare la adresa egoismului belgienilor în timpul Războiului Ciudat. Aceste resentimente aveau să reapară mai târziu.

Gamelin a fost, de asemenea, dezamăgit de cât de puţin au putut britanicii să îi ofere. Ceea ce îşi dorea cel mai mult de la britanici erau două divizii blindate pentru a suplini deficienţele franceze, dar exact acest lucru nu îl avea Marea Britanie. Prima divizie blindată britanică a fost pregătită să acţioneze în Franţa abia în mai 1940, după ce germanii atacaseră deja, iar BEF era blocată în Belgia. În loc de blindate, britanicii îşi propuneau să trimită oameni. În primăvara anului 1939, ministrul de război britanic Leslie Hore-Belisha anunţa că Marea Britanie se pregătea să formeze o forţă de treizeci şi două de divizii, dar s-a dovedit rapid că acest lucru era prea optimist. Pownall a scris în jurnalul său din aprilie 1939: „Va mai dura cel puţin 18 luni [...] înainte ca această armată pe hârtie să fie o armată în carne şi oase”[54]. În noiembrie 1939, generalul Edmund Ironside,

recent numit şef al Statului-Major Imperial, credea că va dura până în septembrie 1940 până când britanicii vor putea pune la dispoziţie cincisprezece divizii.

Până la sfârşitul anului 1939, în Franţa au sosit cinci divizii britanice regulate. Aceasta a fost o realizare considerabilă, având în vedere că, atunci când a început planificarea, War Office-ul nu deţinea nici măcar hărţi actualizate ale Franţei. În timpul primăverii, au mai fost trimise încă opt unităţi teritoriale, dar acestea erau lamentabil de slab echipate şi cele mai multe dintre ele nu executaseră niciodată mai mult decât misiuni de pază. Inspectând una dintre aceste divizii în aprilie, Gort a scris că „nu crezuse niciodată că este posibil să vadă aşa ceva în armata britanică. Oamenii nu aveau cuţite, nici furculiţe, nici căni”[55].

Din punctul de vedere al francezilor, deficienţele grave erau şi mai numeroase. Deoarece RAF era puternic dedicată unei politici de bombardament strategic, BEF a primit prea puţin sprijin aerian. Cele zece escadroane ale AASF (Advanced Air Striking Force – Forţa avansată de atac aerian) pe care RAF le-a desfăşurat în Franţa primeau ordine direct de la Comandamentul bombardierelor şi nu au fost concepute pentru a coopera cu forţele terestre. Acestea erau destinate raidurilor de bombardament în Germania. Componenta aeriană dedicată a BEF a fost considerată de către comandanţii britanici şi francezi ca fiind total inadecvată. Pownall observa cu clarviziune: „Disputa cu privire la ce forţe aeriene ar trebui să fie menţinute în ţară şi care în Franţa va fi una dintre dificultăţile noastre majore şi perpetue pe tot parcursul războiului”[56].

Până în mai 1940, BEF avea zece divizii pregătite pentru acţiune.[57] Comandanţii britanici erau foarte conştienţi de nivelul scăzut al

contribuţiei lor şi, din acest motiv, au cedat francezilor cele mai multe dintre deciziile de planificare. În noiembrie 1939, când Gamelin a propus planul său de a înainta spre Dyle, britanicii au acceptat rolul care le era atribuit fără să ezite. Generalul Gort, comandantul BEF, răspundea în faţa comandantului-şef francez al teatrului de operaţiuni din nord-est, generalul Georges. Astfel, forţele anglo-franceze se aflau sub comandă unificată. În conflictul anterior, acest lucru nu fusese realizat decât în aprilie 1918, după aproape patru ani de lupte. Dar situaţia din 1940 era oarecum ambiguă. S-a convenit că Gort putea face apel peste capul lui Georges dacă simţea că a primit ordine care i-ar fi putut pune forţele în pericol. Dar când Ironside l-a întrebat pe Hore-Belisha la cine ar fi trebuit să apeleze Gort – „la cabinet, la prim-ministru, la War Office sau la cine?" –, nu a primit niciun răspuns clar.[58]

Gort era un soldat direct, de o integritate totală, şi un „comandant de batalion jovial", aşa cum se spunea uneori despre el. Biograful său îl descrie ca fiind „genul de englez care, deşi îi acceptă pe străini ca pe o regretabilă necesitate, găseşte influenţele şi tendinţele străine la un compatriot cu totul respingătoare". Cu toate acestea, relaţiile dintre comandanţii BEF şi militarii francezi nu au fost rele. Comandanţii britanici au petrecut mult timp stând în legătură cu ofiţerii francezi. Acest lucru a presupus multă mâncare – „un test suprem pentru antanta cordială", a comentat generalul Alan Brooke după o farfurie mare de stridii –, dar Pownall a considerat că efortul a meritat: „Puţin mai multe astfel de lucruri din partea cartierului general în ultimul război ar fi atenuat unele dintre dificultăţile apărute". Gort, în opinia sa, a fost mai bun la stabilirea de contacte

decât generalii Haig şi French în 1914, „care au fost destul de slabi” în acest sens.[59]

Principalul defect al lui Gort, în ochii comandanţilor săi de corp de armată, a fost incapacitatea de a vedea imaginea de ansamblu şi preocuparea excesivă pentru banalităţi. Una dintre primele probleme care l-a interesat la sosirea în Franţa a fost dacă o cască, atunci când nu este purtată pe cap, trebuie ţinută pe umărul stâng sau pe umărul drept. Gort a petrecut mult timp inspectându-şi trupele şi de multe ori personalul său nu ştia unde se află, aşa cum a fost cazul în 21 mai, la Ypres. Acest lucru era mai degrabă o virtute pentru un comandant de divizie decât pentru un comandant suprem. Relaţiile lui Gort cu Ironside, care spera ca el însuşi să fie numit în locul lui Gort, erau reci, dar ambii bărbaţi aveau în comun faptul că îl detestau pe Hore-Belisha, pe care îl considerau un publicist vulgar (ca evreu, acesta primise acele „influenţe străine” pe care Gort nu le aprecia). Această sursă de tensiune a fost eliminată odată ce Hore-Belisha a fost forţat să demisioneze, în ianuarie 1940, după ce a fost judecat pe nedrept pentru presupuse critici făcute în public la adresa BEF.

În general, se pare că militarii britanici aveau încredere în armata franceză, odată ce se trecea de prejudecăţile culturale, care au marcat atitudinea multora faţă de tot ceea ce era francez. Pownall era de părere că francezii ar putea să participe cu mai multă dăruire la programele de instrucţie, dar, în rest, nu a fost prea nemulţumit de ceea ce a văzut la ei. Ironside a fost impresionat de faptul că toţi ofiţerii pe care i-a văzut erau, spre deosebire de 1914, „bărbieriţi şi în tranşee, şi în afara lor, [...] arătând cu toţii mai bine din punct de vedere al formei fizice şi al curăţeniei”. Cel mai important ofiţer superior britanic care nu împărtăşea aceste opinii pozitive a fost

generalul Brooke, care avea prea puţină încredere în francezi – „neglijenţa, murdăria şi ineficienţa francezilor sunt mai rele ca niciodată”, remarca el în septembrie –, dar, în ansamblu, acesta era considerat de colegii săi ca având o „stare de spirit foarte defetistă” în acea perioadă. Gamelin, care încerca să le insufle britanicilor o mai mare eficienţă în ceea ce priveşte intensificarea consolidării lor militare, ar fi preferat probabil ca britanicii să fie mai puţin încrezători în Franţa, dar acest lucru nu era ceva ce putea spune în mod direct.[60]

Marea Britanie şi Franţa în Războiul Ciudat

La nivel politic, relaţiile anglo-franceze au început războiul în mod armonios, dar s-au deteriorat rapid. Pentru a-şi coordona strategia, Aliaţii au înfiinţat imediat un Consiliu Suprem de Război (CSR), care s-a reunit alternativ în Marea Britanie şi Franţa. În războiul precedent, fusese nevoie de trei ani (până în noiembrie 1917) pentru a se crea o entitate similară. În noiembrie 1939 au fost create o comisie comună anglo-franceză de achiziţii şi un comitet de coordonare anglo-francez, prezidat de Jean Monnet, pentru a dirija planificarea economică a ambelor ţări. În decembrie 1939 a fost încheiat un acord financiar anglo-francez prin care s-au stabilit contribuţiile financiare ale celor două guverne la efortul de război (calculate pe baza dimensiunilor celor două economii naţionale – 40% pentru Franţa şi 60% pentru Marea Britanie). Au fost semnate, de asemenea, acorduri comerciale (16 februarie 1940) şi acorduri industriale (7 martie 1940).

Oficialii au petrecut mult timp discutând scheme pentru a face ca populaţiile britanică şi franceză să se privească reciproc mai favorabil. Aceste idei au variat de la sublim la ridicol. S-a sugerat ca La Marseillaise să fie difuzată în cinematografe după „God Save the Queen" şi ca engleza să devină obligatorie în şcolile franceze şi invers. Preşedintele Consiliului Educaţiei a propus ca elevii britanici „să înveţe ceva despre mâncarea franceză şi cred că există o serie de bucătari francezi şomeri în Londra pe care i-am putea convinge să meargă prin şcoli şi să gătească mâncăruri franţuzeşti". De asemenea, au circulat idei grandioase despre crearea, după cum spunea un oficial al Ministerului de Externe, a „unui sistem permanent de unitate anglo-franceză" care să permită celor două ţări să funcţioneze ca o „singură unitate" pe scena internaţională după război. Britanicii considerau că numai dacă li se ofereau francezilor garanţii de acest fel, puteau fi aceştia deturnaţi de la dorinţa de a impune Germaniei condiţii de pace punitive după victorie. Un comitet prezidat de lordul Hankey a fost înfiinţat pentru a examina aceste posibilităţi.[61]

Mai întâi, însă, era necesar să se câştige războiul. Cele două guverne erau de acord asupra strategiei fundamentale: evitarea oricărei acţiuni precipitate şi edificarea economiilor lor de război. Planul era să se pregătească pentru un război de lungă durată, dar existau dezacorduri cu privire la ceea ce trebuia făcut între timp. Aproape tot ceea ce sugerau francezii, britanicii respingeau şi invers. În general, francezii aveau tendinţa de a fi mai nerăbdători decât britanicii să treacă la acţiune, deoarece, cu 2,7 milioane de oameni sub arme, se temeau că inactivitatea ar putea demoraliza populaţia. Din ce în ce mai disperaţi să facă *ceva*, până la sfârşitul Războiului Ciudat,

francezii păreau aproape de a abandona strategia războiului de lungă durată, chiar dacă nu au recunoscut niciodată în mod deschis acest lucru.

Prima reuniune a CSR a avut loc la Abbeville, la 12 septembrie. După aceasta, Chamberlain i-a spus surorii sale că a fost „cea mai satisfăcătoare conferinţă la care am participat vreodată". Acest lucru s-a datorat probabil faptului că a decis să nu facă nimic. Daladier a fost mai puţin încântat. El i-a spus lui Bullitt că Chamberlain „îmbătrânise teribil de când îl văzuse ultima oară [...] [şi] trecuse de la vârsta mijlocie la decrepitudine". În opinia lui Daladier, acesta era „un englez la fel ca oricare altul din paginile lui Dickens".[62]

La următoarele trei reuniuni ale CSR (22 septembrie, 17 noiembrie, 19 decembrie), francezii au promovat ideea deschiderii unui „front balcanic" prin trimiterea de trupe Aliate – staţionate pe atunci în Levant – fie la Salonic, fie la Istanbul. Acest lucru ar fi trebuit să preîntâmpine orice posibilă mişcare germană spre sud-est şi să aducă statele balcanice, ale căror forţe militare combinate erau estimate, în mod optimist, la o sută de divizii, în tabăra Aliată. Cu toate acestea, britanicii s-au temut că acest lucru ar putea provoca Italia şi nu au împărtăşit convingerea francezilor că Italia ar putea fi determinată să nu se opună. Sir Alexander Cadogan, subsecretar permanent al Ministerului de Externe, a considerat acest plan o „aiureală".[63]

Dezacordul cu privire la statele balcanice a derivat parţial din experienţa diferită a fiecărei ţări în Primul Război Mondial. Marea Britanie era bântuită de amintirea dezastruoasei expediţii de la Gallipoli, în timp ce francezii avuseseră o experienţă mai fericită cu expediţia lor la Salonic. În acest caz, punctul de vedere britanic a

prevalat, iar Aliaţii au renunţat pe moment la ideea unei operaţiuni în Balcani. Pe de altă parte, francezii s-au opus prin veto unei propuneri britanice ca, în cazul în care Germania intra în Belgia, RAF să bombardeze obiective industriale din Ruhr. Punctul de vedere francez a fost că acest lucru nu ar fi împiedicat cu nimic operaţiunile germane din Belgia, ci ar fi invitat la represalii împotriva Franţei şi Marii Britanii. Cu alte cuvinte, francezii erau dornici să facă „ceva", dar nu în propria lor curte. În ciuda acestor divergenţe, atmosfera primelor reuniuni ale CSR a fost în general cordială. Ironside a remarcat după una dintre reuniuni: „Totul a decurs bine şi, prin urmare, nu există nicio adversitate care să-i facă pe francezi să fie mai feminini decât de obicei"[64].

Până la sfârşitul anului 1939, Scandinavia a înlocuit Balcanii ca teatru al posibilelor operaţiuni. La 30 noiembrie 1939, Uniunea Sovietică invada Finlanda. Opinia publică a manifestat o largă simpatie pentru „micii finlandezi curajoşi", ale căror succese militare iniţiale au stârnit admiraţie. Acest conflict nu a avut nicio influenţă asupra războiului, în general, deoarece Finlanda nu era în război cu Germania, iar Aliaţii nu erau în război cu Rusia. În Franţa, unde sentimentul anticomunist era puternic, mulţi oameni erau convinşi că lovirea Rusiei prin ajutorarea finlandezilor reprezenta, de asemenea, o modalitate indirectă de a slăbi Germania. Departamentul de Nord al Ministerului Afacerilor Externe, în care simţămintele antisovietice primau, a făcut publicitate ideii că Germania primea un ajutor economic considerabil din partea Rusiei. În general, însă, în Marea Britanie, unde anticomunismul era mai puţin intens decât în Franţa, astfel de argumente găseau mai puţini aderenţi, iar ideea de a interveni în favoarea finlandezilor nu ar fi

mers mai departe dacă nu ar fi oferit şi perspectiva de a submina economia de război a Germaniei prin obstrucţionarea importurilor sale de minereu de fier din Suedia. În lunile de iarnă, când Baltica îngheţa, cea mai mare parte a acestor exporturi treceau prin portul norvegian Narvik. Încă de la începutul războiului, Winston Churchill, Primul Lord al Amiralităţii, dorea să amplaseze mine în apele din largul Narvikului. Această propunere fusese respinsă de Cabinetul de Război britanic, dar acum era dublată de o propunere şi mai ambiţioasă, şi anume trimiterea unei expediţii în Scandinavia. Pretextul acesteia ar fi fost acela de a-i ajuta pe finlandezi, dar obiectivul real ar fi fost să pună stăpânire pe zăcămintele suedeze de minereu de fier, aflate pe drum.

La o reuniune a CSR din 5 februarie, britanicii au respins ceea ce Cadogan a descris ca fiind „schema prostească" a Franţei pentru o expediţie în portul finlandez Petsamo[***], pe motiv că aceasta i-ar aduce pe Aliaţi în conflict direct cu Uniunea Sovietică, dar au acceptat un plan francez alternativ pentru o expediţie la Narvik, după ce au cerut mai întâi aprobarea Norvegiei şi Suediei neutre. Întâlnirea a fost armonioasă. Ironside scria: „Toată lumea toarce de plăcere. M-am întrebat dacă am fi cu toţii în aceeaşi stare dacă am avea parte de puţină adversitate care să ne anime". Aceasta a fost o observaţie profetică. Nu este surprinzător faptul că Norvegia şi Suedia, care doreau cu disperare să îşi păstreze neutralitatea, au refuzat să îşi dea consimţământul. Britanicii au presupus că acest lucru însemna că operaţiunea nu putea avea loc. Francezii au susţinut că se convenise ca operaţiunea să se desfăşoare oricum. Daladier a devenit din ce în ce mai indignat de faptul că britanicii tot tărăgănau lucrurile. Comportamentul său „isteric" nu l-a impresionat

pe Cadogan: „Cred că trebuie să avem o explicaţie cu francezii. Suntem din nou în 1920-1924 şi ei se pregătesc iarăşi să muşte. Ar trebui să îi pocnim peste gură". Ironside s-a făcut şi el ecoul acestor sentimente: „Francezii, care nu sunt responsabili pentru execuţia militară a planului, au prezentat cele mai extravagante idei. Sunt absolut lipsiţi de scrupule în toate". La 13 martie, înainte de rezolvarea acestui impas, finlandezii au semnat un armistiţiu cu Uniunea Sovietică.[65]

Înfrângerea Finlandei a eliminat pretextul pentru intervenţia în Scandinavia. Atât în Marea Britanie, cât şi în Franţa au existat puternice reacţii politice interne. Chamberlain a fost forţat să îşi remanieze cabinetul, o mişcare care nu i-a liniştit în totalitate pe criticii săi din ce în ce mai vehemenţi. În Franţa, criticile la adresa guvernului l-au determinat pe Daladier să demisioneze la 20 martie. El a fost succedat în funcţia de premier de Paul Reynaud. S-ar fi putut aştepta ca acest lucru să îmbunătăţească relaţiile franco-britanice, deoarece Reynaud era un anglofil cunoscut, vorbea engleza şi se bucura de relaţii bune cu Churchill. Poate că acest din urmă fapt a fost cel care a făcut ca în cercurile oficiale de la Londra să domnească nemulţumirea faţă de schimbarea de guvern. Chamberlain, în ciuda dezacordurilor cu Daladier, aprecia faptul că acesta era cu picioarele pe pământ (poate că l-ar fi apreciat mai puţin dacă ar fi ştiut ce spunea Daladier despre el în privat) şi credea că Reynaud avea „maniere viclene"; el i-a spus surorii sale că Reynaud ar fi mai potrivit să fie numit „Renard" [vulpe]. Reynaud era văzut ca fiind impulsiv, iar ambasadorul britanic, Campbell, a considerat că, deşi avea calităţi, acestea erau „serios subminate de ambiţia sa insaţiabilă".

De fapt, deşi stilul său era mai ferm decât cel al lui Daladier, politicile lui Reynaud nu erau noi. El a continuat să ceară o operaţiune scandinavă pentru a lovi în importurile de fier germane – dacă era necesar, chiar fără acordul Norvegiei şi Suediei. De asemenea, a prezentat o altă propunere (care fusese pregătită sub conducerea lui Daladier) pentru încă o operaţiune militară departe de graniţele Franţei – bombardarea câmpurilor petroliere sovietice de la Baku, din Caucaz. Obiectivul era de a priva Germania de aprovizionarea cu petrol rusesc, chiar cu preţul unui război cu sovieticii. La auzul acestei idei, Chamberlain, după spusele lui Ironside, „a luat-o razna". El a simţit că Reynaud se purta ca „un om care a fost puternic zdruncinat politic şi care dorea să aibă o izbândă pentru a-şi justifica poziţia". Între timp, britanicii au elaborat o schemă proprie, concepută iniţial de Churchill, de a arunca mine fluviale în Rin pentru a întrerupe comunicaţiile în interiorul Germaniei.[66]

La 28 martie 1940, la prima reuniune a CSR la care Reynaud a participat în calitate de prim-ministru, britanicii au respins cu fermitate orice idee de bombardare a Caucazului, dar au acceptat un plan de minare a apelor din faţa Narvikului. În schimb, Reynaud a fost de acord cu minarea Rinului. Aproape imediat, întregul acord a fost pus în pericol atunci când alţi membri ai guvernului lui Reynaud au blocat minarea Rinului de teamă că aceasta ar putea invita la represalii directe împotriva Franţei. Britanicii au răspuns prin refuzul de a merge mai departe cu operaţiunea Narvik: „Fără mine, fără Narvik", în cuvintele lui Cadogan. Francezii, a spus el, „vorbesc despre «continuarea viguroasă a războiului», ceea ce înseamnă că *noi* ar trebui să o facem, cu condiţia să îndepărtăm războiul cât mai

mult posibil de Franţa". Churchill s-a grăbit să ajungă la Paris în 5 aprilie pentru a face lobby în favoarea planului britanic, dar francezii nu s-au lăsat înduplecaţi. În cele din urmă, britanicii au cedat şi au fost de acord să continue cu operaţiunea norvegiană, indiferent de situaţie. Minarea apelor norvegiene a fost stabilită pentru 8 aprilie, dar Aliaţii au fost prea lenţi. În zorii zilei următoare, germanii invadau Danemarca şi Norvegia.

În ciuda faptului că petrecuseră câteva luni discutând despre Norvegia, Aliaţii au fost atât de nepregătiţi pentru această acţiune germană, încât Reynaud a trebuit să ceară un atlas pentru a localiza porturile în care debarcaseră germanii. Într-o atmosferă de improvizaţie febrilă, a fost convocată o reuniune de urgenţă a CSR, unde s-a decis trimiterea de trupe în Norvegia. Această operaţiune, aflată în mare parte în responsabilitatea britanicilor, a fost prost planificată şi dezastruos executată. Unele dintre trupele trimise în Norvegia nu aveau încălţăminte potrivită pentru zăpadă; altele erau atât de încărcate cu echipament şi îmbrăcăminte de iarnă, încât abia se puteau mişca; majoritatea nu aveau experienţă de luptă în zonele montane. Aliaţii au ezitat dacă să atace la Narvik, unde germanii păreau bine poziţionaţi, sau mai la sud, lângă Trondheim. În cele din urmă, au încercat ambele variante. Oamenii trimişi la Trondheim au primit doar hărţi ale Narvikului; cei care aveau hărţi ale zonei Trondheim au fost trimişi la Aandalsnes. Germanii se bucurau de o superioritate aeriană completă, iar britanicii au decis în curând să evacueze Trondheimul pentru a evita un dezastru total. Reynaud a refuzat să accepte că acest lucru era necesar şi a considerat că britanicii făceau dovada lipsei lor de angajament faţă de război. După ce, la 12 aprilie, a declarat oarecum prematur în faţa Adunării că

drumul german spre rezervele de fier fusese „tăiat definitiv”, Reynaud şi-a pus în joc reputaţia mizând pe succesul operaţiunii. Când i s-a comunicat în mod oficial, la 26 aprilie, că Trondheimul trebuie evacuat, Reynaud s-a înfuriat. Chamberlain a fost şocat de scrisoarea „tăioasă” pe care i-a trimis-o Reynaud. În cadrul unei alte reuniuni a CSR, convocată în grabă la 27 aprilie, Reynaud a avut falsa impresie că britanicii ar fi dispuşi să amâne evacuarea. Această neînţelegere l-a inflamat şi mai mult pe Reynaud. El i-a spus unui coleg că britanicii nu aveau energie: „Sunt cu toţii nişte bătrâni care nu ştiu cum să îşi asume un risc”[67].

Întorcându-se de la Londra cu o răceală care s-a transformat în gripă, Reynaud a devenit complet descurajat. O ultimă scrisoare din 1 mai, în care le cerea britanicilor să se răzgândească, nu a făcut decât să îl inflameze şi mai mult pe Cadogan: „Francezii [...] nu au făcut absolut *nimic*. [...] Navele şi avioanele *noastre* sunt cele care au fost doborâte”. Campbell i-a spus lui Halifax că Reynaud se comporta ca un „Napoleon de buzunar”. Francezii s-au repliat pe stereotipurile despre perfidul Albion, iar britanicii, pe stereotipurile despre străinii temperamentali. La o reuniune a cabinetului francez din 4 mai, Daladier a declarat: „Ar trebui să-i întrebăm pe britanici ce vor să facă: ei au insistat pentru acest război şi tot ei se eschivează de îndată ce vine vorba să se ia măsuri care i-ar putea afecta direct”[68].

Aşadar, în ajunul atacului german, Antanta era oricum, numai cordială nu. Nimic din toate acestea nu a făcut însă ca alianţa să se destrame, iar suspiciunea reciprocă s-ar fi putut risipi cu uşurinţă în urma unui succes militar. Dar în pragul unui eşec pe câmpul de luptă, tensiunile acumulate în timpul Războiului Ciudat nu au oferit

o bază prea solidă pentru o cooperare fructuoasă. Resentimentele erau deja adânc înrădăcinate pe ambele ţărmuri ale Mării Mânecii.

10-22 mai. „Ne-am aliat cu o rasă atât de temperamentală”

La 10 mai 1940, guvernul belgian a invitat armatele Aliate să intre în Belgia. BEF a avansat până la poziţia sa de pe Dyle şi şi-a menţinut linia fără a fi implicată în prea multe lupte. În stânga sa se aflau forţele belgiene, care se retrăseseră până la Dyle de pe aliniamentul Canalului Albert. Una dintre primele probleme de rezolvat a fost coordonarea operaţiunilor cu Belgia, care, fiind până atunci neutră, nu avea reprezentanţi în lanţul de comandă Aliat. Când au izbucnit ostilităţile, Gamelin l-a informat pe regele Leopold că îi dădea lui Georges autoritatea de a coordona relaţiile cu belgienii, aşa cum o făcuse deja cu britanicii. Dar Georges, care nu fusese informat în prealabil de acest lucru, a considerat că se afla prea departe de teatrul belgian pentru a se achita eficient de această sarcină. La o întâlnire ţinută lângă Mons, la 12 mai, între toate părţile implicate, s-a convenit ca rolul de coordonator să-i fie delegat – împreună cu autoritatea lui Georges asupra lui Gort – generalului Billotte. Având în vedere că în Primul Război Mondial abia în martie 1918 a fost numit un coordonator al forţelor Aliate, acest lucru a reprezentat, cu siguranţă, o realizare considerabilă. Dar decizia fusese luată în pripă şi, deşi Billotte, în calitate de comandant al Grupului I de Armate, era o alegere logică, nu avea personalul necesar pentru a face instantaneu legătura între cinci armate. În plus, faptul că era doar comandant de grup de armate îl punea într-o postură potenţial dificilă în cazul în care ar fi fost necesar să îşi impună autoritatea

asupra comandanţilor britanici sau belgieni. Poate că Billotte a avut o presimţire că s-ar putea întâmpla aşa ceva. S-a speriat când a fost pus în faţa unei creşteri atât de bruşte a puterilor sale şi a izbucnit în lacrimi când Georges l-a informat despre aceasta.

Problemele au început să apară aproape imediat. La 15 mai, Billotte i-a ordonat Armatei 1 a lui Blanchard să înceapă retragerea spre frontiera franceză, dar nu a spus nimic despre celelalte forţe din Belgia. Sectorul deţinut de britanici şi belgieni nu era în pericol iminent, dar era clar că înaintarea germană spre vest va ameninţa în curând întreaga poziţie Aliată. În primele ore ale zilei de 16 mai, neprimind nimic de la Billotte, regele Leopold şi generalul Gort, relativ independent unul de celălalt, au luat iniţiativa de a trimite un emisar pentru a-i sonda intenţiile. La ora 10.00, în dimineaţa zilei de 16 mai, Billotte a dat în cele din urmă ordinul ca forţele Aliate din Belgia să înceapă retragerea *in corpore*. Pentru belgieni, aceasta a fost o lovitură teribilă, deoarece însemna atât abandonarea Bruxelles-ului, cât şi a Anvers-ului, dar Leopold nu a pus la îndoială necesitatea acestui lucru. Ceea ce i-a îngrijorat atât pe el, cât şi pe Gort nu a fost natura ordinelor primite, ci faptul că a fost necesar să le solicite.

La primul test, Billotte se dovedise un „coordonator” ineficient. De fapt, moralul la cartierul general al lui Billotte de la Douai era la pământ. În 15 mai, maiorul Archdale, ofiţerul britanic de legătură ataşat lui Billotte, a văzut mai mulţi ofiţeri în lacrimi. În următoarele două zile, spre frustrarea lor crescândă, nici britanicii, nici belgienii nu au primit niciun semn de la Billotte. Archdale, alarmat de „inactivitatea malignă” pe care o observa în jurul lui Billotte, a aranjat ca acesta să viziteze cartierul general al lui Gort în 18 mai.

Această întâlnire nu a dus la nimic altceva decât că le-a dezvăluit britanicilor profunzimea disperării lui Billotte şi faptul că acesta nu avea niciun fel de plan. Pe drumul de întoarcere spre cartierul său general, i-a spus lui Archdale: „Sunt distrus şi nu pot face nimic împotriva acestor panzere". „Doamne, ce îngrozitor să fii aliat cu o rasă atât de temperamentală", a comentat Pownall.[69]

Comandanţii BEF au fost atât de alarmaţi de starea lui Billotte, încât, în dimineaţa următoare, Pownall a sunat la Londra, la War Office, pentru a avertiza că BEF ar putea fi nevoit în cele din urmă să ia în considerare retragerea de pe continent. Apelul lui Pownall a stârnit o asemenea îngrijorare la Londra, încât s-a decis trimiterea lui Ironside pentru a vedea ce se întâmplă acolo. Ajuns la cartierul general al lui Gort la 20 mai, Ironside a comunicat ostilitatea guvernului faţă de orice idee de retragere. El a sugerat ca Gort să iasă din încercuire, îndreptându-se spre sud-vest, spre Arras. Gort era de părere că acest lucru risca să deschidă o breşă periculoasă între el şi belgieni, dar a fost de acord să încerce o operaţiune limitată folosind două divizii. Ironside şi Pownall au plecat să se întâlnească cu Billotte. Conform lui Ironside:

> I-am găsit apoi pe Billotte şi Blanchard la Lens (Armata 1), toţi într-o stare de depresie totală. Niciun plan, nicio idee de plan. Gata să fie măcelăriţi. Înfrânţi în mintea lor, fără pierderi. *Très fatigués* şi fără să facă nimic. Mi-am pierdut cumpătul şi l-am scuturat pe Billotte de nasturii tunicii. Omul este complet căzut. L-am făcut să fie de acord [cu un plan] şi Blanchard a acceptat să ia Cambrai-ul. Nu mai au absolut nimic în faţa lor. Rămân tremurând în spatele liniei lor la nord de Cambrai, în timp ce soarta Franţei este în

cumpănă. Gort mi-a spus când m-am întors că nu vor ataca niciodată.

După cum spune Pownall:

> Blanchard şi Billotte au fost într-o stare de continuă ezitare, chiar şi Blanchard, care nu este un *nerveux*. Dar ei doi şi Alombert *strigau,* la un moment dat, toţi trei deodată – Billotte striga cel mai tare, tremurând, că nu are cum să facă faţă tancurilor. [...] Micuţul [Ironside] a fost destul de bun, vorbindu-le cu fermitate. [...] Şi am avut şi eu o discuţie directă cu fiecare dintre cei trei.[70]

Puşi la punct de „micuţul" Ironside – de fapt, un uriaş – Billotte şi Blanchard au fost de acord să atace cu două divizii la est de Arras, spre Cambrai, astfel încât operaţiunea Arras, propusă de britanici, să fie parte a unui contraatac Aliat concertat. De fapt, Ironside şi-a asumat rolul de coordonator, care părea total nepotrivit pentru Billotte.

Gort era gata să îşi asume planul, deşi era sceptic în privinţa lui. Îndoielile sale s-au dovedit justificate atunci când Blanchard a anunţat că francezii nu erau pregătiţi să participe la niciun contraatac în ziua următoare. Generalul René Altmayer, care urma să conducă operaţiunea din partea franceză, a declarat că nu va fi gata de atac decât peste două zile. Maiorul Vautrin, ofiţerul pe care Blanchard îl trimisese să ţină legătura cu Altmayer, a raportat:

> Generalul Altmayer, care părea obosit şi complet descurajat, plângea uşor. [...] Mi-a spus că lucrurile trebuie văzute aşa cum sunt, că trupele au dispărut, că el era gata să accepte toate consecinţele refuzului său şi să meargă să se lase ucis în fruntea unui batalion, dar că nu va mai continua să sacrifice corpul de armată din care pierduse deja aproape jumătate.[71]

Pentru moment, francezii nu puteau oferi decât câteva detaşamente din DLM 3 a generalului Prioux, unul dintre puţinii comandanţi francezi cu un moral rămas intact. Cu toate acestea, atacul britanic asupra Arrasului a avut loc în 21 mai şi a înregistrat un succes disproporţionat faţă de amploarea sa limitată.

Două batalioane britanice, acoperite de câteva escadroane de blindate uşoare franceze, l-au dezechilibrat considerabil pe Rommel, care a pierdut în acea zi mai multe tancuri decât în orice altă operaţiune anterioară. Acest lucru sugerează că un atac concertat spre sud-vest, în 21 mai, al francezilor, britanicilor şi belgienilor ar fi avut şanse de succes împotriva „capului de ţestoasă german", încă vulnerabil.

În timp ce atacul de la Arras era în plină desfăşurare, Weygand a ajuns la Ypres. Nu numai că Weygand nu a reuşit să se întâlnească cu Gort cu această ocazie, dar nu avea să afle niciodată de la Billotte ce hotărâse împreună cu Gort – în măsura în care se hotărâse ceva –, deoarece Billotte a fost grav rănit într-un accident de maşină atunci când se întorcea de la Ypres la cartierul său general. Două zile mai târziu, Billotte murea. Pownall a comentat: „Cu tot respectul, dar nu este o pierdere pentru noi în toată această grabă". În următoarele două zile nu a existat niciun coordonator Aliat, până când Billotte a fost înlocuit de Blanchard, care părea chiar mai copleşit de evenimente decât fusese Billotte. „Destul de umed", a fost verdictul lui Pownall.

Între timp, comunicaţiile directe dintre Paris şi armatele din nord se întrerupseseră complet. În egală măsură, guvernul britanic nu prea avea habar de ceea ce se întâmpla cu Gort. Având în vedere confuzia totală şi lipsa de direcţie, Gort l-a întrebat pe Leopold despre posibila disponibilitate a acestuia de a acţiona în calitate de coordonator Aliat. La 24 mai, generalul francez de la Laurencie l-a abordat pe Gort, cerându-i să preia chiar el acest rol.

22-25 mai. „Planul Weygand”

La întoarcerea de la Ypres, Weygand a participat, în data de 22 mai, la o întâlnire la Paris cu Churchill şi Reynaud. Aceasta a fost prima vizită a lui Churchill după cea din 16 mai. Deşi circumstanţele militare nu se îmbunătăţiseră, Weygand, în ciuda celor 73 de ani ai săi, emana o încredere şi o energie care i-a impresionat pe toţi. Un observator britanic a scris: „Se zbenguia ca un peştişor, proaspăt ca o margaretă, fără să dea semne de oboseală”[72]. Weygand le-a împărtăşit planul său de a deschide o breşă în coridorul german: britanicii şi francezii din nord vor ataca spre sud, în timp ce noua armată a generalului Frère, care se aduna la sud de Somme, se va deplasa simultan spre nord. Weygand a afirmat că armata lui Frère cuprindea între optsprezece şi douăzeci de divizii, dar aceasta era de departe o exagerare. Forţa lui Frère, în acel moment, se apropia de şase divizii, care încă mărşăluiau spre poziţiile desemnate, şi se întindea în lăţime pe aproximativ 105 kilometri. Neştiind acest lucru, Churchill a aprobat cu entuziasm planul lui Weygand. Odată întors la Londra, i-a trimis lui Gort o telegramă în care îl instruia să îşi joace rolul. Când Pownall a primit acest ordin, a luat foc:

El [Churchill] nu poate avea nicio idee despre situaţia noastră. [...] Unde sunt corpurile belgiene de cavalerie? Cum poate fi organizat un atac ca acesta, implicând trei naţiuni cu doar o oră înainte? Omul e nebun. Presupun că aceste pusee de imaginaţie sunt telegrafiate fără să se consulte cu consilierii săi militari.[73]

Pownall ar fi fost şi mai înfuriat dacă ar fi realizat că atacul francez dinspre sud era în mare parte un puseu al imaginaţiei lui Weygand.

De fapt, în ciuda „planului scandalos (adică winstonian)" pe care, spre furia lui Pownall, trebuia să îl pună în aplicare Gort, la Londra s-a realizat că poziţia acestuia devenea din ce în ce mai vulnerabilă. În 23 mai, Churchill a sunat la Paris pentru a-şi exprima îngrijorarea. S-a mai liniştit oarecum când Weygand i-a spus, la sfârşitul zilei, că armata generalului Frère cucerise Amiens-ul. Deşi această veste excelentă – de fapt, complet neadevărată – nu a uşurat cu nimic situaţia lui Gort, a făcut ca atacul spre sud să fie un risc care să merite să fie asumat. „Planul Weygand" era singura speranţă, chiar dacă era una slabă. Dar toată lumea se aştepta ca altcineva să îşi asume rolul principal în acest atac: Weygand credea că trebuie să fie Gort sau Blanchard; Gort, că trebuie să fie Frère; Blanchard, că trebuie să fie Frère şi Gort.

În noaptea de 23 spre 24 mai, Gort a decis să se retragă din Arras, unde s-a trezit ocupând o poziţie tot mai expusă. Acest lucru nu însemna că Gort abandonase Planul Weygand, dar aşa a fost interpretat evenimentul la Paris. Consilierul militar al lui Reynaud, colonelul de Villelume, i-a făcut o observaţie sumbră ambasadorului britanic, spunându-i că acţiunea lui Gort îi amintea de cea a generalului French, din 1914. Când Weygand a aflat vestea, i-a telegrafiat lui Blanchard, la 24 mai, la ora 16.30, că este liber să

decidă singur dacă atacul spre sud mai este fezabil; iar Frère a fost anunţat câteva ore mai târziu că o ofensivă peste Somme nu va fi, până la urmă, posibilă pentru moment. Reynaud i-a trimis o telegramă tăioasă lui Churchill în acea seară, în care se plângea că „retragerea britanică l-a obligat pe generalul Weygand să-şi modifice întregul plan". Churchill nu a putut decât să răspundă, cu bună-credinţă, că nu ştia nimic despre nicio retragere şi că rămânea angajat în Planul Weygand. Dar, odată ce francezii au decis că perfidul Albion redevenea ceea ce îl consacrase – retragerea lui Gort pe 25 de kilometri în direcţia nord-est (paralelă cu coasta) era considerată o retragere de 40 de kilometri „spre porturi" –, nimic nu i-a mai putut linişti. Când Churchill, în răspunsul său către Reynaud, a reamintit importanţa participării lui Frère, Villelume a comentat: „Încearcă să transfere responsabilităţile, prefăcându-se că este convins că efortul principal ar trebui să revină acestei armate al cărei front, mult întins spre est, este mai subţire decât o foiţă de ceapă"[74]. Acest lucru era puţin cam exagerat, având în vedere cât de mult fusese revendicat pentru Frère cu numai o zi înainte. Dacă era cineva care încerca să transfere responsabilitatea, acela era, cu siguranţă, Weygand. Rapiditatea cu care s-a debarasat de propriul plan sugerează că Gort îi oferise alibiul de care avea nevoie.

Weygand credea cu adevărat că guvernul britanic îl înşela şi că Churchill nu îi spunea acelaşi lucru ca şi lui Gort. El a remarcat după o conversaţie telefonică cu Ironside că era „imposibil să comanzi o armată care rămâne dependentă de Londra în ceea ce priveşte operaţiunile militare" şi că i-ar fi plăcut să-i „boxeze urechile lui Ironside" – ceea ce l-a determinat pe un martor britanic să observe că, pentru a face acest lucru, Weygand ar fi trebuit să se urce pe un

scaun. În orice caz, Churchill era, cel puţin în această etapă, destul de pregătit să aibă încredere în asigurările lui Weygand. Diferenţa de percepţie era mai mică între Churchill şi Weygand decât între Londra şi Gort, dar Weygand refuza să creadă acest lucru.

Pentru a aplana tensiunile crescânde din relaţia franco-britanică, Churchill a decis să îl trimită pe prietenul său, generalul Louis Spears, ca emisar personal la Reynaud. Spears era un deputat conservator bilingv, pe jumătate francez, care servise ca ofiţer de legătură între armata franceză şi cea britanică în Primul Război Mondial. Era extrem de bine conectat la cercurile militare şi politice franceze. Dar rolul lui Spears în războiul precedent îi adusese şi mulţi duşmani în Franţa. Mareşalul Foch nu-l plăcuse niciodată, iar în 1918, ambasadorul francez la Londra îl descrisese ca fiind „o persoană extrem de periculoasă, [...] un evreu foarte abil şi intrigant, care se insinuează peste tot”[75]. Spears a sosit la Paris în 24 mai.

A fost ironic faptul că, deşi evacuarea Arrasului de către Gort a fost considerată de Weygand un pretext pentru a-şi abandona planul, în ziua de 24 mai, Gort şi Blanchard încă discutau detaliile ofensivei lor spre sud, prevăzută acum pentru 26 mai. Niciunul dintre ei nu avea încredere în această ofensivă, dar se conformau unor ordine pe care le credeau încă operative. Blanchard nu primise încă telegrama lui Weygand care anula efectiv operaţiunea.

Luni, 25 mai, la ora 18.00, Gort, fără a se consulta nici cu guvernul britanic, nici cu comandantul său nominal francez, a decis să anuleze participarea sa la ofensivă. Germanii străpunseseră linia belgiană de pe Lys, în apropiere de Courtrai, iar Gort a considerat că trebuie să se deplaseze spre nord pentru a închide această breşă, în scopul menţinerii deschise a rutei spre portul Dunkerque, de pe ţărmul

Mării Mânecii. Deşi Gort luase singur această decizie capitală, acţiunea sa a fost aprobată de Cabinetul de Război britanic a doua zi. Toate dovezile primite de guvernul britanic la 25 mai au confirmat faptul că poziţia lui Gort devenise nesustenabilă. Decizia lui Gort a fost probabil o mare uşurare pentru Blanchard, care, în seara zilei de 25 mai, şi-a retras şi el forţele din operaţiunea comună şi a emis propriile ordine de regrupare spre nord şi de formare a unui cap de pod în jurul Dunkerque-ului. Weygand a aprobat acest ordin a doua zi. Planul Weygand era mort şi îngropat.

Capitularea Belgiei

Necazurile francezilor şi britanicilor s-au agravat două zile mai târziu, când regele Belgiei a decis să le ceară germanilor încetarea focului. În ziua de 28 mai, dimineaţa devreme, acesta a declarat capitularea ţării sale. Cu toate că francezii şi britanicii aveau motive să se plângă de faptul că nu fuseseră consultaţi în prealabil, nici ei nu se comportaseră mai bine faţă de belgieni, care erau, de obicei, ultimii informaţi cu privire la orice decizie militară majoră. Gort nu a informat armata belgiană că a decis să se retragă pe coastă, iar douăzeci şi patru de ore mai târziu, Londra încă nu informase oficial guvernul belgian despre acest lucru.

Belgienii au simţit, cu oarecare îndreptăţire, că britanicii ar fi putut să le ofere mai multă asistenţă militară în zilele precedente. Atacul german spre Courtrai, din 23/24 mai, se desfăşurase cu trecere peste liniile britanice, iar acele divizii britanice care nu erau destinate operaţiunii din sud ar fi putut să îi ajute pe belgieni să atace flancul german. Indiferent dacă acest lucru ar fi fost posibil sau nu, britanicii îi disprețuiau acum atât de mult pe belgieni, încât nu exista nicio

şansă ca aceştia să îşi asume vreun risc pentru ei – deşi, de fapt, belgienii îi protejau. Când şeful misiunii militare britanice la cartierul general belgian a întrebat, la 23 mai, dacă unele trupe belgiene ar putea fi evacuate împreună cu BEF, Pownall a răspuns:

– Nu ne pasă deloc ce se întâmplă cu belgienii.

Două zile mai târziu, el a scris: „De ce trebuie să ne temem este o ruptură belgiană care ar permite inamicului să traverseze Canalul Ypres. [...] [Belgienii] sunt putrezi până în măduva oaselor şi, în cele din urmă, va trebui să avem grijă de noi înşine". Odată ce Gort a decis să se retragă spre mare, singurul rol atribuit belgienilor, după spusele lui Churchill, a fost „să se sacrifice pentru noi"[76].

Atitudinea franco-britanică faţă de belgieni a fost alimentată de gustul amar lăsat de comportamentul acestora din timpul Războiului Ciudat şi de rapiditatea prăbuşirii frontului belgian de pe Canalul Albert. Se credea că Leopold fusese de la început călduţ faţă de cauza Aliată, deşi, după întâlnirea de la Ypres, a făcut, de fapt, mai mult sau mai puţin ceea ce i s-a cerut – extinzându-şi aripa dreaptă până la Menin pentru a ajuta contraatacul britanic. La aflarea veştii capitulării lui Leopold, Reynaud s-a „albit de furie". Într-o emisiune radiofonică, el a declarat poporului francez că „nu a existat niciodată în istorie o asemenea trădare".

– *Ce roi! Quel cochon! Quel abominable cochon!* a explodat Weygand când a auzit vestea.

Într-un articol de ziar din 2 iunie, Lloyd George scria: „Poţi scormoni în zadar prin cele mai negre anale ale celor mai reprobabili regi de pe pământ pentru a găsi o mostră mai neagră şi mai sordidă de perfidie şi laşitate decât cea comisă de către regele belgienilor". Violenţa reacţiei britanicilor şi a francezilor la un eveniment care cu

greu putea fi o surpriză – deşi momentul exact al acestuia nu putea fi prevăzut – sugerează că belgienii au fost desemnaţi ţapi ispăşitori. Aceasta a fost ultima ocazie în care cei doi aliaţi au putut cădea de acord: odată ce „trădarea" belgiană a încetat a mai funcţiona ca scuză, nu le mai rămânea decât să înceapă să se învinovăţească reciproc.[77]

26 mai-4 iunie. Operaţiunea Dynamo

La 26 mai, ora 6.45, Amiralitatea a emis ordinul de începere a evacuării trupelor de la Dunkerque: „Operaţiunea Dynamo este demarată". Declanşarea acestei operaţiuni avea să alimenteze şi mai mult flacăra animozităţii franco-britanice. Când Blanchard şi Gort s-au întâlnit în dimineaţa zilei de 26 mai pentru a discuta consecinţele deplasării lui Gort spre nord, Pownall a notat: „Nici noi, nici ei n-am spus niciun cuvânt despre regruparea spre mare, deşi bănuiesc cu tărie că era în mintea francezilor, aşa cum, cu siguranţă, era şi în mintea noastră". Ordinul dat de Blanchard, de retragere în capul de pod şi de apărare a acestuia fără „gândul de retragere" („*sans esprit de recul*"), nu era ceea ce intenţionau britanicii.

Această potenţială neînţelegere ar fi putut fi aplanată mai târziu în acea zi, când Reynaud a făcut o călătorie la Londra. Churchill, nerăbdător să evite impresia că retragerea lui Gort era o abandonare a Franţei, dorea să îi asocieze pe francezi la orice decizie. El l-a informat pe Reynaud despre intenţia britanică de a se retrage. Reynaud i-a telefonat apoi lui Weygand de la Londra pentru a-i da instrucţiuni să „ordone o retragere spre porturi". Chiar dacă nu menţiona în mod specific îmbarcarea, trebuie să fi fost destul de clar că acesta era scopul. Cu toate acestea, Weygand nu le-a ordonat

francezilor să se pregătească pentru evacuare, ci a păstrat ideea de a apăra capul de pod de la Dunkerque. Pare imposibil ca Reynaud să nu fi înţeles la Londra ce intenţionau britanicii şi nu se poate spune decât că fie nu a reuşit să îi explice acest lucru lui Weygand, fie că Weygand nu l-a luat în seamă. Acest lucru l-a lăsat perplex pe Gort, căruia Londra îi spusese că francezii fuseseră informaţi despre plan. În plus, în ciuda insistenţelor lui Gort, Blanchard a refuzat să ordone trupelor franceze să se retragă mai mult. Abia la 29 mai, Weygand a autorizat evacuarea trupelor franceze.

Chiar şi după ce acest lucru a fost făcut, situaţia a rămas confuză. Churchill i-a telegrafiat lui Reynaud la 29 mai, comunicându-i că a dat instrucţiuni ca trupele franceze să fie incluse în planurile de evacuare, dar nu a precizat numărul de soldaţi. Instrucţiunile lui Gort, primite de la Ministerul de Război, au avut o notă diferită. I s-a spus că principala sa preocupare ar trebui să fie siguranţa trupelor britanice, iar el a interpretat acest lucru ca însemnând, aşa cum i-a declarat şefului de Stat-Major Imperial, că „fiecare francez îmbarcat se face cu preţul unui englez”. Aşa că, până la sfârşitul zilei de 30 mai, din cei 120 000 de soldaţi evacuaţi, doar 6 000 erau francezi. În cadrul unei reuniuni a CSR ţinute la Paris în 31 mai, Reynaud s-a plâns de această discrepanţă. Churchill, în timp ce pleda pentru o mai bună înţelegere reciprocă – „suntem tovarăşi de nenorocire, nu avem nimic de câştigat din incriminări reciproce” –, a subliniat că francezii erau parţial vinovaţi de cele întâmplate. Cu toate acestea, el le-a promis că evacuarea se va desfăşura acum în condiţii de egalitate şi chiar că trei divizii britanice vor forma o ariergardă care va apăra Dunkerque pentru a permite mai multor trupe franceze să scape.

Gort a fost instruit să părăsească Dunkerque la 31 mai. Înainte de a face acest lucru, l-a informat pe amiralul Abrial, comandantul francez al capului de pod de la Dunkerque, că cele trei divizii britanice rămase vor fi puse sub ordinele franceze. I-a revenit generalului Alexander, comandantul superior britanic rămas la conducere, îndatorirea să dea substanţă efuziunilor lui Churchill şi ordinelor lui Gort. Cu toate acestea, Ministerul de Război de la Londra dorea ca evacuarea să se încheie cât mai repede posibil şi ca toate trupele britanice să fie retrase din Franţa. Primind aceste semnale oarecum contradictorii, Alexander a refuzat, prin urmare, să-i pună la dispoziţie lui Abrial cele trei divizii britanice promise. Alexander a susţinut că nu avea niciun ordin în acest sens. În ciuda faptului că Abrial i-a spus că „decizia dumneavoastră dezonorează Marea Britanie", Alexander a rămas ferm, iar britanicii nu au format ariergarda finală în evacuare. Amărăciunea pe care acest lucru a provocat-o de partea franceză a fost parţial atenuată de faptul că, chiar şi după ce ultimele trupe britanice au fost evacuate la 2 iunie, sprijinul aerian şi naval britanic a continuat. Acest lucru a permis plecarea a încă 53 000 de soldaţi francezi în următoarele două zile, înainte ca Dunkerque-ul să cadă, în 4 iunie.

Până în ultimul moment, evacuarea a fost marcată de haos şi dezorganizare. În noaptea de 2 iunie, mai multe nave britanice au plecat pe jumătate goale, deoarece nu sosiseră suficiente trupe franceze. Alexander a făcut un tur al plajelor în căutarea mai multor oameni pe care să îi ia, dar nu a găsit niciunul. În cele din urmă au fost evacuaţi 338 226 de soldaţi – 198 315 britanici şi 139 911 Aliaţi (majoritatea francezi). Britanicii au contribuit cu peste 700 de nave de toate tipurile, iar francezii, cu aproximativ 160. Între 30 000 şi

40 000 de soldaţi francezi au rămas să fie luaţi prizonieri. Ultimele nave au părăsit portul distrus şi în flăcări de la Dunkerque în primele ore ale zilei de 4 iunie. Când germanii au sosit mai târziu în acea dimineaţă, cheiurile erau înţesate de soldaţi francezi care nu reuşiseră să scape, iar dunele erau presărate cu resturile lăsate de armatele care mărşăluiseră cu atâta încredere în Belgia cu trei săptămâni înainte.

Operaţiunea de la Dunkerque, desfăşurată sub un constant bombardament aerian german, a fost o realizare remarcabilă. Ea a fost posibilă în parte datorită faptului că, după apelul lui Pownall la Londra, din 19 mai, guvernul a început, ca măsură de precauţie, să adune o mică flotă pentru evacuare. Dar factorul-cheie a fost perioada de respiro de care au beneficiat Aliaţii în urma emiterii aşa-numitului *Haltbefehl,* ordinul lui Hitler din 24 mai, prin care li se cerea trupelor germane să îşi oprească înaintarea de-a lungul coastei Mării Mânecii. În acel moment, Boulogne căzuse deja, asediul oraşului Calais era pe cale să înceapă, iar germanii se aflau la aproximativ 24 kilometri sud de Dunkerque.

A existat o dezbatere aprinsă în legătură cu motivul pentru care Hitler a dat acest ordin. Ulterior, Hitler a susţinut că a fost un gest de bunăvoinţă pentru a-i încuraja pe britanici să intre în negociere cu el, dar acest lucru pare foarte puţin plauzibil. Cea mai probabilă explicaţie este că Hitler şi şi grupul de generali din jurul său erau încă nervoşi că înaintarea era prea rapidă şi că flancul sudic era încă vulnerabil. Posibil ca Hitler să fi fost indus în eroare de afirmaţia lui Göring că Luftwaffe putea să termine treaba. Este posibil ca *Haltbefehl*-ul să fi fost conceput, de asemenea, ca o modificare a etapei finale a Planului Manstein iniţial. În loc ca Grupul de Armate

B, din nord, să acţioneze ca o nicovală, iar Grupul de Armate A, care se deplasa de-a lungul coastei şi urma să zdrobească armatele Aliate, să aibă rolul de ciocan, acum ciocanul avea să fie Grupul de Armate B. Acest lucru ar permite Grupului de Armate A să înceapă să se pregătească pentru asaltul final spre sud, odată ce armatele Aliate încercuite din Flandra şi Belgia vor fi fost distruse. Ordinul lui Hitler a rămas în vigoare până la 27 mai – trei zile pierdute pentru germani şi câştigate pentru Aliaţi. În mod curios, deşi britanicii au interceptat ordinul, nici ei, nici francezii nu i-au înţeles pe deplin semnificaţia. Este remarcabil faptul că unul dintre cele mai importante acte ale campaniei a trecut aproape neobservat la momentul respectiv, probabil pentru că, aşa cum observa Pownall, părea „prea bun pentru a spera să fie adevărat".

După Dunkerque. „În doliu pentru noi"

La Dunkerque, Aliaţii aveau nemulţumiri legitime unii faţă de ceilalţi. Britanicii erau îndreptăţiţi să le reproşeze francezilor că au întârziat prea mult în pregătirea trupelor lor pentru evacuare; francezii le imputau că promisiunile lui Churchill nu au fost îndeplinite în totalitate de britanicii aflaţi pe teren (sau chiar de către cei aflaţi la Londra). Dar chiar şi în lipsa acestor probleme, ar fi fost imposibil ca şi Franţa, şi Marea Britanie să privească evenimentul în aceeaşi lumină. Ceea ce pentru britanici a fost un fel de victorie smulsă din ghearele înfrângerii, pentru francezi a fost doar un pas în plus pe drumul spre catastrofă.

După Dunkerque, armata britanică nu a mai fost aproape deloc prezentă pe continent, cu excepţia unei divizii britanice, comandată de generalul Fortune (General Misfortune, cum l-a poreclit

Weygand), care nu a însoţit restul BEF în Belgia. Pentru a evita acuzaţiile că britanicii îşi părăsiseră aliatul, Churchill a fost de acord să trimită două divizii înapoi în Franţa imediat ce acestea ar fi putut fi organizate. În ciuda părerii Foreign Office-ului că aceste forţe erau „aruncate pe apa sâmbetei", ele au început să sosească pe continent în 13 iunie. Dar aproape imediat ce au debarcat, a fost necesar să se înceapă retrimitera lor în Anglia, înainte de a fi prea târziu.

Cele mai multe reproşuri franceze la adresa Marii Britanii în urma incidentului de la Dunkerque s-au concentrat pe problema sprijinului aerian. Weygand şi Reynaud i-au presat în mod repetat pe britanici să trimită mai multe escadrile în Franţa. Dar Churchill s-a simţit constrâns să accepte punctul de vedere al lui Dowding, conform căruia acest lucru ar compromite apărarea insulelor britanice. Acest lucru l-a înfuriat atât de tare pe Weygand, încât, la Comitetul de Război francez din 6 iunie, a sfârşit prin a ţipa la Spears „urlând cu o voce ascuţită". Ca să fie mai bine receptat, a adus din nou în discuţie „trădarea" lui Gort de la Arras.

Odată cu Dunkerque-ul, încrederea reciprocă a celor doi aliaţi se evaporase complet. De partea franceză nu mai rămăseseră decât amintirile trădărilor din trecut şi presimţirile celor viitoare. „Leului britanic parcă îi cresc aripi atunci când este vorba de a se întoarce la mare", a fost opinia acidă a unui observator francez în timpul afacerii Dunkerque. Weygand a comentat: „Fiecare popor îşi are virtuţile şi defectele sale. În afară de calităţile lor deosebite, englezii sunt motivaţi de un egoism aproape instinctiv". Aşa cum a spus la 3 iunie, britanicii nu au putut „rezista atracţiei porturilor. [...] Chiar şi în martie 1918 au dorit să se îmbarce". Amintirile despre perfidia britanică mergeau şi mai departe. Într-o pauză din timpul unei

întâlniri, Villelume şi-a amintit că Spears, pe care îl găsea „din ce în ce mai antipatic”, i-a arătat o bucată dintr-o mănuşă de cavaler medieval dăruită unuia dintre strămoşii săi irlandezi. „În schimb, i-am povestit una dintre amintirile familiei mele: distrugerea castelului Villelume, cu aproape 600 de ani în urmă, de către englezi”[78].

Britanicii, în special cei care au asistat de aproape la prăbuşirea francezilor, erau din ce în ce mai plini de dispreţ faţă de aliaţii lor. La întoarcerea în Marea Britanie, Gort i-a prezentat cabinetului o relatare tăioasă a ceea ce văzuse în Franţa. L-a descris pe Blanchard ca fiind „tipul profesoral”, pe Billotte ca fiind „complet flasc”, pe van Overstraeten ca fiind „un curtezan”, iar soldatul francez ca fiind, în general, „predispus să se retragă” atunci când germanii atacau. După ce a ascultat expunerea lui Gort, Chamberlain i-a scris surorii sale: „Nu pare să existe aproape nicio greşeală pe care francezii să nu o fi făcut. [...] Generalii lor sunt demni de dispreţ”.

Consilierul lui Reynaud, Paul Baudouin, a comentat în timpul evacuării de la Dunkerque: „Anglia s-a îmbrăcat deja în doliu pentru noi”[79]. Acest lucru nu era în întregime neadevărat. La întoarcerea sa de la Paris, la 16 mai, Churchill a înfiinţat un comitet care să examineze consecinţele pentru Marea Britanie ale unei înfrângeri franceze. La 19 mai, acesta a elaborat un proiect de raport cu privire la ceea ce a fost descris în mod eufemistic drept „o eventualitate”. După Dunkerque, „eventualitatea” devenise o probabilitate. Dar adevărul era că mulţi lideri francezi începuseră, de asemenea, să se „îmbrace în doliu” pentru ei înşişi, fără a fi dispuşi să recunoască acest lucru în mod deschis în faţa britanicilor. Astfel, ei îi cereau lui Churchill să angajeze totul pentru o cauză pierdută, pornind de la

premisa că, odată ce Franţa ar fi căzut, Marea Britanie nu va mai putea lupta. Prin urmare, nu aveau nimic de pierdut sacrificând RAF în Bătălia Franţei. Pentru britanici însă, Bătălia Franţei nu a însemnat războiul. Această perspectivă diferită a fost devoalată în mod izbitor într-o confruntare dintre Weygand şi Churchill, la 11 iunie, în cadrul reuniunii penultimei şedinţe a Consiliului Suprem de Război. Când Weygand a cerut din nou sprijin aerian cu cuvintele „aici este punctul decisiv, [...] acesta este momentul decisiv", Churchill a replicat:

– Acesta nu este punctul decisiv, acesta nu este momentul decisiv.

Weygand, care era cunoscut pentru faptul că se aprindea repede şi nu îi plăcea când i se cerea să îşi asume responsabilitatea pentru o înfrângere care, probabil, fusese deja consumată înainte ca el să preia comanda, a fost cel mai vehement în aceste dispute cu britanicii. Dar chiar şi anglofilul Reynaud cădea pradă unor crize periodice de iritare antibritanică, alimentate de propriile dezamăgiri recente provocate de britanici în timpul Războiului Ciudat. Imediat în bătaia puştii nemulţumirilor franceze se afla generalul Spears, care probabil că nu era persoana cea mai potrivită pentru a ocupa o astfel de poziţie. Deşi era considerat în Marea Britanie drept un francofil – era cunoscut în parlamentul britanic ca „onorabilul deputat de Paris" –, Spears era sensibil la orice prezumţie de superioritate franceză, în special în chestiuni militare: „De ce", l-a întrebat el pe Reynaud la 27 mai, „toţi francezii cred că soldaţii englezi sunt proşti, în timp ce ai lor sunt toţi nişte Napoleoni incipienţi?". Era caracteristic pentru Spears, al cărui temperament era la fel de greu de stăpânit ca şi cel al lui Weygand, nu numai faptul că avea astfel de gânduri, dar le şi exprima. Churchill a spus despre

Spears că „putea spune lucruri înaltului personal francez cu o uşurinţă şi o forţă pe care nu le-am văzut niciodată egalate”. Aceasta nu era neapărat o calitate. Weygand a fost nevoit de mai multe ori să-i ceară lui Spears să fie „mai rezervat” în remarcile despre Vuillemin. Odată, Spears i-a spus lui Pétain:

– Dacă mai aud vreo vorbă de batjocură a lui Weygand despre oamenii noştri, îi voi spune în faţă ce cred despre el şi apoi mă voi întoarce în Anglia.

El a spus despre Weygand că „ostilitatea sa faţă de mine era la fel de perceptibilă ca şi acidul sulfuric, iar eu, din partea mea, mă simţeam la fel de prost să mă apropii de el ca de cineva care suferă de o boală virală”.

Chiar dacă Spears ar fi fost mai maleabil, sarcina lui ar fi fost imposibilă. Britanicii nu erau fără prihană, dar francezii aveau nevoie de ţapi ispăşitori. Pe măsură ce deveneau conştienţi că erau din ce în ce mai dezamăgiţi de aliaţii lor, începeau să se simtă şi ei eliberaţi de orice obligaţie morală de a continua să lupte de dragul alianţei. Relaţia franco-britanică nu putea decât cu greu să ajungă mai jos decât după Dunkerque, dar, în etapele finale ale Căderii Franţei, ea avea să fie prinsă în disputele politice interne franceze – între cei care doreau un armistiţiu şi cei care nu doreau. Ceea ce începuse ca un *débâcle* militar francez şi se dezvoltase într-o dispută franco-britanică avea să se încheie ca o psihodramă politică franceză.

3

POLITICA ÎNFRÂNGERII

12 iunie 1940. Paul Reynaud la Cangé (Loire)

În primele zile ale lunii iunie, în timp ce trupele germane se apropiau de Dunkerque, panzerele au fost reorganizate în vederea pregătirii bătăliei finale care urma să se desfăşoare pe linia pe care Weygand o stabilise pe râurile Somme şi Aisne. În ziua de 5 iunie, după căderea Dunkerque-ului, germanii au atacat. Francezii erau acum depăşiţi numeric cu mult. Aproximativ patruzeci de divizii de infanterie franceze şi rămăşiţele grav afectate a trei divizii blindate se confruntau cu cincizeci de divizii de infanterie germane şi cu ceea ce mai rămăsese din zece divizii panzer. La 6 iunie, linia Somme a fost străpunsă la vest de Amiens, iar patru zile mai târziu, linia Aisne a cedat. La 9 iunie, germanii se aflau în Rouen. Calea către vestul şi sudul Franţei era deschisă şi era doar o chestiune de zile până să ajungă la Paris.

În ziua de 3 iunie, Parisul a fost bombardat pentru prima dată; cinci zile mai târziu, în capitală se auzea sunetul unor focuri de armă îndepărtate. Cu toate acestea, în zilele fierbinţi şi fără nori ale acestei veri perfecte, oraşul era, după cum spunea jurnalistul britanic Alexander Werth, „ciudat de calm şi de frumos". În aerul cald al nopţii se simţea un „miros slab şi dulce de răşină şi de copaci arşi". Să fi fost vorba, se întreba Werth, de păduri care ardeau undeva în apropierea frontului sau era un „gaz cu un miros extraordinar de plăcut, care în câteva ore te-ar fi ars până la sânge"[80]?

La 10 iunie 1940 s-a anunţat că guvernul a decis să părăsească Parisul. Existau planuri de lungă durată de a evacua administraţia în regiunea Loire în cazul unui bombardament german asupra

Parisului. Dar nimeni nu se aşteptase la necesitatea unei plecări atât de precipitate în faţa unei înaintări inamice atât de adânci în teritoriul francez. În orice circumstanţe, dispersarea guvernului în jurul diferitelor castele de pe Loara ar fi fost una complicată, dar în condiţiile din 1940 nu putea fi decât haotică. De la Paris spre sud, călătoria a fost dureros de lentă, deoarece drumurile erau pline de refugiaţi care se îndreptau spre Loara în speranţa de a traversa râul înainte de sosirea germanilor. Jean Chauvel, de la Ministerul de Externe, a părăsit Parisul la ora 20.00 şi a ajuns la destinaţie, la Château de Langeais, abia la ora 5.00, în dimineaţa următoare. Dar Langeais se afla la 25 de kilometri de corpul principal al ministerului său, găzduit la Château de Villandry. Parcurgerea chiar şi a acestei distanţe era problematică, deoarece, în cuvintele lui Spears, maşinile erau la fel de „rare ca şi caii pe câmpul de luptă de la Bosworth", aşa că Chauvel şi-a purtat paşii fără ţintă pe aleile glorioaselor grădini de la Villandry.

Telefoanele erau la fel de rare ca şi maşinile. Singura legătură între Langeais şi Villandry era un telefon de campanie destul de vechi, la care era dificil să auzi ceva. Château de Champchevrier, unde era încartiruită ambasada britanică, nu avea niciun telefon funcţional, iar ambasadorul a trebuit să găsească unul în cel mai apropiat sat. Telefonul din Château du Muguet, unde era cazat generalul Weygand, era un aparat demodat, ataşat de peretele camerei majordomului şi care bloca intrarea în toaletă; funcţiona doar, după cum îşi amintea Churchill, „cu mari întârzieri şi cu nesfârşite repetări strigate". Odată, Spears s-a amuzat prelungind o conversaţie telefonică pentru a-i face în ciudă lui Weygand, care se grăbea să

folosească toaleta. Acesta era nivelul tragicomic până la care se afundaseră relaţiile franco-britanice în iunie 1940.

Reynaud a fost instalat la Château de Chissay, un castel cocoţat deasupra râului Cher. Clădirea era accesibilă doar pe un drum îngust, de-a lungul căruia un şir nesfârşit de maşini care intrau sau ieşeau riscau în permanenţă să se ciocnească. Ajungând la Château de Chissay, Spears a văzut-o pe Hélène de Portes, amanta lui Reynaud, îmbrăcată într-o rochie roşie de casă, aruncată peste o pijama de aceeaşi culoare, dirijând traficul şi spunându-le şoferilor unde să parcheze. Întregul loc avea aerul unei case de nebuni, în care proprietarul străvechiului domeniu se plimba, mai degrabă nedumerit, în căutarea unui loc mai liniştit.

La aproximativ 32 de kilometri nord de Chissay, preşedintele Republicii era găzduit la Château de Cangé. Aici s-au adunat membrii guvernului în 12 iunie, la ora 19.00, pentru prima lor reuniune de la plecarea din Paris. Unii miniştri au ajuns cu întârziere, deoarece confundaseră Château de Cangé cu Château de Candé, celebru pentru faptul că ducele de Windsor se căsătorise acolo în 1937. La Cangé, Weygand i-a informat pe miniştrii adunaţi că, în opinia sa, războiul era pierdut şi că Franţa trebuia să ceară un armistiţiu. Anunţul lui Weygand a provocat consternare. Deşi erau conştienţi de faptul că situaţia era gravă, cei prezenţi nu realizaseră că, de fapt, era fără speranţă. Parisul, la urma urmei, mai fusese evacuat şi altădată, în 1914. Majoritatea miniştrilor au fost prea şocaţi pentru a-şi exprima un punct de vedere, iar cei mai mulţi dintre cei care au făcut-o s-au opus ideii unui armistiţiu. Reynaud l-a avertizat pe Weygand:

– Îl luaţi pe Hitler drept Wilhelm I, bătrânul domn care ne-a luat Alsacia şi Lorena, şi asta a fost tot. Dar Hitler este Ginghis Han.[81]

Susţinerea de către Weygand a unui armistiţiu era perfect de înţeles în acele circumstanţe, dar nu era singura opţiune disponibilă. Un armistiţiu era un act care angaja responsabilitatea guvernului de a pune capăt ostilităţilor în toate teritoriile franceze. Avea sens dacă se presupunea că războiul s-a încheiat şi că britanicii vor depune şi ei armele în curând. O altă opţiune ar fi fost ca guvernul să plece în străinătate – fie în Africa de Nord, fie în Marea Britanie – pentru a continua lupta de acolo. Prezumţia din spatele acestei opţiuni era că înfrângerea Franţei nu era sfârşitul războiului şi că Marea Britanie va continua să lupte. Într-un astfel de caz, era logic să fie trimise în afara ţării toate forţele militare care puteau fi salvate, ordonând în acelaşi timp capitularea armatelor aflate în interior. Acest lucru s-a întâmplat în Ţările de Jos, unde monarhul şi guvernul au fugit la Londra după capitularea armatei.

Opţiunea pentru armistiţiu a fost luată în discuţie din convingerea că Marea Britanie nu va putea rezista după înfrângerea Franţei. Dar această judecată militară ascundea o serie de calcule politice. Un armistiţiu ar fi transferat responsabilitatea pentru înfrângere către politicieni – aşa cum reuşise să facă Ludendorff în Germania, în 1918 – şi ar fi păstrat armata intactă pentru a da asigurarea că înfrângerea nu va duce la revoluţie, aşa cum se întâmplase cu ocazia decretării Comunei din Paris, în 1871. Pe termen mai lung, permiţând armatei să îşi salveze onoarea în condiţiile unui *débâcle* evident, armistiţiul i-ar putea permite acesteia ca, într-o bună zi, să devină instrumentul de renaştere spirituală a Franţei. Atunci când Weygand a cerut în mod oficial un armistiţiu la Cangé, nu a expus aceste considerente

politice şi poate că ele nu erau evidente pentru toţi cei de faţă, dar se aflau, cu siguranţă, în mintea sa de câteva zile. Încă din 24 mai, a fost auzit spunând că era „necesar să scoatem Franţa din calvarul prin care trece, pentru a-i permite, chiar dacă este învinsă pe câmpul de luptă, să se ridice din nou”[82]. În următoarele zile, acest lucru a devenit o obsesie pentru el şi pentru mulţi alţii.

După o discuţie confuză la Cangé, nu s-a luat nicio decizie, cu excepţia invitării lui Churchill să participe la o şedinţă de cabinet în ziua următoare. Întrucât Franţa şi Marea Britanie conveniseră în mod oficial că niciuna dintre ele nu va semna pacea fără acordul celeilalte, atitudinea lui Churchill era crucială. În dimineaţa următoare (13 iunie), Churchill a zburat spre Tours, aterizând în siguranţă, în ciuda faptului că aerodromul fusese grav afectat de bombardamente. Negăsind pe nimeni care să o întâmpine, delegaţia britanică a ajuns în cele din urmă la prefectura oraşului (acum sediul temporar al Ministerului de Interne), unde îi aştepta Reynaud. Acesta i-a spus lui Churchill că mulţi membri ai guvernului înclinau spre un armistiţiu şi i-a cerut acestuia părerea. Churchill a răspuns că înţelege dilema Franţei şi că nu o va incrimina. Dar, a spus el, Marea Britanie nu era pregătită să elibereze Franţa de angajamentul de a nu încheia un acord separat cu Germania. În cele din urmă, s-a convenit să se amâne orice decizie până când Reynaud va primi un răspuns la o telegramă pe care i-o trimisese lui Roosevelt, în care îi cerea ajutorul. În mod clar, aceasta a fost doar o amânare tactică. Churchill a zburat înapoi la Londra. Nu avea să mai pună piciorul în Franţa timp de încă patru ani.

Mai târziu în acea după-amiază, guvernul s-a reunit din nou la Cangé. Reynaud a relatat despre conversaţia sa cu Churchill. A

existat o oarecare iritare din cauza faptului că Churchill nu era el însuşi prezent, dar se pare că Reynaud nu îi transmisese invitaţia de a participa. Acest lucru a întors starea de spirit împotriva lui Reynaud. Weygand a încercat să panicheze guvernul anunţând că, la Paris, comuniştii preluaseră puterea, că liderul lor, Maurice Thorez, fusese instalat la Élysée, iar comunicaţiile telefonice cu Parisul fuseseră întrerupte. Ministrul de interne, Georges Mandel, l-a sunat atunci pe prefectul Parisului, cu care vorbise cu puţin timp înainte, şi i-a cerut să îi spună lui Weygand că totul era calm în capitală (Thorez era, de fapt, la Moscova din 7 octombrie 1939!). Fără menajamente, Weygand i-a reproşat guvernului laşitatea de a părăsi capitala în loc să aştepte în fotoliile lor, precum senatorii Romei, sosirea barbarilor. El a declarat că, dacă guvernul va decide să se „adăpostească" în străinătate, va refuza să plece chiar dacă va fi pus în lanţuri. Apoi, pretinzând că Mandel a rânjit la el, a părăsit furtunos adunarea, strigând injurii la adresa politicienilor înţepeniţi cu „fundul în fotoliu".[83]

Mai eficientă decât accesele de furie ale lui Weygand a fost intervenţia calculată a mareşalului Pétain. Deşi îşi exprimase opiniile pesimiste în privat timp de câteva zile şi susţinuse propunerea lui Weygand cu o zi înainte, Pétain a citit acum o declaraţie oficială proprie:

> Datoria guvernului este, orice s-ar întâmpla, să rămână în ţară, altfel îşi pierde dreptul de a fi recunoscut ca guvern. A lipsi Franţa de apărătorii ei naturali într-o perioadă de grea cumpănă înseamnă a o preda inamicului. [...] Nu voi abandona pământul Franţei şi voi accepta suferinţa care va fi impusă patriei şi copiilor ei. Renaşterea franceză va fi rodul acestei suferinţe. [...] Declar că, în ceea ce mă

privește, voi refuza să părăsesc pământul metropolitan. [...] Armistițiul este, în ochii mei, condiția necesară a durabilității Franței eterne.[84]

Solemnitatea acestei declarații, care anunța fără menajamente că, la fel ca Weygand, Pétain nu va părăsi Franța chiar dacă i se va ordona acest lucru de către guvern, a fost un eveniment senzațional. Ea a reprezentat o provocare directă la adresa guvernului Franței din partea celei mai cunoscute personalități militare a acestuia. Criza declanșată de cererea lui Weygand de semnare a unui armistițiu a dus la o ruptură completă a relațiilor dintre militari și civili.

Războiul civil francez

Dezastrul militar din 1940 a confirmat prejudecățile conservatorilor, precum Weygand și Pétain, cu privire la decadența Republicii democrate franceze și le-a sporit temerile legate de revoluția socială. Aceste două considerente explică de ce aceștia au dorit atât de repede – am putea spune că au fost aproape nerăbdători – să pună capăt luptelor. Care a fost originea acestor prejudecăți politice și a acestor temeri sociale?

Este un loc comun faptul că istoria Franței, de la Revoluție încoace, a fost marcată de conflicte politice profunde – între monarhiști și republicani, între catolici și anticlericali sau între socialiști și conservatori. Până în 1914 însă, părea să se fi ajuns la o anumită stabilitate. Cea de-a Treia Republică fusese instaurată în 1875, ceea ce o făcea să fie cel mai longeviv regim politic de la 1789 încoace. La prima vedere, sistemul politic al celei de-a Treia Republici era extrem de instabil, iar în ochii multor observatori străini era un miracol că țara era guvernată. Șeful statului era un președinte, ales de

parlament pentru şapte ani. Acesta era o figură în mare parte ceremonială, cu putere redusă. Acest lucru s-a întâmplat deoarece amintirea bonapartismului îi făcuse pe republicani să fie suspicioşi faţă de „oamenii puternici" din politică. După cum a sunat odată sfatul lui Georges Clemenceau înainte de alegerea unui nou preşedinte, „votaţi pentru cel mai prost". În 1940, preşedinte era Albert Lebrun, o onorabilă nulitate. În cea de-a Treia Republică, puterea reală era deţinută de parlament, însă sistemul foarte fragmentat de partide a făcut ca durata medie de viaţă a unui guvern să fie de numai nouă luni. De fapt, această statistică este uşor înşelătoare, deoarece mulţi miniştri ai unui guvern continuau pur şi simplu să servească în următorul. Astfel, în realitate, puterea era deţinută de un mic grup de politicieni care formau o elită politică destul de bine închegată.

Deşi mulţi francezi îşi priveau politicienii cu sentimente care variau între suspiciune şi dispreţ, până la sfârşitul secolului al XIX-lea, instituţiile, ritualurile şi simbolurile Republicii au dobândit un grad considerabil de acceptare. Crearea acestui consens republican se datorează în mare măsură instituirii, în anii 1880, a unui sistem de învăţământ primar obligatoriu. Învăţătorii din şcolile primare (*instituteurs*) trebuiau să le insufle elevilor valorile republicane. În 1880, La Marseillaise, steagul tricolor şi Ziua Bastiliei (14 iulie) erau încă încărcate de asocieri partizane; în 1914, probabil că majoritatea francezilor le considerau ca fiind elementele care formează peisajul identităţii lor naţionale.

Exista, totuşi, o minoritate considerabilă care încă refuza să accepte acest consens republican. Printre aceşti ireductibili se numărau mişcarea virulent antirepublicană Action Française, al cărei lider,

Charles Maurras, se bucura de o influenţă în rândul intelectualilor conservatori; un număr semnificativ de catolici conservatori, care erau încă ezitanţi în ceea ce priveşte Republica; ofiţeri ai armatei care nu puteau ierta Republica pentru că, după părerea lor, umilise armata în timpul afacerii Dreyfus, de la sfârşitul secolului al XIX-lea; şi, nu în cele din urmă, un nucleu dur de monarhişti nostalgici. Mulţi dintre aceşti disidenţi au fost, totuşi, aduşi în consensul republican după victoria Franţei în Primul Război Mondial.

În timpul războiului, diferitele facţiuni politice lăsaseră deoparte diferenţele pentru a sprijini cauza naţională, într-un elan de unitate care a fost botezat „uniunea sacră". În noiembrie 1918, Republica se afla la apogeul gloriei sale. Action Française a continuat să militeze pentru monarhie, dar chiar şi Maurras a încheiat războiul ca un admirator al preşedintelui Poincaré. Războiul a vindecat, de asemenea, o mare parte din rănile create de suspiciunea dintre armată şi Republică. Premierul Franţei din 1917, Georges Clemenceau, republican feroce şi militant anticlerical convins, şi mareşalul Foch, principalul lider militar al Franţei, catolic devotat şi conservator monarhist, au dovedit, lucrând cu succes împreună, că patriotismul poate triumfa asupra ideologiei. În timpul războiului, cenuşa lui Rouget de Lisle, autorul Marseillézei, a fost mutată în mod solemn la Domul Invalizilor, o clădire puternic asociată cu monarhia şi cu trecutul militar al Franţei. La 14 iulie 1919, de Ziua Bastiliei, a avut loc o paradă a victoriei pe Champs Élysées, cu mareşalii Joffre şi Foch în frunte.

Acest lucru nu înseamnă că toate conflictele vechi dispăruseră. Conservatorii au fost scandalizaţi în 1919, când s-a propus înhumarea Soldatului Necunoscut în Panteon, care era locul de

înmormântare a eroilor republicani ai Franţei. Şi dacă, întrebau ei, soldatul a fost catolic sau monarhist? În cele din urmă, trupul acestuia a fost îngropat sub Arcul de Triumf. Aceasta a fost, în cele din urmă, o controversă oarecum artificială. Mai semnificative pentru viitor au fost, poate, îngrijorările conservatorilor cu privire la Revoluţia rusă din 1917 şi la înfiinţarea Partidului Comunist Francez (PCF), în 1920. Dar comuniştii nu au fost o forţă politică semnificativă în anii 1920, iar în cea mai mare parte a acelui deceniu nu a existat niciun motiv serios pentru a pune la îndoială stabilitatea Republicii.

Cu toate acestea, în anii 1930, politica franceză a intrat într-o zonă destul de nesigură după declanşarea crizei economice care a lovit Franţa în 1931. Deşi nu a fost la fel de gravă ca în Germania sau America, criza a durat mai mult în Franţa. Guvernele franceze, îngrijorate de inflaţie, au refuzat să devalorizeze francul, chiar şi după ce atât britanicii, cât şi americanii şi-au devalorizat monedele. Astfel, produsele franceze au fost scoase de pe pieţele mondiale, aflate în plină contracţie. Politicienii nu ştiau cum să reacţioneze. Instabilitatea politică a atins proporţii alarmante chiar şi pentru standardele celei de-a Treia Republici – au existat şase guverne între iunie 1932 şi februarie 1934 – şi a alimentat sentimentul antiparlamentar în rândul populaţiei. Această nemulţumire crescândă s-a exprimat prin apariţia unor organizaţii antiparlamentare de dreapta care se numeau „ligi”. Inspirate în parte de o tradiţie care se întorcea la bonapartism şi boulangism şi în parte de exemplul contemporan al lui Mussolini, ligile, care aveau un caracter paramilitar, au denunţat ceea ce pretindeau a fi impotenţa şi corupţia parlamentului. La începutul anului 1934, ostilitatea ligilor

faţă de parlament a fost alimentată de un scandal financiar major, în care a fost implicat un escroc extravagant pe nume Alexandre Stavisky. Manifestaţiile de stradă ale ligilor au devenit din ce în ce mai ameninţătoare, culminând, la data de 6 februarie 1934, cu o demonstraţie în Place de la Concorde, chiar peste râu de parlament. Această „revoltă Stavisky", aşa cum a devenit cunoscută, a implicat, de asemenea, veterani de război şi organizaţii antirepublicane cu activitate îndelungată, precum Action Française. Revolta a devenit violentă, iar poliţia a deschis focul, ucigând paisprezece demonstranţi. Au fost cele mai mari violenţe de stradă din Paris de la Comuna din 1871 încoace.

Guvernul de centru-stânga al lui Édouard Daladier a demisionat şi a fost înlocuit de un guvern de dreapta de „unitate naţională", condus de Gaston Doumergue. Această schimbare s-a produs deoarece Partidul Radical de centru (partidul lui Daladier), care de obicei constituia axa oricărei majorităţi, a intrat în panică şi şi-a transferat sprijinul de la stânga, de la socialişti, la dreapta. În următorii doi ani, Franţa a fost guvernată de coaliţii de dreapta susţinute de radicali. Între timp, ligile au crescut în mărime, iar retorica lor a continuat să fie incendiară. Cea mai de succes dintre acestea a fost Croix de Feu, a colonelului de la Rocque, care denunţa ceea ce el numea „cangrena" democraţiei şi vorbea ameninţător despre „ora H", când oamenii săi vor fi gata să preia puterea.

Politica, devenită o afacere din ce în ce mai dură, era străbătută de tot mai multe falii. Stânga a considerat revoltele din 6 februarie 1934 ca fiind o lovitură de stat fascistă eşuată şi era convinsă că ligile vor încerca din nou să preia puterea. Aceste temeri erau de înţeles, având în vedere contextul internaţional. În Germania, Hitler ajunsese la

putere în anul precedent. Pentru a preveni ca un lucru similar să se întâmple în Franţa, socialiştii şi comuniştii au semnat un pact de unitate în iulie 1934. Acest lucru a reprezentat o schimbare dramatică de atitudine din partea comuniştilor, care până atunci refuzaseră să coopereze cu orice alt partid sau să accepte orice altă politică în afară de revoluţie. Cu doar un an înainte, ei îi descriseseră pe socialişti drept „voma social-democrată". Acum, comuniştii se declarau gata să apere democraţia republicană împotriva fascismului. Ei au abandonat internaţionalismul şi urmărirea cu orice preţ a declanşării revoluţiei şi au optat pentru patriotism şi apărarea instituţiilor democratice franceze. Au început să cânte Marseilléza în loc de Internaţionala. Această schimbare de politică a fost dictată de Moscova. Stalin, alarmat de venirea la putere a lui Hitler, era în căutarea unei alianţe cu puterile occidentale. Prin urmare, nu era în interesul lui să destabilizeze Franţa. Acesta dorea ca membrii PCF să sprijine democraţia franceză şi să facă presiuni pentru o alianţă militară între Franţa şi Uniunea Sovietică.

Până în 1935, comuniştii, adoptând poziţii din ce în ce mai moderate, au încercat să îşi extindă alianţa cu socialiştii pentru a include Partidul Radical, de centru. Numele lor pentru larga coaliţie pe care o urmăreau era „Frontul Popular". Deşi erau miniştri radicali în guvernul Doumergue, membrii de rând ai partidului erau alarmaţi de activitatea ligilor, iar Daladier, care nu făcea parte din guvern, dorea să se răzbune pentru ziua de 6 februarie. La începutul anului 1936, radicalii s-au alăturat oficial Frontului Popular şi au părăsit guvernul conservator. Frontul Popular a atras, de asemenea, alegători care sufereau din cauza efectelor economice ale Marii Crize. La alegerile din mai 1936, stânga, unită în Frontul Popular, a obţinut

o victorie istorică. Socialiştii au obţinut cel mai mare număr de locuri – deşi nu şi o majoritate absolută – iar liderul lor, Léon Blum, a devenit primul premier socialist al Franţei. Comuniştii, care până atunci erau puţin mai mult decât o sectă, şi-au mărit reprezentarea parlamentară de la 10 la 72. Victoria în alegeri a fost urmată aproape imediat, în iunie, de un val masiv de greve. Numai în iunie 1936 au avut loc peste 12 000 de greve, la care au participat aproape două milioane de muncitori. Şi mai dramatic a fost faptul că trei sferturi dintre aceste greve au luat forma unor ocupări de fabrici. Aşa ceva nu se mai văzuse niciodată în Franţa. Grevele s-au încheiat doar după ce angajatorii au acordat creşteri salariale substanţiale şi au fost de acord cu acceptarea deplină a sindicatelor. Guvernul a legiferat reducerea săptămânii de lucru la 40 de ore şi a introdus concedii obligatorii plătite de două săptămâni.

Deja traumatizaţi de înfrângerea electorală, mulţi conservatori erau convinşi că Franţa era în pragul unei revoluţii puse la cale de Partidul Comunist. Avea Franţa să urmeze acelaşi drum ca şi Spania, unde războiul civil izbucnise în iulie 1936, când armata a încercat să preia puterea de la guvernul de stânga al Frontului Popular, care câştigase alegerile cu cinci luni mai devreme? În octombrie 1936, episcopul de Marsilia era pregătit să evacueze călugăriţele în caz de vărsare de sânge. Politicianul conservator François de Wendel a primit o telegramă de la Federaţia Patronală în care i se comunica faptul că o încercare a comuniştilor de preluare a puterii a fost dejucată de Ministerul Apărării. Istoricii au arătat ulterior că situaţia Franţei nu era una revoluţionară în 1936, că starea de spirit a greviştilor era festivă şi nu violentă şi că ultimul lucru pe care şi-l doreau comuniştii în 1936 era revoluţia (aceştia jucând, de altfel, rolul de moderator în

timpul grevelor). Dar nu a fost surprinzător faptul că politicienii conservatori şi susţinătorii lor au fost alarmaţi de uriaşele demonstraţii ale Frontului Popular şi de ocupările fără precedent ale fabricilor.

Deşi cele mai multe greve se încheiaseră la începutul lunii iulie 1936, relaţiile dintre angajatorii şi angajaţii din industrie au rămas tensionate în următorii doi ani, iar opririle producţiei au fost frecvente. Numărul de membri ai principalului sindicat, CGT, a crescut de la aproximativ 750 000, în 1935, la circa patru milioane, la începutul anului 1937. Poate că Franţa nu se afla în pragul unei revoluţii, dar avusese loc o înclinare semnificativă a balanţei sociale şi politice în favoarea clasei muncitoare. Pentru a-şi proteja interesele, mulţi conservatori au apelat la soluţii extreme. Deşi Frontul Popular a dizolvat ligile, cea mai importantă dintre acestea, Croix de Feu, s-a reconstituit ca partid politic. Numărul membrilor săi a crescut la peste un milion, devenind astfel cel mai mare partid politic din Franţa. Fostul comunist Jacques Doriot a format un partid fascist în stil francez, Parti Populaire Français, care, până în toamna anului 1936, a ajuns la 100 000 de membri. Unii adepţi ai dreptei s-au orientat chiar spre terorism, implicându-se într-un grup de organizaţii clandestine care au devenit cunoscute sub numele popular de Cagoule. În septembrie 1936, aceştia au dinamitat sediul Federaţiei Patronale pentru a încerca să discrediteze PCF.

Până în vara anului 1937, Frontul Popular a rămas fără combustibil. Moştenirea sa economică fusese dezastruoasă, iar guvernul trebuia să găsească bani atât pentru programele sale sociale, cât şi pentru reînarmare. Acest lucru a fost complicat de ostilitatea pieţelor financiare. A avut loc o scurgere de capital, pe care stânga o credea

datorată ostilităţii politice. Guvernul lui Blum a fost doborât de o criză financiară în iunie 1937, la numai un an de la preluarea mandatului. I-a succedat ceea ce, din punct de vedere tehnic, a fost o altă coaliţie a Frontului Popular, în sensul că era susţinută de aceleaşi trei partide – comuniştii, socialiştii şi radicalii –, dar axa majorităţii se mutase spre dreapta. Noul premier a fost radicalul Camille Chautemps, care, dacă avea vreo convingere, aceasta se afla la dreapta partidului său. Mulţi radicali care se alăturaseră Frontului Popular din cauza îngrijorării faţă de ligi erau acum alarmaţi de tulburările sociale din 1936. Era doar o chestiune de timp înainte ca radicalii să renunţe din nou la alianţa cu stânga (ca în 1934) şi să se alăture conservatorilor mai moderaţi.

Chiar dacă zilele îi erau numărate, Frontul Popular a lăsat o moştenire de ură şi teamă care i-a supravieţuit mult timp. Conservatorii nu erau pregătiţi să ierte sau să uite prea uşor ceea ce trăiseră în 1936-1937. Teama lor se concentra asupra Partidului Comunist, iar ura, asupra lui Blum. În calitate de dandy, evreu, socialist şi trădător al clasei burgheze, Blum a atras ura în cea mai mare măsură. „Un om de împuşcat în spate", scria Maurras în aprilie 1935. Robert Brasillach, un tânăr jurnalist fascist, scria în martie 1939: „Dimineaţa în care Blum va fi scos din casă pentru a fi împuşcat va fi una de bucurie în familiile franceze şi vom bea şampanie". Aceste atacuri la adresa lui Blum nu au fost doar verbale. În timpul campaniei electorale din 1936, a fost atacat pe stradă şi bătut atât de rău, încât a avut nevoie de spitalizare. Politica din Franţa anilor 1930 atinsese un nivel de violenţă care avea ceva din atmosfera unui război civil.

„Mai degrabă Hitler decât Blum?”

Polarizarea politică a Franţei s-a răsfrânt asupra politicii sale externe. În mod tradiţional, alinierile politice în materie de politică externă erau destul de simple. Stânga era internaţionalistă: era angajată în favoarea reconcilierii cu Germania, a dezarmării şi a securităţii colective prin intermediul Ligii Naţiunilor. Dreapta era naţionalistă: era suspicioasă faţă de Germania şi prefera o politică de „realism”, bazată pe putere militară şi alianţe, în locul „idealismului” Ligii. Astfel, între 1932 şi 1934, guvernele de centru-stânga au redus cheltuielile de apărare şi au participat la conferinţa de dezarmare de la Geneva. Imediat după ce dreapta a revenit la putere în 1934, noul ministru de externe, Louis Barthou, a anunţat la 17 aprilie că, în loc să continue discuţiile privind dezarmarea, Franţa va „garanta de acum înainte propria securitate prin propriile metode”, începând să facă paşi spre o alianţă cu Italia şi Rusia. Deşi Barthou a fost asasinat în octombrie 1934, în timp ce îl însoţea pe regele Alexandru al Iugoslaviei, aflat în vizită în Franţa, succesorul său, Pierre Laval, a continuat, cel puţin în aparenţă, pe aceeaşi cale. Laval era mult mai deschis în privinţa unei alianţe cu Italia decât a unei alianţe cu Uniunea Sovietică, dar acest lucru nu l-a împiedicat să semneze tratatul de asistenţă reciprocă cu URSS în mai 1935.

Interesant este faptul că, atunci când tratatul cu sovieticii a fost supus ratificării în parlament, în ianuarie 1936, majoritatea deputaţilor conservatori au votat împotriva lui, deoarece teama lor crescândă de comunism în Franţa începea să le dilueze suspiciunea ereditară faţă de Germania. Acesta a fost începutul unei schimbări dramatice în atitudinea dreptei faţă de politica externă. În acelaşi

timp, mulţi membri ai stângii au început să se întrebe dacă pacifismul lor tradiţional era o atitudine adecvată în faţa nazismului. Încă din 1935, comuniştii îmbrăţişaseră valorile patriotice, iar în 1936, guvernul lui Léon Blum a fost cel care a pus în aplicare primul program de reînarmare pe scară largă, în ciuda faptului că, anterior, socialiştii se opuseseră majorării cheltuielilor militare. Cu toate acestea, ar fi prea simplu să spunem că, după 1936, dreapta a renunţat la ostilitatea faţă de Germania şi a început să se opună războiului, în timp ce stânga a mers în direcţia opusă. Adevărul era că ambele tabere erau acum divizate, deşi stânga era mult mai fragmentată.

La stânga, doar comuniştii erau pe deplin convinşi că trebuiau să i se opună Germaniei cu orice preţ, inclusiv prin război. Mulţi socialişti continuau să considere că pacifismul era un principiu care nu putea fi compromis, chiar dacă inamicul era Germania nazistă; alţi socialişti considerau că această poziţie nu mai era sustenabilă. Pe parcursul anului 1938, această dezbatere a fost aproape de a scinda partidul: liderul său, Léon Blum, a adoptat cea de-a doua opinie, iar adjunctul său, secretarul general al partidului, Paul Faure, pe cea dintâi. Mişcarea sindicală (CGT) era, de asemenea, profund divizată: liderul său, Léon Jouhaux, se opunea concilierii, iar adjunctul său, René Belin, se opunea războiului. În cadrul Partidului Radical, majoritatea se afla probabil la cei care, precum Georges Bonnet, deşi nu erau pacifişti necondiţionaţi, împărtăşeau îngrijorările dreptei cu privire la adevăratele motivaţii ale comuniştilor, dar existau şi radicali de cealaltă parte, precum Pierre Cot, care vedeau în Germania principalul inamic.

La dreapta a existat un consens tot mai larg în favoarea concilierii. Grupurile de extremă dreapta grupau o serie de admiratori fervenţi ai Germaniei naziste, dar aceştia nu au fost niciodată foarte mulţi. Mai semnificativă a fost atitudinea centrului-dreapta moderat. Nimic nu ilustrează mai bine evoluţia acesteia decât cazul lui Pierre Étienne Flandin, un politician de centru-dreapta de frunte, cu opinii moderate. Flandin, care se îmbrăca în costume Saville Row şi avea multe contacte în cercurile financiare şi de afaceri de la Londra, a fost pentru scurt timp prim-ministru, în 1935. În momentul în care Germania a reocupat Renania, Flandin era ministru de externe şi el a fost cel care a vizitat Londra pentru a face lobby în favoarea unei reacţii puternice din partea Marii Britanii. De asemenea, tot el a sprijinit pactul franco-sovietic în acea perioadă. Doi ani mai târziu, Flandin a fost unul dintre cei mai vehemenţi susţinători ai dezangajării Franţei în Europa de Est, dorind să i se lase Germaniei mână liberă în regiune. În septembrie 1938, chiar înainte de München, când se părea că Franţa ar putea intra în război pentru Cehoslovacia, Flandin a lipit afişe împotriva războiului în tot Parisul: „Popor francez, eşti înşelat! O capcană vicleană a fost întinsă [...] de elemente oculte [cod pentru evrei şi comunişti] pentru a face războiul inevitabil”. După conferinţa de la München, Flandin i-a trimis un mesaj de felicitare lui Hitler (şi celorlalţi semnatari).

Flandin şi-ar fi justificat poziţia pe motive de „realism”, argumentând că Franţa nu avea resursele necesare pentru a acţiona ca poliţist al Europei. Dar pesimismul care i-a inspirat realismul a fost determinat de panica socială. Conservatorii ca el credeau că ţesutul social francez fusese prea mult slăbit de Primul Război Mondial, de criză şi de Frontul Popular, pentru a mai putea rezista la

tensiunile unui alt conflict. Războiul ar fi însemnat actul de deces al burgheziei şi ar fi netezit drumul către revoluţia comunistă. Suspiciunile lor au fost întărite de faptul că PCF părea foarte dornic să împingă Franţa într-un război: nu demonstrase Lenin că războiul este mama revoluţiei? Acest amestec de nelinişti a fost cel care l-a determinat pe un jurnalist să caracterizeze atitudinea din 1938 a dreptei franceze prin sintagma „Mai degrabă Hitler decât Blum". Aceşti „realişti" conservatori nu s-au agăţat disperaţi, în totalitate, de viitorul Franţei ca mare putere, ci preconizau acum, din ce în ce mai mult, un rol mai degrabă mediteraneean decât continental pe care să îl joace ţara lor. Ei arătau un interes tot mai mare pentru Imperiu şi, oarecum în mod contradictoriu, priveau cu luare-aminte spre o apropiere între Franţa şi Italia.

Nimeni nu era mai convins de limitele puterii franceze decât Bonnet. El i-a spus unui jurnalist, în perioada Acordului de la München:

> Să nu mai jucăm rolul de erou; nu mai suntem capabili de aşa ceva. Britanicii nu vor fi alături de noi. Este foarte bine să ne jucăm de-a jandarmii Europei, dar dacă vrem să facem acest lucru, avem nevoie de mai mult decât de pistoale de jucărie, de cătuşe din papier mâché şi de închisori de carton. [...] Franţa nu îşi poate permite o altă baie de sânge ca în 1914. Populaţia noastră scade pe zi ce trece. Frontul Popular a adus ţara într-o asemenea stare, încât nu se poate pregăti decât pentru o convalescenţă atentă, orice imprudenţă putându-i fi fatală.[85]

Nu toţi conservatorii fuseseră convinşi de aceste luări de poziţie. O minoritate încă mai credea că era posibil şi necesar să se opună Germaniei şi refuza să lase anticomunismul să-i orbească în privinţa

necesităţii unei alianţe cu URSS-ul. Dintre politicienii conservatori, aceasta era opinia lui Paul Reynaud – unul dintre liderii formaţiunii de centru-dreapta Alliance Démocratique (al cărei lider era de fapt Flandin) –, a lui Georges Mandel – care, deşi nu era înscris oficial în niciun partid, avea o reputaţie considerabilă, deoarece fusese mâna dreaptă a lui Clemenceau în 1917 – şi a lui Henri de Kérillis, care nu era un politician de prim rang, dar era un jurnalist destul de citit. După cum scria acesta din urmă în 1938: „Regimul din Uniunea Sovietică este la fel de respingător pentru mine ca şi pentru voi toţi. Dar nu permit ca burghezul să vorbească mai tare decât patriotul”[86].

Prin urmare, până în 1938, polarizarea stânga-dreapta, atât de dramatic amplificată de Frontul Popular, a cedat treptat locul unei noi împărţiri, definită de politica externă. O curioasă apropiere a apărut între, pe de o parte, cei de stânga, care deveneau anticomunişti pentru că erau pacifişti, şi cei de dreapta, care deveneau pacifişti pentru că erau anticomunişti, şi, pe de altă parte, între naţionaliştii conservatori şi antinaziştii de stânga. La începutul anului 1938, Blum însuşi ajunsese să creadă că Frontul Popular, înfiinţat pentru a face faţă unei situaţii (fascismul şi criza economică), nu mai era adecvat pentru o alta (ascensiunea Germaniei şi nevoia de reînarmare). Când guvernul Frontului Popular condus de Chautemps a căzut, în martie 1938, Blum a propus, prin urmare, un guvern de unitate naţională care să ţină piept Germaniei şi care să se întindă de la comunişti, la stânga, până la conservatorul Louis Marin, la dreapta. Era gata chiar să ofere Ministerul de Finanţe unui conservator. Dar planul a primit puţin sprijin pe dreapta, cu excepţia câtorva figuri izolate, precum Reynaud. Flandin a vorbit în numele majorităţii conservatorilor,

atunci când s-a opus. Prin urmare, Blum a format un nou guvern al Frontului Popular, susţinut de stânga, deşi nu-şi făcea iluzii că acesta va rezista sau chiar că era de dorit ca acest lucru să se întâmple. Acest al doilea guvern Blum a căzut după numai o lună, iar următorul guvern a fost format la 10 aprilie de către Daladier.

Aprilie 1938-septembrie 1939. Guvernul Daladier

Care a fost poziţia guvernului Daladier? A fost pentru sau împotriva concilierii? A fost pentru sau împotriva Frontului Popular? Toţi cei care se opuneau concilierii împărtăşeau în mod necesar aceeaşi opinie despre Frontul Popular? Ambiguitatea poziţiei lui Daladier a reieşit din faptul că, la prima sa apariţie în faţa parlamentului, guvernul său a primit un vot de încredere aproape unanim din partea fiecărui grup. Departe de a însemna că Daladier reuşise, acolo unde Blum eşuase, să formeze un guvern de uniune naţională, acest lucru indica doar faptul că nimeni nu ştia care este poziţia guvernului. Fiecare spera să meargă în direcţia sa. Acesta a fost primul guvern din 1936 încoace care avea în componenţă conservatori ce se poziţionau împotriva Frontului Popular, ca Reynaud şi Mandel, dar şi radicali de stânga, precum Jean Zay, care făcuse parte din guvernul Blum din 1936. După cum avea printre miniştri adepţi înflăcăraţi ai concilierii, precum Bonnet, dar şi adversari declaraţi ai acesteia, ca Mandel.

Un test al poziţiei guvernului a fost atitudinea sa faţă de săptămâna de lucru de 40 de ore, care devenise un simbol al Frontului Popular. Daladier era convins că această măsură îngreuna producţia industrială şi încetinea reînarmarea. Dar adevărul era mai complicat

de atât. Unii lideri sindicali erau, de fapt, gata să accepte excepţii de la săptămâna de lucru de 40 de ore dacă acest lucru era necesar pentru reînarmare, cu condiţia să se menţină principiul celor 40 de ore ca săptămână de lucru de bază, iar timpul lucrat în plus să fie plătit la tarifele pentru orele suplimentare. Pe de altă parte, liderii patronatelor, care sperau să exploateze urgenţa reînarmării pentru a submina politicile sociale ale Frontului Popular, doreau ca orele suplimentare să fie plătite la tarifele normale. Cu alte cuvinte, problema era mai degrabă legată de profit decât de numărul de ore. La început, Daladier a sperat să rezolve problema prin încurajarea negocierilor dintre angajatori şi sindicate, dar, când acestea nu au părut să ducă nicăieri, a anunţat, într-un discurs ţinut în 21 august, că, dacă va fi necesar, va fi gata să sacrifice săptămâna de lucru de 40 de ore. Deşi acest lucru a dus la demisia din guvern a doi miniştri de centru-stânga, Daladier încă mai spera să îşi atingă scopurile prin compromis.

Daladier a fost la fel de puţin dispus să facă o alegere clară în privinţa concilierii. Aici, momentul adevărului a fost atins în septembrie 1938, când criza cehoslovacă a ajuns la punctul culminant. La un moment dat, guvernul francez a declarat mobilizare generală, dar, în ultimul moment, decât să rişte un război, Daladier a dat înapoi şi a acceptat propunerile lui Hitler de la München. Reynaud şi Mandel au luat în considerare demisia din guvern, dar au ajuns la concluzia că puteau face mai mult pentru cauza lor rămânând să lupte în continuare, în loc să îi lase terenul liber lui Bonnet. În parlament, înţelegerea de la München a fost susţinută în unanimitate, cu excepţia celor 75 de comunişti, a unui singur socialist şi a lui de Kérillis. Această unanimitate a fost până la un

punct înşelătoare, deoarece mulţi dintre cei care au votat pentru acord aveau rezerve profunde faţă de acesta.

Acordul de la München a fost la fel de important şi din punct de vedere intern, şi din punct de vedere internaţional. El a pus capăt ambiguităţii politice care se instaurase de la venirea la putere a lui Daladier. Comuniştii, votând împotriva guvernului, s-au plasat în opoziţie deschisă, provocând destrămarea Frontului Popular. Nu mai exista niciun motiv pentru Daladier să se poarte cu mănuşi în ceea ce priveşte săptămâna de lucru de 40 de ore. Reynaud, proaspăt numit ministru de finanţe, a emis o serie de decrete care au abolit-o. La 30 noiembrie, sindicatele au declarat o grevă generală de o zi, dar guvernul şi patronatele au răspuns ferm. Fabricile au fost evacuate cu forţa, iar mii de activişti sindicali au fost concediaţi. Până la sfârşitul anului, numărul de membri ai CGT scăzuse cu aproximativ 25% faţă de vârful atins în 1937. Mişcarea sindicală fusese zdrobită. Deşi şi-a prezentat decretele ca pe un mijloc de eliminare a constrângerilor asupra producţiei, Reynaud a fost destul de explicit în privinţa faptului că acestea aveau ca scop, de asemenea, creşterea profiturilor şi restabilirea încrederii în întreprinderile franceze în lumea afacerilor. În acest sens, au avut un succes remarcabil, iar în următoarele patru luni a avut loc o repatriere masivă de capital.

Acest nou climat financiar a uşurat foarte mult sarcina guvernului de a strânge bani pentru reînarmare de pe pieţele financiare. Frontul Popular era mort, iar dreapta dirija reînarmarea în condiţiile sale. Politicile antisindicale şi de *laissez-faire* ale lui Reynaud nu erau singura soluţie posibilă la problema reînarmării. După München, radicalul Paul Marchandeau, care de obicei avea viziuni extrem de conservatoare în materie de economie, a propus finanţarea

reînarmării printr-o taxă pe capital şi controlul schimburilor. Daladier a ezitat înainte de a opta pentru politica lui Reynaud, care era, indiferent de considerentele economice, corolarul logic al noii configuraţii politice anticomuniste.

În ceea ce priveşte politica externă, cei care sperau că Acordul de la München ar putea duce la o reconciliere franco-germană durabilă au fost repede dezamăgiţi de ocuparea de către Hitler a Pragăi, în martie 1939. Aceasta a reprezentat o încălcare flagrantă a înţelegerii de la München. La 17 martie 1939, în parlament, aproape toţi vorbitorii au îndemnat guvernul să fie ferm. Influenţa lui Bonnet era acum aproape epuizată, iar Daladier a trecut la o poziţie antigermană fără echivoc. Din diverse motive, o astfel de politică era acum acceptabilă pentru conservatori într-un mod care era imposibil cu opt luni înainte. Unul dintre motive era că Hitler demonstrase că nu mai putea fi de încredere. Un alt motiv a fost noua atmosferă de fervoare patriotică, stârnită de pretenţiile italiene faţă de coloniile franceze. Ca răspuns, în ianuarie 1939, Daladier a făcut o vizită foarte mediatizată în Corsica şi în Africa de Nord. El a spus răspicat că Franţa nu va renunţa la niciuna dintre posesiunile sale coloniale. Deşi, din punct de vedere tehnic, acest lucru nu avea nimic de-a face cu Germania, a contribuit la creşterea stimei de sine a naţiunii (şi a subminat poziţia conservatorilor, care susţineau atât apelul la Imperiu, cât şi o politică proitaliană). Cu toate acestea, principalul motiv pentru care Daladier a reuşit să atragă sprijinul conservatorilor pentru propunerea sa de renunţare la conciliere a fost faptul că zdrobirea mişcării muncitoreşti, în noiembrie 1938, a scăzut temperatura febrei anticomuniste. Chiar şi Action Française s-a simţit în stare să scrie, la 27 iunie 1939: „Dacă în discuţia despre

alternativele Moscova sau Berlin pierdem din vedere faptul că Berlinul constituie cea mai mare ameninţare, atunci trebuie spus că totul este pierdut". Cei care ar fi putut fi tentaţi cândva de Hitler în detrimentul lui Blum au primit o nouă asigurare: cine avea nevoie de Hitler, când exista Daladier? Paradoxul a fost că, odată ce Partidul Comunist a fost învins acasă, guvernul lui Daladier a putut continua în străinătate politica pe care comuniştii o preconizau încă din 1936. Această contradicţie a fost rezolvată prin semnarea pactului germano-sovietic: după acesta, a devenit posibil să fii anticomunist atât în ţară, cât şi în străinătate.

Deşi, în primăvara anului 1939, guvernul Daladier era clar identificat cu o politică de rezistenţă la continuarea expansiunii germane, acesta nu era genul de guvern de unitate naţională pe care Blum şi-l dorise cu un an mai devreme. Deciziile luate în toamna anului 1938 au adus asigurări că acesta este, fără echivoc, un guvern de dreapta. Acest lucru a compromis considerabil libertatea de manevră a lui Daladier, atunci când a izbucnit în cele din urmă războiul, în septembrie 1939. Dar ar fi fost posibil un guvern de uniune naţională atât de curând după destrămarea Frontului Popular? Într-o anumită măsură, Daladier a compensat identitatea puternic conservatoare a guvernului său prin uriaşa sa popularitate personală în ţară. La fel ca Baldwin, în Marea Britanie, Daladier a întruchipat o anumită imagine de soliditate provincială. Din mediul său modest de fiu al unui brutar din Carpentras, Daladier îşi croise drum ca bursier, folosindu-se de un sistem educaţional care recompensa talentul. Era, în toate sensurile, un copil al Republicii. Deşi nu îi plăcea să vorbească prea mult, ceea ce a contribuit la aerul său de om de încredere, la radio era un adevărat performer – la fel ca

Baldwin. Nu a ţinut prelegeri şi nici nu şi-a admonestat ascultătorii, ci a vorbit cu ei ca şi cum ar fi purtat o discuţie la gura sobei. Daladier era un politician cu care francezii obişnuiţi se puteau uşor identifica.

Daladier era foarte admirat, pentru că a împiedicat războiul în septembrie 1938; dar nu mai puţin şi pentru că i-a ţinut piept lui Mussolini, în noiembrie 1938. După cum a spus un politician despre el după München, Daladier „a întruchipat ezitările sufletului francez". El nu a fost nici un împăciuitor necondiţionat ca Bonnet, nici un *belliciste* convins ca Reynaud. Astfel, a fost bine plasat pentru a promova pacea, în 1938, şi războiul, în 1939. El i-a spus unuia dintre miniştrii săi, la începutul anului 1939, că nu putea intra într-o cafenea fără ca oamenii să se ridice în picioare şi să strige: „Mergi, te vom urma"[87]. Capitalizându-şi popularitatea, Daladier a putut, în mare parte, să guverneze fără parlament. După München, i s-au votat seturi succesive de decrete de urgenţă prin care i se dădeau puteri pentru a face faţă periculoasei situaţii internaţionale: între octombrie 1938 şi septembrie 1939, a guvernat timp de şapte luni prin decrete. La 27 iulie 1939, a emis un decret de prorogare a parlamentului şi de suspendare a alegerilor parţiale până în iunie 1942, o măsură fără precedent pe timp de pace. După München, Daladier a reuşit să guverneze Franţa în stil aproape dictatorial, mai mult decât oricine de la Clemenceau, în timpul Primului Război Mondial.

Astfel, Franţa a intrat în război, în septembrie 1939, cu unul dintre cele mai eficiente guverne de după 1918 şi cu cel mai popular lider de după Clemenceau. Economia îşi revenea în sfârşit; reînarmarea accelera; instabilitatea politică de la mijlocul anilor 1930 părea să fi

luat sfârşit. Schimbarea produsă în doar câteva luni a fost remarcabilă. Un diplomat britanic, care a observat îndeaproape lumea politică franceză, scria în noiembrie 1938: „Daladier [...] a stricat foarte multe. [...] Mă tem că Franţa nu se află pe drumul cel bun, iar oamenii sunt într-o dispoziţie complet necooperantă". Trei luni mai târziu, acelaşi diplomat scria: „Am găsit opinia publică din Franţa mult mai optimistă şi mult mai puţin impresionată de ameninţarea germană decât noi. [...] Daladier este foarte respectat [...] şi impresia generală pe care am receptat-o a fost de mai multă încredere decât acum câteva luni, mai puţin defetism, mai puţină autocritică, perspective economice mai bune"[88].

Această răsturnare dramatică a stării de spirit politic din Franţa trebuie subliniată, deoarece, în lumina înfrângerii, se pretinde prea des că Republica Franceză din anii 1930 se afla într-o stare de declin terminal. Pe de altă parte, nu ar trebui să se meargă prea departe în direcţia opusă. Diviziunile din anii 1930 nu fuseseră uitate. Ura mocnea peste tot sub suprafaţa calmă, iar imaginea publică de om cu picioarele bine înfipte în pământ a lui Daladier nu era decât o faţadă. În realitate, acesta era măcinat de îndoieli, ezitant şi predispus să fie întotdeauna de acord cu ultima persoană cu care vorbise. La doar câteva zile după declaraţia de război, se întreba dacă a făcut ceea ce trebuia. La 24 septembrie, unul dintre consilierii săi observa: „În ceea ce priveşte atitudinea de adoptat faţă de eventualele propuneri germane, [Daladier] este încă ezitant. Miercuri era pentru pace, joi pentru război; vineri, la întoarcerea de la Londra, a vrut din nou să oprească luptele". Luni, 16 octombrie, era „chiar mai mult în favoarea păcii" decât sâmbătă; trei zile mai târziu, devenise din nou un „dur". Preşedintele Senatului nota la 7 decembrie: „Cât de indecis

este! Cât de lent în acţiune! Incapabil să spună nu". Schimbările de dispoziţie ale lui Daladier erau violente. El i-a spus lui Bullitt, la numai şase zile după începerea războiului, că simţea că „viaţa sa politică şi probabil şi viaţa sa personală nu puteau să mai dureze mai mult de trei luni". Părerea sa era că, odată ce Polonia va fi terminată, germanii vor ataca Franţa şi „bombardamentele vor fi atât de teribile, încât poporul îl va învinovăţi pentru lipsa avioanelor franceze şi îl va alunga din viaţa politică şi chiar îl va ucide, probabil"[89].

Daladier ştia că imaginea sa publică era de faţadă, iar incapacitatea lui de a se ridica la înălţimea acesteia îl făcea să aibă toane; era, de asemenea, predispus să bea destul de mult. Pentru un observator britanic din 1939, el părea „un ţăran beţiv, [...] cu privirea înceţoşată de aburul băuturii"[90]. Guvernând în mare parte fără parlament, Daladier, care nu a fost niciodată o persoană convivială, nu s-a deranjat prea mult să cultive relaţiile cu alţi politicieni şi a devenit din ce în ce mai izolat de aceştia. Acest lucru nu a contat la începutul războiului, când era atât de popular în ţară, dar odată ce popularitatea sa a început să scadă, Daladier a descoperit că are o mulţime de duşmani care abia aşteptau să facă o mişcare greşită.

Daladier în război

La 2 septembrie 1939, parlamentul a fost convocat în sesiune pentru a vota creditele de război. Un grup de douăzeci şi doi de deputaţi antirăzboi a încercat fără succes să obţină convocarea parlamentului în sesiune secretă pentru ca argumentele în favoarea războiului să poată fi dezbătute în mod corespunzător. Ulterior, Laval şi alţii au susţinut că declararea războiului a fost ilegală, deoarece aprobarea creditelor pentru mobilizare nu era echivalentă cu aprobarea

războiului. Cu toate că argumentul avea darul de a induce în eroare, deoarece toată lumea cunoştea semnificaţia votului, Daladier a fost, cu siguranţă, evaziv atunci când a fost chestionat direct în legătură cu această problemă. Discursul său în faţa parlamentului, în ciuda faptului că acesta era în mod conştient ecoul lui René Viviani, premierul din 1914, a menţionat pacea de unsprezece ori şi războiul de trei ori; Viviani menţionase pacea de şase ori şi războiul de şaisprezece ori.

La 13 septembrie, Daladier şi-a remaniat guvernul. Decizia cea mai importantă a fost numirea lui Raoul Dautry în fruntea noului Minister al Armamentului. Daladier a oferit, de asemenea, două portofolii socialiştilor, dar aceştia le-au refuzat. Daladier însuşi a preluat Quai d'Orsay, dar a păstrat Ministerul de Război. Aceasta era o povară prea grea pentru un singur om şi doar i-a dat lui Daladier mai multe motive de indecizie. Dar cea mai gravă problemă pentru cei care doreau o continuare viguroasă a războiului era că Daladier a păstrat mai multe figuri care erau în mod clar reticente faţă de angajamentul militar, pe principiul că acestea puteau face mai puţin rău în cadrul guvernului decât în afara lui. Printre aceştia se numărau politicianul radical Camille Chautemps, Bonnet (care se presupune că a fost neutralizat prin mutarea la Ministerul Justiţiei) şi politicianul centrist italofil Anatole de Monzie, care avea contacte strânse cu ambasadorul italian.

Deşi parlamentul nu s-a reunit decât rareori în sesiune plenară în timpul Războiului Ciudat, acest lucru nu a împiedicat comploturile de pe coridoare. Aproximativ cincisprezece deputaţi antirăzboi s-au constituit într-un „grup parlamentar de legătură". Alţi politicieni antirăzboi influenţi, cum ar fi Laval şi Flandin, ambii foşti prim-

miniştri, nu au fost implicaţi direct în activitatea grupului, dar au fost activi în culise. Phipps, care s-a întâlnit cu Flandin în octombrie 1939, l-a găsit „mai defetist decât am presupus, [întrucât] se teme de comunism în Franţa”[91]. Comitetele Camerei şi Senatului au continuat să se întâlnească şi au oferit o platformă pentru politicienii antirăzboi. Preşedinţii puternicei Comisii pentru afaceri externe, atât din Senat – Henry Bérenger –, cât şi din Cameră – Jean Mistler –, nu erau nişte entuziaşti ai războiului, erau anticomunişti şi proitalieni. Numărul deputaţilor antirăzboi era limitat, dar printre ei se aflau câteva figuri cu greutate.

Facţiunea antirăzboi şi-a pus speranţele în mult-aşteptatul discurs al lui Hitler din 6 octombrie, care a fost prezentat în prealabil ca o ofertă de pace după înfrângerea Poloniei. Dar Hitler a oferit prea puţin pentru toţi cei implicaţi, cu excepţia celor mai activi anti-*bellicistes*. Acest lucru l-a ajutat pe Daladier să-i reducă la tăcere pe complotiştii de pe coridoare atunci când şi-a făcut efectiv apariţia în faţa celor două comisii de afaceri externe, în 4 şi 6 octombrie. El a anunţat că îşi intensifică represaliile la adresa comuniştilor. La 26 septembrie 1939, guvernul emisese două decrete, unul care scotea PCF în afara legii, iar celălalt care permitea suspendarea consiliilor locale comuniste. În octombrie, treizeci şi patru de deputaţi comunişti au fost arestaţi, iar mai multe consilii municipale dominate de comunişti au fost suspendate. Un decret emis în noiembrie a facilitat internarea persoanelor considerate periculoase pentru securitatea naţională; în februarie 1940, liderului comunist Thorez i s-a retras cetăţenia; în martie, treizeci şi cinci de deputaţi comunişti au fost judecaţi, cei mai mulţi primind condamnări de până la cinci ani. Până în primăvară, aproximativ 300 de consilii

municipale comuniste au fost suspendate, 3 400 de activişti comunişti arestaţi şi peste 3 000 de refugiaţi comunişti internaţi ca străini indezirabili.

Această campanie anticomunistă a precedat cu puţin adoptarea oficială de către Partidul Comunist a unei poziţii împotriva războiului. Nimeni nu a fost mai surprins de pactul nazisto-sovietic decât conducerea comunistă franceză. În lipsa unor îndrumări de la Moscova, prima lor reacţie a fost că pactul nu afecta angajamentul lor faţă de apărarea naţională. Comuniştii au votat în unanimitate pentru credite de război la 2 septembrie şi, la 19 septembrie, şi-au declarat „voinţa de nezdruncinat" de a apăra Franţa. Aceasta a fost ultima declaraţie de acest fel. Până la sfârşitul lunii, Cominternul a declarat că războiul era un conflict „imperialist", în care comuniştii francezi nu puteau să se situeze de o parte sau de alta. La 1 octombrie, grupul partidului din parlament (care s-a redenumit *Groupe Ouvrier et Paysan* – Grupul Muncitorilor şi Ţăranilor) a semnat o scrisoare în care cerea pace şi invita guvernul să privească cu ochi buni viitoarele propuneri de pace ale lui Hitler. La 4 octombrie, Thorez a dezertat din armată şi a fugit la Moscova.

În mod evident, guvernul nu putea să nu acţioneze împotriva PCF, dar dacă Daladier dorea să obţină sprijinul unui număr cât mai mare de comunişti, ar fi fost logic să aştepte până când partidul ar fi adoptat fără echivoc o linie antirăzboi. Este posibil ca el să fi mizat mai degrabă pe îndoielile pe care mulţi comunişti le aveau în legătură cu noua politică decât să-i încurajeze la reflexe de solidaritate cu tovarăşii lor persecutaţi. Comunistul Jean Renaud i-a scris lui Daladier din închisoare că, dacă nu ar fi fost încarcerat, s-ar fi opus poziţiei partidului; aşa stând lucrurile, nu se putea hotărî să-

şi abandoneze partidul, având în vedere represaliile declanşate împotriva acestuia. În cele din urmă, aproximativ 30 de deputaţi comunişti (din 72) au plecat din partid, la fel ca şi 12 din cei 22 de primari comunişti din districtul Seine. Dar obiectivul principal al lui Daladier nu a fost acela de a-i aduna pe comuniştii care puteau fi „salvaţi". În schimbul susţinerii unui război faţă de care se opuseseră nu cu mult timp în urmă, conservatorii au fost recompensaţi cu o campanie împotriva „trădătorilor" comunişti. În următoarele trei luni, presa de dreapta s-a dedat la o adevărată orgie anticomunistă. Când de Kérillis a sugerat în parlament, în ianuarie 1940, că guvernul ar trebui să acţioneze cu aceeaşi vigoare împotriva simpatizanţilor germani, a fost acuzat că este agent comunist.

Persecutarea comuniştilor nu putea acţiona la nesfârşit ca o diversiune; nici nu putea ascunde faptul că războiul nu ducea nicăieri. Clevetelile politice la adresa lui Daladier au început să reapară la sfârşitul lui noiembrie 1939. Criticii săi au avut o oportunitate atunci când acesta a convocat parlamentul în sesiune pentru a reînnoi abilitarea de guvernare prin decret, care urma să expire la 30 noiembrie. Deşi Daladier a câştigat cu uşurinţă – 318 voturi la 175 –, numărul inamicilor săi a crescut, incluzând nu numai oponenţi deschişi sau acoperiţi ai războiului, ci şi mulţi din tabăra adversă, care considerau că prim-ministrul servea cauza războiului cu insuficientă energie. Acest lucru explică entuziasmul lui Daladier pentru o expediţie de ajutorare a Finlandei, care a devenit principala sa preocupare în următoarele trei luni. Combinând încetarea demoralizatoarei inactivităţi militare cu o doză sănătoasă de anticomunism, operaţiunea finlandeză oferea un mijloc de a linişti

ambele facţiuni care i se opuneau. Soarta lui Daladier era acum în întregime legată de cea a Finlandei.

Reynaud vs Daladier

În culise aştepta ministrul de finanţe, Paul Reynaud, care se pregătea să-l înlocuiască pe Daladier încă de la începutul războiului. La sfârşitul anului 1939, se vorbea din ce în ce mai mult despre el, ca şi cum acesta era noul Delfin. Reynaud abia aştepta să demonstreze că poate fi la înălţimea lui Clemenceau. În primele luni ale războiului, obsesia sa era să evite greşelile din 1914, când războiul fusese finanţat prin tipărirea de bani. În mod inevitabil, acest lucru a provocat o inflaţie rapidă. Pentru a absorbi cantitatea masivă de bani pe care cheltuielile de reînarmare o aduceau în economie, Reynaud a introdus o serie de taxe noi, inclusiv o taxă excepţională de 40% pe toate veniturile din orele suplimentare prestate peste cele 40 de ore normale de lucru. Deoarece mulţi lucrători lucrau acum 60 de ore pe săptămână, impozitul introdus de Reynaud promitea să aducă sume substanţiale la buget. Reynaud a promovat, de asemenea, o campanie viguroasă de încurajare a populaţiei să investească în obligaţiuni de reînarmare. Aceste politici antiinflaţioniste au primit din Marea Britanie aprobarea lui John Maynard Keynes, care regreta faptul că guvernul britanic nu făcea şi el acelaşi lucru. Dar, pentru Reynaud, scopul măsurilor sale nu era doar unul economic. El dorea, de asemenea, să inculce în rândul populaţiei un spirit caracteristic vremurilor de război. Într-un discurs din 10 septembrie, el a anunţat că „frontul economic, financiar şi monetar” era la fel de important ca şi cel militar; în decembrie, el a declarat că „de data aceasta, nu vom

purta un război ca în 1914, reacţionând la evenimente, ci un război prin exercitarea voinţei”[92].

La începutul anului 1940, Reynaud susţinea că aceste obiective necesitau introducerea raţionalizării produselor de bază. Această politică răspundea, de asemenea, preocupării sale că achiziţionarea de avioane din America secătuia Franţa de rezervele sale de aur şi îi compromitea independenţa financiară. Singura soluţie era întocmirea unei liste cuprinzătoare a tuturor necesităţilor Franţei pentru a stabili care cheltuieli sunt prioritare şi care nu. Pe scurt, Reynaud încerca să preia controlul asupra direcţiei generale a economiei de război franceze, pe lângă Ministerul de Finanţe. Era gata să forţeze o criză guvernamentală dacă nu obţinea ceea ce dorea. Ambiţia nedisimulată a lui Reynaud a provocat o ruptură completă a relaţiilor sale cu Daladier, a cărui dispoziţie era oricum marcată de un grav accident de călărie, survenit la sfârşitul lunii ianuarie. Cei doi nu şi-au mai vorbit aproape toată luna februarie, comunicând doar prin note scrise. Pe tot parcursul lunii februarie, Daladier a plănuit cum să îl elimine pe Reynaud din guvern, dar criza doar a fiert la foc mic, fără să se ajungă la o demitere.

Între timp, poziţia lui Daladier devenea tot mai precară, pe măsură ce situaţia finlandezilor se înrăutăţea. La începutul lunii februarie, fără să se consulte cu britanicii, Daladier a promis în mod nechibzuit şi disperat Finlandei 100 de avioane şi 50 000 de oameni până la sfârşitul lunii, fără să aibă nicio idee de unde avea să adune această forţă. După semnarea armistiţiului sovieto-finlandez, Daladier nu a putut evita o dezbatere parlamentară. Discursul său din parlament, din ziua de 13 martie, conţinea unele remarci atât de deplasate, încât au fost radiate din dosarul dezbaterilor; se zvonea că ar fi fost băut.

Pierre Laval, în senat, şi Gaston Bergery, unul dintre liderii grupului de legătură ce milita împotriva războiului, în cameră, au ţinut discursuri antirăzboi bine primite. Dar Daladier a fost criticat şi de către Blum, din tabăra adversă, pentru că nu a abordat războiul cu suficientă eficienţă. La 20 martie, Daladier a solicitat un vot de încredere. Deşi a câştigat cu 239 de voturi la 1, au existat 300 de abţineri. Printre acestea se numărau atât membri din facţiunea care susţinea războiul, cât şi din cea antirăzboi. Daladier a simţit că nu avea nicio altă soluţie în afara demisiei. Sosise momentul lui Reynaud.

Reynaud în război

Paul Reynaud (1878-1966) a fost unul dintre cei mai remarcabili politicieni conservatori ai generaţiei sale. Născut într-o familie burgheză cu o situaţie materială confortabilă, care îşi făcuse averea în Mexic, a fost ales pentru prima dată în parlament în anul 1919. Considerat imediat o stea în ascensiune, a ocupat prima funcţie ministerială în 1930. Totuşi, în cea mai mare parte a anilor 1930, s-a autoexclus, de fapt, de la putere prin adoptarea unor poziţii controversate, ceea ce l-a determinat pe un observator britanic să îl descrie ca fiind „un fel de Winston francez”. El a susţinut devalorizarea, când majoritatea clasei politice a considerat acest lucru ca fiind mai mult sau mai puţin echivalent cu trădarea; a fost unul dintre puţinii politicieni care a preluat ideile lui de Gaulle privind modernizarea armatei; spre deosebire de majoritatea celorlalţi politicieni de dreapta, s-a opus concilierii. A demisionat din propriul partid, Alianţa Democratică, atunci când Flandin i-a trimis lui Hitler celebra telegramă după München. Fiind unul dintre cei mai

influenţi politicieni conservatori care se opuneau Acordului de la München, Reynaud a fost detestat de extrema dreaptă.

Din punct de vedere politic, Reynaud a fost un nonconformist şi un singuratic. Însă, din punct de vedere social, se simţea ca acasă în saloanele celei de-a Treia Republici, unde politicienii se amestecau cu aristocraţii, diplomaţii şi scriitorii. Acest lucru merită remarcat pentru că ajută la explicarea curioasei lipse de hotărâre pe care Reynaud avea să o arate în cele din urmă: era mai puţin plasat în afara marilor jocuri politice decât credea el însuşi sau alţii că este. În cel mai bun moment al său, Reynaud a fost un strălucit vorbitor în parlament, cu un dar pentru fraza revelatoare sau pentru cuvintele tăioase, dar mult mai puţin eficient când venea vorba de a profita de emoţiile ascultătorilor săi. Avea tendinţa mai degrabă de a uimi decât de a convinge şi, cu siguranţă, nu avea simţul maselor care îl caracteriza pe Daladier. Oliver Harvey a remarcat diferenţa dintre cei doi bărbaţi cu câteva zile înainte ca Reynaud să preia funcţia de premier: „Paul Reynaud a urzit, fără îndoială, intrigi la adresa lui Daladier – încurajat de propriul anturaj şi de propria vanitate –, în timp ce Daladier nu are, în mod clar, încredere în Paul Reynaud, aşa cum un ţăran nu are încredere într-un burghez”[93].

Extrem de inteligent, Reynaud avea tendinţa de a se autocongratula. Chiar dacă evenimentele îi dădeau deseori dreptate, ar fi fost mai bine să petreacă mai puţin timp amintindu-le tuturor acest lucru. André François-Poncet, ambasadorul Franţei la Roma, i-a spus lui Ciano, cu o nuanţă de lipsă de loialitate: „[Are] toate defectele bărbaţilor sub un metru şi jumătate”[94]. Cu siguranţă, Reynaud avea un complex cu privire la statura sa mică (el le aminteşte cititorilor memoriilor sale că Daladier abia dacă era puţin mai înalt decât el!) şi

poate că a compensat acest lucru printr-o obsesie pentru condiţia fizică. El a fost cel mai neobişnuit printre politicienii francezi din această perioadă, făcând exerciţii fizice regulate într-o sală de gimnastică. În timpul Războiului Ciudat, instructorul său de gimnastică îi spunea ce se vorbea despre el în metrou.

Reynaud i-a dezamăgit rapid pe cei care se aşteptau ca el să formeze un guvern bine închegat, hotărât să câştige războiul. Revista satirică *Le Canard enchaîné* scria că guvernul era atât de mare, încât doar stadionul Vél d'Hiver ar fi putut să-l găzduiască. Reynaud a lărgit guvernul spre stânga prin aducerea a doi socialişti prorăzboi (nu Léon Blum, care ar fi fost inacceptabil pentru dreapta), dar nu l-a demis pe italofilul de Monzie. Daladier era prea puternic pentru a fi înlăturat şi a rămas ca ministru al apărării, deşi Reynaud a preluat de la el Ministerul de Externe. O decizie neaşteptată a fost numirea bancherului conservator Paul Baudouin în funcţia de secretar al Cabinetului de Război. Lipsa de entuziasm a lui Baudouin în legătură cu războiul a fost notorie. Deşi Reynaud fusese un susţinător al lui de Gaulle în anii 1930 şi a continuat să îi urmeze sfaturile, l-a numit ca principal consilier militar pe Paul de Villelume, un ofiţer de armată care făcea legătura cu Quai d'Orsay şi care nu-şi ascunsese niciodată scepticismul cu privire la şansele Franţei de a câştiga războiul. La 24 martie, de Villelume, după ce a ascultat o „lungă expunere" a lui de Gaulle despre posibilitatea de a câştiga războiul din punct de vedere militar, a comentat: „Am fost stupefiat. L-am crezut mai inteligent. [...] Nu m-am deranjat să-i întrerup monologul lung şi absurd"[95].

Aceste numiri curios de inconsecvente sugerează că Reynaud era mai puţin sigur pe sine decât părea. Unele dintre ele au fost explicate prin influenţa amantei sale, Helène, contesa de Portes, care avea

multe relaţii în cercurile antirăzboi şi în grupurile defetiste. Baudouin a fost unul dintre protejaţii ei. Deoarece de Portes a murit într-un accident de maşină la sfârşitul lunii iunie 1940, versiunea ei a fost pierdută pentru istorie, iar ea rămâne pentru totdeauna geniul malefic al lui Reynaud, responsabilă pentru toate erorile sale de judecată. Este greu de ştiut câtă influenţă politică a exercitat ea în această etapă. Reynaud însuşi nu a menţionat-o niciodată în memoriile sale, dar caietele sale din timpul războiului, publicate recent, confirmă cât de îndrăgostit era de ea şi sugerează că are o anumită parte de vină pentru rolul pe care l-a jucat de Portes. El a scris: „S-a lăsat purtată pe căi greşite de dorinţa ei de a fi în rând cu tinerii [...] şi de a se distanţa de evrei şi de vechii politicieni. Dar a crezut că astfel mă ajută”[96].

Oricare ar fi fost influenţa doamnei de Portes, o explicaţie mai prozaică pentru multe dintre numirile ciudate ale lui Reynaud a fost că, în lipsa unei baze politice solide, el a fost obligat să formeze un guvern cu o cât mai largă reprezentare posibil. Acest lucru nu a împiedicat ca dezbaterea parlamentară de confirmare a guvernului său să degenereze într-o manifestare partizană şi prea puţin constructivă, departe de idealul patriotic al „uniunii sacre”. Reynaud a trecut cu un singur vot: 268 de voturi pentru, 156 împotrivă şi 111 abţineri. Mai mult de jumătate din sprijinul său a venit din partea Partidului Socialist. Dacă aceia care au votat atât împotriva lui Daladier, cât şi a lui Reynaud (29 de voturi) şi cei care s-au abţinut la votul asupra lui Daladier, dar au votat împotriva lui Reynaud (62 de voturi) sunt consideraţi ca reprezentând adevărata amploare a sentimentului antirăzboi, aceştia au totalizat aproape 100 de deputaţi. Cifra reală a fost chiar mai mare, deoarece mulţi socialişti

care au votat pentru Reynaud din motive de disciplină de partid erau, de fapt, împotriva războiului. Astfel, guvernul lui Reynaud a fost, din punct de vedere parlamentar, mai slab decât cel căruia i-a succedat.

În primele sale săptămâni la putere, Reynaud a desfăşurat o activitate frenetică. Era o persoană în mod natural energică, dar era, de asemenea, presat să producă rezultate cât mai repede posibil. Gamelin a comentat: „După Daladier, care nu putea lua nicio decizie, iată-ne cu Reynaud, care ia una la fiecare cinci minute”[97]. Acest lucru a început să îi otrăvească relaţia cu britanicii şi l-a împins să susţină politici extrem de riscante, cum ar fi bombardarea Caucazului. Chiar şi după ce britanicii s-au opus prin veto, acest lucru a rămas mult timp pe agenda Franţei (şi pe cea a unor cercuri din Marea Britanie). Nu se poate şti dacă Reynaud ar fi mers mai departe fără aprobarea britanică, dar faptul că a îmbrăţişat această idee, chiar dacă anterior fusese imun la obsesiile anticomuniste ale altor conservatori francezi de la sfârşitul anilor 1930, dezvăluie disperarea sa politică.

De asemenea, este posibil să fi reflectat îndoiala tot mai mare a unora dintre consilierii lui Reynaud cu privire la viabilitatea întregii strategii Aliate de a nu depune mai multe eforturi pentru pregătirea unui război de lungă durată. După cum a spus un oficial al Ministerului de Externe la sfârşitul lunii martie: „Să crezi că timpul lucrează în momentul acesta pentru noi este o eroare”. Această stare de pesimism a fost încurajată de problemele cu care se confrunta economia de război şi de deficitul înregistrat în producţia de armament. Dezbaterea privind economia de război acapara mare parte din şedinţele de guvern. La 26 aprilie, miniştrii au discutat dacă să impună raţionalizarea pe scară largă. Henri Queuille,

ministrul agriculturii, a susţinut o opinie contrară, cu sprijinul lui Chautemps: „Ar trebui să facem ţara să sufere şi, ca să spunem aşa, să o pedepsim, astfel încât francezii să capete o mentalitate de război, sau ar trebui să menţinem o viaţă normală cât mai mult timp posibil, pentru a ne permite să facem faţă războiului vreme mai îndelungată?”.[98] Pentru moment, s-a decis limitarea raţionalizării doar la benzină. Oricare ar fi fost preferinţele lui Reynaud în această privinţă, acesta a fost reţinut de la politici mai radicale de către membrii mai prudenţi ai guvernului său.

Reynaud nu a fost ajutat nici de atitudinea lui Daladier. Indiferent de standarde, Daladier a dat dovadă de o meschinărie extraordinară după înlocuirea sa cu Reynaud. Refuzând să îl însoţească pe Reynaud la Londra pentru prima întâlnire a Consiliului Suprem de Război, Daladier a încercat apoi să saboteze deciziile care fuseseră luate.[99] Harvey a comentat în aprilie că Daladier „se comporta ruşinos, punând beţe în roate din gelozie”; era mereu „îmbufnat şi evident hotărât să-l vadă pe Reynaud sângerând din plin”. Se zvonea chiar că ar fi complotat cu Laval pentru a-l da jos pe Reynaud.[100] Având în vedere opoziţia lui Laval faţă de război, acesta ar fi fost un joc foarte periculos.

Rivalitatea dintre Reynaud şi Daladier a dus, indirect, la ostilitatea dintre Reynaud şi Gamelin. Reynaud avea îndoieli reale cu privire la abilităţile lui Gamelin, dar nu-i plăcea nici apropierea lui Gamelin de Daladier. De fapt, relaţiile dintre Gamelin şi Daladier, anterior destul de cordiale, se deterioraseră semnificativ de la declararea războiului. La trei săptămâni de la izbucnirea războiului, Gamelin se plângea că Daladier era o „giruetă de o greutate insesizabilă”[101]. La rândul său, Daladier îl găsea pe Gamelin insuficient de energic. În ianuarie, el l-a

comparat cu Tartuffe, declarând: „Ar fi trebuit să scap de el înainte de război”. Dar Daladier a lăsat deoparte aceste îndoieli atunci când a fost vorba să-l apere pe Gamelin în faţa lui Reynaud. Când operaţiunea norvegiană a început să meargă prost, Reynaud a văzut şansa sa de a scăpa de Gamelin, căruia îi reproşa că a arătat prea puţin entuziasm în privinţa operaţiunii. Avea dreptate că Gamelin se îndoia de utilitatea oricărei expediţii susceptibile de a rări rândurile soldaţilor de pe Frontul de Vest.

Reynaud şi-a lansat asaltul asupra lui Gamelin în cadrul unei şedinţe a Cabinetului de Război din 12 aprilie. După cum scrie Baudouin:

> Şi-a expus cazul într-o tăcere de gheaţă, sub privirile încruntate ale dlui Daladier, care stătea acolo cu maxilarele încordate, ridicând continuu din umeri. Când prim-ministrul s-a oprit timp de un minut, care a părut o oră, nimeni nu a vorbit. Apoi, cu o voce profundă şi aspră, dl Daladier s-a plasat alături de generalul Gamelin şi a spus că era ultima oară când participa la o astfel de întâlnire.[102]

Reynaud a decis, prin urmare, că era necesar să scape de cei doi şi şi-a petrecut următoarele săptămâni în discuţii cu greii politicii, încercând astfel să-l izoleze pe Daladier. Gamelin s-a apucat şi el să facă lobby pe lângă propriile sale contacte politice. La 16 aprilie, opinia sa era că Reynaud era „deranjat [...] [şi] nu trebuie lăsat acolo unde este”. Cu toate acestea, Gamelin ştia că dacă Daladier ar fi fost forţat să demisioneze, ar fi plecat şi el: „Nu mai pot tolera nicio clipă să fiu tratat aşa cum am fost tratat de Reynaud”. Gripa de care a suferit Reynaud la sfârşitul lunii aprilie a generat o nouă amânare şi abia la 9 mai acesta a fost pregătit să convoace o reuniune a

cabinetului pentru a discuta problema. Cu vocea încă răguşită din cauza bolii, Reynaud s-a lansat într-o diatribă la adresa lui Gamelin, care a durat peste o oră. A făcut o pauză doar atunci când cineva a încercat să aprindă o ţigară, iar Reynaud l-a rugat să o stingă pentru că încă îl durea gâtul din cauza bolii. Când Reynaud a terminat, toată lumea a tăcut, cu excepţia lui Daladier, al cărui singur comentariu a fost: „Nu pot fi de acord". Având în vedere opoziţia lui Daladier, Reynaud şi-a anunţat demisia. Intenţia sa era de a forma a doua zi un nou guvern fără Daladier. Astfel, în dimineaţa zilei de 10 mai, când Germania ataca, Franţa era tehnic fără guvern şi era pe cale să aibă un nou comandant suprem. În aceste circumstanţe însă, Reynaud şi-a suspendat decizia. Ofensiva lui Hitler îi acorda lui Gamelin un ultim răgaz şi şansa de a dovedi că Reynaud se înşelase în privinţa lui.

25-28 mai. Propunerea lui Weygand

În următoarele câteva zile, politicienii au fost nevoiţi să pună surdină gâlcevii lor şi să privească spre câmpul de luptă – deşi Daladier şi Reynaud au continuat să-şi manifeste dușmănia atunci când au avut ocazia. La 11 mai, Reynaud l-a informat pe Daladier că intenţiona să-i facă o vizită a doua zi regelui Leopold pentru a discuta problema coordonării cu armata belgiană. Daladier l-a sfătuit că ar fi mai bine să amâne vizita două sau trei zile pentru a nu-i încurca pe generali în timpul fazelor iniţiale ale luptei. Dar motivul real al acestei reacţii era că Daladier hotărâse ca el însuşi să îi facă o vizită lui Leopold a doua zi şi nu dorea să fie nevoit să meargă cu Reynaud. La întâlnirea cu Leopold, de lângă Mons, din 12 mai[103], Reynaud nu a fost prezent. În schimb, guvernul francez a fost reprezentat de

Daladier, îmbrăcat într-o ţinută cu aspect vag militar, inspirată probabil de ţinuta lui Poincaré din războiul anterior – un model nu tocmai fericit, deoarece mulţi observatori au considerat că îl făcea pe Poincaré să arate mai degrabă ca un şofer decât ca orice altceva.

În ziua de 17 mai, odată ce a fost clar că se produsese un dezastru militar, Reynaud a decis să preia controlul, luând Ministerul Apărării de la Daladier, căruia i-a încredinţat Ministerul de Externe. Mandel a fost promovat la Ministerul de Interne pentru a acţiona energic împotriva activităţii Coloanei a V-a. Dar cele mai importante două decizii au fost numirea lui Pétain, ca vicepremier, şi a lui Weygand, care devenea noul comandant suprem. Pétain, cea mai venerată personalitate a Franţei, a fost adus pentru a spori încrederea publicului în guvern. Se credea că Weygand are forţa inspiraţională care părea să-i lipsească lui Gamelin. Ambele numiri aveau să se dovedească a fi fatale pentru Reynaud, dar, iniţial, cea mai mare implicare a fost din partea lui Weygand, în timp ce Pétain a păstrat o tăcere sumbră.

Maxime Weygand (1867-1965) a absolvit Şcoala de cavalerie din Saumur în 1887. Reputaţia sa interbelică s-a datorat în primul rând rolului său de ofiţer de stat-major al lui Foch în timpul Primului Război Mondial. Cei doi bărbaţi au avut o strânsă relaţie intelectuală. În 1920, Weygand a fost trimis la Varşovia în calitate de consilier al armatei poloneze şi a dobândit celebritate internaţională ca omul care i-a ajutat pe polonezi să lupte cu succes împotriva bolşevismului în războiul ruso-polonez din 1920-1921. La fel ca Foch, Weygand era un om cu vederi pronunţat tradiţionaliste. Clemenceau a afirmat în 1919 că Weygand era „băgat până la gât cu preoţii”. Opiniile lui Weygand nu erau atipice pentru lumea foarte unită şi extrem de

conservatoare a ofiţerilor de cavalerie. Dar identificarea sa excepţional de strânsă cu armata şi cu valorile acesteia poate fi legată şi de circumstanţele sale familiale deosebite. Weygand s-a născut într-o cameră situată deasupra unei taverne din Bruxelles, iar filiaţia sa a fost un mister. Unii credeau că era fiul nelegitim al lui Leopold al II-lea al Belgiei. La începutul vieţii, a fost pus sub autoritatea unui tutore din Marsilia. Oricare ar fi fost tatăl său, cineva i-a asigurat educaţia la academia militară de la Saint-Cyr şi apoi la Saumur. La vârsta de 21 de ani, a fost recunoscut ca fiu de către un contabil pe nume Weygand, care lucra pentru tutorele său. Astfel, a dobândit un nou nume şi cetăţenia franceză. Poate că armata i-a oferit lui Weygand o identitate şi un mediu social pe care originile sale misterioase nu i le-au oferit. Era, într-un sens literal, familia lui.

Când a fost numit şef al Marelui Stat-Major, în 1930, Weygand a trebuit să facă o declaraţie publică de loialitate faţă de Republică, declaraţie care a fost citită în Parlament. Acesta a fost un eveniment unic şi trebuie să fi fost foarte umilitor pentru el. Relaţia lui Weygand cu guvernele de stânga aflate la putere între 1932 şi 1934 a fost extrem de tensionată. Aceasta a fost o perioadă de tăieri masive ale cheltuielilor militare, iar Weygand era convins că stânga sacrifica armata din motive ideologice. Era profund dezamăgit atunci când s-a retras, în 1935. Acestea fiind spuse, ar fi probabil greşit să îl vedem pe Weygand ca pe un general ambiţios din punct de vedere politic, făţarnic sau complotist. Cu siguranţă că îi dispreţuia pe politicieni ca specie. Despre Daladier a notat în jurnalul său din 1933: „Nu ne înţelegem unul pe celălalt. Lumea Academiei Saint-Cyr şi a armatei şi lumea cafenelei politice [Café de Commerce] şi a lojii masonice nu sunt acelaşi lucru”. Dar a fost, în acelaşi timp, educat în tradiţia

supunerii faţă de stat. În decembrie 1931, el i-a spus lui André Maginot: „Armata nu se implică în politică; ea se supune guvernului, oricare ar fi el, Ludovic al XVI-lea, Napoleon”[104]. Desigur, între acel moment şi 1940 s-au întâmplat multe, dar chiar şi aşa, ar trebui probabil să tratăm cu un anumit scepticism afirmaţia lui Gamelin că atunci când i-a luat locul, Weygand a izbucnit: „Toată această politică; asta trebuie să se schimbe. Trebuie să terminăm cu toţi aceşti politicieni. Niciunul dintre ei nu valorează mai mult decât ceilalţi”. Nu există niciun motiv să presupunem că, atunci când l-a înlocuit pe Gamelin, Weygand a fost motivat de altceva decât de un sentiment de datorie patriotică şi de speranţa că ar putea fi încă în stare să evite dezastrul militar. Odată ce şi-a pierdut încrederea în această posibilitate, este foarte posibil ca resentimentul tot mai mare al lui Weygand faţă de politicieni să fi fost motivat de sentimentul că i se încredinţase o sarcină imposibilă şi că acum i se cerea să îşi asume vina.

La 25 mai, în cadrul unei şedinţe a Cabinetului de Război, Weygand a evocat pentru prima dată posibilitatea de a înceta lupta. El a explicat că organiza o nouă linie defensivă pe Somme şi Aisne, cu ordinul de a se rezista acolo „fără gândul de retragere”. Dar, având în vedere faptul că francezii se vor confrunta cu forţe germane considerabil mai mari, el nu şi-a făcut prea multe speranţe că acest lucru reprezenta altceva decât o ultimă încercare de a păstra intactă onoarea armatei franceze. De asemenea, şi-a exprimat pentru prima dată părerea că era necesar să salveze armata de la distrugerea totală, întrucât aceasta trebuia să împiedice izbucnirea anarhiei în Franţa.

Expunerea lui Weygand a fost urmată de o discuţie dezordonată. În anii următori, nimeni nu a fost dispus să recunoască faptul că a fost

primul care a pronunţat cuvântul fatidic „armistiţiu”. Dar mai contează oare? Ideea nu era încă pătată de asocierile sale ulterioare cu guvernul de la Vichy. După cum observă în mod corect Eleanor Gates în studiul său asupra acestor evenimente, la 25 mai, cuvântul „armistiţiu” era doar una dintre diferitele posibilităţi aruncate în discuţie „de câţiva oameni nedumeriţi şi neliniştiţi, aflaţi în stare de şoc, care se gândeau la posibilele soluţii ale unei situaţii foarte puţin promiţătoare, destul de puţin conştienţi că vorbele lor vor fi într-o zi parte din istorie – sau folosite în memorii împotriva lor”[105]. În cadrul reuniunii s-a discutat, de asemenea, dacă Italia ar putea fi ţinută în afara războiului şi chiar dacă ar fi posibil ca Mussolini să fie convins să medieze în favoarea Franţei. Toate aceste dezbateri nu au fost concludente, dar în lumina unui acord franco-britanic din 28 martie, conform căruia niciuna dintre părţi nu va semna o pace separată fără acordul celeilalte, s-a convenit ca Reynaud să meargă la Londra pentru a afla punctul de vedere al Marii Britanii cu privire la toate aspectele discutate. Speranţa lui Weygand era ca britanicii să accepte necesitatea de a se ajunge la un acord cu Germania cât timp Aliaţii mai aveau încă unele cărţi în mână (adică înainte de distrugerea completă a armatei).

Sosit în vizită la Londra la 26 mai, Reynaud nu a ascuns gravitatea situaţiei militare din Franţa, dar nici nu l-a întrebat explicit pe Churchill ce ar face Marea Britanie dacă Franţa ar fi forţată să cedeze. În ceea ce priveşte întrebarea dacă britanicii erau în favoarea unei deschideri către Italia, lui Reynaud i s-a spus să aştepte un răspuns în ziua următoare. Această întârziere s-a datorat faptului că vizita lui Reynaud a coincis cu o tentativă a lui Halifax de a convinge cabinetul britanic să încerce o apropiere de Italia. În mod evident,

britanicii nu puteau să le spună nimic francezilor până când nu-şi elaborau propriul punct de vedere cu privire la propunerea lui Halifax. Vizita lui Reynaud nu a reuşit în niciun fel să clarifice situaţia pentru francezi.

Weygand a fost supărat că Reynaud nu i-a abordat direct pe britanici în legătură cu posibilitatea ca Franţa să iasă din război, iar din acest moment, relaţia dintre cei doi a început să se deterioreze. Frustrarea lui Weygand era de înţeles. Nu era nimic nerezonabil în cererea sa ca guvernul să îi sondeze măcar pe britanici. La Cabinetul de Război din 25 mai, această strategie a fost susţinută chiar de César Campinchi, care avea să fie mai târziu unul dintre miniştrii care se opuneau cel mai ferm unui armistiţiu. În acest stadiu, nu există niciun semn că Reynaud s-ar fi gândit să continue războiul din străinătate odată ce acesta ar fi fost pierdut în Franţa. Din moment ce Reynaud nu oferea nicio alternativă la viziunea francocentrică a lui Weygand asupra războiului, Weygand a simţit că eluda o problemă care trebuia într-adevăr discutată cu Marea Britanie.

În această etapă, Reynaud pare să nu fi fost sigur de ceea ce dorea. La întoarcerea de la Londra, i-a spus lui Baudouin (dacă Baudouin este de crezut) că „singurul care înţelege este Halifax, care este în mod clar îngrijorat de viitor şi îşi dă seama că trebuie să se ajungă la o soluţie europeană. [...] Churchill este mereu şicanator, iar Chamberlain nehotărât”[106]. Acest lucru sugerează că Reynaud era parţial conştient de discuţiile care aveau loc în cadrul guvernului britanic şi că reticenţa sa de a lua în considerare politica lui Weygand provenea mai puţin din convingerea reală că aceasta putea fi evitată, cât din dorinţa de a nu fi persoana responsabilă de a fi propus această soluţie britanicilor. Trebuie spus, de asemenea, că Weygand

nu era singurul care se temea de dezordinea politică. Bullitt nota la 28 mai că Reynaud şi Mandel „se aşteaptă la o revoltă comunistă şi la măceluri în oraşul Paris". Câteva zile mai târziu, el a scris: „Toată lumea crede că, odată ce guvernul va părăsi Parisul, comuniştii din suburbiile industriale vor cuceri oraşul şi li se va permite să ucidă, să jefuiască şi să incendieze timp de câteva zile, înainte de a intra germanii"[107].

În timp ce francezii aşteptau răspunsul britanic cu privire la o posibilă abordare faţă de Italia, Daladier, acum ministru de externe, a fost cuprins de panică în faţa perspectivei intrării Italiei în război. La 27 mai, a redactat o telegramă prin care făcea concesii teritoriale extinse Italiei: în Somalilandul francez, la frontiera cu Libia şi chiar, eventual, în Tunisia. Dar Reynaud a insistat ca nimic să nu fie făcut fără consultarea britanicilor. La 28 mai, după trei zile de discuţii, cabinetul britanic s-a pronunţat în cele din urmă împotriva iniţiativei lui Halifax. Răspunsul britanic către Daladier a fost lipsit de ambiguitate: oferirea de concesii teritoriale lui Mussolini nu ar face decât să-i deschidă apetitul, ar fi dezastruoasă pentru opinia publică Aliată şi trebuie evitată cu orice preţ. Telegrama lui Daladier nu a fost trimisă niciodată.

Este definitoriu pentru anii de neînţelegeri anglo-franceze faptul că nu s-au pus niciodată de acord în privinţa Italiei: în 1935, britanicii au fost cei care au făcut presiuni asupra francezilor pentru a accepta sancţiuni împotriva Italiei după invazia Abisiniei; în 1938, francezii au fost cei care au rezistat îndemnurilor britanice de a fi mai concilianţi cu Italia în privinţa pretenţiilor sale imperiale; în 1939, Marea Britanie a fost cea care a blocat proiectele franceze din Balcani, în mare parte pentru a nu se îndepărta de Italia; în 1940,

Marea Britanie a fost cea care s-a opus sugestiilor disperate ale francezilor de a-l cumpăra pe Mussolini cu orice preţ. Încercarea de a mitui Italia în acest stadiu nu ar fi dus, cu siguranţă, nicăieri. După cum spunea un comentator francez, „nu poţi încerca un München după un Sedan”[108]. Politica italiană a fost pragmatică. Ciano i-a spus ambasadorului francez la 2 iunie: „Obţineţi câteva victorii [...] şi ne veţi avea alături de voi”[109]. Italia a intrat în cele din urmă în război la 10 iunie, dar încă de la sfârşitul lunii mai a fost exclusă posibilitatea unei soluţii italiene la dilema Franţei. Reynaud, care probabil că nu favorizase niciodată cu adevărat această idee, a trebuit să se gândească la altceva.

29 mai-9 iunie. Alternativa lui Reynaud

La Consiliul de Război din 25 mai, Reynaud nu a pus sub semnul întrebării ordinul lui Weygand de a menţine linia Somme/Aisne „fără gândul la retragere”. El nu a înţeles imediat că, prin faptul că nu oferise niciun fel de poziţii de retragere, această strategie închidea opţiunile politice viitoare. Weygand a făcut acest lucru şi mai explicit într-un memorandum pe care i l-a prezentat lui Reynaud la 29 mai. Acum, Reynaud şi-a dat seama de greşeala sa de a nu fi contestat deciziile militare ale lui Weygand şi a răspuns cu un memorandum propriu, în care îi cerea lui Weygand să studieze posibilitatea de a înfiinţa un cap de pod defensiv în peninsula Bretagne.

Această idee, a unei „redute bretone”, a fost discutată în diferite ocazii în următoarele zece zile. Weygand a arătat o totală lipsă de consideraţie, la fel şi Villelume, care a ridiculizat-o ca fiind „măreaţă, extrem de nobilă, foarte *Amurgul zeilor*, [...], dar himerică”[110]. De Gaulle şi Spears susţineau ideea, la fel şi Churchill, când a auzit

despre ea. Dar nu a fost luată în serios de armata britanică, aceasta văzând doar o altă capcană din care va trebui să se pregătească de încă o evacuare. Chiar şi Mandel, unul dintre membrii guvernului lui Reynaud care se opunea cel mai ferm unui armistiţiu, a considerat că planul era impracticabil. Nu pare că, atunci când Reynaud a adus pentru prima dată în discuţie ideea, a avut-o în vedere ca pe o posibilă modalitate de a duce conflictul peste graniţă. Mai degrabă a văzut Bretagne ca o ultimă redută a armatelor Aliate.

Tot la 29 mai, Reynaud a evocat pentru prima dată perspectiva trimiterii a două clase de recruţi în Africa de Nord. În zilele următoare, Reynaud a revenit la această idee, care a ajuns treptat să înlocuiască reduta bretonă ca alternativă la propunerea lui Weygand. Dar nici Weygand, nici liderii forţelor navale nu au făcut nimic pentru a pregăti terenul pentru un astfel de plan şi au subliniat în mod constant impracticabilitatea acestuia.

Pentru a-şi consolida poziţia, Reynaud a remaniat din nou guvernul la 5 iunie. Doi „defetişti", Lucien Lamoureaux, ministrul de finanţe, şi de Monzie, au fost eliberaţi de atribuţiuni, împreună cu Daladier (care a plecat extrem de necuviincios). Toţi cei care ar mai fi putut fi favorabili apropierii de Italia plecaseră acum. Reynaud l-a adus, de asemenea, pe de Gaulle în calitate de subsecretar de stat pentru apărare naţională, pentru a asigura legătura cu britanicii în ceea ce privea transferul de oameni şi provizii în Africa de Nord. Dar dacă Reynaud a vrut cu adevărat să construiască un guvern angajat în unanimitate în favoarea rezistenţei, a continuat să dea dovadă de o curioasă lipsă de discernământ sau de slăbiciune. L-a păstrat pe Chautemps, l-a promovat pe Baudouin în funcţia de subsecretar de stat pentru afaceri externe şi l-a adus ca ministru de finanţe pe

competentul funcţionar public Yves Bouthillier, al cărui pesimism cu privire la război nu era un secret. Ambasadorul britanic a considerat că guvernul nu era cu aproape nimic mai „ferm” decât cel cu care Reynaud începuse în martie[111].

În următoarele câteva zile, calculele politice au aşteptat rezultatul luptelor de pe Somme şi Aisne. Dar, în culise, atmosfera devenea tot mai veninoasă. Pétain i-a spus lui Baudouin, care a fost întru totul de acord, că Frontul Popular era responsabil pentru problemele Franţei şi că armata trebuie salvată pentru a reconstrui naţiunea. În ziua în care a început bătălia de pe Somme, Weygand a comentat: „Ceea ce plătim sunt douăzeci de ani de gafe şi neglijenţă. Este exclus să pedepsim generalii şi nu profesorii, care au refuzat să dezvolte în copii sentimentul patriotismului şi al sacrificiului”. Deocamdată, acestea erau doar conversaţii private, dar trei săptămâni mai târziu aveau să devină agendă guvernamentală. Pentru conservatorii care fuseseră traumatizaţi de evenimentele din anii 1930, explicaţiile pentru nenorocirile Franţei apăreau de la sine cu uşurinţă.[112]

Până la 10 iunie, orice speranţă de a menţine linia Somme/Aisne era spulberată; guvernul şi-a început exodul dezorganizat din Paris. A doua zi, Churchill a zburat în Franţa pentru o întâlnire la Château du Muguet (reşedinţa temporară a lui Weygand), din Briare. Aici au avut loc două întâlniri zbuciumate, în seara de 11 iunie şi, din nou, în dimineaţa următoare. Relaţiile erau tensionate între britanici şi francezi, dar şi mai mult între Reynaud şi Weygand. Au fost cererile obişnuite ale francezilor ca britanicii să îşi arunce toate avioanele în luptă, chiar dacă Weygand a spus foarte clar că, în opinia sa, bătălia se încheiase. Încercările lui Churchill de a-i revigora pe francezi au fost zadarnice. Când a evocat imaginea Parisului, care va fi apărat

stradă cu stradă, „francezii au înghețat, pur și simplu”[113]. I s-a spus că Parisul fusese declarat oraș deschis. Nu s-a decis nimic la această întâlnire. S-a vorbit despre reduta bretonă, dar nu s-a vorbit despre Africa de Nord. Deși cuvântul „armistițiu” nu fusese rostit, acesta plutea amenințător asupra reuniunii. Cu toate acestea, Churchill a plecat cu asigurarea că Franța nu va decide nimic irevocabil fără să-l consulte.

12-16 iunie. Reynaud vs Weygand

Mai târziu, în acea seară, la Cangé, după plecarea lui Churchill, Weygand a propus oficial guvernului un armistițiu. Dezbaterea se purta acum liber; guvernul lui Reynaud intrase în faza finală. După cum am văzut deja, a doua zi, Churchill a rezervat ultima sa vizită în Franța pentru întâlnirea de la Tours. Mai târziu, în aceeași seară, a avut loc o altă reuniune la Cangé, în cadrul căreia Pétain s-a pronunțat și el în favoarea unui armistițiu.

La 14 iunie, discuțiile politice au fost suspendate deoarece guvernul se muta din nou – de data aceasta la Bordeaux –, dar și în virtutea înțelegerii de la Tours cu Churchill de a nu se lua nicio decizie definitivă înainte ca Reynaud să primească un răspuns la telegrama sa prin care apela la ajutorul lui Roosevelt. Niciunul dintre Aliați nu era atât de nesăbuit încât să creadă că americanii erau pe cale să intre imediat în război, dar demersul către Roosevelt a servit mai multor scopuri. Pentru britanici, a fost o tactică de amânare pentru a mai câștiga câteva ore prețioase. Cei care erau în favoarea unui armistițiu sperau că un răspuns negativ din partea lui Roosevelt îi va priva pe adversarii lor de un atu valoros. În ochii lui Reynaud,

telegrama a fost „pentru consemnare”, după cum a spus Bullitt, un gest pentru cărţile de istorie.

În dimineaţa zilei de 15 iunie, majoritatea membrilor guvernului ajunseseră la Bordeaux. Deşi cel puţin guvernul se afla acum într-un singur loc, în loc să fie împrăştiat de-a lungul Loarei, acest lucru a facilitat şi concertarea activităţilor adversarilor lui Reynaud. Primarul din Bordeaux, Adrien Marquet, le-a fost foarte favorabil şi a făcut tot ce i-a stat în putinţă pentru a le netezi calea: Laval a primit un apartament în cel mai bun hotel, Splendide (ceea ce a presupus evacuarea reginei Portugaliei), şi un birou la primărie. Ambasadorul britanic, pe de altă parte, a fost cazat la 50 de kilometri în afara oraşului (până când Mandel i-a găsit un hotel mai aproape). Pe străzile aglomerate ale oraşului, pline de refugiaţi, zvonurile s-au răspândit rapid, ura a fost amplificată, iar xenofobia şi antisemitismul au făcut ravagii.

Deşi nu primise încă niciun răspuns de la Roosevelt, guvernul s-a reunit din nou în după-amiaza zilei de 15 iunie. Înainte de şedinţă, Reynaud a avut o altă întâlnire furtunoasă cu Weygand. Reynaud a spus că dorea să urmeze exemplul Ţărilor de Jos, unde comandantul suprem a declarat o încetare a focului pe câmpul de luptă, în timp ce guvernul a plecat în străinătate pentru a continua înfruntarea. Weygand i-a spus lui Reynaud că nu se va supune unui astfel de ordin. Părerea sa era că analogia cu Ţările de Jos era inadecvată, deoarece se putea spune că un monarh reprezenta naţiunea într-un mod de neconceput în cazul şefului unui efemer guvern al celei de-a Treia Republici: „De îndată ce şeful guvernului francez pleacă”, a afirmat Weygand, „el este repede înlocuit şi uitat”. Weygand a susţinut că Reynaud încerca să transfere responsabilitatea pentru

înfrângere de la politicieni la militari; el, desigur, încerca să facă contrariul. Weygand trecuse acum la sfidarea deschisă a guvernului, dar Reynaud a ezitat să-l demită – deşi acum îl excludea de la şedinţele de cabinet.

La şedinţa de cabinet care a urmat acestei altercaţii, patru ore de discuţii nu au adus niciun progres în vederea luării unei decizii – faptul că guvernul trebuia să îl aştepte pe Roosevelt părea să fi fost uitat –, până când Chautemps a oferit o cale de urmat. El a observat că, dacă guvernul urma să plece în străinătate, era necesar să pregătească opinia publică prin stabilirea faptului că orice termeni de armistiţiu propuşi erau inacceptabili. Altfel, plecarea în străinătate ar fi părut o dezertare. Soluţia lui Chautemps nu a fost aceea de a solicita în mod oficial un armistiţiu, ci de a stabili care ar fi eventualele condiţii ale unui armistiţiu. Deşi Chautemps, unul dintre marii aranjori ai politicii celei de-a Treia Republici, şi-a prezentat propunerea ca pe un mijloc de a ajuta guvernul să continue lupta, în realitate, acest lucru era complet nesincer, deoarece în ultimele trei săptămâni îşi exprimase cu precădere opinia că Franţa ar trebui să iasă din război. Acest compromis ingenios pare să fi avut aprobarea majorităţii membrilor guvernului. Reynaud, care şi-a dat seama că intrau pe o pantă alunecoasă, a subliniat că nu exista nicio diferenţă între a te interesa care sunt condiţiile pentru încheierea unui armistiţiu şi a cere un armistiţiu şi a declarat că preferă să demisioneze decât să accepte această idee. În cele din urmă, Reynaud a fost de acord că îi va întreba pe britanici dacă vor permite Franţei să meargă pe această cale. După şedinţă, Weygand, care se plimbase în sus şi în jos în afara sălii, a lansat un alt atac asupra lui Reynaud, ţipând la el în gura mare în prezenţa mai multor martori oculari.

În dimineaţa zilei de 16 iunie, Reynaud s-a consultat cu preşedinţii Senatului şi Camerei, Jules Jeanneney şi Édouard Herriot, cu privire la aspectele juridice ale mutării guvernului în străinătate. La ora 11.00 a avut loc o altă şedinţă a cabinetului. Pétain a ameninţat că va demisiona dacă guvernul nu va accepta să ceară imediat armistiţiul, dar a fost convins să aştepte cel puţin până când se va afla punctul de vedere al britanicilor. Şedinţa a fost amânată până la ora 17.00. După aceasta, Reynaud a avut o altă dispută violentă cu Weygand, care a refuzat din nou să se supună ordinelor. În jurul prânzului, răspunsul lui Roosevelt la telegrama lui Reynaud a sosit în sfârşit. El a oferit ceva mai mult decât simpatie, dar întrebarea-cheie era acum cum vor reacţiona britanicii la cererea lui Reynaud din seara precedentă.

Guvernul britanic nu era sigur cum să răspundă. Refuzul categoric ar fi putut fi cel mai bun mod de a întări poziţia facţiunii antiarmistiţiu. Dar dacă guvernul francez ar fi decis să meargă oricum înainte cu un armistiţiu, britanicii ar fi pierdut orice influenţă asupra acestuia. Astfel, reacţia iniţială a Londrei a fost de a accepta cererea franceză cu condiţia ca, în prealabil, francezii să fie de acord să-şi transfere flota în porturile britanice. Aproape imediat ce această decizie i-a fost comunicată lui Reynaud la începutul după-amiezii, ea a fost dublată de un apel telefonic pe care Reynaud l-a primit la ora 16.30 de la Londra. La celălalt capăt al firului era de Gaulle, care se afla în Marea Britanie, conlucrând cu britanicii în legătură cu o acţiune în Africa de Nord. Vorbind din Downing Street nr. 10, de Gaulle i-a citit la telefon lui Reynaud un proiect de transformare a alianţei anglo-franceze într-o uniune politică completă între cele două ţări. Acest document extraordinar fusese redactat în grabă la

Londra, cu sprijinul entuziast al lui Churchill, în speranţa că va consolida poziţia grupului antiarmistiţiu.

Reynaud însuşi a părut plin de speranţă la auzul propunerii. A revenit rapid cu picioarele pe pământ odată ce cabinetul s-a reunit la ora 17.00. Ideea uniunii franco-britanice a căzut pe un teren pietros. De ce, a spus Pétain, ar vrea Franţa să „fuzioneze cu un cadavru”? Discuţia a revenit la propunerea lui Chautemps şi la armistiţiu. Reynaud, simţind că valul de opinie era împotriva sa, a anunţat că doreşte să se consulte cu preşedintele Republicii şi că reuniunea se va relua la ora 22.00.

Văzându-l pe Lebrun singur, Reynaud i-a spus că, întrucât nu mai exista o majoritate în cabinet împotriva armistiţiului, a decis să îşi prezinte demisia. Nereuşind să îl convingă pe Reynaud să renunţe la acest demers, Lebrun i-a chemat pe Herriot şi Jeanneney, preşedinţii celor două camere ale parlamentului, pentru a-i consulta, în conformitate cu Constituţia, cu privire la persoana pe care ar trebui să o numească pentru a-i succeda lui Reynaud în funcţia de premier. Amândoi erau ostili unui armistiţiu şi avuseseră, de asemenea, strânse legături cu Spears şi Campbell. Ei l-au sfătuit pe Lebrun să îl păstreze pe Reynaud, dar se pare că nu foarte energic. În cele din urmă, aparent convins că nu poate rezista presiunii pentru un armistiţiu, Lebrun a decis că nu are altă alternativă decât să-l numească pe Pétain. Când miniştrii s-au reunit din nou la ora 22.00, au fost informaţi că Reynaud demisionase şi că Pétain fusese desemnat să formeze următorul guvern.

16 iunie. Demisia lui Reynaud

Reynaud a trăit tot restul vieţii cu mustrări de conştiinţă legate de faptul că demisia lui i-a permis lui Pétain să intre în joc, înlăturând astfel ultimul obstacol în calea semnării armistiţiului. În următorii douăzeci de ani, el a oferit justificări tot mai alambicate ale comportamentului său din acele zile dramatice.

În orele imediat următoare demisiei sale, părea aproape că nu era conştient de implicaţiile faptelor sale. Spears a fost uimit să descopere că Reynaud încă se aştepta să participe la o întâlnire planificată să aibă loc între el şi Churchill la Concarneau, în Bretagne, în ziua de 17 iunie. I s-a spus că, din moment ce nu mai era şeful guvernului, întâlnirea nu va mai avea loc. Churchill, care tocmai urcase în tren la Waterloo când s-a aflat vestea demisiei lui Reynaud, a renunţat la călătorie. „M-am întors în Downing Street cu inima strânsă", scrie el. Singurul motiv imaginabil pe care Reynaud îl putea avea pentru a crede că o întâlnire între el şi Churchill ar fi putut avea loc era posibilitatea ca guvernului Pétain să i se prezinte termeni de armistiţiu prea duri pentru a fi acceptaţi, permiţându-i astfel lui Reynaud să se întoarcă în fruntea unui nou guvern, angajat să lupte din exterior. Ulterior, Reynaud a susţinut că a nutrit o astfel de idee, dar dacă acest lucru este adevărat, el s-a complăcut într-o serioasă iluzie.

Cu toate acestea, adevărata întrebare este dacă Reynaud a fost într-adevăr obligat să demisioneze. El a făcut acest lucru pentru că, aparent, credea că majoritatea cabinetului era împotriva sa. Deoarece nu a avut loc niciun vot oficial, este imposibil să ştim cu siguranţă dacă acest lucru era adevărat, dar trei miniştri din guvernul său – doi dintre ei susţinători ai săi şi unul adversar – au declarat ulterior că ar fi existat probabil o mică majoritate care se

opunea solicitării unui armistiţiu. În faţa acestor dovezi, după război, Reynaud şi-a schimbat strategia de apărare. El a susţinut că ceea ce conta nu era atât de mult numărul oponenţilor săi, cât greutatea lor politică. Ce mai conta o majoritate numerică dacă minoritatea includea figuri de talia lui Pétain, Chautemps şi Weygand (care, desigur, nu făcea parte din cabinet)?

Reynaud a beneficiat de sprijinul, din afara cabinetului, atât al lui Herriot, cât şi al lui Jeanneney, a căror poziţie le dădea acestora o anumită greutate, dar aceştia nu i-au susţinut cazul cu prea multă forţă. Jeanneney, în vârstă de 76 de ani, era destul de fragil. Preşedintele Lebrun pare să se fi opus, de asemenea, unui armistiţiu, dar i-a lipsit curajul exprimării convingerilor pe care le avea. În cadrul guvernului, unul dintre cei mai vehemenţi opozanţi ai armistiţiului, de Gaulle, era un ministru fără prea multă putere şi, oricum, era plecat la Londra în 16 iunie. Cel mai important membru al guvernului din punct de vedere politic care s-a opus armistiţiului a fost Georges Mandel. Despre tăria sa de caracter şi convingerile sale nu existau dubii, dar el a jucat un rol oarecum secundar în criza finală. Mandel îşi începuse cariera în 1917-1918 ca om de încredere al lui Clemenceau – „Eu mă pârţâi şi Mandel pute", aşa spunea Clemenceau – şi a continuat să fie un deputat conservator independent în anii interbelici. A fost devotat memoriei lui Clemenceau şi stilului de patriotism fără compromisuri pe care acesta îl reprezenta. Ca şi Clemenceau, era instinctiv anglofil şi a fost unul dintre politicienii în care britanicii şi-au pus cele mai mari speranţe în aceste ultime zile. Dar Mandel a moştenit şi el dispreţul fără fond al lui Clemenceau faţă de nebunia omenirii. Memoriile lui Spears sunt presărate cu observaţiile caustice ale lui Mandel despre

colegii săi politicieni. Despre Lebrun, el a observat că „își ridică mâinile spre cer și plânge”. Despre Chautemps, a spus: „Cu vocea lui minunată descrie mizeria refugiaților în mașinile lor. Întotdeauna termină prin a face o relatare sfâșietoare despre biata bunică de pe bancheta din spate, împovărată de copii și de o cușcă plină de canari”[114]. Dar Mandel nu avea niciuna dintre calitățile inspiraționale care i-au permis lui Clemenceau să creadă că numai el putea depăși deficiențele semenilor săi. Fusese un strălucit număr doi, dar niciodată un lider. Dacă Clemenceau a fost galvanizat de cinismul său, Mandel a fost paralizat de al lui.

Mandel este singurul francez pentru care Spears pare să fi avut o admirație fără rezerve, dar chiar și el a observat imperturbabilitatea rece a lui Mandel, ca și ochii lui ciudați de pește, care erau foarte deconcertanți: „Era atât de detașat, încât, atunci când vorbea, ar fi putut fi un biolog care îl informa pe un coleg despre ciudatele năzbâtii ale unor forme inferioare de viață atunci când erau supuse unui test neobișnuit”. Baudouin, un dușman, a avut aceeași impresie: „O fortăreață de dispreț ai cărei ochi de gheață se amuză să observe la colegii săi frica și o mediocritate care depășea chiar și cele mai pesimiste așteptări ale sale”[115]. Mandel era inhibat și de faptul că era evreu. În atmosfera din ce în ce mai xenofobă și antisemită din Bordeaux, un evreu care pleda în favoarea părăsirii teritoriului francez risca să fie acuzat de dezertare.

În cele din urmă, Reynaud s-a simțit foarte singur în iunie 1940. Determinarea sa a fost, cu siguranță, erodată sistematic de unii dintre cei mai apropiați consilieri ai săi, cum ar fi Baudouin și Villelume. Încă din 26 mai, Spears îl identificase pe Villelume ca fiind „negrul de pe gard [*sic*] în ceea ce-l privește pe Reynaud”. El era

„pesimistul care, gras şi şiret, stă lângă el, turnându-i defetism în urechi. [...] Dacă este pe jumătate atât de necinstit pe cât pare, îl întrece pe Fagin cu mult”[116]. Mai era şi doamna de Portes, care în aceste ultime zile pare să fi fost peste tot. Bullitt, care resimţea faptul că nu se bucura de aceeaşi relaţie cu Reynaud pe care o avea cu Daladier, i-a spus lui Roosevelt, la 6 iunie, că Reynaud era „complet dominat” de de Portes. A doua zi, Reynaud a încercat să o facă să părăsească încăperea când îi trimitea telegrama lui Roosevelt, „dar ea a intrat imediat şi, când i-a cerut să iasă din cameră, a refuzat să plece”. Singura treabă de făcut acum, a concluzionat Bullitt, este „să o flatezi pe amanta regelui”[117]. La 14 iunie, doamna de Portes, în compania lui Villelume, a luat iniţiativa extraordinară de a merge să-l vadă pe diplomatul american Anthony Biddle. Insinuând în mod fals că vorbeau în numele lui Reynaud, cei doi i-au spus că situaţia militară era acum atât de gravă, încât Reynaud credea că telegrama sa, prin care îi cerea ajutorul lui Roosevelt, nu mai era de actualitate şi trebuia ignorată. Armistiţiul era singura soluţie. Biddle i-a oferit doamnei de Portes o batistă pentru a-şi şterge lacrimile, dar nu a crezut ceea ce i-a spus ea.

În seara următoare (15 iunie), în timp ce de Portes şi Villelume luau masa cu Reynaud, discuţia a devenit atât de aprinsă, încât Reynaud a sfârşit prin a arunca două pahare de apă spre ea. Când Spears, aflat la Château de Chissay, a cerut să vadă o anumită telegramă de la Londra, aceasta nu a putut fi găsită la început, iar apoi ar fi apărut în patul ei. În 16 iunie, în timp ce Spears vorbea cu Reynaud, aceasta a continuat să-şi facă de lucru pe la uşă. Cel puţin, această presiune constantă asupra lui Reynaud trebuie să fi fost extrem de obositoare. Primul secretar al Ambasadei SUA, Freeman Matthews, care, cu o

ocazie, a avut-o pe dna de Portes „plângând o oră în biroul meu pentru a ne determina să îl îndemnăm pe Reynaud să semneze un armistiţiu”, a scris ulterior: „Domnul Biddle şi cu mine l-am văzut pe Reynaud de cel puţin patru ori pe zi în ultimele sale zile ca prim-ministru; nu o dată am văzut că Hélène de Portes ieşea sau intra în biroul său”. După cum Reynaud însuşi a spus odată: „Ah! Nu ştiţi ce poate suporta un om care a muncit din greu toată ziua pentru a-şi asigura liniştea de o seară”[118].

Reynaud era la capătul puterilor, iar starea lui de spirit oscila alarmant. În dimineaţa zilei de 13 iunie, Spears credea că dădea „toate semnele de resuscitare şi fermitate”; spre seară arăta „îngrozitor, cu o expresie complet nefirească, nemişcat şi alb”; în 14 iunie părea „deznădăjduit, [...] prea obosit şi dezorientat pentru a fi raţional”; după şedinţa din 15 iunie părea „palid şi epuizat”, iar în dimineaţa următoare „era încă nervos şi epuizat”; dar imediat după demisie avea „veselia abia reprimată a unui om uşurat că s-a eliberat de o povară teribilă”. Alţii au remarcat acelaşi lucru. După cum a scris mai târziu de Gaulle, „numai cei care au fost martori oculari pot înţelege ce a însemnat încercarea de a fi la putere în acea perioadă teribilă. A fost un spectacol tragic să-l vezi pe acest om de o asemenea valoare zdrobit pe nedrept de evenimente independente de voinţa sa”.

Scuzele elaborate ale lui Reynaud îi fac în cele din urmă mai mult rău decât ceea ce era probabil adevărul: deşi ocazional se afla în dubiu (ca la întoarcerea sa de la Londra, la 26 mai), el se opunea cu adevărat armistiţiului, dar nu avea convingerea interioară că exista o alternativă viabilă la acesta. Dacă Reynaud ar fi respins armistiţiul şi ar fi plecat în străinătate cu guvernul, un guvern disident format de

Pétain pe teritoriul francez s-ar fi bucurat, cu siguranţă, de o mai mare autoritate morală în ochii publicului francez. Niciun premier al celei de-a Treia Republici în iunie 1940 nu ar fi putut conta în înfruntarea cu Pétain, odată ce acesta şi Weygand au decis să salveze reputaţia armatei în detrimentul reputaţiei Republicii. Dacă Reynaud ar fi plecat în străinătate, el ar fi putut, spre deosebire de de Gaulle, să pretindă statutul legal de şef de guvern, dar, la fel ca de Gaulle, ar fi trebuit să îşi recâştige o legitimitate autentică. Tragedia lui Reynaud, în 1940, a fost că, după ce a eşuat, într-o situaţie imposibilă, să fie noul Clemenceau, a ratat şi şansa de a fi de Gaulle. Reynaud nu şi-a iertat niciodată acest lucru.

4

POPORUL FRANCEZ ÎN RĂZBOI

17 iunie 1940. Georges Friedmann la Niort

În 17 iunie, la prânz, a doua zi după demisia lui Reynaud, Pétain a ţinut primul său discurs la radio în calitate de prim-ministru:

> La cererea preşedintelui Republicii, începând de astăzi îmi asum conducerea Guvernului Franţei. Sigur de afecţiunea admirabilei noastre armate, care a luptat cu un eroism demn de îndelungatele sale tradiţii militare împotriva unui inamic superior în număr şi în arme. Sigur că, prin rezistenţa sa magnifică, aceasta şi-a îndeplinit îndatoririle faţă de aliaţii noştri; sigur de sprijinul veteranilor de război pe care am avut onoarea să-i comand; sigur de încrederea întregului popor francez. [...] Cu inima strânsă, vă spun astăzi că este necesar să înceteze lupta. Am abordat în această seară inamicul pentru a-l întreba dacă este dispus să încerce să găsească, în spirit militar, cu luptele încheiate şi cu onoare, mijloacele de a pune capăt ostilităţilor.[119]

Când acest discurs a apărut în ziarele de a doua zi, cuvintele „să înceteze lupta" au fost schimbate cu „să se încerce încetarea luptelor". Deoarece armistiţiul nu fusese încă semnat, a ordona soldaţilor să înceteze deja lupta ar fi compromis ultimele fărâme de forţă de negociere ce îi rămăseseră guvernului francez. Chiar şi aşa, puţini dintre cei care au auzit transmisia lui Pétain au avut îndoieli că bătălia se încheiase.

Există un film francez celebru din toamna anului 1940 care prezintă o comunitate sătească adunată în jurul radioului pentru a asculta discursul lui Pétain. Realitatea a fost foarte diferită. Pe măsură ce valul german se prăvălea peste Franţa, francezii, fie că erau soldaţi în retragere sau refugiaţi civili, s-au trezit naufragiaţi peste tot în ţară. Locotenentul Georges Friedmann, filosof în viaţa civilă, a ajuns la Niort, la sud de Loara:

La 12.30, în timpul prânzului, Pétain anunţă încetarea ostilităţilor. Deschiderea negocierilor pentru armistiţiu. Mă aşteptam la asta. Totuşi, e un şoc teribil. Idiotul de L. nu se poate abţine să nu-şi dea cu părerea: „Politicienii au părăsit corabia ca şobolanii". Dar ceilalţi nu spun nimic; sunt devastaţi. Zece oameni rămân împreună în tăcere, faţă în faţă, şi, după ce masa se termină, se ridică fără să fi scos un cuvânt.

Câteva zile mai târziu, Friedmann reflecta asupra semnificaţiei profunde a ceea ce a văzut în ultimele şase săptămâni:

O ţară întreagă pare să se fi predat subit. Totul s-a prăbuşit, a făcut implozie. „Refugiaţii" (cât de puţini dintre ei merită cu adevărat acest nume), fugarii, cei cuprinşi de panică, turmele jalnice de civili sunt încă pe străzile satelor, în pieţele oraşelor şi pe şosele, amestecaţi cu resturile celei mai puternice armate – aşa ni s-a spus – din Europa. Se văd femei cocoţate pe afeturi de tun, iar soldaţii de rând, ciufuliţi ca vai de ei, sunt amestecaţi cu civilii. Este adevărat că nu toate imaginile din aceste săptămâni au fost atât de ruşinoase şi ştiu că s-ar putea găsi şi altele. Dar sunt convins că acestea nu ar fi cele dominante. [...] Astăzi, în rândul multor francezi, nu detectez niciun sentiment de durere faţă de nenorocirile prin care trece ţara lor: în zilele acestei veri perfecte, în aceste sate, oraşe şi tabere din Limousin, Périgord şi Guyenne, printre atâţia civili şi soldaţi, [...] am observat doar un fel de uşurare mulţumitoare (uneori chiar exaltată), un fel de satisfacţie atavică, ştiind că „pentru noi s-a terminat", [...] fără să le pese de nimic altceva.[120]

Cuvintele lui Friedmann par, cu siguranţă, să rezoneze cu experienţa căpitanului Georges Sadoul, scriitor şi jurnalist în viaţa

civilă, care se afla în 16 iunie la Sully-sur-Loire. În faţa bisericii, el a zărit un grup de refugiaţi care dormeau pe paie, în faţa portalului:

> Cobor din camion. O femeie îmi vorbeşte. Îi răspund. Apoi sunt treizeci de persoane care se îndreaptă spre mine, cerându-mi sfatul, pentru că sunt bărbat, pentru că sunt în uniformă şi pentru că de ore întregi nu au găsit pe nimeni care să le poată spune ceva. [...] O femeie, roşie de furie şi emoţie, strigă: „Ce aşteptaţi, soldaţi, să opriţi acest război? Trebuie să se oprească. Vreţi să ne masacreze pe toţi, cu copiii noştri cu tot? [...] De ce mai luptaţi? Reynaud ăsta, dacă aş putea să pun mâna pe el, ticălosul!”[121].

Genul de scene la care au asistat Friedmann şi Sadoul au avut loc în toată Franţa în ultimele zile dinaintea armistiţiului. Ele sugerează că, indiferent de erorile liderilor militari ai Franţei, de deficienţele aliaţilor săi sau de defectele sistemului său politic, un alt motiv posibil pentru înfrângerea din 1940 a fost faptul că poporul francez, fie că era vorba de soldaţi sau de civili, nu era pregătit să se sacrifice pentru cauza naţională, aşa cum o făcuse în 1914. Aceasta a fost, cu siguranţă, opinia lui Gamelin, care a reuşit să găsească timp, la 18 mai, pentru a redacta un raport pentru Daladier cu privire la cauzele pătrunderii germane. Exonerându-se de orice responsabilitate, Gamelin a aruncat vina pentru înfrângere pe soldatul de rând:

> Soldatul francez, cetăţeanul de ieri, nu a crezut în război. [...] Dispus să critice fără încetare pe oricine deţinea cea mai mică autoritate şi încurajat în numele civilizaţiei să se bucure de o viaţă cotidiană uşoară, el nu a primit tipul de educaţie morală şi patriotică pentru a-l pregăti pentru drama în care se va juca destinul naţiunii. [...] Cazurile regretabile de jafuri comise de trupele noastre în numeroase puncte de pe front oferă o dovadă manifestă a [...]

acestei stări de indisciplină. [...] Prea mulţi dintre ei au eşuat în a-şi face datoria în luptă.[122]

În ce măsură era justificată această critică? În ce măsură atitudinea populaţiei franceze era diferită faţă de cea din 1914?

Amintirea anului 1914

Comparaţia cu 1914 era prezentă în mintea multor oameni, atunci când a fost declarat războiul, în septembrie 1939. William Bullitt scria: „Mobilizarea s-a desfăşurat într-o linişte absolută. Oamenii au plecat în tăcere. Nu au existat fanfare, nici cântece. Niciun strigăt de «Înainte, spre Berlin!» şi «Jos Hitler!» care să reamintească de strigătele «Înainte, spre Berlin!» şi «Jos Kaiserul!», din 1914". În 1914, cuvintele „Spre Berlin" fuseseră scrise cu cretă pe multe trenuri. În 1939, Georges Sadoul le-a văzut o singură dată pe marginea unui camion, dar a văzut multe altele inscripţionate cu „Adio, iubire!" sau „Iată-i pe bărbaţii fără femei!".[123]

1914 a fost mai mult decât o amintire. Majoritatea soldaţilor nou mobilizaţi în 1939 s-au trezit traversând câmpurile de bătălie ale conflictului anterior, în timp ce mergeau să se alăture unităţilor lor. Soldatul Gustave Folcher, fermier în Languedoc, a trebuit să străbată aproape întreaga ţară pentru a se alătura regimentului său de pe Moselle. Privind pe fereastră în timp ce trenul său se îndrepta spre Metz, a văzut „un cimitir imens, cu crucile perfect aliniate, rămas din războiul din 1914, ceea ce nu ne-a înveselit prea mult". Câteva săptămâni mai târziu, în timpul unei aplicaţii, el a vizitat un cimitir american de lângă Thiancourt (în apropiere de Belfort):

Părăsim în tăcere acest imens câmp de odihnă veşnică gândindu-ne la miile de oameni care dorm acolo, atât de departe de familiile

lor, la soarta lor tristă şi la cea care ne aşteaptă, căci nu este deloc încurajator pentru noi, în situaţia în care ne aflăm, să vedem aproape peste tot aceste imense cimitire cu cruci albe sau negre.[124]

Georges Friedmann a fost înrolat într-o unitate de ambulanţă lângă Laon. Mergând de la Reims la Laon, în 10 septembrie 1939, el nota:

Călătorim prin toate aceste sate, dealuri şi forturi ale căror nume le-am citit de atâtea ori când eram copil în comunicatele din timpul ultimului război. Şoferul nostru, un fermier prosper din zonă, cunoaşte fiecare centimetru de teren. Aici, ne spune el, un detaşament de *chasseurs* a fost distrus de un cuib de mitralieră; acolo, o groapă masivă, monstruoasă, cu marginile aproape fără vegetaţie, îi aminteşte că două companii au fost ucise de o mină germană în 1916; iar de-a lungul drumului, ici şi colo, trecem pe lângă câmpuri mari, plantate cu cruci îngrijite. [...] Toate aceste nume care pentru mine erau doar nume devin acum imagini: Craonne, Berry-au-Bac, Le Chemin des Dames.

O lună mai târziu, Friedmann a avut parte de o întâlnire tulburătoare. Plecat să culeagă ciuperci, el şi un tovarăş au dat peste un tăietor de lemne, în vârstă de aproximativ 60 de ani, care părea să nu înţeleagă nimic din ce spuneau:

Apoi, deodată, începe să vorbească, cu fraze rapide şi sacadate, cu o voce stinsă, şi ne spune că a fost în război. Fusese pe Somme, în Alsacia, la Douaumont (Verdun), unde a fost îngropat o noapte întreagă într-o gaură de obuz. A doua zi dimineaţă abia mai auzea: i s-a spus că va auzi din nou când va fi departe de obuze. Dar a fost din ce în ce mai rău. Nu a mai auzit niciodată. Se uită pentru o clipă la uniformele noastre. Apoi, lăsându-şi toporul deoparte, cu o agilitate uimitoare, se aruncă la pământ, mimează un atac, se

târăşte în faţă, ia o creangă care să-i servească drept armă, o pune la umăr, trage, apoi, încet, cu precauţie, îşi înalţă capul, ca într-un şanţ, ca să vadă rezultatul, îşi încarcă arma, face salt înainte, se aruncă la pământ. [...] Acest om al pădurii îşi retrăieşte luptele; poate că a trăit cu ele şi numai cu ele, timp de 25 de ani.

Îl întreabă dacă are o pensie de invaliditate, dar el nu aude întrebarea. Încearcă să scrie întrebarea, dar el nu ştie să citească. Îl lasă cu un „*au revoir* din reflex, care se pierde în noapte”.[125]

O națiune pacifistă

Dacă acest individ, îngropat pentru totdeauna în amintirile sale despre război, era o relicvă deosebit de tristă, puţini au fost francezii din perioada dintre cele două conflagraţii care nu au trăit într-o oarecare măsură în umbra Primului Război Mondial. 1,3 milioane de francezi au murit în acel conflict, iar peste un milion de supravieţuitori au rămas invalizi. Existau peste 600 000 de văduve şi peste 750 000 de orfani. Trupurile multora dintre cei care au murit atunci nu au fost recuperate niciodată. La Verdun, scena celei mai sângeroase bătălii a războiului, a fost construit un osuar masiv pentru a-i comemora pe cei 300 000 de soldaţi ale căror trupuri nu au fost niciodată găsite sau identificate. În fiecare dintre cele 30 000 de oraşe şi sate din Franţa au fost construite monumente pentru a-i onora pe cei căzuţi în război. Aceste memoriale au şi astăzi puterea de a ne emoţiona; cu atât mai mult trebuie să fi fost cazul în anii 1930, când erau atât de noi şi atât de mulţi oameni în viaţă îşi aminteau numele înscrise pe ele.

Spre deosebire de Marea Britanie şi de Germania, Franţa a suferit şi de faptul că războiul s-a desfăşurat în mare parte pe teritoriul ei.

Până în 1918, multe oraşe din regiunea de nord-est a ţării fuseseră transformate în ruine; o mare parte a mănoaselor terenuri agricole semăna cu un peisaj selenar. În 1919, un observator scria: „Abia după ce străbaţi cu automobilul sat după sat şi oraş după oraş, trecând prin locuri unde adeseori nimic mai înalt de câţiva metri nu mai stă în picioare, poţi începe să ai o idee despre dimensiunile enorme ale distrugerii". Zona afectată de lupte era, în cuvintele unui alt martor interbelic, „un deşert, [...] cadavre de cai, trunchiuri schilodite de copaci acoperind corpurile fără viaţă ale oamenilor"[126]. Unele sate dispăruseră pentru totdeauna. Şi în prezent, aproape în fiecare an, există decese cauzate de agricultorii care dau peste obuze neexplodate. În 1990, în timp ce se amenaja calea de rulare pentru trenul de mare viteză al Franţei, 23 de tone de obuze neexplodate au fost recuperate în departamentul Somme. Reconstrucţia acestei zone devastate a fost una dintre cele mai remarcabile realizări ale mult criticatei Republici a Treia. Până în 1927, reconstrucţia era completă. În acei zece ani au fost reconstruite aproximativ 800 000 de locuinţe agricole, 20 500 de clădiri publice şi 61 000 de kilometri de drumuri; peste trei milioane de hectare de teren au fost curăţate de sârmă ghimpată, tranşee şi obuze.

Prin urmare, nu este deloc surprinzător faptul că Franţa a ieşit din război ca o societate profund pacifistă. Pacifismul a luat diverse forme. Existau pacifişti ideologici, în special în rândul intelectualilor de stânga şi al socialiştilor, care subscriau la o respingere filosofică a războiului, în orice circumstanţe. Acesta a fost cazul, de exemplu, al romancierului Jean Giono, care a fost gazat în război şi aproape că şi-a pierdut vederea. „Nu există glorie în a fi francez", scria Giono, „există o singură glorie: să fii în viaţă". În 1937, a publicat o colecţie

de articole, *Refus d'obéissance*, în care susţinea dezertarea în caz de izbucnire a războiului. Acest tip de pacifism era larg răspândit şi în rândul lucrătorilor din sectorul public, în special printre lucrătorii poştali şi cei 100 000 de membri ai sindicatului profesorilor din învăţământul primar (*instituteurs*), SNI. Printre cei care au colaborat cu ziarul SNI se numără scriitorul Léon Emery, care a creat expresia „mai degrabă servitute decât război".

Unul dintre cei mai cunoscuţi pacifişti a fost Émile Chartier (cunoscut sub numele de Alain), a cărui poziţie de profesor de filozofie la celebrul *Lycée Henri-IV* din Paris i-a conferit o influenţă enormă asupra câtorva generaţii de tineri intelectuali, mulţi dintre ei, precum Jean-Paul Sartre, destinaţi renumitei École Normale Supérieure (ENS). Dacă o ideologie a prevalat la ENS în anii interbelici, aceasta a fost pacifismul. O mare problemă printre studenţi era dacă vor accepta să urmeze cursul de pregătire militară specială (Préparation Militaire Supérieure – PMS), care le permitea celor care urmau studii superioare să îşi îndeplinească serviciul militar ca ofiţeri. PMS era obligatoriu în instituţii precum ENS, dar, în 1928, majoritatea elevilor au semnat o petiţie prin care protestau faţă de acest lucru. Viitorul filosof Raymond Aron, unul dintre semnatari, îşi aminteşte că a picat intenţionat cursul PMS. Mulţi *instituteurs*, care în mod normal ar fi trebuit să furnizeze un contingent mare de ofiţeri de rezervă, au refuzat, de asemenea, să urmeze PMS.

Cei care au aderat la acest pacifism fără compromisuri l-au plasat mai presus de patriotism, republicanism sau chiar de orice ideologie. Patriotismul lor murise în noroiul de la Verdun. Dar această poziţie extremă era susţinută doar de o mică minoritate, deşi una influentă.

Majoritatea oamenilor subscriau la un fel de patriotism rănit care mergea mână în mână cu un sentiment profund al ororii războiului şi cu o dorinţă disperată de a-l evita cu aproape orice preţ. Acesta a fost spiritul ceremoniilor de Ziua Armistiţiului, care aveau loc în fiecare an, la 11 noiembrie, în jurul monumentelor eroilor din fiecare comunitate din Franţa. Sentimentele de acest gen au fost cele care au inspirat principalele organizaţii ţărăneşti şi asociaţii de veterani de război. Ei nu respingeau patriotismul, dar trăiau în speranţa reconcilierii cu Germania. Acest idealism a fost exploatat de regimul nazist, care a trimis un emisar la Paris, a cărui sarcină era de a încuraja sentimentul progerman în Franţa. Acesta era Otto Abetz, un fost profesor german de artă căsătorit cu o franţuzoaică. În 1934, Abetz a organizat o întâlnire între Hitler şi doi lideri francezi ai veteranilor de război; în 1935, el a înfiinţat un Comitet franco-german (CFA), care a publicat o revistă şi a organizat schimburi culturale şi de tineret.

Pacifismul şi simpatia faţă de Germania au existat şi în Marea Britanie interbelică. Ceea ce era specific Franţei, însă, era un alt tip de pacifism, născut din sentimentul că energiile vitale ale Franţei fuseseră secătuite de război. Acest gen de pacifism îşi avea rădăcinile în epuizare, într-un pesimism profund – sau realism – manifestat faţă de posibilitatea ca Franţa să supravieţuiască unei alte vărsări de sânge la scara Primului Război Mondial. Rata natalităţii în Franţa era în scădere încă de la începutul secolului al XIX-lea. În 1800, Franţa era cea mai populată ţară din Europa; până în 1900, fusese depăşită deja de Germania şi de Marea Britanie. Astfel, pierderile franceze, de aproximativ 4,1 milioane de oameni în Primul Război Mondial, au reprezentat 10,5% din populaţia activă masculină – o

proporţie mai mare decât în orice altă naţiune beligerantă, cu excepţia Serbiei. Chiar şi Georges Clemenceau, acel naţionalist francez intransigent, a declarat, după semnarea Tratatului de la Versailles, că niciun tratat nu va garanta securitatea Franţei dacă francezii nu vor începe să aibă mai mulţi copii. Acest tip de consideraţii a stat la baza „realismului" multor conservatori francezi din anii 1930. Deputatul conservator Louis Marin (care, de fapt, avea să fie unul dintre membrii guvernului Reynaud care s-au opus armistiţiului) a declarat la momentul München că Franţa nu-şi putea permite luxul unei Bătălii de pe Marna la fiecare douăzeci de ani.

Aceste filoane diferite de pacifism s-au reunit toate în momentul Acordului de la München. În septembrie, liderii SNI şi ai sindicatelor lucrătorilor poştali au întocmit o petiţie cu titlul „Nu vrem război". Aceasta a strâns aproximativ 150 000 de semnături. Sindicalişti precum liderul SNI, André Delmas, au lucrat în culise cu politicieni conservatori precum Flandin pentru a face lobby împotriva războiului. Când Daladier a aterizat la Le Bourget, după ce s-a întors de la München, o mare mulţime l-a aclamat. Chamberlain a fost la fel de popular. Un timp, umbrelele de genul celei pe care o purta Chamberlain – pe care oamenii le numeau „mon chamberlain" – au fost foarte căutate, iar un ziar a înfiinţat un fond pentru a-i cumpăra acestuia o casă de ţară în Franţa. Un sondaj de opinie din octombrie 1939, primul realizat vreodată în Franţa, a arătat că Acordul de la München era aprobat de 57% din populaţie.

Münchenul a fost punctul culminant al pacifismului interbelic. Fondul pentru achiziţionarea casei pentru Chamberlain s-a închis după o lună, cu doar 1 500 de lire sterline primite, iar oferta de umbrele a depăşit cererea. De la începutul anului 1939, percepţia

opiniei publice s-a schimbat dramatic, iar pacifiştii intransigenţi, în loc să reprezinte aripa cea mai radicală a majorităţii pacifiste moderate, s-au trezit izolaţi. Congresele celor mai mari două asociaţii ale veteranilor de război, care fuseseră cu ardoare pro-München, au început, în primăvara anului 1939, să nu mai respingă războiul cu atâta vehemenţă. Presa dedicată zonei rurale, care fusese fervent pacifistă în 1938, nu mai era aşa în 1939. În luna mai, fostul socialist Marcel Déat, un pacifist înfocat, a scris un articol intitulat „Chiar vreţi să muriţi pentru Danzig?". Apelul său a fost în mare parte ignorat sau condamnat. În cadrul Partidului Socialist, susţinătorii lui Blum au triumfat acum asupra aripii pacifiste la congresul din mai 1939. Deja sondajul realizat după München arăta că 70% dintre cei chestionaţi erau în favoarea opunerii de rezistenţă la alte cereri germane. În iulie 1939, un alt sondaj a arătat că 70% din populaţie era pregătită să se opună unei mişcări germane împotriva Danzigului, cu forţa, dacă era necesar. Au existat mai multe motive pentru această schimbare de poziţie: sentimentul, după martie 1939, că Hitler dovedise că nu mai poate fi de încredere; starea de spirit patriotic creată de pretenţiile lui Mussolini privind coloniile franceze; redresarea economică, începută la sfârşitul anului 1938; popularitatea lui Daladier.

În septembrie 1939, când a fost declarat războiul, mişcarea pacifistă, atât de puternică cu un an înainte, părea să se fi prăbuşit complet. La zece zile după declararea războiului, anarhistul Louis Lecoin a publicat un manifest care cerea „pace imediată". Printre cei treizeci şi unu de semnatari se numărau toţi suspecţii de serviciu ai stângii pacifiste, dar, după publicare, mulţi dintre ei şi-au retras semnătura, susţinând că fuseseră induşi în eroare cu privire la

utilizarea pe care Lecoin urma să o dea numelor lor. Giono a ajuns în închisoare pentru că a rupt afişe de mobilizare. Faptul că pacifismul nu mai putea fi exprimat deschis nu însemna că acesta dispăruse în întregime nici la dreapta, nici la stânga. La 30 august 1939, ziarul de extremă dreapta *Je suis partout* titra pe prima pagină: „Jos războiul. Trăiască Franţa!" În Partidul Socialist, pacifişti precum Paul Faure au intrat într-un fel de exil intern. Un alt socialist, Ludovic Zoretti, a editat un ziar semiclandestin, *Redressement*, care exprima pacifismul nerestructurat al multor socialişti. Dar acestea erau voci izolate care, cu siguranţă, cel puţin pentru moment, exprimau punctul de vedere al unei mici minorităţi. În 1939, Franţa încă era o societate pacifistă, dar care acceptase cu reticenţă necesitatea războiului.

Intrarea în război. „Ceva între determinare şi resemnare"

Poate că poporul francez nu a manifestat un mare entuziasm pentru război în 1939, dar nici nu a arătat prea multă opoziţie faţă de acesta. La fel ca în 1914, numărul soldaţilor care au refuzat chemarea la arme a fost foarte mic. „Hotărâre", „solemnitate" şi „calm" au fost cuvintele cel mai des folosite de prefecţi pentru a descrie atitudinea populaţiei. „Ceva între determinare şi resemnare", a scris prefectul de Rhône. Comentariul lui William Bullitt, citat mai sus, care găsea că situaţia din 1939 contrasta cu cea din 1914, continua spunând despre 1939 că „nu a existat un plâns isteric al mamelor, surorilor şi copiilor. Stăpânirea de sine şi curajul liniştit au fost atât de mult peste standardul obişnuit al rasei umane, încât au o calitate de vis". Ambasadorul britanic a vorbit despre „determinarea tăcută" a

populaţiei. Desigur, astfel de observatori au văzut adesea ceea ce au vrut să vadă, iar mărturiile lor trebuie tratate cu prudenţă. În urmărirea evoluţiei opiniei faţă de război, trebuie să fim atenţi la schimbările rapide de dispoziţie şi la diferenţele dintre diferite compartimente ale populaţiei.[127]

Chiar şi după declararea războiului, mulţi oameni încă mai sperau la pace. Aşa cum scria un observator despre război în timp ce pleca să se alăture unităţii sale: „Ştiam că războiul va veni, deoarece era inevitabil să vină, dar în sinea noastră ne gândeam că s-ar putea să nu vină. 90% dintre oameni încă mai cred şi acum că va fi posibil să se ajungă la un acord. Aşa cred şi eu. Trebuie să o facem". Dar dacă oamenii sperau la pace, erau hotărâţi să lupte dacă avea să se ajungă la război. Aceasta este, cu siguranţă, impresia pe care o lasă memoriile lui Gustave Folcher. Încadrat în Regimentul 12 de zuavi[128], Folcher a petrecut o mare parte din Războiul Ciudat pe câmpul de instrucţie, mutându-se frecvent şi fiind în cele din urmă repartizat în martie într-un sector al liniei din spatele Ardenilor. În timpul acestor luni, viaţa lui a constat din marşuri lungi şi săpături interminabile. Epuizarea, dorul de casă şi plictiseala i-au fost atenuate de compania celorlalţi soldaţi şi de entuziasmul de a vedea o regiune a Franţei pe care nu o mai vizitase niciodată. Multe dintre satele din regiunea Moselle i s-au părut murdare şi respingătoare, dar peisajul zonei era cel mai adesea atrăgător. Evenimentele care contau cu adevărat în viaţa sa de soldat erau un somn de noapte corespunzător, un pat confortabil, şansa de a îmbrăca haine curate şi „o cafea bună cu rom servită de fete tinere şi drăguţe". Ceea ce frapează la naraţiunea sa este îngustimea orizonturilor sale. Liderii militari, politicienii, inamicul, principiile pentru care se duce războiul – niciunul dintre

aceştia nu se amestecă în povestire. Războiul este acceptat ca o treabă care trebuie făcută. Sartre a remarcat o indiferenţă similară faţă de lumea din afara unităţii sale: „Nu am auzit niciodată pe nimeni să pomenească de Gamelin aici. Niciodată – nici măcar pentru a spune ceva rău despre el. El nu există."[129]

Aceasta a fost, de asemenea, cheia în care mulţi comandanţi de regiment au citit starea de spirit a oamenilor lor. Colonelul care comanda Regimentul 77 Infanterie a observat, în ianuarie 1940: „Moralul este bun. Nu sunt deloc expansivi şi dau impresia că au puţin entuziasm pentru acest război. [...] Dar sunt loiali şi, ca orice bun ţăran, resemnaţi la bine şi la rău şi poţi fi sigur că vor rezista şi vor aduce onoare regimentului."[130] Era această viziune atât de diferită de cea pe care o avea un *poilu*, un soldat de rând, din 1914-1918?

Bluesul Războiului Ciudat

Pe măsură ce războiul de aşteptare intra în iarnă, toţi cei care transmiteau guvernului care era starea de spirit a populaţiei au detectat o cădere a moralului. În rândul civililor, resentimentele erau alimentate de creşterea preţurilor (în ciuda eforturilor lui Reynaud). Ţăranii erau furioşi că muncitorii, adesea tineri, erau retraşi de pe front pentru a lucra în fabrici, în timp ce fermele erau lăsate să cadă în paragină. Încă o dată, se părea că ţăranii erau folosiţi drept carne de tun. Au existat valuri de scrisori care denunţau persoane care obţinuseră retrageri de pe front pe motive presupus frauduloase. Atmosfera din fabrici nu era mai bună, chiar dacă acestea păreau un paradis privilegiat pentru cei din afara lor. Din cauza creşterilor de taxe impuse de Reynaud, mulţi muncitori din industria de armament

munceau acum între 60 şi 70 de ore pe săptămână, fără să primească o recompensă financiară pe măsură. Un muncitor necalificat din regiunea pariziană, care înainte câştiga aproximativ 400 de franci pentru o săptămână de 40 de ore, câştiga acum 420 de franci pentru 60 de ore. Salariile erau plafonate, dar preţurile erau în creştere. În octombrie 1939, CGT şi angajatorii au negociat un acord (Acordurile Majestic) privind cooperarea industrială, dar realitatea din fabrică era încă una de răzbunare de clasă pentru ce se întâmplase în 1936. Cineva comenta în februarie în jurnalul său: „Observ în fiecare zi divizare socială şi resentimente de clasă care complică şi maculează conflictul”[131].

În rândul soldaţilor de pe front, starea de spirit până în decembrie a fost raportată ca fiind una de „veritabilă demoralizare”. Iarna a fost cea mai friguroasă din 1889 – temperaturile au scăzut până la -24°C în est – şi nu existau suficiente şosete şi pături pentru toţi soldaţii. Cel mai nociv pentru moral a fost sentimentul tot mai apăsător de moleşeală şi plictiseală după luni de inactivitate forţată. Această problemă a fost mai puţin gravă în regimentele din prima linie, unde trupele erau ţinute ocupate cu antrenamente intensive, dar pentru rezerve, acest lucru nu a fost întotdeauna posibil din cauza insuficienţei echipamentului modern. Mult timp a fost petrecut săpând şanţuri de apărare cu lopeţile.

Trei jurnale din acea perioadă spun o poveste similară. Primul este cel al lui Jean-Paul Sartre:

> 26 noiembrie 1939: Toţi oamenii care au plecat cu mine erau nerăbdători la început, dar acum mor de plictiseală.
>
> 20 februarie 1940: Maşina de război funcţionează în gol; inamicul este eluziv şi invizibil. [...] Întreaga armată aşteaptă în acea

atitudine „ezitantă, timidă” pe care generalii voiau să o evite ca pe ciumă. [...] Şi adevărul este că această aşteptare [...] nu a eşuat în a-şi avea efectul. [...] Mulţi oameni speră la un „aranjament”. Chiar ieri, un sergent îmi spunea, cu o licărire de speranţă nebună în ochi: „Ceea ce cred eu este că totul se va aranja, Anglia o va lăsa mai moale”. Majoritatea oamenilor sunt destul de receptivi la propaganda lui Hitler. Se plictisesc, moralul se prăbuşeşte.

Al doilea jurnal, cel al soldatului Fernand Grenier:

15 noiembrie: Inactivitate. [...] Ziarele sunt din ce în ce mai puţin citite; îndoiala a intrat în minţile oamenilor; cred din ce în ce mai puţin în ceea ce spun ziarele. [...] Lipsa totală de distracţie organizată, rutina monotonă a acestei vieţi plictisitoare din armată fac ca şi cel mai mic, cel mai neînsemnat anunţ guvernamental să stârnească nemulţumirea.

27 noiembrie: Foarte puţine exerciţii militare. Oamenii se plictisesc.

Al treilea, cel al lui Georges Sadoul:

13 decembrie: Zilele trec, interminabile şi goale, fără nicio ocupaţie, fără nicio altă obligaţie în afară de prezenţa la apelurile de dimineaţă şi de prânz. [...] Uimitoarea linişte de pe front ar trebui să ne liniştească şi pe noi, să ne ajute să suportăm semicaptivitatea noastră, care este cel puţin lipsită de riscuri. Dar nu face decât să ne irite şi mai tare. De ce nu ne trimit acasă, din moment ce nu facem nimic şi nu avem nimic de făcut? [...] Ofiţerii, în principal rezervişti, nu gândesc diferit faţă de soldaţi în această privinţă. Se simte că sunt obosiţi de război. Ei spun şi repetă că ar vrea să se întoarcă acasă.

> Sfârşitul lunii ianuarie: din punct de vedere militar, nu facem literalmente nimic. [...] Ne înghesuim în jurul sobei, ieşim doar pentru cele două apeluri zilnice. Ni se asigură doar lemne umede pentru încălzire. [...] Suntem atât de amorţiţi de apatie şi de frig, încât mulţi dintre noi nu se mai obosesc să se spele, să se bărbierească, să se încalţe sau chiar să se dezbrace cum trebuie atunci când se duc la culcare. [...] Plecarea în permisie şi întoarcerea din permisie sunt tot ceea ce structurează această viaţă fără incidente. Cei mai mulţi oameni se întorc cu moralul şi mai căzut decât înainte.[132]

Unitatea de rezervişti a lui Sadoul, formată în principal din parizieni, nu era poate reprezentativă în componenţa sa, dar serviciile armatei care monitorizau corespondenţa soldaţilor au reţinut impresii similare. O scrisoare tipică din 20 februarie 1940 suna astfel: „Nimic nou aici. Mă plictisesc de moarte. Tot ce facem este să aşteptăm. Dar ce să aşteptăm? Aceasta este viaţa unui imbecil şi încep să mă satur complet de ea. O, să se termine mai repede”[133]. Astfel, Sadoul a avut probabil dreptate când, după ce a întâlnit alţi soldaţi în tren în timpul permisiei sale, a reflectat că „micul nostru microcosmos [...] este barometrul unei stări generale de spirit”.

Această deteriorare a moralului, atât în armată, cât şi în rândul civililor, nu a fost motivată ideologic. Guvernul era obsedat de comunism, dar efectul propagandei comuniste a fost neglijabil. Comuniştii tipăreau o versiune clandestină a ziarului lor, *L'Humanité* (interzis din septembrie 1939), şi un ziar special pentru soldaţi, care nu era decât o foaie volantă. De fapt, deşi comuniştii pledau pentru o pace imediată pe motiv că războiul era un conflict imperialist, îndreptat împotriva intereselor muncitorilor francezi, ei

nu au susţinut defetismul revoluţionar, dezertarea sau fraternizarea cu inamicul (cel puţin atâta timp cât războiul nu era împotriva Uniunii Sovietice) şi le-au cerut membrilor lor să se supună ordinelor şi să îşi facă datoria – ceea ce se pare că au şi făcut cei mai mulţi dintre ei (Grenier şi Sadoul erau amândoi comunişti). Dar propaganda anticomunistă necruţătoare trebuie să fi fost suficientă pentru a-i face pe unii comunişti obişnuiţi să se întrebe în ce sens acesta era războiul *lor*.

În ceea ce priveşte fabricile, acuzaţiile ulterioare potrivit cărora muncitorii aflaţi în sfera de influenţă comunistă ar fi efectuat sabotaje au fost în mare parte nefondate. Partidul Comunist nu a susţinut, de fapt, sabotajul, deşi i-a îndemnat pe muncitori să protesteze faţă de condiţiile de muncă şi să încetinească producţia. Singurul caz dovedit de sabotaj a avut loc la fabrica Farmann. Acesta a fost opera unui mic grup de comunişti – doi dintre ei, fraţi – care au acţionat din proprie iniţiativă. Trei dintre sabotori au fost împuşcaţi la 22 iunie, chiar înainte de semnarea armistiţiului. Este imposibil de spus dacă dificultăţile de producţie din anumite fabrici de armament s-au datorat unor motive politice. Deficitul în producţia de avioane în timpul Războiului Ciudat a fost atribuit de un general „indiferenţei marii majorităţi a muncitorilor şi lipsei de autoritate a cadrelor”[134]. Dar cel mai frapant fapt în legătură cu Războiul Ciudat a fost lipsa totală de agitaţie din fabrici: în industrie, angajaţii nu au muncit niciodată mai mult. În tot timpul Războiului Ciudat, în fabrica Renault s-au înregistrat doar două cazuri de agitaţie sindicală. Cu toate acestea, starea de spirit nu era cu siguranţă una de entuziasm. Chiar şi un angajator foarte conservator, precum magnatul oţelului de Wendel, era îngrijorat de faptul că

logica taxelor impuse de Reynaud funcţiona ca un factor de descurajare a efortului.

De ce luptăm?

Partidul Comunist fusese atât de slăbit de represiunea guvernamentală şi de dezertările în urma Pactului Molotov-Ribbentrop, încât propaganda sa antirăzboi a avut un impact redus. Mai serioasă, însă, a fost ineficacitatea propagandei oficiale în favoarea războiului. Armata a petrecut mult timp organizând distracţii pentru trupe, dar nu a reuşit să explice, în primul rând, de ce se purta războiul. Aceasta ar fi fost sarcina Comisariatului pentru Propagandă, creat de Daladier în iulie 1939 şi condus de scriitorul Jean Giraudoux, care îşi construise reputaţia în anii 1920 cu lucrări care denunţau militarismul şi susţineau reconcilierea franco-germană. Cea mai cunoscută lucrare a sa a fost piesa antirăzboi *Războiul troian nu va avea loc* (1935).

Acesta era un pedigri curios pentru cineva a cărui responsabilitate era să organizeze propaganda împotriva Germaniei, în opinia generală, Comisariatul lui Giraudoux fiind privit ca un dezastru. El a recrutat o galaxie de personalităţi intelectuale, precum scriitorul André Maurois, Julien Cain (directorul Bibliotecii Naţionale) sau istoricul Paul Hazard, dar nu era un bun organizator, iar sediul său de la Hotel Continental era un bârlog de intrigi, bârfe şi lupte interne. Maurois a renunţat în curând, dezgustat. Tonul pretenţios şi de cenaclu literar al emisiunilor radiofonice ale lui Giraudoux fie i-a lăsat reci pe ascultătorii săi, fie i-a alarmat, ca în emisiunea din 27 octombrie, în care a evocat „Îngerul morţii” pândind armatele adormite.

Dar Giraudoux nu a avut o sarcină uşoară şi nu a fost vinovat de toate problemele ivite. Nu avea statut de ministru, iar bugetul său era extrem de redus (insignifiant, în comparaţie cu cel al lui Goebbels). Armata nu lua propaganda în serios. În timp ce Înaltul Comandament german angaja cei mai buni fotografi şi difuza mii de imagini presei, armata franceză era mai secretoasă; presa trebuia adesea să se mulţumească cu fotografii plictisitoare ale parizienilor care se plimbau pe Champs Élysées (este adevărat, germanii aveau cel puţin câteva victorii cu care să se laude).

Totuşi, principalul handicap al lui Giraudoux a fost faptul că guvernul nu i-a făcut nicio recomandare legată de modul în care dorea să fie prezentat. Generaţia crescută cu amintirea minciunilor propagandistice din Primul Război Mondial *(bourrage de crâne****)* era predispusă să fie suspicioasă. Sartre remarca:

> Publicul este atât de obişnuit cu ideea de minciună oficială, încât discursurile lui Daladier şi Chamberlain, în care îşi afirmă „hotărârea lor de nezdruncinat etc.", îl lasă indiferent. [...] Există o suspiciune a priori faţă de cele mai nevinovate ştiri din ziare, care derivă din ceea ce li s-a spus despre *„bourrage de crâne"*.

Retorica patriotică pe modelul celei din 1914 nu ar fi funcţionat în 1940. După cum povesteşte Folcher: „Conducătorul, la paradă, ţine un mic discurs în care declară că părinţii noştri din celălalt război, cel Mare (acesta fiind, probabil, cel Mic), au mers în tranşee cântând; ceea ce l-a făcut pe unul dintre bărbaţi să răspundă că acei puţini care s-au întors s-au întors plângând". Încercările de a reînvia *La Madelon*, celebrul cântec din Primul Război Mondial, au fost total nereuşite. Cel mai popular cântec al Războiului Ciudat a fost melancolicul cântec de dragoste *J'attendrai* („Voi aştepta, zi şi

noapte / Voi aştepta mereu / Voi aştepta întoarcerea ta"). Cântecele obscene erau, de asemenea, populare. Cu o ocazie, Sadoul a auzit soldaţi cântând melodia *La Madelon*, dar având cuvintele „Madelon! Madelon! Madelon!" înlocuite cu „Du croupion! Du croupion! Du croupion!" [„Dos! Dos! Dos!"]; cu o altă ocazie, cuiva care a încercat să cânte, într-o baracă, *Madelon* şi apoi *La Marseillaise* i s-a cerut, vehement, de fiecare dată să tacă.[135]

La urma urmei, pentru ce luptau Marea Britanie şi Franţa după prăbuşirea Poloniei? Prezentarea războiului ca o cruciadă antifascistă a fost exclusă din dorinţa guvernului de a evita orice provocare a Italiei (şi de a nu-şi înstrăina conservatorii francezi). Într-o emisiune difuzată în octombrie 1939, Daladier a declarat fără echivoc că acesta nu era un război împotriva fascismului; cenzorii au primit instrucţiuni să interzică orice referinţe jignitoare la adresa lui Mussolini. În cele din urmă, ineficienţa propagandei a reflectat diviziunile şi incertitudinile poporului francez.

O ilustrare vie a eşecului propagandei a fost impactul emisiunilor progermane ale jurnalistului francez Paul Ferdonnet, difuzate de Radio Stuttgart. Până atunci o figură nesemnificativă de la periferia extremei drepte, Ferdonnet a căpătat notorietate în octombrie, în momentul în care guvernul i-a dezvăluit existenţa. Tema cea mai frecventă a emisiunilor sale era că Marea Britanie va lupta până la ultimul francez: „Marea Britanie furnizează maşinile, Franţa furnizează oamenii". Se pare că nu mulţi francezi ascultau cu adevărat emisiunile – deşi este surprinzător cât de frecvent sunt menţionate acestea în jurnalele şi memoriile din acea perioadă –, dar ele au contribuit la apariţia unui gen de psihoză în legătură cu existenţa unei coloane a cincea. Dacă Ferdonnet transmitea o

informaţie militară care se dovedea a fi corectă, se răspândea imediat zvonul că informaţia provenea de la o echipă de spioni, deşi nu ştia nimic care să nu poată fi aflat şi din presa franceză. Zvonurile despre omniscienţa sa erau demoralizatoare, iar soldaţii care nu-i ascultau emisiunile scriau deseori acasă pentru a anunţa, în mod complet fals, că o manevră recentă a regimentului lor fusese anunţată dinainte de Radio Stuttgart. Consulul britanic din Marsilia scria la sfârşitul lunii decembrie:

> Expresia de nemulţumire pe care o întâlneşti nu de puţine ori în pieţe ia o formă atât de familiară pentru noi sub influenţa posturilor de radio germane, încât mă tem că propaganda germană are un oarecare succes la populaţia meridională. [...] Sunt chiar unii care refuză să creadă că trupele britanice se află pe frontul de vest şi declară că nu se poate avea nicio încredere în ziare.[136]

Guvernul era pe deplin conştient de starea proastă a moralului, iar obsesia lui Daladier faţă de Finlanda s-a datorat în parte nevoii sale de a le oferi francezilor ceva ce putea aduce a succes militar. În ciuda capitulării Finlandei, starea de spirit a început să se îmbunătăţească în primăvară. Acest lucru nu a avut nimic de-a face cu înlocuirea lui Daladier cu Reynaud, care nu era popular în ţară. După ce Reynaud a preluat conducerea, Sartre a remarcat: „Oamenii de aici îi reproşează lui Reynaud că, în discursul lui de la radio, nu a spus niciun cuvânt despre «eroismul bravilor noştri soldaţi». «Daladier ăla nu ar fi uitat de asta!», se plâng ei cu amărăciune”. Este posibil ca îmbunătăţirea moralului să se fi datorat mai mult vremii decât oricărui alt lucru. Cei ce monitorizau corespondenţa au notat despre un regiment, la 23 aprilie, că doar 13 din 5 864 de scrisori devoalau o atitudine nesatisfăcătoare. În toate acţiunile de monitorizare a corespondenţei

desfăşurate între 25 aprilie şi 10 mai, moralul armatei a fost descris ca fiind „excelent”, „foarte bun” sau „bun”. Având în vedere că această estimare pozitivă includea şi diviziile de infanterie 55 şi 71, ambele urmând să se prăbuşească dramatic la Sedan, s-ar putea pune la îndoială valoarea unor astfel de demersuri. În mod evident, este imposibil ca o noţiune atât de subiectivă şi nebuloasă precum „moralul” să poată fi precis măsurată ştiinţific. Starea de spirit se poate schimba foarte repede, în funcţie de circumstanţe. Atitudinea soldaţilor, a căror stare de nemulţumire se năştea în mare parte din plictiseală şi lipsă de motivaţie, se putea schimba peste noapte odată ce inamicul ataca – momentul în care inactivitatea era înlocuită de un pericol clar şi palpabil. Ceea ce se întâmpla atunci depindea de cât de pregătiţi erau soldaţii de a executa ordinele care le erau date.[137]

Armata franceză în 1940

Armata franceză nu era o organizaţie monolitică.[138] Între unităţile active – cele douăzeci de divizii de rezervă din seria A şi cele optsprezece divizii de rezervă din seria B – existau diferenţe uriaşe în ceea ce priveşte calitatea pregătirii pentru luptă. După o perioadă de serviciu militar activ (optsprezece luni din 1923 până în 1930, un an din 1930 până în 1935, doi ani din 1935[139]), fiecare bărbat adult era pasibil de un serviciu suplimentar timp de încă douăzeci şi şapte de ani: trei ani în rezerva „pregătită”, şaisprezece în rezerva de primă linie (seria A) şi opt în rezerva de a doua linie (seria B). În total, se presupunea o pregătire în rezervă de până la zece săptămâni.

Introducerea serviciului de un an a complicat sarcina de a le asigura recruţilor pregătirea în timp util. Aceştia au fost încorporaţi bianual în două contingente, astfel încât să existe siguranţa că Franţa era

întotdeauna apărată de jumătate de contingent de oameni parţial instruiţi. Dar acest lucru însemna că, în orice moment, armata avea de-a face cu trei categorii de soldaţi. Prezenţa, în fiecare unitate, a unor oameni aflaţi în diferite stadii de pregătire a perturbat organizarea tactică. În plus, perioada reală de instruire era considerabil mai mică de un an, ţinând cont de zilele pierdute în pauza dintre cele două contingente anuale, în procesul de iniţiere, în permisii, concedii agricole şi aşa mai departe. În 1930, s-a estimat că 18% dintre puşcaşii dintr-un regiment mediu nu au tras niciodată cu puşca, iar un sfert nu au aruncat niciodată o grenadă. Sartre observa în timpul Războiului Ciudat „teroarea respectuoasă" cu care un camarad soldat mânuia un revolver „neîncărcat şi depăşit"; Fernand Grenier şi-a dat seama că doar doi din douăzeci de oameni din unitatea sa ştiau să folosească grenadele primite în iunie 1940.

Armata era deosebit de îngrijorată de calitatea ofiţerilor şi subofiţerilor săi de rezervă. Ofiţerii de rezervă trebuiau să urmeze cursuri de perfecţionare şi primeau stimulente financiare pentru a face acest lucru, dar mulţi nu s-au deranjat. Mulţi bărbaţi, al căror nivel de educaţie le-ar fi conferit în mod normal statutul de ofiţeri, au servit doar ca soldaţi de rând, deoarece, din cauza antimilitarismului predominant în rândul intelectualilor şi al *instituteurs*, au refuzat să îşi urmeze cursurile PMS. Jean-Paul Sartre şi Raymond Aron, doi intelectuali reprezentativi pentru generaţia lor, îşi făcuseră amândoi serviciul militar ca soldaţi de rând în cadrul secţiei de meteorologie. Un exerciţiu desfăşurat în 1934 pentru a testa o divizie reprezentativă de rezervă, Divizia 41 Infanterie, a concluzionat că ofiţerii şi subofiţerii de rezervă erau nepregătiţi, iar soldaţii, prost instruiţi şi demoralizaţi de conducerea slabă.

Recrutarea a fost organizată pe criterii geografice. Se presupunea că vor fi depăşite astfel unele dintre problemele cauzate de serviciul activ de scurtă durată, deoarece le permitea unităţilor să dobândească o mai mare coeziune prin faptul că soldaţii din componenţa lor se antrenau împreună mai mult timp. Realitatea a fost diferită. Principiul recrutării geografice a fost adesea încălcat din motive practice. De exemplu, unităţile rurale bretone au primit recruţi din oraşe pentru a creşte numărul de subofiţeri alfabetizaţi, batalioanele blindate au avut nevoie de o anumită proporţie de bărbaţi cu permis de conducere şi aşa mai departe. Cu toate acestea, odată ce soldaţii treceau în rezervă, ei intrau sub autoritatea centrelor locale de mobilizare, care nu îi mai trimiteau pe rezervişti înapoi la foştii lor camarazi activi dacă acest lucru presupunea parcurgerea de distanţe lungi pentru perioade scurte de pregătire. Coeziunea care a existat la mobilizare a dispărut ca urmare a tot felul de schimbări de personal, cum ar fi trimiterea a 100 000 de muncitori mobilizaţi în industrie, în timpul Războiului Ciudat, sau decizia din decembrie 1939, de a trimite soldaţii mai tineri de pe Linia Maginot în unităţile mobile şi de a-i muta pe soldaţii mai în vârstă în unităţi care aveau ca ordin apărarea fortificaţiilor. Aceste mutări au destructurat echipele bine antrenate, care funcţionau în forturi, pentru avantajul îndoielnic de a amesteca soldaţii mai tineri cu soldaţii din seria B. Astfel, ca să-l citez pe un istoric pe acest subiect, armata ideală de rezervă, cu o înaltă coeziune, gata să intre în acţiune la mobilizare, a fost, în realitate „o armată asamblată din unităţi improvizate, schimbându-şi constant personalul, fără a-şi testa niciodată funcţionalitatea pe timp de război şi resemnată să se antreneze în unităţi ad-hoc şi cu echipamente împrumutate, în plus,

condusă de ofiţeri şi subofiţeri tineri, neexperimentaţi”[140]. Soldatul Grenier a observat că cei o sută de oameni din compania sa de geniu proveneau din nord, est, Alpi, Midi şi Paris. Un detaşament de şase oameni cuprindea un savoiard care îşi făcuse serviciul activ în Siria, unul din Épernay, unul din Marsilia, Grenier însuşi din Paris şi doi beţivi de proveniență necunoscută.

Războiul Ciudat ar fi trebuit să dea timp pentru depăşirea acestor deficienţe în pregătire. Cu toate acestea, cu multe divizii mai slabe, oportunitatea a fost cel mai adesea irosită, fie din cauza lipsei de echipament, fie din cauza unui simţ insuficient al urgenţei. Pierre Lesort, un ofiţer în rezervă trimis în martie 1940 la Regimentul 120 Infanterie din ulterior infama Divizie 71 Infanterie[141] (parte a Armatei a 2-a), a fost şocat de ceea ce a găsit. Companiei sale îi lipseau pregătirea specifică şi echipamentul, iar condiţiile de trai erau mizerabile. A făcut tot posibilul să îmbunătăţească pregătirea mitraliorilor din subordinea sa, dar experienţa a fost descurajantă:

> Ambianţa mi se pare foarte laxă în ceea ce priveşte disciplina; trebuie să ne amintim ce fel de viaţă au dus aceşti oameni în ultimele şase luni, tremurând în acest noroi. Condiţiile materiale sunt proaste; oamenii stau pe jos, pe paie, pereţii sunt murdari şi lucrurile sunt împrăştiate peste tot. [...] Plutonul se află de patru luni sub comanda unui sergent deplorabil şi totul a fost lăsat să se ducă de râpă; oamenii s-au obişnuit să nu facă nimic, cele două tabere sunt revoltătoare, [...] parcă ar fi o şatră de ţigani. [...] Problema este că ne lipsesc toate materialele, chiar şi scândurile ca să facem paturi. [...] Din fericire, moralul nu pare prea căzut; oamenii s-au obişnuit din mers cu condiţiile îngrozitoare în care trăiesc, singura problemă este să-i scoatem din inerţie. Din păcate,

ne lipseşte timpul necesar pentru a ne face viaţa mai bună, din moment ce tot timpul nostru le este dedicat geniştilor, săpării tranşeelor şi descărcării sacilor de ciment.

Câteva săptămâni mai târziu, lucrurile s-au înrăutăţit:

Sunt absolut dezgustat de această companie. Toate eforturile mele nu au dus la nimic, în afară de faptul că sunt văzut ca fiind unul care îşi bagă nasul peste tot. [...] La urma urmei, sunt doar un comandant de pluton. [...] Din păcate, este imposibil să insufli un sentiment de camaraderie, disciplină şi muncă într-o secţiune aflată în mijlocul acestui gunoi de companie. În secţiunea mea există unul sau doi indivizi care nu sunt altceva decât nişte golani.[142]

Corap era extrem de îngrijorat de starea soldaţilor săi din Armata a 9-a. În februarie, îl preocupa „slăbirea disciplinei în anumite zone de încartiruire, [unde] soldaţii îi insultă şi uneori îi atacă pe locuitorii din zonă". În lunile următoare, el a observat „o neglijenţă inacceptabilă, oameni îmbrăcaţi neregulamentar, care nu salută sau salută neglijent, nonşalanţă şi inactivitate". El a primit rapoarte despre beţia larg răspândită şi despre soldaţi care provocau scandaluri în gări cântând *Internaţionala*[143]. Aceste descrieri par să confirme impresiile generalului britanic Alan Brooke, care a asistat la o paradă a trupelor Armatei a 9-a în noiembrie 1939: „Rareori am văzut ceva mai neglijent; [...] bărbaţi nebărbieriţi, cai neîngrijiţi, [...] o lipsă totală de mândrie faţă de ei înşişi sau faţă de unităţile lor. Totuşi, ceea ce m-a zguduit cel mai mult a fost privirea de pe feţele oamenilor, priviri nemulţumite şi insubordonate"[144].

Soldaţi în război (I).
„Încrezători şi plini de speranţă"

„De data asta avem de-a face cu războiul adevărat; cu atât mai bine cu cât, în sfârşit, putem vedea sfârşitul.” „Dacă ai şti cât de încrezător şi plin de speranţă sunt.”[145] Aceste două comentarii provin din scrisori ale soldaţilor din Divizia 21 Infanterie, scrise între 11 şi 13 mai, în timp ce se îndreptau spre Belgia, după invazia germană. Ele ar trebui să ne reamintească faptul că scăderea moralului soldaţilor în timpul Războiului Ciudat nu reprezenta atât ostilitatea faţă de război în sine, cât plictiseala cauzată de aşteptarea unui război care părea să nu vină niciodată. Astfel, mulţi soldaţi au întâmpinat vestea invaziei Belgiei de către Germania cu multă uşurare.

Încrederea afişată de aceşti soldaţi capătă, desigur, o nuanţă ironică în lumina a ceea ce urma să se întâmple, dar, de fapt, povestea armatei franceze, în 1940, nu poate fi redusă la evenimentele dezastruoase de pe Meuse. Au existat multe exemple în care soldaţii francezi, înarmaţi corespunzător, instruiţi corespunzător şi conduşi corespunzător, au luptat la fel de eficient şi curajos ca şi celebrii lor precursori *poilu*.

Acest lucru a fost, cu siguranţă, valabil pentru cele două DLM-uri ale cavaleriei generalului Prioux la Hannut, în câmpia belgiană, la 13 mai (în acelaşi moment în care germanii au realizat străpungerea de la Sedan). Aceasta a fost prima bătălie cu tancuri din război şi a fost câştigată de francezi în condiţii dificile. Există unele dispute în ceea ce priveşte numărul exact de tancuri dispuse de fiecare parte. Cel mai recent studiu francez susţine că ar fi fost vorba de aproximativ 650 de tancuri germane şi 320 de tancuri franceze, dar dacă tancurile germane uşoare (Panzer I şi Panzer II) nu sunt incluse în calcul, atunci francezii au avut superioritate. Unii istorici îl critică, de asemenea, pe Prioux pentru că şi-a desfăşurat tancurile într-un mod

prea filantropic şi a dat dovadă de o manevrabilitate insuficientă. Dar toate relatările sunt de acord că francezii au luptat bine, deşi DLM 3, care a trebuit să ducă greul atacului, fusese format doar recent. În ciuda faptului că germanii se bucurau de o superioritate aeriană totală, francezii şi-au îndeplinit misiunea (care era, desigur, de a acţiona ca momeală, dar ei nu puteau şti asta).

Odată ce Prioux s-a retras, sarcina de a-i ţine pe germani în breşa Gembloux a revenit diviziilor nou-sosite din Armata 1, în special Divizia 1 Marocană şi Divizia 1 Motorizată. Prima era o unitate doar parţial motorizată, care a parcurs 135 de kilometri din drum pe jos. Ultimii soldaţi au sosit abia în dimineaţa zilei de 14 mai şi încă îşi pregăteau poziţiile, sub atac aerian inamic, când tancurile germane au pornit împotriva lor. Bătăliile de acest gen erau exact cele pe care Gamelin dorea să le evite, dar, timp de două zile, germanii au încercat fără succes să spargă frontul. Francezii au rezistat graţie determinării infanteriei lor şi performanţei artileriei. Acesta a fost un exemplu rar de infanterie care a oprit o divizie blindată în câmp deschis, fără sprijin aerian. Când francezii s-au retras, în ziua de 16 mai, nu a fost pentru că fuseseră învinşi, ci pentru că germanii pătrunseseră pe Meuse.

Chiar şi pe Meuse, în afară de cazul lui Guderian, la Sedan, traversările germane nu au fost atât de uşoare pe cât se sugerează adesea. Cea mai eficientă apărare franceză a fost cea de la Monthermé, între 13 şi 15 mai, când trupele rarefiate franceze (semibrigada de *tirailleurs coloniaux*, luptători coloniali) au ţinut pe loc o divizie Panzer timp de două zile, până când prăbuşirea rezistenţei franceze de pe flancuri a făcut poziţia nesustenabilă. Traversarea lui Rommel la Dinant a întâmpinat, de asemenea, o

rezistenţă puternică, deşi apărătorii nu se aflau într-o situaţie prea uşoară. La un moment dat, Rommel s-a temut chiar că unele dintre trupele sale sunt pe cale să-şi piardă curajul. Chiar şi după ce oamenii săi au stabilit un punct de sprijin de cealaltă parte a râului, în noaptea de 13-14 mai, francezii au luptat din greu, în ciuda străpungerii liniei lor defensive. Nu a existat panică. Pentru a doua oară, Rommel a trebuit să se arunce în mijlocul bătăliei pentru a învinge. Unul dintre comandanţii companiei sale, căpitanul Hans von Luck, a scris: „Tancul său de comandă a fost lovit, iar conducătorul tancului, aruncat într-un şanţ. Rommel a fost uşor rănit, dar s-a grăbit să înainteze pe jos – în mijlocul focului inamic. [...] A făcut o impresie puternică asupra tuturor ofiţerilor şi soldaţilor”[146].

Ar fi greşit să presupunem, chiar şi după ce germanii au străpuns cele trei capete de pod, că înaintarea lor spre vest a fost o simplă operaţiune de curăţare. Nu trebuie să uităm, de exemplu, rezistenţa foarte aprigă a DCR 3 şi DIM 3 la Stonne, la sud-est de Sedan, între 15 şi 25 mai. Aici încă se mai purtau lupte grele când germanii ajunseseră deja la Marea Mânecii.[147] O rezistenţă tenace a fost arătată şi de rămăşiţele Armatei 1, prinsă în ghearele capcanei germane şi ştiind că soarta le era pecetluită. La Lille, aproximativ 30 000-40 000 de soldaţi din Armata 1 au rezistat între 28 mai şi 31 mai forţelor germane mult superioare numeric, în ciuda faptului că erau în întregime înconjuraţi şi supuşi unui tir neîncetat de artilerie. Germanii au fost nevoiţi să îşi croiască cu greu drumul prin suburbii, în timp ce francezii rezistau pe unde puteau – în clădirile fabricilor, în clădiri de locuit, în spatele unor baricade improvizate – până la epuizarea muniţiei. Un comandant de regiment, locotenent-colonelul

Dutrey, s-a sinucis pentru a evita să se predea. Deşi poate că nu şi-au dat seama, aceşti soldaţi i-au ţinut pe germani suficient de mult timp pentru ca BEF şi o parte din armata franceză să ajungă la capul de pod de la Dunkerque.

Însuşi capul de pod de la Dunkerque a fost apărat, între 29 mai şi 4 iunie, de aproximativ 8 000 de soldaţi rămaşi din DIM 12 (una dintre diviziile Armatei 1 care fusese la Gembloux cu cincisprezece zile mai devreme). Comandantul lor, generalul Janssen, a fost ucis pe 2 iunie. Miracolul de la Dunkerque, trebuie să ne amintim, a fost posibil datorită precauţiei lui Gort, a lipsei de îndrăzneală a lui Hitler, a ingeniozităţii britanice şi a eroismului francez.

Soldaţi în război (II). „Germanii sunt la Bulson” (13 mai)

Povestea a fost, desigur, diferită la Sedan, în 13 mai. Acest sector a fost apărat de 55DI din Armata a 2-a. Mulţi soldaţi din această divizie din seria B efectuaseră serviciul militar cu până la douăzeci de ani înainte. Doar 4% dintre ofiţerii săi erau ofiţeri în termen. Instruirea în timpul Războiului Ciudat a fost îngreunată de lipsa de armament. Principala deficienţă privea armele antiaeriene şi tunurile antitanc. Densitatea standard a tunurilor antitanc în apărare trebuia să fie de zece la un kilometru, dar, în acest sector, densitatea scădea sub patru. În cele din urmă însă, acest lucru nu a contat prea mult, deoarece divizia s-a prăbuşit înainte ca tancurile germane să treacă Meuse în număr semnificativ.

În acest sector al liniei, germanii s-au bucurat de o superioritate locală semnificativă: prima linie de rezistenţă de pe malul stâng al Meusei, între Wadelincourt şi Bellevue, de-a lungul celor zece

kilometri ai amplului meandru al râului, era foarte rarefiată. Divizia-soră a 55DI, 71DI, abia dacă era considerată pregătită pentru luptă. Iniţial, fusese plasată în dreapta 55DI, dar a fost retrasă pentru instrucţie în aprilie. La 12 mai, 71DI a primit din nou ordin să înainteze pe poziţii, iar aceste mişcări de trupe nu au făcut decât să provoace confuzie într-un moment atât de important. O unitate care a jucat un rol-cheie în apărare a fost Regimentul 147 Infanterie Fortificaţii, aflat sub comanda locotenentului François Pinaud. Asupra acestei unităţi s-a concentrat cea mai mare parte a atacului german din 13 mai. Dintre cele patru traversări principale executate de Corpul XIX Panzer al lui Guderian, trei au fost în sectorul Regimentului 147. Unitatea lui Pinaud era formată din trupe din seria B, majoritatea din regiunile Ardenne şi Aisne, precum şi din Paris. O treime dintre membrii ei fuseseră iniţial înrolaţi între 1918 şi 1925, iar o altă treime, între 1926 şi 1935. Acest lucru însemna că vârsta medie a unui soldat obişnuit era de 31 de ani, iar a unui căpitan, de 42 de ani. Nivelul lor de pregătire nu era unul prea ridicat. Pentru a remedia acest lucru, soldaţii au trecut prin rotaţie prin sesiuni de instruire, dar odată ce acestea se terminau, nu se întorceau întotdeauna în locul în care staţionaseră iniţial. Astfel, deşi 55DI, în ansamblu, se afla de multe luni în regiunea Sedan, oamenii lui Pinaud fuseseră mutaţi de colo-colo mult mai des decât ar fi trebuit. În momentul atacului german, niciuna dintre cele nouă companii aflate sub comanda acestuia nu ocupa o poziţie în care să fie de mai mult de o lună.

Chiar şi ţinând cont de toate aceste probleme, nu există nicio îndoială că performanţa acestui regiment, şi a diviziei în general, a fost extrem de slabă. Pentru a explica acest lucru, este imposibil de

supraestimat impactul bombardamentului aerian de opt ore care a precedat traversarea germană. Nimic nu-i pregătise mental pe soldaţi pentru asta, care au stat ghemuiţi în adăposturile lor. Chiar dacă bombardamentul nu a reuşit să distrugă buncărele franceze sau bateriile de tunuri, impactul său psihologic a fost incalculabil. În cuvintele generalului Ruby, adjunctul şefului de stat-major al Armatei a 2-a:

> Artileriştii au încetat să mai tragă şi s-au culcat la pământ, infanteria s-a încolăcit în tranşee, ameţită de zgomotul bombelor şi de urletul bombardierelor în picaj; ei nu dezvoltaseră reacţia instinctivă de a alerga la tunurile antiaeriene şi de a riposta. Singura lor preocupare era să îşi ţină capul jos, la adăpost. Cinci ore de astfel de coşmar au fost suficiente pentru a le zdruncina nervii, devenind până la urmă incapabili să reacţioneze împotriva infanteriei inamice.

Unul dintre rezultatele materiale semnificative ale bombardamentului a fost distrugerea comunicaţiilor telefonice. Acest lucru i-a izolat pe apărători unii de ceilalţi, din moment ce nu aveau voie să folosească staţiile radio din cauza temerii că inamicul ar fi putut să le intercepteze mesajele. Sentimentul lor de izolare a agravat efectele psihologice ale bombardamentului. S-a raportat că unii soldaţi au suferit serioase tulburări nervoase, aşa cum se întâmpla uneori după bombardamente de artilerie deosebit de puternice în Primul Război Mondial. Deosebit de deprimante au fost bombardierele în picaj Stuka, acestea prăbuşindu-se asupra apărătorilor francezi ghemuiţi, cu sirenele lor urlând asurzitor: „Zgomotul, zgomotul ăla oribil! [...] Simţi cum vine bomba, chiar dacă aceasta cade la 50 sau 100 de metri distanţă. Te arunci la

pământ, fiind sigur că vei fi pulverizat în 30 de bucăţi. Şi când îţi dai seama că a căzut în altă parte, zgomotul acestor urlete te spulberă”[148].

Apoi a fost sentimentul demoralizator că pe cer nu era niciun avion britanic sau francez:

> O sută cincizeci de avioane germane! Este uluitor! Zgomotul motoarelor lor este asurzitor, iar apoi se aude acest ţiuit extraordinar care îţi toacă nervii. [...] După care, dintr-odată, o ploaie de bombe. [...] Şi iar, şi iar, şi iar! [...] Niciun avion francez sau britanic nu a fost văzut. Unde naiba sunt? [...] Vecinul meu, un tip tânăr, plânge. [...] Nervii tuturor sunt la pământ. [...] Puţini oameni sunt loviţi cu adevărat, dar faţa le e schimonosită de riduri, iar oboseala le inundă ochii. Moralul este afectat. De ce nu ne apără avioanele noastre? Nimeni nu o spune, dar toată lumea se gândeşte la asta.[149]

Pentru cei care priveau de pe cealaltă parte a râului, efectul nu era mai puţin dramatic. Un sergent german scria:

> Escadrilă după escadrilă se ridică la mare înălţime, iar acolo, primele aparate ies din formaţie şi se prăbuşesc perpendicular, urmate de altele două, trei – zece, douăsprezece avioane, unul după altul. Simultan, ca nişte păsări de pradă, se aruncă asupra victimei lor şi apoi îşi lansează încărcătura de bombe asupra ţintei. [...] Cerul e brăzdat de o ploaie de bombe care fluieră căzând asupra Sedanului şi a buncărelor inamice. De fiecare dată, explozia este copleşitoare, iar zgomotul, asurzitor. Totul se amestecă; în timp ce sirenele avioanelor Stuka aflate în picaj urlă, bombele fluieră, cad pe pământ şi explodează. [...] Stăm şi privim ca hipnotizaţi ceea ce se întâmplă; jos se dezlănţuie iadul! În acelaşi timp, suntem plini de încredere. [...] Deodată observăm că artileria inamică nu mai trage. [...] În

timp ce ultima escadrilă de Stuka încă atacă, primim ordinul de punere în mişcare.[150]

Primii germani au traversat Meuse la ora 16.00, în 13 mai. Pentru apărătorii francezi, acesta a fost momentul adevărului. După cum scrie Alistair Horne:

Dintr-odată, marile şi complexele stratageme ale ambelor tabere, în care armatele sunt mişcate ca nişte piese de şah, se reduc la acţiunile izolate ale unuia sau doi oameni. [...] Succesul sau eşecul unor astfel de lupte solitare duce la succesul sau eşecul unui pluton, de la un pluton la o companie, de la o companie la un regiment şi aşa mai departe, până când întregul câmp de luptă se pune în mişcare şi ziua este decisă.[151]

Trupele Regimentului 147 Infanterie Fortificaţii, deja demoralizate de bombardamentele aeriene, au avut ghinionul de a se confrunta cu trupele dure ale Regimentului 1 Infanterie Motorizat, comandat de locotenent-colonelul Balck. Viteza cu care germanii au înaintat pe malul râului şi au cucerit primele buncăre franceze sugerează că rezistenţa era slabă, iar apărătorii, puternic demoralizaţi. Acesta a fost doar începutul. Unii infanterişti începuseră deja să fugă la începutul după-amiezii, dar, câteva ore mai târziu, panica s-a răspândit şi în rândul artileriei. Puţin după ora 18.00, comandantul 55DI, generalul Lafontaine, care se afla la postul său de comandă din apropierea satului Bulson, aflat la 4,5 kilometri sud de Sedan, a auzit strigăte afară. A ieşit să vadă ce se întâmplă. După cum povesteşte generalul Ruby:

Un val de fugari îngroziţi, artilerişti şi infanterişti, în maşini, pe jos, mulţi fără arme, dar târând genţi de echipament, se înghesuiau pe drumul ce venea de la Bulson strigând: „Tancurile sunt la

Bulson!”. Unii trăgeau cu puştile ca nişte nebuni. Generalul Lafontaine şi ofiţerii săi s-au repezit în faţa lor, încercând să se înţeleagă cu ei şi să-i adune, punând camioane să blocheze drumul. [...] Ofiţerii erau amestecaţi printre soldaţi. [...] A fost o isterie în masă. Cu toţii văzuseră, se pare, tancuri la Bulson.[152]

Lafontaine a crezut că a oprit potopul, dar avea să descopere că acesta se revărsase în altă parte în spatele liniilor, când a decis să-şi mute postul de comandă în satul Chémery, la 8 kilometri sud-vest de Bulson. Ajungând în Chémery în jurul orei 19.15, a găsit satul plin de soldaţi care fugeau de la Sedan pe celălalt drum nord-sud, într-o stare de panică de nedescris, aprinzând dâra de praf de puşcă a zvonurilor în timp ce fugeau mai departe, spre sud. La aproximativ 37 de kilometri sud-est de Bulson, la Flaba, se afla postul de comandă al artileriei Corpului X (55DI şi 71DI făceau parte din acest corp). Comandantul său, colonelul Poncelet, se afla în inspecţie la o unitate subordonată, când zvonul că tancurile germane erau aproape a ajuns la postul său de comandă. În jurul orei 7.45, s-a luat decizia de a se muta la un post alternativ. Poncelet şi-a dat seama rapid că nu era nevoie de acest lucru şi s-a întors la postul său, dar până atunci, cea mai mare parte a echipamentelor sale de comunicaţii fuseseră deja distruse.

„Zvonul Bulson” s-a răspândit, de asemenea, spre est: la ora 22.30 ajunsese la Rethel. Până în zorii următori, soldaţii în plină fugă mişunau prin Vouviers, mulţi dintre ei jefuind ferme pentru a-şi potoli setea şi foamea. Un martor ocular a relatat:

Păreau atât de stăpâniţi de frică, încât se îngrozeau unii pe alţii în timpul retragerii cu poveşti din ce în ce mai fantastice, ca şi cum ar fi vrut să-şi interzică orice speranţă de întoarcere. [...] Mulţi erau

fără raniţe sau arme şi nu păreau preocupaţi să le recupereze. Nu voiau decât să plece.[153]

În total, aproximativ 20 000 de soldaţi au fugit în panica de la Bulson. Deşi a început în rândul artileriei, în cele din urmă, fiecare tip de unitate a fost afectat. Dar prăbuşirea artileriei, care era în mod tradiţional gloria armatei franceze, a avut o puternică semnificaţie pentru o armată care punea atât de mult accent pe importanţa puterii de foc. Această panică a avut, de asemenea, un efect catastrofal asupra moralului altor unităţi care erau trimise în acelaşi timp în faţă, pentru a întări linia frontului.

De ce s-a întâmplat acest lucru? Zvonul conform căruia tancurile germane se aflau la Bulson era cât se poate de fals. Niciun tanc german nu trecuse Meuse până în acel moment şi urmau să mai treacă şase ore până să o facă. Originea zvonului este neclară. Unii sugerează, fără nicio dovadă, că a fost lansat de coloana a cincea germană. Cel mai probabil, unii soldaţi francezi care fugeau au confundat tancurile franceze cu cele germane. Decizia de a muta posturile de comandă ale lui Lafontaine şi Poncelet a contribuit, cu siguranţă, la instaurarea haosului. Când nimeni nu a mai răspuns la telefoanele din aceste posturi de comandă părăsite, declanşarea semnalului de alarmă a fost pe deplin de înţeles. În cazul lui Lafontaine, mutarea a fost menită să-i permită să organizeze un contraatac mai eficient, dar a contribuit la senzaţia soldaţilor că erau abandonaţi de comandantul lor. „Am fost trădaţi”, „ofiţerii noştri ne-au abandonat”: astfel de fraze se aflau pe buzele multora dintre soldaţii care fugeau. Poncelet s-a sinucis la 24 mai, recunoscând astfel, se pare, rolul său involuntar în dezastru.

Originile exacte ale panicii de la Bulson nu vor fi niciodată cunoscute. Dar, în termeni generali, nu este greu de explicat prăbuşirea 55DI – şi, pentru a face acest lucru, nu este nevoie să se invoce niciun fel de putregai în corpul politic francez. Erau trupe prost antrenate şi prost echipate, care nu erau destinate iniţial câmpului de luptă, a căror coeziune fusese slăbită de schimburile frecvente de personal şi care s-au trezit confruntate cu un atac aerian distrugător, pentru care erau nepregătite atât din punct de vedere mental, cât şi material, din toate punctele de vedere. Erau oamenii nepotriviţi, în locul nepotrivit şi la momentul nepotrivit.

Soldaţi în război (III). „Dezintegrarea moleculară" a 71DI

Prăbuşirea 55DI a fost urmată, a doua zi, de cea a 71DI, o altă divizie din seria B. Unul dintre regimentele sale (205RI) primise deja ordinul efectuării unui contraatac în seara zilei de 13 mai. Moralul soldaţilor nu a fost ridicat de întâlnirea cu fugarii care veneau din direcţia opusă şi care le strigau: „Nu mergeţi mai departe! Friţii sunt acolo!" În cele din urmă, în dimineaţa următoare, 205RI a primit ordin să se retragă înainte de a fi intrat în luptă, din cauza eşecului contraatacului întreprins de generalul Lafontaine în prima parte a dimineţii.[154] Această retragere a agitat şi mai mult trupele, transformându-se într-o debandadă. Alte două regimente din 71DI (246RI şi 120RI) au fost fragmentate la nivel de companii şi dispersate pentru a forma puncte de apărare (*points d'appui*) orientate spre vest, de-a lungul flancului avansării germane. Aceste unităţi erau izolate unele de altele – comunicaţiile cu comandantul diviziei, generalul Baudet, se întrerupseseră –, iar unele dintre ele

puteau vedea tancurile inamice care se deplasau pe drumul ce trecea pe la sud de ele, adică prin spatele lor. Un număr tot mai mare de oameni nu vedeau altă alternativă decât să scape înainte de a fi prea târziu.

În multe relatări despre Căderea Franţei, evoluţia 71DI este chiar mai umilitoare decât cea a 55DI, din ziua precedentă, deoarece unităţile sale, în cea mai mare parte, nici măcar nu intraseră în luptă. Nu a existat un moment de panică, aşa cum s-a întâmplat la Bulson. Mai degrabă, a avut loc ceea ce mai mulţi istorici descriu drept un fel de „dezintegrare moleculară"; divizia este privită ca şi cum s-ar fi volatilizat. Este mult prea tentant să vedem în sfârşitul său nefericit un simbol al presupusei demoralizări a armatei franceze în 1940. Într-un incident notoriu, care figurează în multe relatări, colonelul Costa, din 38RA*****, văzând oameni din 71DI fugind, a încercat să le blocheze calea şi să se înţeleagă cu ei, dar s-a lovit de răspunsul următor: „Vrem să mergem acasă şi să ne întoarcem la muncă! Nu este nimic de făcut! Suntem pierduţi! Suntem trădaţi!".

Aici este necesar să ne amintim cât de diferite pot fi naraţiunile simplificatoare ale istoriei militare faţă de realitatea confuză de pe câmpul de luptă. Expresii precum „dezintegrare moleculară" sau „volatilizare" sunt doar metafore. Ce au simţit, de fapt, soldaţii care au trăit aceste evenimente? Pierre Lesort, pe care l-am întâlnit deja în Războiul Ciudat, a fost prins în aceste evenimente ca parte a Regimentului 120 din 71DI. Cu o scrupulozitate minuţioasă, el şi-a confruntat propriile amintiri şi scrisorile sale din momentul retragerii cu relatările istorice ulterioare. În cele din urmă, a constatat că niciuna dintre relatări nu surprinde cu fidelitate realitatea experienţei sale. Anecdota repetată a colonelului Costa se

dovedeşte a fi un caz clasic de poveste folosită pentru a crea un avantaj istoric, Lesort mergând înapoi pe fir de la un istoric la altul, de la Henri Amouroux (1976), la William Shirer (1969), la Alphonse Goutard (1956) şi aşa mai departe, până când îi găseşte originea într-o lucrare oarecum polemică scrisă în timpul ocupaţiei de Paul Allard, un autor cu puternice înclinaţii procolaboraţioniste. O sursă originală atât de contaminată ar trebui, cu siguranţă, să ne facă să avem suspiciuni cu privire la acurateţea acestei anecdote, de altfel complet neverificabilă, şi care, chiar dacă ar fi reală, numai o masivă prestidigitaţie istorică o poate face să reprezinte „adevărul" despre cei 18 000 de oameni dintr-o întreagă divizie sau măcar despre cei 3 000 dintr-un regiment.

În 13 mai, detaşamentul lui Lesort a luat poziţii la unul dintre punctele de apărare de pe dealurile de la nord-est de Angecourt, care dominau albia râului Meuse. Bombardamentele aeriene germane au început în jurul orei 10 dimineaţă. Despre descrierea acestui eveniment de către generalul Ruby, citată mai sus în această carte (ca şi în lucrările multor altora), Lesort observă:

> Nu am nicio idee ce a stat la baza observaţiei personale a generalului Ruby legată de dispunerea propriu-zisă a liniilor frontului pe teren. Ştiu doar că acesta a fost adjunctul şefului de stat-major al Armatei a 2-a, al cărei cartier general se afla la Senuc, la aproximativ 40 de kilometri sud de Meuse şi de Sedan. Eu pot să spun doar ceea ce am văzut, am auzit, am trăit şi am păstrat în memorie eu. [...] Am văzut foarte bine, la circa 800-1 000 de metri în stânga mea, o baterie de artilerie [...] care nu înceta să tragă asupra bombardierelor Stuka în picaj care o atacau neîncetat. Încă mai pot vedea micii nori rotunzi pe care tunurile ei îi creau pe cer în

jurul avioanelor care se învârteau, se împrăştiau şi se întorceau fără oprire. [...] În ceea ce priveşte reacţiile mitraliorilor din compania mea, noi nu am încetat niciodată să tragem cu disperare asupra avioanelor. [...] Trebuie spus că faptul că germanii au controlat cerul timp de două zile i-a făcut pe oameni să fie nemulţumiţi şi nerăbdători. La început, doar am bombănit: „Doamne, sunt doar avioane germane, ce naiba fac ale noastre?". Dar în zilele următoare [...] se simţea cum creşte un fel de resentiment neputincios care coroda nevoia noastră de a găsi motive de speranţă. Dar, în seara zilei de 14 mai, a fost de ajuns să apară două avioane de vânătoare franceze pe cer, în spatele nostru, urmărind şi doborând două avioane germane, pentru a spulbera acel sentiment de umilinţă care poate fi un duşman intern atât de periculos pentru infanteriştii care se ştiu atât de prost înarmaţi împotriva avioanelor, artileriei şi tancurilor.

Când cei din tranşee au văzut avioanele, au izbucnit în urale. Apoi, în seara zilei de 14 mai, au auzit că germanii se aflau la Angecourt şi că întregul batalion trebuia să se retragă spre satul Yoncq. Detaşamentul lui Lesort, format din aproximativ douăzeci de oameni, a primit ordin să se pună în mişcare. În timp ce porneau, pe la ora 3 dimineaţa, sentimentele lor erau amestecate:

Sete, frică, singurătate. [...] Şi totuşi, în ciuda tuturor acestor lucruri, amintirea unei anumite stări de confuzie? La început nicio îndoială, ca urmare a încrederii, care părea reciprocă, dintre mitraliorii mei şi mine. [...] Încredere, şi ea, de un alt tip. [...] Cum să o descriu? Încredere în evenimentele aflate în desfăşurare? În viitor? În armata franceză? Cu siguranţă, nu eram prea optimist în ceea ce priveşte viitorul imediat. Fusesem prea supărat în ultimele

luni din cauza performanţei reduse a mijloacelor de care dispuneam şi a indiferenţei prea multora dintre liderii noştri. Nu am fost deloc surprins de faptul că germanii au spart apărarea prin stânga noastră; cunoşteam prea bine şi oamenii, şi armele din biata noastră divizie. [...] Dar am crezut în existenţa unei adevărate „a doua poziţii" bine organizate şi, mai ales, în prezenţa, în spatele nostru, a unor rezerve compuse din divizii mai bine înarmate, cuprinzând în special unităţi mecanizate şi blindate. Din punctul meu de vedere, prea puţin cuprinzător, de comandant al unei secţiuni de infanterie, la ivirea zorilor, urma să rămânem aici până la ora H, conform misiunii noastre, [...] după care ne vom retrage la momentul fixat, în linişte sau sub foc, lăsând în urmă câţiva morţi (printre care s-ar putea să mă aflu şi eu), dar supravieţuitorii se vor alătura liniilor puternice de apărare formate în spatele unităţilor care fuseseră flancate, îşi vor lua locul în companiile lor şi vor fi folosiţi din nou în bătălia care începea.

După cinci ore de marş în zigzag prin păduri şi evitând cât mai mult posibil drumurile, încărcaţi cu echipament şi aproape înnebuniţi de sete, au ajuns în satul Yoncq în primele ore ale zilei de 15 mai, pentru a constata că acesta se afla sub atacul tancurilor germane. Prinşi pentru scurt timp în luptele dintre germani şi apărătorii francezi de deasupra Yoncq-ului, şi-au continuat drumul spre sud-vest, după ce au primit ceva indicaţii despre locaţia batalionului lor.

Am ajuns la o răscruce de drumuri, undeva între Neuville şi Buzancy [asta îi plasează la aproximativ 35 de kilometri la sud de Sedan]. Pe drumul care venea din dreapta noastră (deci dinspre nord) a apărut o procesiune de grupuri mici şi indivizi izolaţi. O impresie imediată de dezordine totală şi disperare ruşinoasă.

> Lucruri personale încărcate pe biciclete, căştile şi armele scoase la vedere şi aspectul de vagabonzi ameţiţi. [...] Câţi erau? Câteva zeci?
>
> Pe marginea drumului, un bărbat stătea singur, imobilizat. Purta o şapcă neagră şi o reverendă scurtă: un preot militar. [...] M-am apropiat de el pentru a-l întreba dacă are vreo idee despre locul unde se află unitatea mea, iar când s-a uitat la mine, am văzut că plângea. I-am pus întrebarea mea, dar el nu ştia. Nu am insistat. Aveam alte lucruri de făcut decât să ofer compasiune. Poate că încercase să vorbească cu aceşti oameni aflaţi pe fugă? Nu ştiu. [...] Ceea ce îmi amintesc este sentimentul meu: teama de contagiune pentru oamenii mei şi, prin urmare, dorinţa de a pleca; nu am vrut să aştept; oamenii mei şi-au luat armele şi au continuat să mărşăluiască împreună cu mine, iar noi ne-am continuat călătoria spre vest. Era un drum ciudat, atât de pustiu pe alocuri, iar apoi, brusc, îngreunat de convoaie care mergeau şi într-o direcţie, şi în alta, [...] o hărmălaie de nedescris de zgomot de motoare, de voci omeneşti şi nechezaturi de cai. Şi, peste toate acestea, pe cer, avioanele inamice zumzăiau trecând pe deasupra, dispărând, revenind.[155]

În cele din urmă, după aproximativ treizeci şi şase de ore, târziu, în 16 mai, au luat contact cu regimentul lor lângă Boult-aux-Bois.

Gustave Folcher s-a aflat exact în acelaşi sector, iar relatarea sa, scrisă independent de Lesort, este în multe privinţe similară cu a acestuia. Regimentul său făcea parte din Divizia 3 Infanterie Nord-africană, o unitate de soldaţi din trupele regulate care făcea parte din Armata a 2-a. În 13 mai, se aflau pe înălţimile de deasupra Meusei, puţin la sud-vest de Sedan, când a început bombardamentul aerian:

A fost îngrozitor să vedem acele avioane plonjând spre noi şi scuipându-şi bombele cu un ţipăt care, am presupus noi, era produs de bombele aflate în cădere. În orice caz, zgomotul era teribil şi, în ciuda firii noastre, eram departe de a fi liniştiţi. Am săpat repede o groapă şi am ridicat un fel de parapet din pietre şi pământ. Acolo ne simţeam mai în siguranţă [...] şi chiar am devenit mai îndrăzneţi şi, de fiecare dată când avioanele se întorceau, ne goleam armele în aceste bile de foc care păreau să-şi bată joc de bietele noastre puşti. [...] Un lucru ne-a surprins, un lucru la care nu ne gândisem la început, în panica de dimineaţă, şi care era acum pe buzele tuturor: ce făceau avioanele britanice şi franceze? Cum se face că nu se vedea nici măcar unul?

În noaptea de 13 mai li s-a ordonat să se retragă şi au ajuns în primele ore ale zilei de 14 mai într-un sat despre care au aflat mai târziu că era Yoncq. Au descoperit, de asemenea, că inamicul era foarte aproape:

Se făcea ziuă; cu toate acestea, nu s-a dat niciun ordin precis, am rămas să aşteptăm în sat. [...] Ce aveam să facem? Nimeni nu ştia. Locotenentul nostru, care comanda compania, era cel mai afectat de toate acestea. Era complet incapabil să dea vreun ordin; se întorcea de la un grup la altul, bâlbâindu-se fără să rostească un cuvânt coerent. Aşa că, în cele din urmă, am luat noi înşine iniţiativa, căci soarele care începea să lumineze creasta dealului ne amintea că, în orice clipă, această gaură de sat putea deveni mormântul nostru. Aşa că secţiunea mea, cu sergentul Vernhet la comandă, a decis să părăsească satul.

Au luat poziţie pe dealurile din spatele satului, ascunşi cât de bine puteau, aşteptând atacul:

Când te gândeşti că urma să angajăm lupta în aceste condiţii împotriva unor vehicule motorizate, fără o groapă în care să ne adăpostim, fără nicio instalaţie, în timp ce noi, patru luni bune, ne modernizaserăm, ne pregătiserăm tranşeele, care şerpuiau printre cazemate şi poziţii fortificate, unde aveam rezerve de alimente, telefon, pături şi nu ne lipsea nimic. Să fii nevoit să abandonezi toate acestea pentru a intra în luptă în câmp deschis, fără adăposturi, fără tranşee, la doar câţiva kilometri de tranşeele noastre de pe cealaltă parte a Meusei... Soarele dispărea în spatele dealului şi credeam că a sosit momentul; toată lumea era pregătită, cu degetul pe trăgaci, să tragă la prima vedere a inamicului. [...] S-a lăsat noaptea şi am avut bucuria, marea bucurie, de a vedea, în sfârşit, primul avion francez făcând un viraj deasupra dealurilor, la o altitudine redusă. A fost, cu siguranţă, binevenit, primul de la începutul luptei care îşi afişa deasupra noastră emblema tricoloră, în timp ce noi văzuserăm până atunci mii de cruci negre germane. Ne-a redat curajul [...] şi a fost aproape ovaţionat.

În timpul nopţii, au ajuns să fie atât de însetaţi, încât Folcher a coborât în sat pentru a-şi umple bidoanele la fântână. Un locotenent a sosit în inspecţie împreună cu un ofiţer de stat-major. A văzut că secţia nu era comandată şi a început să dea ordine. Acest lucru a îmbunătăţit starea de spirit. Dar a doua zi dimineaţa, moralul oamenilor a căzut din nou când, în loc de inamic, au avut în faţa ochilor priveliştea îngrozitoare a soldaţilor ce fugeau haotic, lăsând satul în urmă (printre ei, probabil şi Lesort, dar care nu fugea, ci era în căutarea batalionului său).

Ne-au povestit lucruri îngrozitoare, lucruri de necrezut. [...] Unii veniseră de departe, de la Canalul Albert. [...] Au cerut ceva de

mâncare şi de băut; bieţii băieţi! [...] Şirul lor continua la nesfârşit; era o privelişte jalnică. Ah, dacă acei entuziaşti care se duc să privească magnificele parade militare de la Paris sau din altă parte ar fi putut vedea în acea dimineaţă această altă armată, cea adevărată, nu cea a paradei şi a muzicii, poate că ar înţelege adevărata suferinţă a soldatului.

La scurt timp după aceea, după-amiaza, a început asaltul inamicului:

La marginea pădurii, în stânga şi în dreapta drumului, şi-au făcut apariţia, în număr mare, primele tancuri. Artileria noastră şi-a intensificat focul, concentrând toate loviturile când într-o parte, când în cealaltă. Două tancuri sunt lovite şi ard, un obuz de mortier îl loveşte direct pe un al treilea, care ia şi el foc. Celelalte, în faţa acestui baraj violent, se întorc şi se adăpostesc în pădure. Aici lucrurile se schimbă. Artileria inamică intră în joc şi începe să cadă o ploaie de gloanţe. Prea lungi pentru început, loviturile cad în spatele nostru, dar, curând, distanţa se ajustează, astfel încât începe să plouă asupra noastră. Mă fac mic, cât se poate de mic în tranşeea mea. Unele lovituri cad atât de aproape, încât tranşeea tremură şi pământul începe să se surpe. Când loviturile se mai calmează puţin, îmi scot nasul afară şi zăresc un tanc mare, venind nu ştiu de unde, că se apropie de intersecţia aflată în câmpul meu de tragere. Ce pot să fac? Îmi scot repede încărcătorul normal, pe care îl înlocuiesc cu unul dintre gloanţele noastre antiblindaj, şi aştept momentul exact în care va ajunge la intersecţie. Nu sunt prea încrezător în ceea ce se va întâmpla, pentru că îmi dau seama, şi asta mă face să tremur, că dacă ratez, această maşină formidabilă, care scuipă foc din toate părţile, va veni direct peste mine şi vom fi pierduţi. Ştiu, de

asemenea, că nici măcar gloanţele antiblindaj nu-i fac prea mult rău. Toate astea îmi trec prin cap într-o clipă. În ciuda acestui fapt, sunt încă destul de calm şi, chiar în momentul în care sunt gata să trag, un obuz explodează în partea din faţă a tancului; imediat motorul se opreşte şi doi oameni coboară din vehicul. O jumătate de minut mai târziu, câţiva bărbaţi din plutonul din apropiere îi iau prizonieri fără nicio rezistenţă. Cel care i-a oprit este un tun antitanc de 25 de milimetri plasat în spatele meu şi care avea aceeaşi linie de tragere ca şi mine. Tunul ăsta m-a făcut fericit, fiindcă n-am ajuns să ratez lovitura, despre care am avut impresia că era de datoria mea să o lansez.

În ciuda acestui eveniment norocos, la primele ore ale dimineţii era clar că lucrurile mergeau foarte prost.

Dintr-odată, un locotenent, nu ştiu care şi fără niciun ordin anterior, dă un fel de directivă „fiecare pentru el”. În cinci minute, anunţă el, retragerea trebuie să fi trecut dealul. Totul se întâmplă fără nicio atenţionare prealabilă şi imediat se produce o panică generală, fiecare gândindu-se la pielea lui.

Folcher a continuat să lupte până când, în cele din urmă, a fost luat prizonier în luna iunie.[156]

Aceste două relatări spun poveşti similare. Ele descriu experienţele a două mici detaşamente de soldaţi care încearcă să reziste împreună şi să reacţioneze în cele mai nefavorabile condiţii, în timp ce totul pare să se dezintegreze în jurul lor. Ele arată impactul terifiant al superiorităţii aeriene germane, valurile alternante de speranţă şi disperare; sentimentul soldaţilor de a fi aruncaţi într-un conflict pentru care nu erau pregătiţi şi importanţa conducerii pentru oamenii care se aflau izolaţi şi rupţi de comandanţii lor.

În cele din urmă, este imposibil să emitem judecăţi generalizatoare cu privire la performanţele armatei franceze în 1940. Cu siguranţă, în mare, diviziile B au fost cele care au performat cel mai puţin satisfăcător, dar chiar şi aici se pot observa diferenţe considerabile pe măsură ce privim de la nivelul diviziei în jos. Pare imposibil de legat aceste diferenţe de compoziţia socială sau de originea geografică a diferitelor unităţi. Ar trebui să ne ferim să acceptăm prejudecăţile de la momentul acela ale Înaltului Comandament francez, adesea repetate de istorici, care îi consideră pe „robuştii" ţărani normanzi sau bretoni ca fiind mai de încredere decât soldaţii de origine urbană, în special pariziană – la fel cum, în 1914, au existat mituri similare despre lipsa de fiabilitate a trupelor din Provence şi din colonii – deşi se pare că, în 1940, trupele nord-africane, în special cele marocane, au luptat deosebit de bine.

În cadrul 71DI nu au existat diferenţe esenţiale între 246RI, compusă mai ales din oameni din regiunea pariziană, în legătură cu care fuseseră exprimate îndoieli înainte de 10 mai, şi 120RI, formată în principal din trupe rurale din Ardenne şi Aisne. O altă divizie din seria B care a avut performanţe generale slabe, fără să fi luptat vreodată cu adevărat, a fost 61DI, din Armata a 9-a, a lui Corap, formată în principal din ţărani normanzi, despre care se considerase anterior că era foarte disciplinată şi prezenta un moral ridicat. Motivele pentru evoluţia sa dezamăgitoare au fost, ca de obicei, circumstanţiale. Obligată să deţină sectorul Meuse la nord de Givet, ea nu a fost implicată în luptele iniţiale duse mai jos, pe râu. Cu toate acestea, divizia a fost destabilizată de decizia lui Corap, din 15 mai, de a se retrage pe alte poziţii.[157] În lipsa unor ordine coerente pentru organizarea acestei retrageri şi fără vehicule suficiente pentru a o

efectua destul de repede, trupele au mărşăluit prin pădure în confuzie, pentru a constata că panzerele lui Reinhardt atinseseră deja linia pe care 61DI trebuia să o ocupe în urma retragerii. Acest lucru a făcut ca germanilor să le fie destul de uşor să îi separe în grupuri mici şi să îi anihileze.

Exodul

O temă recurentă, atât în povestirile lui Folcher şi Lesort, cât şi în nenumărate alte relatări ale acestor evenimente, este devastatorul impact psihologic al faptului de a fi martor şi de a fi absorbit în marele val de refugiaţi civili care a devenit instantaneu cunoscut sub numele de „Exod". Să citǎm un alt soldat care încerca să-şi păstreze luciditatea, în timp ce atât de mulţi din jurul său păreau să şi-o piardă pe a lor:

> Am auzit aceste conversaţii schimbate între fugari în fiecare punct în care se întâlneau două drumuri. [...] „De unde veniţi?" „Din sud." „Ce, germanii sunt deja în sud?" „Da, desigur. Şi voi?" „Din est". „Dar sunt peste tot, atunci." Şi ne întrebau ce să facem. Noi nu ştiam ce să le răspundem. Şi turma jalnică îşi continua drumul aproape fără speranţă. Vă puteţi imagina efectul pe care acest lucru l-a avut asupra moralului nostru?[158]

Termenul biblic de exod pare pe deplin potrivit pentru acest fenomen extraordinar, care a străbătut ţara de la nord-est la sud. Un scriitor l-a descris ca fiind asemănător unui cataclism geologic. Exodul este cel care transformă evenimentele din 1940 dintr-o simplă înfrângere militară în ceva care se apropie de dezintegrarea unei întregi societăţi. Nicio prezentare a Căderii Franţei nu poate

evita să se întrebe ce dezvăluie Exodul despre starea de spirit a poporului francez în 1940.

Începând cu sosirea refugiaţilor belgieni la mijlocul lunii mai – „Nu aş fi crezut niciodată că sunt atât de mulţi refugiaţi în Belgia", a remarcat un observator[159] –, Exodul a cuprins rapid nordul Franţei: Reims, la 16 mai, Soissons, la 20 mai, Compiègne, la 28 mai, Senlis, la 29 mai. În iunie s-a răspândit şi mai mult spre sud: Paris, între 6 şi 12 iunie, Chartres, la 15 iunie. Se estimează că populaţia din Lille a scăzut de la 200 000 la 20 000 de locuitori, cea din Tourcoing de la 82 000 la 7 000 de locuitori, cea din Chartres de la 23 000 la 800 de locuitori. Oraşele din sud s-au confruntat cu o creştere alarmantă a populaţiei: Bordeaux de la 300 000 la 600 000, Pau de la 30 000 la 150 000, Brive de la 30 000 la 100 000. Se estimează că între şase şi opt milioane de oameni şi-au abandonat casele şi au plecat pe drumuri. Friedmann, întorcându-se de pe front, s-a trezit traversând un fel de deşert, doar din când în când, când părăsea arterele principale, întâlnind sate care erau ca nişte mici oaze ce nu fuseseră încă abandonate, poate pentru că oamenii de acolo încă nu auziseră ce se întâmpla în satele din jurul lor.

Unii refugiaţi s-au îndreptat spre Loara, în speranţa disperată că vor fi în siguranţă de cealaltă parte a râului; cei mai mulţi au urmat pur şi simplu vehiculul din faţa lor, fără să ştie încotro se îndreptau. Cei care aveau maşini păreau la început a fi norocoşi, până când au rămas fără combustibil şi au fost nevoiţi să-şi abandoneze vehiculele şi bunurile pe marginea drumului şi să continue pe jos. Mulţi oameni îşi încărcaseră bunurile în căruţe trase de cai, alţii împingeau roabe sau chiar cărucioare pentru copii. Aceasta a fost priveliştea care l-a

întâmpinat pe Gustave Folcher în timp ce unitatea sa se retrăgea prin Verdun:

> Oamenii se înghesuie pe drumuri, cuprinşi de panică, în ciuda orei târzii; nu e încă noapte, dar în curând va fi. Femeile, copiii, bătrânii cară cufere, valize, pachete, roabe, cărucioare; totul este îngrămădit pe carosabil şi obligă transporturile noastre să încetinească ritmul şi, în unele cazuri, să se oprească de tot. Încercăm să stăm de vorbă cu civilii şi imediat înţelegem. Oamenii sunt pe jumătate nebuni, nici măcar nu răspund la ceea ce îi întrebăm. Nu au decât un singur cuvânt în gură: evacuare, evacuare.

Şi un pic mai departe, pe drum:

> Ceea ce e cel mai jalnic este să vezi familii întregi pe drum, cu vitele lor pe care le obligă să le urmeze, dar pe care, în cele din urmă, trebuie să le lase în vreun ţarc, pe undeva. Vedem căruţe trase de două, trei sau patru iepe frumoase, unele cu mânzul lor abia născut, care le urmează cu riscul de a fi strivit la fiecare câţiva metri. Căruţa este condusă de o femeie, adesea în lacrimi, dar de cele mai multe ori este un puşti de opt, zece sau poate doisprezece ani cel care mână caii. Pe căruţă, pe care au fost îngrămădite în grabă mobila, cuferele, lenjeria, lucrurile cele mai preţioase, sau mai degrabă cele indispensabile, şi-au făcut loc şi bunicii, care ţin în braţe un copil foarte mic, uneori chiar un nou-născut. Ce spectacol este acesta! Copiii ne privesc unul câte unul în timp ce îi depăşim, ţinând în mâini căţeluşul, pisica sau colivia de canari de care nu au vrut să se despartă.[160]

Unul dintre cele mai emoţionante aspecte ale Exodului pentru un popor ai cărui locuitori erau atât de legaţi de pământ a fost soarta animalelor: cai morţi pe marginea drumului; vaci care mugesc de

durere pentru că nu fuseseră mulse de zile întregi; cuşti de păsări abandonate; pisici şi câini vagabonzi. La 12 iunie, un jurnalist elveţian aflat la Paris a dat peste o turmă de vaci abandonate în centrul Parisului, ale cărui străzi, goale în lipsa automobilelor, răsunau de mugetul lor.[161]

Adesea, refugiaţii, ajungând într-o localitate pe care o credeau sigură, descopereau frecvent că aceasta fusese deja abandonată, de multe ori într-o grabă teribilă, cu mâncarea încă neconsumată pe masă. Sadoul îi compara pe refugiaţi cu lăcustele, deoarece se năpusteau asupra comunităţilor ai căror locuitori fugiseră fără să aibă timp să-şi ia lucrurile. Cu siguranţă au avut loc jafuri, dacă a fost timp pentru ele. Un observator a scris: „Mai departe, într-o altă localitate, am văzut oameni care se grăbeau să intre într-un magazin alimentar. Ce se întâmpla? Era vorba de panică? Nu, era doar o proprietară de magazin îngrozită de bombardament, care le spusese oamenilor: Eu am plecat de aici. Las uşile descuiate. Luaţi ce vreţi".[162] Este mai uşor să descrii Exodul decât să explici de ce a avut loc şi ce ne spune, la cel mai profund nivel, despre Franţa anului 1940. Este tentant să îi caracterizăm pe francezi ca fiind cuprinşi de o panică iraţională, un fel de traumă colectivă, dezvăluind temerile subiacente ale unei populaţii care, de la început, nu fusese pregătită din punct de vedere psihologic pentru a face faţă tensiunilor războiului. O altă lectură ar fi aceea de a vedea Exodul ca pe un răspuns perfect raţional al civililor lipsiţi de apărare faţă de consecinţele unei serii de dezastre militare pentru care nu erau responsabili, dar de ale căror urmări doreau, în mod normal, să scape. Deoarece autorităţile nu prevăzuseră o pătrundere germană de o asemenea viteză şi la o asemenea scară, nu existau planuri de urgenţă pentru populaţia

civilă, cu excepţia zonelor de frontieră. Militarii au fost înclinaţi să considere evacuarea mai degrabă ca pe o capitulare decât ca pe o modalitate ordonată de regrupare a populaţiei civile. Rezultatul a fost că, în lipsa oricăror instrucţiuni din partea autorităţilor, civilii au fost forţaţi să găsească soluţii. În săptămâna de după atacul Germaniei, populaţia din Reims a fost martoră la un flux constant de refugiaţi din Belgia care treceau prin oraşul lor. Fără prea multe îndrumări de sus, cetăţenii din Reims au fost nevoiţi să se descurce singuri. Armata a ordonat în cele din urmă evacuarea abia la 19 mai. Până atunci, doar vreo 5% din populaţie mai era acolo. În ceea ce priveşte restul departamentului, nu s-a ordonat nicio evacuare până la 2 iunie, când în multe localităţi nu mai rămăseseră decât animalele pentru a primi vestea.

Reims, la fel ca o mare parte din nord-estul Franţei, fusese ocupat în Primul Război Mondial. Exista o memorie populară regională a „atrocităţilor" germane, unele apocrife, altele nu, din conflictul anterior, iar acest lucru a influenţat modul în care oamenii au reacţionat la invazia din 1940. În 1940, Simone de Beauvoir a întâlnit în vestul Franţei refugiaţi îngroziţi care povesteau că au întâlnit copii ale căror mâini fuseseră tăiate – una dintre cele mai cunoscute spaime de atrocităţi din 1914. În 1940, unele tinere femei refugiate s-au acoperit cu muştar pentru a evita să fie violate. Pe lângă amintirile din războiul precedent, populaţia fusese hrănită cu poveşti interbelice de groază despre efectele bombardamentelor. Din toate aceste motive, nu a fost deloc surprinzător faptul că oamenii au vrut să scape de înaintarea germanilor înainte de a fi prea târziu. Dacă, în evoluţia conflictului, urmau din nou patru ani de impas, de data aceasta voiau să se afle de partea corectă a liniei frontului.

De asemenea, trebuie amintit că în 1914 s-a instaurat o panică de o natură similară, deşi la o scară mult mai mică. În 1914, aproximativ 400 000 de belgieni s-au refugiat în Olanda şi aproximativ 200 000 în Franţa, în timp ce aproximativ 400 000 de civili francezi au fugit mai departe, în interiorul Franţei. În ultimele două săptămâni ale lunii august 1914, înainte de victoria franceză de pe Marna, un val de panică s-a răspândit în unele zone din ţară aflate în calea trupelor germane. În Aube, la 8 septembrie, prefectul a raportat că „nefericiţii emigranţi care veneau dinspre Ardeni [...] răspândesc teroarea în localităţile prin care trec prin poveştile pe care le spun despre nenorocirea lor”[163]. A existat, de asemenea, un exod din Paris în primele zile ale lunii septembrie 1914. Un observator scria la 3 septembrie 1914: „Panica de ieri s-a agravat în rândul celor care întârzie să se alăture exodului, la auzul veştii că porţile Parisului vor fi închise în fiecare seară la ora 19.00 şi că de mâine nicio maşină nu va mai avea voie să părăsească oraşul. Acesta a fost semnalul pentru o fugă disperată”[164]. Înainte ca situaţia să se înrăutăţească şi mai mult, victoria de pe Marna a liniştit populaţia şi a stăvilit panica. În 1940, nu a existat nicio victorie care să facă acelaşi lucru.

Soldaţi în război (IV). „Sans esprit de recul” (5-10 iunie)

În ciuda Exodului, în acele regiuni ale Franţei care nu erau ameninţate imediat de înaintarea germană nu a existat panică. Într-adevăr, în cursul lunii mai şi în primele zile ale lunii iunie s-a înregistrat o creştere remarcabilă a producţiei de armament. La sfârşitul bătăliei existau mai multe avioane în dotarea armatei decât la început: 2 343 faţă de 2 176 la 10 mai – dar, din păcate, multe

dintre acestea nu aveau încă piesede schimb sau nu fuseseră testate pentru luptă. Nu mai puţin remarcabilă decât productivitatea forţei de muncă a fost tenacitatea cu care armata franceză a continuat să lupte în primele două săptămâni din iunie, în ciuda loviturilor teribile pe care le primise în cele trei săptămâni anterioare. Scrisorile soldaţilor deschise de cenzori au dezvăluit o îmbunătăţire izbitoare a moralului la începutul lunii iunie. Multe dintre aceste scrisori erau redactate într-un limbaj de patriotism simplu, care amintea din toate punctele de vedere de anul 1914. Să luăm trei exemple de la soldaţii din 31DI, din 2 şi 3 iunie, înainte de bătălia de pe Somme:

> În ceea ce mă priveşte, abia aştept să omor un număr cât mai mare de *boche*[******].

> Suntem obosiţi, dar trebuie să fim aici; nu vor trece de noi şi *on les aura*[*******].

> Am o încredere nelimitată în mine şi sunt sigur că Dumnezeu mă va proteja până la sfârşit. [...] Voi fi mândru că am participat la această Victorie, de care nu am nicio îndoială.

Un infanterist din 28DI a scris la 28 mai: „Se pare că germanii au cucerit Arras şi Lille. Dacă acest lucru este adevărat, Naţiunea trebuie să-şi redescopere vechiul spirit din 1914 şi 1789". Un membru al DCR 4, al lui de Gaulle, care efectuase o serie de contraatacuri la Abbeville la sfârşitul lunii mai, a scris: „În cincisprezece zile am efectuat patru atacuri şi am avut întotdeauna succes, aşa că vom strânge rândurile şi vom pune mâna pe porcul ăla de Hitler"[165]. Nu era vorba doar de bravadă. Germanii înşişi au fost impresionaţi de cât de îndârjit au luptat francezii pe Somme şi Aisne. Această bătălie a fost aproape sigur pierdută dinainte din cauza superiorităţii cantitative a germanilor, dar rezistenţa iniţială a francezilor a fost

atât de puternică, încât Weygand s-a întrebat pentru scurt timp dacă, până la urmă, linia nu ar putea fi ţinută.

Există diverse explicaţii pentru această îmbunătăţire a capacităţii de luptă a francezilor. În primul rând, stilul combativ al lui Weygand a avut iniţial un efect galvanizator după conducerea apatică şi distantă a lui Gamelin. În al doilea rând, soldaţii care experimentaseră atacurile aeriene germane la începutul lunii mai se obişnuiseră parţial cu ele, cel puţin cu ţipetele avioanelor Stuka. În al treilea rând, Înaltul Comandament îşi modificase până la urmă tactica. Renunţând la ortodoxia frontului continuu, Weygand a adoptat un sistem de apărare de tip „tablă de şah", alcătuit din „arici" – puncte de rezistenţă centrate pe un obstacol natural, cum ar fi o pădure sau un sat, şi protejate de jur-împrejur de artilerie. Artileriştii erau acum instruiţi să tragă asupra tancurilor la vedere, ca şi cum ar fi tras cu un revolver, în loc să execute, aşa cum prevedea anterior doctrina franceză, doar foc concentrat sub control centralizat. Acest lucru a conferit o mai mare flexibilitate apărării.

Odată ce linia Somme/Aisne a fost străpunsă, nu a mai existat nicio linie defensivă organizată. Chiar şi aşa, au fost încă exemple de rezistenţă hotărâtă a francezilor pe câmpiile din centrul Franţei, între Sena şi Loara, şi apoi în diverse puncte de pe Loara însăşi. De exemplu, un batalion al 109RI a luptat împotriva germanilor pe Loara, între Jargeaud şi Châteauneuf; timp de două zile, cadeţii Şcolii de cavalerie de la Saumur au ţinut podurile de la Saumur până când, în 19 iunie, au epuizat muniţia. Este demn de remarcat faptul că 109RI era o unitate cu o concentraţie excepţional de mare de activişti cunoscuţi de stânga, în timp ce ofiţerii de cavalerie din Saumur se numărau printre cei mai conservatori membri ai

societăţii. Aceste exemple de patriotism de ultimă ocazie se regăseau în tot spectrul politic.

Este surprinzător faptul că, în timp ce pierderile germane pentru întreaga campanie au fost remarcabil de mici – 27 074 de morţi, 111 034 de răniţi, 18 384 de dispăruţi –, în prima etapă, din 10 mai până în 3 iunie, rata pierderilor a fost de 2 500 pe zi. În a doua etapă, din 4 iunie până în 18 iunie, când ne-am fi aşteptat ca trupele franceze să fi fost complet demoralizate, a crescut la aproape 5 000 pe zi. Numărul mare de pierderi de partea franceză contrazice, de asemenea, orice afirmaţie conform căreia francezii nu au luptat cu tenacitate în 1940. După înfrângere, nu s-a demarat nicio investigaţie oficială sistematică a numărului de soldaţi francezi ucişi în Bătălia Franţei. Până de curând, cifra general acceptată era cuprinsă între 90 000 şi 120 000, majoritatea autorilor înclinând spre cifra mai mare, dar o analiză recentă a dovezilor disponibile a sugerat o cifră mai degrabă mai mică, între 50 000 şi 90 000, cu tendinţa de a se situa la capătul inferior.[166] Acestea sunt totuşi cifre semnificative.

Este adevărat că numărul prizonierilor francezi a fost foarte mare – în jurul a 1,5 milioane –, dar probabil că până la jumătate dintre aceştia au fost capturaţi în cele şase zile dintre transmisia lui Pétain din 17 iunie, în care anunţa că guvernul va încerca să obţină un armistiţiu, şi semnarea efectivă a armistiţiului în sine, la 22 iunie. Nu există nicio îndoială că, după discursul lui Pétain, rezistenţa franceză s-a prăbuşit. Majoritatea oamenilor au ştiut, după ce l-au auzit pe Pétain, că armistiţiul era iminent. În acest caz, ce rost mai avea să lupte? Acest tip de atitudine a fost încurajat de anunţul guvernului din 18 iunie, conform căruia toate localităţile cu o populaţie mai mare de 20 000 de locuitori urmau să fie declarate oraşe deschise.

Acolo unde soldaţii doreau să lupte în continuare, erau dispreţuiţi, chiar atacaţi de către civili. Majoritatea oamenilor erau acum disperaţi să se pună capăt luptelor. Georges Friedmann nu s-a înşelat în observaţiile sale cu privire la starea de spirit a populaţiei franceze în ultimele zile dinaintea armistiţiului.

Dar această stare de spirit nu era caracteristică naţiunii, ca întreg, pe parcursul tuturor celor zece luni anterioare. Ar fi mai potrivit, aşadar, să încheiem cu două comentarii favorabile despre calităţile de luptători ale francezilor – comentarii care sunt cu atât mai grăitoare, cu cât provin de la observatori externi, care nu aveau niciun interes de a le fi favorabili francezilor. Primul vine de la Hitler însuşi, care îi scria lui Mussolini la 25 mai:

> Diferenţe foarte mari devin evidente la francezi atunci când este evaluată capacitatea lor militară. Există unităţi foarte proaste, alături de unităţi excelente. În ansamblu, diferenţa de calitate dintre diviziile active şi cele inactive este extraordinar de vizibilă. Multe dintre unităţile active au luptat cu disperare; unităţile de rezervă, în cea mai mare parte, nu sunt, în mod evident, la înălţimea impactului luptei asupra moralului.[167]

Al doilea comentariu vine de la sir Ronald Campbell, ale cărui încercări disperate şi epuizante, făcute împreună cu Spears, de a menţine guvernul Franţei în luptă i-au creat o stare de profundă amărăciune. Dar ultimul său raport din Franţa, din 27 iunie, a refuzat să condamne o întreagă naţiune pentru greşelile liderilor săi:

> Ajungând la miezul problemei, la motivul prăbuşirii Franţei, mă văd în imposibilitatea de a da un răspuns simplu. Pare incredibil că marea armată franceză s-a prăbuşit în felul în care a făcut-o. La izbucnirea războiului, sunt convins că starea de spirit era excelentă.

Până la sfârşitul anului, bărbaţii care se întorceau acasă spuneau că, atât timp cât erau gata să moară pentru ţara lor, nu erau pregătiţi să stea la nesfârşit degeaba. Pe măsură ce lunile treceau, propaganda germană, condusă inteligent şi insidios, a făcut ravagii în moralul trupelor. [...] Se poate pune întrebarea dacă nu cumva era ceva putred în Franţa. Este, de asemenea, o întrebare la care este dificil să răspunzi direct cu „da" sau „nu". În discuţiile cu mine, o serie de francezi (printre care şi dl Reynaud) au atribuit prăbuşirea în parte abuzului sistemului democratic: viaţa în Franţa era prea uşoară; facilităţile şi favorurile erau obţinute prea uşor. Deşi s-ar putea să existe ceva adevăr în această afirmaţie, eu nu o accept ca explicaţie a ceea ce s-a întâmplat. Din toate punctele de vedere, poporul francez, în masa sa, era sănătos. Nu a avut niciodată şansa de a-şi dovedi valoarea. Mai degrabă aş descrie Franţa ca pe un om care, ameţit de o lovitură neaşteptată, nu a fost în stare să se ridice în picioare înainte de *coup de grâce* dată de adversarul său.[168]

---

* Dezastru, în limba franceză *(n.r.)*

** Azi, İskenderun *(n.r.)*

*** Astăzi, Pecenga (Federaţia Rusă) *(n.r.)*

**** Spălarea creierului, în limba franceză *(n.r.)*

***** RA – regiment de artilerie *(n.r.)*

****** *Boche* reprezintă un termen injurios folosit de Aliaţi pentru germani în timpul celor două războaie mondiale. Provine din expresia argotică franceză *tête de caboche*, care înseamnă „cap de varză" *(n.tr.)*

******* *On les aura!,* „Îi vom prinde!", sunt cuvintele de îmbărbătare ale generalului Philippe Pétain, rostite în timpul bătăliei de la Verdun, din Primul Război Mondial *(n.r.)*

PARTEA A II-A

Cauze, consecinţe şi contrafactualităţi

Ah, schiţa pe care istoricii o vor extrage din asta! Unghiurile pe care le vor trasa pentru a da formă dezordinii! Vor lua cuvântul unui ministru, decizia unui general, discuţia unui comitet şi din această paradă de fantome vor da formă unor conversaţii istorice, din care vor discerne opinii vizionare şi sarcini copleşitoare. Vor inventa înţelegeri, rezistenţe, pledoarii pline de atitudine, laşităţi.
(A. de Saint-Exupéry, *Zbor spre Arras,* ediţia Penguin, 1961, p. 87)
Aşa cum suntem, putem fi siguri că istoria ne va pomeni, că se va opri asupra noastră. Ea va pune un mare punct după 1940, iar cu 1941 va începe un nou capitol. Noi vom fi în acel capitol. Vom spune: „Am fost acolo, mi s-a întâmplat asta şi asta". Ni se vor pune întrebări. Vom fi citaţi. Bolile noastre vor fi studiate; cuvintele noastre vor face lumină sau vor provoca scandal. Cei mai tăcuţi dintre noi vor fi invitaţi să vorbească. Vom avea onoarea de a fi citaţi.
(Paul Morand, *Chroniques de l'homme maigre*, 1941, p. 162)
A devenit un obicei să căutăm semne de descompunere în Franţa anilor 1922-1935. [...] Epoca noastră este în curs de a-şi construi o reprezentare de sine pentru a nu mai da apă la moară istoricilor.
(Jean-Paul Sartre, *Jurnale de război: Caiete dintr-un război ciudat, noiembrie 1939 - mai 1940*, 1984, p. 175)

5

CAUZE ŞI CONTRAFACTUALITĂŢI

Iulie 1940. Marc Bloch în Guéret

După semnarea armistiţiului, Marc Bloch, un profesor de istorie de vârstă medie care locuia temporar în apropiere de Guéret, în sud-vestul Franţei, a început să pună pe hârtie propriile impresii despre catastrofa care se abătuse asupra Franţei. Bloch era un istoric al Evului Mediu ce dobândise o reputaţie internaţională şi a servit cu mare distincţie în armata franceză în Primul Război Mondial. Decorat de patru ori, a încheiat războiul cu gradul de căpitan.

Chemat din nou la datorie în 1939, la vârsta de 53 de ani, a fost martor de aproape la *débâcle* şi a simţit o nevoie arzătoare de a consemna ceea ce văzuse cât timp totul era „încă proaspăt şi viu” în memoria sa.

Bloch a petrecut cea mai mare parte a Războiului Ciudat în rândurile Armatei 1. Iniţial, datorită abilităţilor sale lingvistice, fusese repartizat la Secţia de informaţii, ca agent de legătură cu britanicii. Aici a fost martorul direct al lipsei de înţelegere dintre britanici şi francezi. În ochii francezilor, soldaţii britanici erau desfrânaţi şi scandalagii, iar ofiţerii britanici, distanţi şi snobi. Frustrat de această detaşare, Bloch a fost uşurat când a fost redistribuit într-o nouă poziţie, cea de ofiţer responsabil cu aprovizionarea cu combustibil a armatei. Deoarece Armata 1 era cea mai motorizată dintre toate armatele franceze, acesta era un post de o mare responsabilitate. Bloch şi-a preluat rapid noua sarcină şi, la fel ca majoritatea celorlalţi soldaţi, şi-a petrecut o mare parte din Războiul Ciudat plictisit, înfrigurat şi frustrat de inactivitate. Şi-a omorât timpul lucrând la o istorie a poporului francez. Aceasta a fost cartea care a devenit în cele din urmă *Apologie pour l’Histoire ou Métier d’historien* (Apologie pentru istorie sau Meseria de istoric).

La 10 mai 1940, Bloch se afla la Paris. S-a grăbit să se întoarcă pe front şi s-a alăturat Armatei 1 în timp ce aceasta se deplasa în Belgia. Cinci zile mai târziu, armatele şi-au început retragerea spre frontiera franceză, abia târându-se pe drumurile pline de refugiaţi. În ciuda haosului din timpul retragerii, Bloch a reuşit să se asigure că benzina era întotdeauna disponibilă şi, de asemenea, că niciunul dintre depozitele de combustibil aflate în responsabilitatea sa nu a căzut în mâinile inamicului: „Întregul traseu al retragerii noastre de la Mons

la Lille era luminat de mai multe focuri decât ar fi putut fi aprinse vreodată de Attila". În cele din urmă, Bloch a ajuns, împreună cu alte rămăşiţe ale Armatei 1, la Dunkerque. În acest „oraş în ruină, cu resturi de clădiri ce abia se mai vedeau prin fumul ce gonea prin aer", a început să organizeze evacuarea oamenilor săi. A fost nevoie de „doze supraomeneşti de generozitate pentru a nu fi copleşit de amărăciune", în timp ce „navă după navă îi duceau pe camarazii săi străini în siguranţă". Bloch a scris:

> Încă mai pot auzi zgomotul incredibil care, ca un final orchestral de operă, a însoţit ultimele minute pe care le-am petrecut pe coasta Flandrei – trosnetul bombelor, hărmălaia produsă de obuze, răpăitul mitralierelor, zgomotul bateriilor antiaeriene şi, ca un fel de bas închipuit, zornăitul persistent al micului nostru contingent naval.

Bloch însuşi a părăsit Dunkerque în seara zilei de 31 mai, la bordul navei britanice *Royal Daffodil*. Imediat după sosirea sa la Dover, în dimineaţa următoare, a fost transportat cu trenul la Plymouth, de unde s-a întors la Cherbourg mai târziu, în acea seară.

Întors în Franţa, Bloch a petrecut primele două săptămâni din iunie în nordul Franţei, mai întâi în Normandia şi apoi la Rennes, în Bretagne. Era supărat şi frustrat că el şi oamenii săi nu erau eficient reorganizaţi pentru a putea lua parte din nou la lupte. În 17 iunie, Rennes a fost bombardat; a doua zi s-a zvonit că germanii erau pe cale să sosească. Pentru a evita să fie luat prizonier, Bloch şi-a găsit nişte haine civile, a luat legătura cu un coleg profesor universitar din oraş, s-a cazat la un hotel şi a pretins că se află la Rennes în interes academic. Germanii nu au bănuit că acest domn cu părul cărunt şi cu aspect respectabil fusese în armată cu câteva zile înainte. De

asemenea, era clar că germanii aveau deja destui prizonieri, fără să mai fie nevoie să dea de urma tuturor soldaţilor care fugeau de ei. La sfârşitul lunii, odată ce căile ferate au funcţionat din nou, Bloch s-a reîntâlnit cu familia sa la Guéret.

Acestea au fost evenimentele pe care Bloch le-a relatat în manuscrisul său, sub titlul „Unul dintre învinşi depune mărturie". În ultima secţiune, intitulată „Un francez îşi examinează conştiinţa", a încercat să analizeze cauzele dezastrului. Paginile sale clocotesc de furie faţă de nebunia, incompetenţa şi slăbiciunea umană la care a fost martor de partea franceză. El este deosebit de critic, în special la adresa politicienilor, a conducătorilor armatei, a ofiţerilor de rang inferior, a jurnaliştilor şi a profesorilor. Nu-i cruţă nici pe academicienii ca el care, „din lene intelectuală", s-au întors la „liniştea" studiilor lor după 1918 şi au permis ca Franţa să se îndrepte pe calea distrugerii. Deşi el însuşi un om al stângii moderate, Bloch a fost la fel de critic faţă de obtuzitatea meschină a clasei muncitoare, ca şi faţă de egoismul şi ura de clasă a burgheziei. Cu toate acestea, teza esenţială a cărţii sale este că principalele cauze ale înfrângerii au fost de o altă natură: Franţa devenise o societate osificată şi sclerozată din punct de vedere intelectual.

După ce şi-a terminat manuscrisul, Bloch l-a pus deoparte până când Franţa avea să fie din nou liberă şi putea fi publicat. Nu a trăit să vadă acea zi. În timpul Ocupaţiei, Bloch s-a alăturat Rezistenţei, devenind unul dintre organizatorii din zona Lyon. Pe lângă lupta împotriva germanilor, Rezistenţa a fost foarte preocupată de elaborarea de reforme pentru Franţa eliberată. Bloch însuşi a redactat propuneri de anvergură pentru reforma sistemului educaţional, care urmau să fie puse în aplicare după Eliberare.

Acestea au fost publicate într-unul dintre ziarele clandestine ale Rezistenţei. Bloch a fost arestat de germani la 7 martie 1944. După ce a fost încarcerat şi torturat, a fost împuşcat la 16 iunie, la câteva zile după ce Aliaţii au debarcat în Normandia.

În 1946, autopsia pe care Bloch o făcea înfrângerii a fost publicată, cartea fiind intitulată *Étrange défaite* [Înfrângere ciudată] – un titlu pe care nu l-a ales el însuşi. Bloch a scris-o fără a avea acces la documente, interpretându-şi experienţele în lumina viziunii sale de istoric. Ceea ce face ca eseul său să fie atât de fascinant este faptul că Bloch a fost unul dintre liderii aşa-numitului grup de istorici „Annales" (numit astfel după revista *Annales*, fondată de Bloch şi de prietenul său Lucien Febvre în 1929). Aceşti istorici doreau să îndepărteze textul produs de istoric de concentrarea tradiţională asupra evenimentelor politice (*histoire événementielle*), în scopul de a putea studia istoria „totală" a unei perioade relativ lungi de timp (*la longue durée*). Istoricii „Annales" erau mai interesaţi de evoluţia lungă şi lentă a unor continuităţi structurale profunde decât de discontinuităţile superficiale ale politicii. Cu toate acestea, „evenimentul" din 1940 a ajuns prea repede în atenţie pentru ca Bloch să nu simtă imperativul, în calitate de cetăţean, de a încerca să-l explice. Acest lucru l-a determinat pe un comentator să sugereze că impactul anului 1940 l-a făcut pe Bloch să abandoneze istoria de tip „Annales": „Când Bloch analizează înfrângerea, ar putea trece drept oricare alt istoric care scrie despre o perioadă de criză naţională. [...] El vorbeşte despre indivizi, despre inteligenţa, prostia, curajul, patriotismul, virtutea, onestitatea lor, [...] vorbeşte despre destin, soartă, întâmplare, şansă, surpriză"[169]. În schimb, mulţi dintre cei care au citit *Étrange défaite* au o viziune mai degrabă diferită,

interpretând că Bloch, în confruntarea sa cu evenimentul istoric din 1940, a respins contingenţa în favoarea căutării unor cauze structurale profunde care să o explice.

Istoricii şi înfrângerea

Oricum s-ar dori să se interpreteze relatarea lui Bloch, aceasta rămâne punctul de plecare pentru majoritatea istoricilor în încercarea lor de a înţelege cauzele înfrângerii, chiar dacă ei folosesc argumentele sale doar ca pe un paravan. În primii ani de după Eliberare, problema pentru istoricii francezi care ar fi dorit să testeze sau să dezvolte intuiţiile lui Bloch a fost că dezbaterea privind anul 1940 devenise extrem de politizată. Unul dintre primele acte ale regimului de la Vichy, al mareşalului Pétain, fusese înfiinţarea unui tribunal în micul oraş Riom, nu departe de Vichy, al cărui scop era judecarea celor învinuiţi pentru înfrângere. Printre acuzaţi se numărau Léon Blum, Daladier, Pierre Cot (judecat în absenţă) şi Gamelin. Având în vedere că trei dintre aceste figuri fuseseră membri de frunte ai Frontului Popular, era clar în ce direcţie arăta Vichy-ul cu degetul. Procesul de la Riom, care a început în cele din urmă în februarie 1942, a fost suspendat două luni mai târziu, înainte de a se ajunge la o hotărâre. Procesul a devenit un dezastru de imagine, deoarece Daladier şi Blum au reuşit să întoarcă situaţia împotriva acuzatorilor lor şi să demonstreze fragilitatea acuzaţiilor ce le erau aduse.

La Eliberare a venit rândul lui Pétain şi al altor membri ai regimului de la Vichy să fie judecaţi, nu numai pentru activităţile lor din timpul Ocupaţiei, ci şi pentru rolul lor în evenimentele din 1940. În plus, în august 1946, Parlamentul Franţei a înfiinţat un comitet însărcinat cu

anchetarea „evenimentelor politice, economice şi diplomatice care, din 1933 până în 1945, au precedat, însoţit şi urmat Armistiţiului, pentru a stabili responsabilităţile asumate”. Acest comitet, în ciuda largului său mandat, s-a concentrat asupra evenimentelor din 1940. Momentul de la care demara investigaţia – 1933, cu trei ani înainte de venirea Frontului Popular la putere – contrazicea aserţiunea Vichy-ului că totul a început să meargă prost după 1936. În următorii patru ani, în faţa comitetului au venit să depună mărturie majoritatea actorilor principali ai evenimentelor din 1940. Au existat mai mult de o sută de audieri şi au fost produse nouă volume de dovezi. Primul volum al raportului comitetului, publicat în 1951 şi care acoperea doar perioada de până în 1936, a evidenţiat responsabilităţile comandamentului armatei. Volumele următoare nu au mai apărut, deoarece comitetul şi-a suspendat activitatea la sfârşitul sesiunii parlamentare din 1951, aceasta nefiind reluată niciodată.

Deşi au existat motive întemeiate pentru care nici procesul de la Riom, nici comitetul postbelic nu şi-au finalizat activitatea, eşecul lor pare, de asemenea, să simbolizeze amploarea sarcinii pe care acestea o aveau de îndeplinit. Muntele de material adunat de tribunalul de la Riom şi apoi de comitetul postbelic a fost exploatat de istorici încă de atunci. În scurt timp, istoricii au putut începe să exploateze şi memoriile care au început să apară în deceniul de după 1945. Pe primul loc a fost Gamelin, cu trei volume de memorii apărute între 1946 şi 1947, apoi Reynaud, cu două volume publicate în 1947, şi Weygand, cu trei volume între 1952 şi 1955. Personalităţi mai puţin cunoscute, dar nu mai puţin importante, şi-au prezentat şi ele mărturiile. Printre acestea se numără Jacques Minart (1945), care

fusese în stafful lui Gamelin la cartierul general al acestuia de la Vincennes; generalul Prioux (1947), comandantul Corpului de Cavalerie al Armatei 1; generalul Ruby (1948), adjunctul şefului de stat-major al Armatei a 2-a; generalul Charles Grandsard (1949), comandantul Armatei a 2-a din cadrul Corpului X (care includea şi nefericitul 55DI).

Chiar dacă arhivele au fost închise pentru mulţi ani de la încheierea războiului, istoricii nu au dus lipsă, cu siguranţă, de material documentar pentru a începe să studieze Căderea Franţei, dar aproape nicio istorie a evenimentului nu a apărut în Franţa în cei treizeci de ani de la sfârşitul conflagraţiei. Două excepţii notabile, niciuna scrisă de istorici profesionişti şi ambele apărute în 1956, au fost *Soixante jours qui ébranlèrent l'occident* (Şaizeci de zile care au zguduit Occidentul) de Jacques Benoist-Méchin şi *La Guerre des occasions perdues* (Războiul ocaziilor pierdute) de colonelul Adolphe Goutard, ambele traduse în engleză. Cartea lui Benoist-Méchin, care conţinea trei volume, era extrem de bine documentată, dar, cu siguranţă, nu avea pretenţia de a fi obiectivă. Autorul ei fusese un susţinător înverşunat al colaborării cu Germania în timpul războiului şi un simpatizant fascist neapologetic. Prin urmare, el îi era extrem de ostil defunctei a Treia Republici, pe care o considera ca având o responsabilitate fundamentală pentru înfrângere. Abordarea lui Goutard cu greu ar fi putut fi mai diferită. După cum arăta şi titlul, opinia sa era că înfrângerea nu se datora decadenţei poporului francez sau defectelor Republicii, ci greşelilor comandanţilor săi militari. Pentru Goutard, acesta a fost un război care ar fi putut fi câştigat.

Lipsa oricăror alte studii franceze importante despre Căderea Franţei în această perioadă a fost simptomatică pentru reticenţa manifestată pe larg în rândul istoricilor francezi de a scrie istorie contemporană. În această perioadă, şcoala Annales devenea din ce în ce mai influentă şi era din ce în ce mai obsedată de studierea tendinţelor socio-economice pe termen lung. Acest lucru era valabil mai ales pentru figura sa dominantă de după război, Fernand Braudel. Sub influenţa lui Braudel, Annales a devenit tot mai dogmatică în respingerea „evenimentului". Braudel a susţinut că momentele semnificative de cotitură din istorie erau legate de ciclurile economice. Acest lucru însemna, după cum a susţinut într-o conferinţă ţinută în Mexic în 1953, că adevăratele momente de discontinuitate din istoria Franţei, din secolele al XIX-lea şi al XX-lea, au fost 1817, 1872 şi 1929. În această lectură a istoriei Franţei, 1940 a fost un eveniment politico-militar pur epifenomenal.

Braudel a devenit cunoscut în 1949, odată cu publicarea masivului său studiu despre Mediterana în epoca lui Filip al II-lea. După ce a făcut cercetări pentru această carte timp de cincisprezece ani, Braudel a scris-o în întregime din memorie în timp ce era prizonier de război în Germania, între 1940 şi 1944. Şi-a luat această sarcină aproape imediat după ce a ajuns în lagăr. În luna iulie, i-a scris lui Lucien Febvre: „Lucrez fără încetare la secolul al XVI-lea; destul de absurd într-un asemenea moment, dar atât de consolant" („*chose absurde mais si douce*"). Chiar în momentul în care Bloch se confrunta cu „evenimentul", Braudel fugea de el – poate pentru că, spre deosebire de Bloch, izolarea sa într-un lagăr nu-i oferea nicio perspectivă imediată de a acţiona asupra „evenimentelor". Privind retrospectiv, treizeci de ani mai târziu, la evoluţia sa ca istoric,

Braudel a fost destul de relevant cu privire la această relaţie dintre istoria contemporană şi propriile alegeri ca istoric:

> Viziunea mea asupra istoriei a căpătat forma sa definitivă fără ca eu să fiu pe deplin conştient de ea, [...] în parte ca un răspuns existenţial direct la vremurile tragice pe care le traversam. Toate acele evenimente care se revărsau asupra noastră de la radio şi din ziarele duşmanilor noştri sau chiar ştirile de la Londra, pe care le auzeam în receptoarele noastre clandestine, a trebuit să le depăşesc, să le resping, să le neg. Jos cu evenimentele, mai ales cele ofensatoare! Trebuia să cred că istoria, destinul se scriau la un nivel mult mai profund.[170]

Mulţi istorici din Franţa din acea perioadă nu făceau parte, desigur, din grupul Annales. Istoria politică şi diplomatică se scria la Sorbona; istoria contemporană era scrisă de grupul de istorici care lucrau în cadrul Comitetului pentru Istoria celui de-al Doilea Război Mondial, care fusese înfiinţat imediat după Eliberare. Acest comitet a editat o revistă importantă, care a fost prima publicaţie ştiinţifică din lume dedicată în întregime istoriei războiului. Dar, deşi nu a ocolit în totalitate înfrângerea din 1940, cea mai mare parte a cercetărilor Comitetului din anii 1950 şi 1960 a fost dedicată studiului Rezistenţei. În anii 1960, când generalul de Gaulle era la putere, atitudinea arhiviştilor oficiali nu era, cu siguranţă, încurajatoare faţă de istoricii care ar fi dorit să studieze cauzele înfrângerii. Regimul gaullist nu dorea să se oprească asupra acestui episod întunecat din istoria Franţei.

În anii 1970, după moartea lui de Gaulle, aceste atitudini oficiale s-au relaxat oarecum. Legile arhivistice franceze au devenit mai liberale după 1975, iar istoricii au fost mai puţin înclinaţi să

considere că sarcina lor este de a glorifica Rezistenţa. Acest lucru însă i-a determinat să se concentreze nu asupra anului 1940, ci, din ce în ce mai mult, asupra regimului de la Vichy şi a colaboraţionismului. După cum comentează un istoric: „Până la jumătatea anilor 1970, în Franţa aproape că nu mai exista niciun cercetător interesat de anul 1940”[171]. Înfrângerea a rămas totuşi un subiect delicat. Pierre le Goyet, un istoric de rang înalt în cadrul Serviciului istoric al armatei franceze, şi-a văzut cariera compromisă pentru că în 1975 şi-a publicat cartea despre Gamelin fără autorizaţie oficială.

În absenţa unor studii franceze majore despre 1940, domeniul a fost lăsat liber pentru scriitorii britanici şi americani. Trei cărţi influente au apărut în engleză aproape simultan: *Why France Collapsed,* a lui Guy Chapman, publicată în 1968, *To Lose a Battle: France 1940,* a lui Alistair Horne, şi *The Collapse of the Third Republic: An Inquiry into the Fall of France in 1940,* scrisă de William Shirer, ambele publicate în 1969. Dintre cei trei scriitori, Chapman, autorul mai multor cărţi excelente despre istoria Franţei, era cel mai bun cunoscător al contextului politic al celei de-a Treia Republici, dar, din diverse motive, a ales ca în cartea sa să se concentreze aproape exclusiv pe naraţiunea militară detaliată a anului 1940. Rezultatul este o carte deopotrivă sobră ca stil şi densă în conţinut, dar care nu sfârşeşte niciodată prin a răspunde în mod satisfăcător la întrebarea din titlul său: „de ce?”.

Americanul Shirer, care fusese corespondent străin atât la Berlin, cât şi la Paris în perioada interbelică, a avut o abordare foarte diferită. Cartea sa enormă dedică sute de pagini fundalului politic intern din Franţa. Scrisă cu aceeaşi lejeritate care a făcut din istoria

sa despre cel de-al Treilea Reich un succes mondial, cartea este extrem de uşor de citit, dar este afectată de o anumită condescendenţă exasperată faţă de inepţia francezilor şi a instituţiilor lor politice învechite. Shirer are atât calităţile, cât şi limitele unui reporter de ziar de primă mână. Uneori, aproape că pare să sugereze că totul ar fi fost bine dacă Franţa ar fi semănat puţin cu America. Rezultatul este o relatare extrem de sumbră a ultimilor ani ai celei de-a Treia Republici, care este descrisă ca fiind într-o stare de declin terminal: „Forţa sa a fost slăbită treptat de disensiuni şi diviziuni, de o orbire de neînţeles în politica externă, internă şi militară, de inepţia liderilor săi, de corupţia presei sale şi de un sentiment de confuzie, disperare şi cinism tot mai mare în rândul poporului său". Înfrângerea Franţei a însemnat „o prăbuşire a armatei, a guvernului şi a moralului poporului".

Cartea lui Horne nu este în întregime lipsită de aceleaşi ipoteze fundamentale. Autor al unor excelente cărţi despre asediul Parisului, din 1870-1871, şi despre bătălia de la Verdun, din 1916, apărute anterior, Horne a dedicat mult mai puţine pagini politicii decât Shirer. Ca naraţiune militară a evenimentelor din 1940, cartea sa este una dintre cele mai bune scrise vreodată, dar atunci când discută contextul social şi politic al anilor 1930, este predispus la o abordare oarecum moralistă, în care cea de-a Treia Republică apare ca fiind iremediabil decadentă. De exemplu, descrierea pe care o face conducătorilor armatei franceze: „Ca mandarinii mâncători de lotus din vechea Chină, ascunşi în spatele Marelui Zid, armata franceză s-a lăsat atrofiată, a căzut în desuetudine". Sau comentariile sale despre efectele politicii Frontului Popular: „Apariţia unui instinct de nesupunere, a unui dispreţ faţă de orice formă de autoritate, [...]

care, cu siguranţă, avea să dea roade, în ceea ce priveşte moralul, în 1940”[172].

Cărţile lui Shirer şi Horne, ambele traduse în franceză, au avut o influenţă considerabilă în formarea opiniilor populaţiei despre Căderea Franţei. Mai puţin cunoscute, deoarece au fost publicate doar sub formă de articole, au fost scrierile istoricului canadian John Cairns. Aducând o critică neajunsurilor literaturii existente, precum şi oferind studii detaliate ale relaţiilor franco-britanice din timpul războiului, Cairns a arătat calea spre o înţelegere mai sofisticată a cauzelor Căderii Franţei. El a susţinut că analiza evenimentului trebuie separată de polemicile care l-au urmat imediat; că a Treia Republică trebuie tratată din punct de vedere istoric şi nu doar ca preludiu pentru *débâcle*; că înfrângerea trebuie pusă în contextul alianţei franco-britanice şi nu privită ca un eveniment pur francez; că până şi generalul Gamelin merită să fie considerat de istorie „la fel de corect cum îl consideră pe fiecare comandant asupra căruia, în cele din urmă, soarele nu a strălucit”.[173] Pe scurt, Cairns a susţinut că era necesar să nu se împovăreze istoria înfrângerii cu ideea că Franţa era în decadenţă terminală în 1940.

În cele din urmă, Cairns nu a scris niciodată cartea despre 1940 pe care articolele sale păreau să o promită, dar lucrarea sa a furnizat agenda pentru o serie de scrieri „revizioniste”, care au început să apară începând cu anii 1970. Aceste lucrări pot fi numite revizioniste în sensul că au încercat să scape de paradigma „decadenţei” în viziunea lor asupra celei de-a Treia Republici. De exemplu, istoricul canadian Robert Young a susţinut, în 1978, că politica franceză din anii 1930 a fost o încercare raţională de a corela obiectivele cu resursele. În opinia sa, francezii s-au pregătit în mod inteligent

pentru un război lung, care ar fi exploatat superioritatea economică a Aliaţilor. Istoricul israeliano-american Jeffrey Gunsburg a oferit, în 1979, o evaluare remarcabil de favorabilă a planificării militare franceze din anii 1930. În 1992, istoricul britanic Martin Alexander şi-a asumat chiar sarcina aparent fără speranţă de a încerca să-l reabiliteze pe generalul Gamelin. Alexander a susţinut că Gamelin s-a străduit să modernizeze armata franceză în contextul unor dificultăţi copleşitoare. Chiar dacă a fost nevoit să conchidă că Gamelin nu a avut un succes deplin, scopul lui Alexander a fost de a trece dincolo de relatările simplificatoare ale perioadei, construite în jurul contrastului dintre, pe de o parte, câţiva vizionari, precum de Gaulle, şi, pe de altă parte, un Comandament Suprem francez limitat, conservator şi impermeabil la ceea ce se întâmpla în restul Europei. Analizând constrângerile complexe – diplomatice, economice şi financiare – sub care au acţionat guvernele celei de-a Treia Republici, toţi aceşti istorici au ajuns la concluzia că liderii Franţei nu au avut performanţe atât de slabe.

Desigur, aceşti revizionişti nu au putut, în cele din urmă, să contrazică faptul că Franţa a fost învinsă. Trebuia găsită o explicaţie pentru acest fapt. O abordare, urmată în special de Gunsburg, a fost aceea de a sublinia dimensiunea *Aliată* a înfrângerii. Pentru Gunsburg, oricât de bine şi-ar fi planificat francezii războiul şi oricât de competentă ar fi fost conducerea lor, nimic nu putea compensa faptul că, în 1940, aliaţii lor nu au fost în stare să le ofere prea mult. În al doilea rând, unii istorici au susţinut că, în ciuda eforturilor susţinute ale liderilor francezi din anii 1930, Franţa a suferit de disfuncţionalităţi politice şi economice fundamentale, care s-au dovedit a fi insurmontabile. Cu alte cuvinte, au existat cauze

structurale care au stat la baza înfrângerii Franţei şi care mai degrabă trebuiau identificate decât să se emită judecăţi morale nepotrivite asupra stării Franţei sau a poporului francez, în ansamblu. În al treilea rând, a fost posibil să se argumenteze că, în cele din urmă, înfrângerea din 1940 a fost un fenomen în primul rând militar, cauzat de calcule militare greşite, care au fost legate doar tangenţial, dacă nu chiar deloc, de contextul politic şi social.

În timp ce aceste lucrări revizioniste au început să apară în afara Franţei, majoritatea istoricilor francezi au continuat să prezinte un dezinteres remarcabil faţă de evenimentele din 1940. Cu toate acestea, a existat un interes crescând pentru istoria modernă şi contemporană, iar acest lucru a avut importante implicaţii pentru înţelegerea înfrângerii. În 1978, augusta Fondation Nationale des Sciences Politiques a publicat două volume care rezumau lucrările unei conferinţe dedicate guvernului Daladier din 1938-1939. Aceasta a fost prima încercare de a studia în detaliu guvernul Daladier şi de a-l vedea ca pe un moment important în recuperarea încrederii în sine a poporului francez în ajunul războiului, mai degrabă decât ca pe un alt episod din jocul scaunelor muzicale al celei de-a Treia Republici. În 1982, istoricul Robert Frankenstein a publicat un studiu foarte tehnic despre modul în care guvernele franceze au finanţat reînarmarea în anii 1930. Această carte a distrus o veche teorie de dreapta, arătând că reînarmarea Franţei a început cu adevărat sub Frontul Popular de stânga. În general, a arătat ce eforturi considerabile a făcut cea de-a Treia Republică pentru refacerea capacităţii militare a ţării la sfârşitul anilor 1930.

În ciuda implicaţiilor revizioniste ale acestor lucrări, cea mai cunoscută carte despre pregătirea războiului care a apărut în Franţa

în această perioadă a avut o abordare foarte diferită. Este vorba despre un studiu din 1979 despre politica externă franceză în anii 1930, realizat de decanul de vârstă al istoricilor diplomaţiei franceze, Jean-Baptiste Duroselle, al cărui titlu părea să spună totul: *La Décadence*. Unde anume credea Duroselle că se afla „decadenţa" nu era pe deplin clar, dar o temă a studiului său era că Franţa s-a confruntat cu un eşec al conducerii politice. Subtextul cărţii pare să fie acela că Franţei îi lipsea o figură de talia lui Clemenceau (sau chiar a lui de Gaulle). Pentru Duroselle, asasinarea lui Louis Barthou în 1934 l-a eliminat pe ultimul politician francez cu viziunea necesară şi cu voinţa de a face faţă Germaniei naziste. În acelaşi spirit, în 1980, Henri Michel, cel mai important istoric al Comitetului pentru istoria celui de-al Doilea Război Mondial, scria despre înfrângere ca fiind „rezultatul unui lung proces de dezintegrare care a afectat toate activităţile naţiunii franceze".

De la începutul anilor 1980, studii importante au fost realizate de către membrii serviciilor istorice ale diferitelor forţe armate. Acestea au contribuit enorm la înţelegerea stării structurilor de apărare în ajunul războiului, dar, deoarece istoria militară continuă să fie privită cu dispreţ de majoritatea istoricilor universitari francezi, aceste lucrări nu au avut întotdeauna impactul meritat şi nici nu au fost integrate într-o perspectivă mai largă. Istoria militară a războiului a fost oarecum ghetoizată în Franţa, iar reprezentanţii ei nu au fost întotdeauna sensibili la plurivalenţa contextului politic. De exemplu, o istorie recentă şi utilă a tancurilor franceze aflate în dotare în 1930, apărută sub egida Serviciului istoric al armatei, ne spune că a Treia Republică a fost caracterizată de „instabilitate politică (42 de guverne care s-au succedat între 1920 şi 1940), ceea ce

a făcut ca o strategie coerentă de apărare să fie inutilă”[174]. De fapt, în ciuda instabilităţii politice a anilor 1930, Daladier a fost în permanenţă ministru al apărării din 1936, indiferent de guvern, şi, întrucât a lucrat bine cu Gamelin, care se ocupa de armată din 1935, au format o echipă care a oferit o continuitate şi o coerenţă considerabile în planificarea apărării timp de patru ani cruciali. Faptul că este posibil ca ei să fi făcut multe erori de judecată este o cu totul altă problemă.

O carte care a ieşit în evidenţă printre toate celelalte (deşi, în mod interesant, a fost scrisă de un istoric din afara academiei) a fost masiva lucrare în două volume a lui Jean-François Crémieux-Brilhac, intitulată *Les Français de l’an 40* [Francezii în 1940] (1990). Ca tânăr în timpul războiului, Crémieux-Brilhac a fost alături de Francezii Liberi la Londra, iar cartea sa a fost în mod clar determinată de o nevoie personală de a înţelege evenimentele din propriul său trecut. Cartea conţine cercetări de pionierat privind starea moralului francez în 1939/1940 şi excelente analize ale economiei reînarmării şi ale contextului politic francez. Studiul lui Crémieux-Brilhac nu oferă răspunsuri simple, dar, cu siguranţă, zugrăveşte o imagine mult mai fidelă a moralului poporului francez decât oricare alt autor anterior. Din acest ultim motiv, dacă ar trebui să situăm cartea sa din punct de vedere istoriografic, ea ar fi în tabăra revizionistă, dar, în realitate, este mult prea nuanţată pentru a fi catalogată în vreun fel.

Rămâne un caz curios faptul că studiile revizioniste cele mai drastice au venit din afara Franţei. Cel mai recent exemplu a fost publicarea, în 2001, a unei cărţi a istoricului american Ernest May, intitulată percutant *Strange Victory*. Argumentul principal al lui

May este că, militar, Franţa era din toate punctele de vedere într-o poziţie superioară Germaniei în 1940 – în simulările computerizate ale rezultatului probabil, Franţa câştigă! – şi că înfrângerea a fost aproape în întregime atribuită eşecului dramatic al serviciilor de informaţii de a prezice locul principalului atac german. Dacă nu ar fi fost această eroare fatală, Franţa ar fi trebuit să câştige. Acest lucru poate fi un pod revizionist prea îndepărtat, dar argumentul are o anumită forţă.

Mulţi istorici francezi, în ciuda lucrărilor lui Crémieux-Brilhac, tind încă să se întoarcă, cu o oarecare lene, la stereotipurile brute despre cea de-a Treia Republică, aproape ca şi cum, ca profesie, ar fi asimilat în mod inconştient ideea gaullistă conform căreia cea de-a Cincea Republică a vindecat, în sfârşit, bolile constituţionale ale Franţei. Acest lucru îi împiedică să privească a Treia Republică într-o lumină complet pozitivă. Astfel, un manual recent şi foarte popular al istoricului francez Serge Berstein invocă „drama anilor 1930, care, retrospectiv, pare să fi condus ţara în mod inevitabil la tragedia din 1940”[175]. O recentă colecţie franceză de excelente eseuri ştiinţifice despre 1940 se deschide cu următoarele cuvinte: „Toată lumea ştie că administrarea stării de război din 1939-1940 de către o Republică decadentă a fost una dezastruoasă”[176]. Este posibil ca administrarea războiului să fi fost dezastruoasă, dar este corect să spunem că, exceptând o accepţiune retrospectivă, Republica din 1939 a fost „decadentă”?

Istoricul Pierre Vidal-Naquet, specializat în perioada Antichităţii, a scris, într-un context diferit, că „istoria nu este o tragedie. Pentru a înţelege realitatea istorică, este uneori necesar să nu se cunoască finalul poveştii”[177]. Este adevărat, cu siguranţă, că, atunci când se

cunoaşte deznodământul, naraţiunea tinde să evite asperităţile. În narativul anului 1914, masivitatea lui Joffre este un simbol al imperturbabilei sale soliditǎţi morale; în narativul anului 1940, „corpolentul” general Corap era atât de gras, încât îi era greu să se urce în maşină, iar acest fapt era semnificativ pentru lenea cu care a răspuns la pătrunderea germană. Dacă nu am cunoaşte finalul poveştii, cea de-a Treia Republică interbelică ar putea fi descrisă ca o extraordinară poveste de succes. Reconstrucţia nord-estului Franţei, realizată în anii 1920, a fost, cu siguranţă, una dintre cele mai mari realizări ale unei ţări din Europa interbelică. În ciuda tulburărilor din deceniul următor, între 1934 şi 1938, cea de-a Treia Republică a reuşit să înlăture ameninţarea fascismului, să înfăptuiască importante reforme sociale şi să lanseze ambiţioase programe de reînarmare.

În mod evident, Franţa a fost o ţară foarte divizată în anii 1930, dar prezentarea istoriei acestor ani ca pe un drum inexorabil spre declin, care duce inevitabil de la revoltele lui Stavisky din Paris, din februarie 1934 – via München, în septembrie 1938 –, până la semnarea armistiţiului de la Rethondes, în iunie 1940, nu ţine cont de redresarea remarcabilă care a avut loc în cele douăsprezece luni care au urmat Acordului de la München. Reafirmarea atât a încrederii în sine a naţiunii, cât şi a autorităţii guvernamentale între septembrie 1938 şi septembrie 1939 este la fel de uimitoare pe cât a fost de frapantă deteriorarea rapidă a situaţiei Franţei între 1930, când era considerată o *„île heureuse”,* o „insulă veselă”, deoarece criza economică nu o lovise încă, şi 1932, când era pe cale să devină omul bolnav al Europei. În 1938, Daladier era unul dintre cei mai populari prim-miniştri pe care Franţa i-a avut vreodată; la izbucnirea

războiului, guvernul său era deja unul dintre cele mai longevive din istoria celei de-a Treia Republici, economia își revenea atât de rapid, încât Paul Reynaud putea vorbi pe bună dreptate de un „miracol economic", iar efortul de reînarmare își arăta, în sfârșit, roadele.

Contrafactualități I. 1914

Deși ar putea fi adevărat că situația din 1939 era mai bună decât fusese cu câțiva ani mai devreme, se pornește, desigur, de la un nivel destul de scăzut. Ce se întâmplă dacă, să zicem, comparația nu se face între 1939 și 1934, ci între 1939 și 1914? Rezultatul unei astfel de comparații este mai puțin grăitor decât ne-am putea aștepta: dacă ne imaginăm pentru o clipă o victorie germană în 1914 – ceva ce a fost cât pe ce să se întâmple –, nu ar fi dificil să construim o narațiune politică și socială care să explice de ce acest eveniment era sortit să se producă. Pentru a începe cu „moralul", cu mulți ani în urmă, istoricul Jean-Jacques Becker a demonstrat că, în ciuda imaginii create de entuziasmul în masă și în pofida mulțimilor care strigau „La Berlin!", starea de spirit predominantă în 1914 era una sumbră. Cuvintele care revin cel mai des în relatările contemporane sunt „consternare", „lacrimi", „tristețe" și „resemnare". În orașe, starea de spirit era mai belicoasă, dar tot acolo au avut loc și cele mai mari demonstrații împotriva războiului. În treizeci și șase de departamente s-au înregistrat mitinguri împotriva războiului; cel mai mare, la Montluçon, a atras aproximativ 30 000 de participanți. În cele din urmă, acestea nu au dus la nimic, iar proporția celor care au refuzat încorporarea a fost de aproximativ 1,5% – mai mult sau mai puțin aceeași ca în 1940.[178] Becker notează că, chiar și după ce războiul a început, în primele zile, moralul francez a fost „extrem de fragil [...]

reacţionând oarecum ca o giruetă la rafalele de vânt". Aşa cum am observat deja când am discutat despre Exodul din 1940, moralul a înregistrat un punct inferior în august 1914, când germanii înaintau spre Paris, iar guvernul fugea la Bordeaux. În ceea ce priveşte pregătirea pentru luptă a trupelor în 1914, în toamnă s-a vorbit despre nesiguranţa de care dădea dovadă Corpul XV, alcătuit în principal din trupe din sudul Franţei. Pentru a apăra reputaţia Corpului XV, în Provence au fost ridicate ulterior numeroase monumente. Adevărul acestei afirmaţii este discutabil, dar este cert că au existat unele cazuri în care moralul nu s-a prezentat atât de bine în 1914.

Cum rămâne cu situaţia politică din 1914? Nu trebuie să subestimăm amploarea luptei de clasă din deceniul anterior anului 1914, care a fost martorul unui nivel ridicat de activitate grevistă. Între 1900 şi 1910, exista o mişcare sindicală fidelă, cel puţin în teorie, doctrinei sindicalismului revoluţionar şi antimilitarismului. Serviciul militar de trei ani, care fusese introdus în 1913, a fost una dintre principalele teme de discuţie la alegerile din 1914. Partidele de stânga, care au câştigat alegerile, se angajaseră să abroge această lege şi au fost împiedicate să facă acest lucru doar de izbucnirea războiului. Guvernul era atât de preocupat de poziţionările antirăzboi ale stângii, încât a întocmit o listă de aproximativ 2 500 de activişti sindicali şi nu numai care urmau să fie arestaţi la izbucnirea războiului.

În ceea ce priveşte comparaţiile în materie de conducere politică, atunci când Duroselle comentează că echipa Lebrun-Daladier, din 1939, cu greu putea sta alături, din punctul de vedere al calităţii ei, de echipa Poincaré-Clemenceau[179], el uită că acea echipă a fost

constituită abia în noiembrie 1917, la mai mult de trei ani de la începerea războiului. În 1914, premier era ineficientul René Viviani, care se afla în permanenţă în pragul unei crize de nervi. Poincaré, preşedintele, nu avea decât posibilităţi limitate de a influenţa politica ţării, iar Clemenceau a refuzat să se alăture oricărui guvern pe care nu îl conducea. Daladier şi Reynaud erau figuri de o statură aproape napoleonică, dacă îi comparăm cu Viviani, a cărui principală preocupare pe durata întregii luni iulie, când Europa se îndrepta spre abis, a fost procesul doamnei Joseph Caillaux, soţia unuia dintre cei mai importanţi politicieni francezi, care îl împuşcase mortal pe un editor de ziar cu câteva luni înainte. Este adevărat că în 1914 a existat o mai mare unitate politică decât în 1939, dar au existat şi multe răfuieli şi lupte interne.

În ceea ce priveşte relaţiile dintre Aliaţi, am văzut deja că structurile de coordonare au fost create mult mai rapid în 1939 decât în 1914, când abia dacă existau. Desigur, astfel de structuri nu garantau că, din punct de vedere uman, relaţiile vor fi cordiale şi am văzut că de multe ori nici nu au fost aşa. Iar relaţiile dintre generalul French, comandantul BEF în 1914, şi generalul Lanrezac, aflat la comanda Armatei a 2-a franceze în 1914, au fost la fel de proaste ca şi cele dintre Gort şi Blanchard sau Weygand, în 1940. Atunci când French şi Lanrezac s-au întâlnit pentru prima dată, la 17 august 1914, nu au fost prezenţi interpreţi, aceasta pentru a păstra secretul, deşi fiecare dintre ei abia dacă putea spune mai mult de câteva cuvinte în limba celuilalt. French a încercat să întrebe dacă germanii aveau de gând să traverseze Meuse la Huy, dar au avut probleme cu acest nume aproape imposibil de pronunţat şi care trebuie aproape fluierat. În

cele din urmă, a pronunţat cuvântul, iar Lanrezac, exasperat, i-a răspuns:

– Spune-i mareşalului că, după părerea mea, germanii s-au dus la Meuse doar să pescuiască.

Această discuţie a stabilit în mare măsură nivelul colaborării pentru viitor.[180] Omniprezentul Spears, care acţiona ca ofiţer de legătură între cele două armate, remarca despre Lanrezac că „avea invariabil tendinţa de a prefera retragerea în locul bătăliei", ceea ce arată că abilităţile sale de a face comentarii acerbe erau deja bine perfecţionate. Deşi Aliaţii au învăţat să lucreze unii cu ceilalţi, relaţiile dintre Haig şi Pétain, în 1918, au fost şi ele atroce, iar Pétain nu uitase acest lucru în 1940.

În ceea ce priveşte strategia militară, infamul Plan XVII al lui Joffre, din 1914, care presupunea o ofensivă în Lorena, a fost la fel de dezastruos ca şi Planul D, din 1940. Joffre a interpretat complet greşit intenţiile germane şi a fost mai lent decât Gamelin în 1940 în a-şi da seama că se făcuse o greşeală teribilă. Capacitatea Statului-Major General francez de a înţelege natura războiului modern a fost la fel de scăzută în 1914 ca şi în 1940, dacă nu chiar mai scăzută. Scriitorul militar britanic Fuller l-a descris pe Joffre ca fiind un „Napoleon dement din punct de vedere tactic". Nu numai Joffre a fost de vină. Locotenentul de Gaulle, în vârstă atunci de 24 de ani, scria în septembrie 1914: „Toţi ofiţerii răniţi sunt de acord asupra motivelor profunde ale neajunsurilor noastre de la început, [...] inadecvarea [...] a prea multor generali de divizie şi de brigadă, care nu ştiau cum să folosească diferitele arme în legătură unele cu altele". Joffre a fost nevoit să concedieze atât de mulţi generali în vară, încât a introdus în vocabularul limbii franceze un nou cuvânt:

limoger – generalii căzuţi în dizgraţie au fost exilaţi la Limoges, unde, ne spune Spears, „umbla vorba prin popor că îşi petreceau timpul jucând melancolice jocuri de bridge”. În cele din urmă, trebuie remarcat faptul că, în 1914, Franţa prezenta o serioasă inferioritate la capitolul armament, în special cel de artilerie. Cheltuielile militare franceze, în 1938, au fost, în termeni reali, de 2,6 ori mai mari decât în 1913.

Pe scurt, Franţa era mai puţin pregătită pentru război în 1914 decât în 1939. Dar în 1914 a avut timp să se adapteze, graţie victoriei de pe Marna. Această victorie poate fi pusă pe seama unei erori germane – apărută în momentul în care von Kluck şi-a rotit armatele la est de Paris, expunându-şi astfel flancul la contraatac – şi, eventual, prin alianţa cu Rusia: la 25 august 1914, Moltke a redirecţionat şase corpuri de armată spre frontul de est. În 1940 nu a existat nicio alianţă rusă şi nicio eroare germană – cu excepţia „ordinului de oprire” al lui Hitler, din 24 mai. Acesta a fost o eroare de calcul teribilă, care le-a permis britanicilor să salveze o mare parte din BEF, dar nu i-a ajutat prea mult pe francezi.

Contrafactualităţi II.
Cel mai bun moment al Marii Britanii

Chiar dacă este adevărat că Franţa era mai bine pregătită pentru război în 1914 decât în 1939, se poate afirma, cu siguranţă, că, în timp ce multe deficienţe au fost depăşite rapid în 1914, în 1939, situaţia Franţei s-a deteriorat în timpul Războiului Ciudat. Aceste opt luni au fost marcate de lupte politice interne, demoralizare în rândul populaţiei şi probleme cu producţia de armament. Dacă trebuie făcută o legătură între condiţiile politice şi sociale ale Franţei şi

înfrângere, aceasta poate fi făcută mai convingător dacă se analizează nu atât ultimii ani ai celei de-a Treia Republici, în general, cât condiţiile specifice ale Războiului Ciudat. Acest lucru l-a determinat pe istoricul canadian Talbot Imlay să ofere o sugestivă poziţie de mijloc între „şcoala decadenţei" şi „revizionişti". În timp ce respinge ideea că Franţa era condamnată la înfrângere chiar de la izbucnirea războiului, el susţine că înfrângerea nu a fost doar rezultatul unei serii de gafe militare. Ea a rezultat din eşecul liderilor politici ai Franţei de a profita de oportunităţile pe care le-au avut în timpul Războiului Ciudat. Din acest punct de vedere, înfrângerea Franţei se explică nu atât prin deficienţe structurale pe termen lung, cât prin problemele conjuncturale ale Războiului Ciudat. În zilele care au precedat atacul german, guvernul Reynaud era împotmolit într-o criză politică, în timp ce efortul de reînarmare era obstrucţionat de măsurile economice liberale luate după München. Aceste măsuri au fost impuse de necesitatea de a primi sprijinul conservatorilor, dar nu i-a împiedicat, de fapt, pe mulţi conservatori să aibă un sentiment clar de lipsă de entuziasm faţă de război. Pe scurt, factorii politici şi economici au tras guvernul în direcţii contradictorii. În această interpretare, susţinerea de către Reynaud a unor scheme precum operaţiunea din Caucaz a fost receptată ca un semnal de disperare, o încercare de a scăpa de dilemele interne ale Franţei, înainte ca acestea să condamne ţara.

Pentru a-şi susţine punctul de vedere, Imlay pune în contrast neajunsurile franceze din timpul Războiului Ciudat cu politicile mai reuşite urmărite de britanici. Totuşi, problema stabilirii unei relaţii cauzale între înfrângere şi dificultăţile întâmpinate de Franţa în timpul Războiului Ciudat este că, de fapt, ar fi uşor de evidenţiat

multe dificultăţi similare şi în Marea Britanie în timpul aceleiaşi faze a conflictului – fază pe care mulţi oameni au numit-o, în mod revelator, „războiul plictisitor”. Dacă ne imaginăm pentru o clipă un al doilea episod contrafactual – înfrângerea britanică în 1940 –, nu ar exista nicio dificultate în demonstrarea inevitabilităţii acestui eveniment.

Pentru a începe cu propaganda, performanţa britanică din primele luni ale războiului a fost în general acceptată ca fiind un dezastru, la fel de proastă ca şi eforturile lui Giraudoux în Franţa. Cel dintâi ministru al informaţiilor, lordul Macmillan, a fost atât de ineficient, încât a fost înlocuit în ianuarie 1940 de lordul Reith, fost şef al BBC. La rândul lui, nici Reith nu a avut mai mult succes, fiind schimbat în mai 1940. O impresie deosebit de proastă a fost creată de un afiş guvernamental care proclama: „Curajul *vostru*, voioşia *voastră*, hotărârea *voastră* ne vor aduce victoria”. Organizaţia Mass Observation, care a încercat să monitorizeze opinia publică, a constatat că oamenii au resimţit distincţia dintre „voi” şi „noi”, ca şi cum oamenilor obişnuiţi li se cerea să se sacrifice pentru liderii lor.[181] Când a venit vorba de propagandă, totuşi, cele mai multe critici s-au îndreptat către BBC, ale cărui emisiuni păreau învechite şi plictisitoare. Mulţi oameni ascultau emisiunile de la Radio Hamburg ale lui William Joyce, cunoscut sub numele popular de Lord Haw Haw, fost membru al Uniunii Britanice a Fasciştilor, a lui Oswald Mosley. Departamentul de cercetare a audienţei din cadrul BBC a constatat în ianuarie 1940 că 30% din populaţie îi asculta emisiunile. Zvonurile răspândite de oamenii care îl ascultau pe Lord Haw Haw au început să provoace o mare îngrijorare în Ministerul Informaţiilor. Până în martie, noutatea se epuizase şi doar o şesime

din populaţie îl asculta regulat pe Lord Haw Haw, deşi doar o treime a declarat că nu l-a ascultat niciodată.[182] Pentru o vreme, fenomenul Lord Haw Haw a fost la fel de nociv pentru autorităţile britanice ca şi cazul echivalent al lui Paul Ferdonnet, care avea emisiuni pentru Franţa la Radio Stuttgart. Dacă Ferdonnet a rămas în memoria populară ca o figură oarecum sinistră, iar Lord Haw Haw ca una uşor ridicolă, acest lucru se datorează celor întâmplate ulterior.

În timpul Războiului Ciudat, moralul britanicilor nu era mai bun decât cel al francezilor. Un istoric sugerează că, între septembrie 1939 şi mai 1940, moralul britanic a fost probabil mai scăzut decât în orice alt moment al războiului.[183] Mass Observation şi-a încheiat astfel studiul pe această temă din 1940:

> Un sentiment puternic în ţară, că acest război nenorocit nu merită să continue. [...] Privind în urmă, putem bănui că Hitler a câştigat runda întâi a ştirilor în acest război. A reuşit să le ofere oamenilor săi o extraordinară poveste de succes – Polonia –, dar a făcut şi milioane de oameni să fie dezorientaţi. Dezorientarea este primul pas spre suspiciune.

Intelectuala socialistă Beatrice Webb scria în jurnalul său la 5 octombrie 1940: „Toţi cei cu care vorbesc par complet dezorientaţi şi abătuţi, mult mai mult decât în primele zile ale ultimului război. Nu există niciun entuziasm pentru război – cel mult, un consimţământ plictisit."[184] Toate acestea erau semne încurajatoare pentru grupurile care făceau lobby pentru încetarea războiului. În anii interbelici, a existat convingerea că Germania fusese prost tratată la Versailles, iar urme ale acesteia supravieţuiseră până în 1939. La mijlocul anilor 1930, sentimentul progerman a fost stimulat de viitorul ministru de externe al lui Hitler, Ribbentrop, care a venit mai întâi la Londra ca

trimis neoficial şi apoi ca ambasador. Ribbentrop a încercat să joace la Londra aceeaşi carte a seducţiei pe care Otto Abetz a jucat-o la Paris. Spre deosebire de fermecătorul Abetz, vulgarul Ribbentrop i-a descurajat, cu siguranţă, pe mulţi membri ai elitei britanice, dar nu a fost în întregime lipsit de succes. A mizat atât pe teama de război, cât şi pe anticomunism. Printre anticomuniştii fervenţi se număra lordul Rothermere, proprietarul *Daily Mail*, care începuse să achiziţioneze proprietăţi în centrul Ungariei ca refugiu în caz de revoluţie. Rothermere l-a vizitat pe Hitler în decembrie 1934. Ca şi Abetz, Ribbentrop a exploatat sentimentul de camaraderie şi ura faţă de război a veteranilor din Primul Război Mondial. El a aranjat o vizită în Germania, în iulie 1935, a liderilor Legiunii Britanice. Comité Franco-Allemande, Comitetul Franco-German al lui Abetz, a avut ca echivalent Deutsch-Englische Gesellschaft – Societatea Germano-Engleză. Mai importantă decât aceasta a fost Anglo-German Fellowship, asociaţie fondată de bancherul şi comerciantul Ernest Tennant, un alt prieten al lui Ribbentrop, care a avut un sprijin important în rândul oamenilor de afaceri.

Printre numeroasele personalităţi britanice de prim rang care l-au vizitat pe Hitler în anii 1930 se numără lordul Allen de Hurtwood, pacifist (ianuarie 1935), lordul Lothian, pacifist liberal (ianuarie 1935 şi aprilie 1935), fostul prim-ministru David Lloyd George (1936), fostul lider laburist George Lansbury (aprilie 1937), precum şi ducele şi ducesa de Windsor (octombrie 1937). Doi admiratori fervenţi ai lui Hitler au fost ducele de Buccleuch şi lordul Brocket, ambii foşti parlamentari conservatori, care au participat la festivităţile de aniversare a cincizeci de ani de la naşterea führerului, în 1939.

Până în 1939, majoritatea acestor oameni îşi pierduseră, cu siguranţă, iluziile în ceea ce îl privea pe Hitler, cu excepţia ultrapacifiştilor sau a simpatizanţilor nazişti înrăiţi. Printre aceştia din urmă se numărau *The Anglo-German Review*, editată de *mutilé de guerre*, C. E. Carroll, cu un tiraj de aproximativ 12 000 de exemplare; The Link, fondată în 1937 de amiralul Barry Domvile, fost director al Serviciului de Informaţii Navale, şi care avea aproximativ 4 300 de membri în 1939; Liga Naţional-Socialistă, fondată de William Joyce şi John Beckett, ambii foşti membri ai Uniunii Britanice a Fasciştilor. Şi mai obscure au fost Partidul Britanic al Poporului, fondat în aprilie 1939; Liga Nordică – unul dintre liderii ei a declarat, în 1939, că îşi considera misiunea ca fiind „răspândirea evangheliei urii împotriva evreilor"; şi Liga pentru Restaurarea Libertăţii, avându-l ca preşedinte pe ducele de Wellington. În mai 1939, un vorbitor de la o reuniune a Partidului Britanic al Poporului s-a întrebat: „De ce ar trebui sacrificate vieţi britanice pentru a împiedica Danzigul, un oraş german, să se întoarcă la Germania?"[185] Ar fi în mod clar absurd să exagerăm importanţa acestor grupuri fanatice, dar merită să ne amintim că, inclusiv în Franţa, cei mai mulţi dintre cei mai îndârjiţi pronazişti au început să regrete atitudinea sau au tăcut după martie 1939. Dacă articolul lui Marcel Déat, „Mourir pour Danzig", a lăsat mai multe urme în cărţile de istorie decât discursurile Partidului Britanic al Poporului, acest lucru s-a datorat activităţilor desfăşurate ulterior de Déat în timpul războiului. La momentul respectiv, articolul aproape că nu a avut niciun impact şi nu a făcut decât să demonstreze izolarea lui Déat.

O serie de activişti britanici care militau pentru pace au continuat să facă lobby în timpul Războiului Ciudat. Aceştia au fost deosebit de

activi în rândul membrilor Camerei Lorzilor, printre ei numărându-se ducele de Westminster, lordul Londonderry, ducele de Buccleuch, lordul Tavistock (succesor la titlul de duce de Bedford în 1940), lordul Redesdale (tatăl celebrelor surori Mitford, dintre care una, Diana, a fost căsătorită cu Oswald Mosley, iar alta, Unity, s-a îndrăgostit de Hitler şi a încercat să se sinucidă în 1940), lordul Brocket, lordul Mottistone, contele de Galloway şi contele de Mar. Toţi aceştia erau oameni de dreapta sau chiar de extremă dreapta, unii dintre ei fiind membri în Anglo-German Fellowship sau în The Link. De asemenea, au existat şi aristocraţi inspiraţi mai mult de un angajament pentru pace decât de atracţia pentru fascism. Printre aceştia se numărau lordul Arnold şi lordul Ponsonby, foşti deputaţi laburişti, ca şi lordul Noel-Buxton, pacifist laburist de-o viaţă. La 11 septembrie, o întâlnire a aristocraţilor antirăzboi a avut loc în casa ducelui de Westminster; la o întâlnire care a avut loc o săptămână mai târziu au participat şi câţiva parlamentari. La fel cum primele guverne de la Vichy ale lui Pétain au avut mai mulţi reprezentanţi ai armatei decât orice administraţie franceză de la mareşalul Soult încoace, din 1832, orice administraţie echivalentă din Marea Britanie ar fi conţinut probabil mai mulţi aristocraţi decât orice alt guvern de la cel al ducelui de Grafton, din 1776.

În Camera Comunelor existau, de asemenea, câteva figuri de dreapta care militau pentru pace. Mai mulţi dintre ei erau membri ai Right Club, clubul secret al dreptei, format în mai 1939 de către deputatul Archibald Ramsay, căpitan al armatei britanice, cu scopul de a curăţa mişcarea conservatoare de elementele evreieşti care îl controlau. Acest grup număra unsprezece parlamentari. Mai semnificativ decât aceşti extremişti de dreapta a fost Parliamentary

Peace Aims Group, grup pacifist organizat de nonconformistul membru laburist al Camerei Comunelor, Richard Stokes. Alcătuit din aproximativ treizeci de parlamentari, majoritatea laburişti, şi zece aristocraţi, grupul se întâlnea săptămânal. Acesta a făcut presiuni asupra guvernului pentru a explora posibilităţile unei păci negociate. Au existat multe contacte între aceşti oameni şi intermediari care pretindeau că sunt în legătură cu moderaţii din guvernul german. Stokes, care se afla la Istanbul în ianuarie 1940, a avut o întâlnire cu ambasadorul Germaniei, von Papen. Tavistock a avut o întâlnire cu Halifax în ianuarie şi a pretins că a iniţiat contacte secrete cu liderii germani prin intermediul ambasadei germane din Dublin. Alţii au avut contacte în Elveţia cu agentul lui Göring, prinţul Max von Hohenlohe. Un alt mediator neobosit a fost omul de afaceri suedez Birger Dahlerus, care a pretins, de asemenea, că are acces privilegiat la Göring. Alexander Cadogan l-a descris pe Dahlerus ca fiind „ca o viespe la un picnic – nu poţi să te fereşti de ea”[186].

Viespile sunt rareori fatale, iar comentariul dispreţuitor al lui Cadogan arată că guvernul nu a luat nimic din toate acestea prea în serios. Niciunul dintre aristocraţii care militau pentru pace nu era o personalitate politică de prim rang, nici măcar de rangul al treilea. Ei erau asociaţi cu organizaţii de extremă dreapta care nu aveau aproape niciun fel de adepţi în ţară. Cadogan a argumentat că nu exista niciun motiv pentru a-l împiedica pe „prostul” de lord Tavistock să publice, în februarie 1940, o broşură în care îşi expunea opiniile, deoarece cea mai bună modalitate de a-i discredita opiniile era să i se permită să şi le exprime. În ceea ce îi priveşte pe cei din Camera Comunelor care erau în favoarea negocierilor, aceştia erau un grup mic şi izolat. Cu toate acestea, ei nu pot fi consideraţi

complet lipsiţi de importanţă, deoarece, cu siguranţă, ideea de conciliere avea o anumită audienţă în ţară. La izbucnirea războiului, pacifismul avea încă un public considerabil. Cea mai mare organizaţie pacifistă, Peace Pledge Union, avea în septembrie 1939 aproximativ 136 000 de membri. Unul dintre membrii săi de frunte a fost feminista şi socialista Vera Brittain, care a rămas o propagandistă neobosită a ideilor pacifiste pe tot parcursul războiului. Ea scria săptămânal câte o „Scrisoare către iubitorii de pace", care ajungea la 2 000 de abonaţi. La 7 octombrie 1939, George Bernard Shaw a trimis o scrisoare la redacţia publicaţiei *The New Statesman,* în care pleda pentru pace (spre oroarea lui Marc Bloch, în Franţa). Aceasta a dat naştere unei corespondenţe considerabile în săptămânile următoare. În numărul următor, 17 intelectuali, printre care Live Bell, Vera Brittain şi John Middleton Murry, au semnat o scrisoare de susţinere. Membrii Consiliului Naţional pentru Pace, printre care se numărau popularul filosof Cyril Joad, intelectualul socialist G. D. H. Cole, actriţa Sybil Thorndike şi actorul John Gielgud, i-au scris lui Chamberlain, îndemnându-l să „ia în considerare, cu multă înţelegere", propunerea de pace avansată de puterile neutre. Opinia pacifistă a fost susţinută şi de o serie de clerici importanţi, printre aceştia aflându-se episcopii de Chichester, Southwark şi Birmingham. Cu toate acestea, opoziţia faţă de război nu a venit doar din partea pacifiştilor. Influentul expert militar Basil Liddell Hart credea, în martie 1940, că Marea Britanie ar trebui „să agreeze cei mai buni termeni ai înţelegerii cât mai curând posibil", întrucât nu exista „nicio şansă de a evita înfrângerea". În acest scop, Liddell Hart s-a opus războiului, temându-se că o înfrângere totală a

Germaniei ar duce la dominaţia sovietică pe continent şi considerând că Hitler era, în esenţă, un om de stat rezonabil.[187]

Parlamentarul Harold Nicolson, un susţinător fervent al războiului, a fost tulburat de numărul de colegi defetişti pe care i-a întâlnit. El a detectat o atmosferă de „deziluzie şi nemulţumire", pe care a comparat-o, în mod defavorabil, cu starea de spirit din Franţa. Vizitând Franţa la sfârşitul lunii octombrie 1939, el a comentat, după ce s-a întâlnit cu numeroşi politicieni francezi de frunte: „Toate aceste conversaţii m-au convins că noi, la Londra, suntem mult prea defetişti şi că aceşti oameni sunt absolut încrezători în victorie"[188]. În lumina evenimentelor ulterioare, remarca lui Nicolson pare ironică, chiar absurdă, dar, de fapt, numărul de *députés* francezi care făceau lobby în mod activ pentru pace nu era cu mult mai mare decât cel al deputaţilor britanici care făceau acelaşi lucru: aproximativ cincisprezece membri ai „comitetului parlamentar de legătură" erau împotriva războiului, iar douăzeci şi doi semnaseră moţiunea din 3 septembrie prin care se cerea convocarea unui *Comité secret* pentru a discuta problema creditelor de război. Desigur, figuri precum Flandin şi Laval aveau o greutate mai mare decât membrii Parliamentary Peace Aims Group, grupul parlamentar britanic care avea ca obiectiv menţinerea păcii, iar facţiunea pacifistă din Franţa avea susţinători chiar în cadrul guvernului, precum de Monzie şi Bonnet. Dar chiar şi în Marea Britanie au existat oameni politici importanţi care, deşi nu făceau parte din facţiunea pentru pace, ar fi fost gata să-i ofere acesteia sprijinul în circumstanţele potrivite. Cel mai vizibil dintre aceştia era Lloyd George, care fusese foarte impresionat de Hitler atunci când l-a întâlnit în 1936. În octombrie 1939, Lloyd George s-a pronunţat în Camera Comunelor în favoarea

negocierilor cu Germania. După aceea, a rămas tăcut, dar Parliamentary Peace Aims Group a păstrat legătura cu el, prin urmare, aştepta să apară momentul potrivit. În ianuarie 1940, el i-a spus editorului de presă Hugh Cudlipp că „vom pierde războiul”[189].

O altă figură care părea pregătită la un moment dat să joace cartea păcii a fost lordul Beaverbrook, un veritabil baron al presei britanice. Acesta, la 3 martie, a invitat la cină trei dintre cei mai importanţi militanţi pentru pace din cadrul Partidului Laburist Independent (ILP), de stânga, şi le-a spus că este pregătit să sprijine apelul lor pentru pace. Foreign Office, care a aflat despre acest lucru, a raportat că „se crede [că Beaverbrook] are impresia că există un sentiment larg răspândit în ţară în favoarea unei păci negociate”. A fost foarte jenant pentru Beaverbrook când acest lucru a fost dezvăluit în 1941: până atunci, era membru al Cabinetului de Război al lui Churchill.

La fel ca în Franţa, au existat şi membri ai guvernului al căror angajament faţă de război era oarecum lipsit de entuziasm. Printre aceştia s-ar putea probabil număra prim-ministrul Neville Chamberlain, a cărui reacţie iniţială la ocuparea Pragăi de către Hitler a fost aceea de a continua politica de concesii. Intervenţia ministrului său de externe, lordul Halifax, l-a convins de necesitatea de a renunţa la această politică. Dar, în lunile care au precedat declaraţia de război, el şi consilierul său apropiat, sir Horace Wilson, nu au renunţat în mod clar pe de-a întregul la speranţa că o concesie finală ar putea fi suficientă pentru a-l opri pe Hitler. Un alt membru al guvernului, evident nemulţumit de intrarea în război, a fost subsecretarul de stat parlamentar al Foreign Office-ului, R. A. Butler. În iulie, el susţinea că britanicii ar trebui să-şi folosească influenţa pentru a-i face pe polonezi mai receptivi la cererile germane. În

martie 1940, când trimisul lui Roosevelt, Sumner Welles, se afla în Europa pentru a explora posibilitatea păcii, Butler i-a spus lordului Halifax, care era ministru de externe, că nu ar „exclude un armistiţiu dacă Mussolini, papa şi Roosevelt ar interveni". Halifax a răspuns: „Sunteţi foarte îndrăzneţ, [...] dar sunt de acord cu dumneavoastră"[190].

La 10 mai, Neville Chamberlain a fost înlocuit din funcţia de prim-ministru de Winston Churchill. Cu siguranţă că acesta este punctul în care comparaţiile cu Franţa trebuie să înceteze. Churchill a fost, ne spune istoria, acel mare lider de război de care Franţa a dus atât de mult lipsă. El, şi nu Paul Reynaud, s-a dovedit a fi acel Clemenceau al anului 1940. După cum comentează Elizabeth de Réau, biografa lui Daladier: „Paul Reynaud nu a reuşit să creeze un adevărat Cabinet de Război, comparabil cu cel pe care Churchill avea să-l construiască puţin mai târziu"[191]. Dar există pericolul, încă o dată, de a permite ca percepţia cuiva să fie umbrită de cunoaşterea retrospectivă.

În 1940, poziţia lui Churchill era departe de a fi sigură. Ca şi Reynaud, era un nonconformist în care mulţi nu aveau încredere din cauza impulsivităţii şi ambiţiei sale; ca şi Reynaud, era un om fără partid. Nicăieri nu era mai mare suspiciunea faţă de Churchill decât în cadrul Partidului Conservator. „Conservatorii nu au încredere în Winston", îi scria lordul Davidson lui Stanley Baldwin. Nu se avea încredere în el din cauza „minţii sale dezordonate" (Halifax), „incapacităţii sale de a se concentra asupra a ceea ce trebuie făcut" (Chamberlain) şi a tendinţei sale de a fi „divagant, romantic, sentimental şi temperamental" (Cadogan). Opinia secretarului particular al lui Chamberlain, John Colville, a fost că „Winston va fi un eşec total". Exista o neîncredere apreciabilă faţă de anturajul său,

„gangsterii”, aşa cum erau descrişi în mod obişnuit. Secretarul parlamentar particular al lui Chamberlain, Alec Dunglass – viitorul prim-ministru Alec Douglas Home –, găsea că „genul de oameni care îl înconjoară pe Winston sunt nişte gunoaie”. Parlamentarul conservator „Chips” Channon, care-i era deosebit de loial lui Chamberlain, a scris în jurnalul său că înlocuirea lui Chamberlain cu Churchill a făcut din 10 mai 1940 „poate cea mai neagră zi din istoria Angliei”. La sfârşitul acelei zile, el s-a alăturat lui Butler, Dunglass şi Colville şi a ţinut un toast cu şampanie în cinstea „regelui de peste ape” [adică Chamberlain]. În ziua în care Churchill a sosit pentru prima dată în calitate de prim-ministru în Camera Comunelor, aplauzele conservatorilor pentru Chamberlain au fost mult mai puternice decât pentru el. Pe tot parcursul lunii mai, Churchill a continuat să fie întâmpinat cu răceală de conservatorii din parlament. Acest lucru a început să creeze o impresie atât de proastă, în special în rândul jurnaliştilor americani, încât oficialii partidului au început să organizeze primiri mai entuziaste pentru el.[192]

Din aceste motive, atunci când a ajuns la putere, Churchill se afla într-o poziţie politică mult prea defavorabilă pentru a se putea dispensa de serviciile foştilor „împăciuitori”. Componenţa guvernului său nu era foarte diferită de cea a predecesorului său, cu excepţia adăugării unor membri laburişti. Chamberlain şi Halifax s-au numărat printre cei cinci membri ai Cabinetului său de Război. Singura figură proeminentă care a fost demisă a fost sir Samuel Hoare, loialistul lui Chamberlain – cunoscut pentru că a semnat pactul Hoare-Laval din 1935 –, care a fost trimis ca ambasador la Madrid. Acest lucru l-a mulţumit pe Cadogan, care îl vedea pe Hoare drept un „Quisling al Angliei”. El s-a consolat cu faptul că erau mulţi

„germani şi italieni la Madrid şi, prin urmare, o bună şansă ca [Hoare] să fie ucis!”[193].

Poziţia lui Churchill nu a fost suficient de fermă pentru a împiedica o dezbatere majoră care a avut loc în cabinet între 26 şi 28 mai cu privire la posibilitatea de a aborda Italia pentru a sonda condiţiile unei păci cu Germania. Fundalul dramatic al acestor discuţii a fost eşecul planului lui Weygand de iniţiere a unui contraatac Aliat. Între 26 şi 28 mai au avut loc cinci reuniuni ale cabinetului britanic pentru a discuta această problemă. Halifax s-a pronunţat în favoarea aflării condiţiilor pe care germanii ar putea fi dispuşi să le ofere: „Dacă [...] am putea obţine condiţii care nu postulează distrugerea independenţei noastre, am fi nebuni dacă nu le-am accepta”. Discuţiile au devenit suficient de aprinse pentru ca Halifax să ia în considerare demisia. El credea că „Winston spunea cele mai groaznice prostii”.

În cele din urmă, propunerea lui Halifax a fost respinsă: francezilor li s-a spus că nu va exista nicio apropiere de Italia. Churchill a reuşit să convingă cabinetul că propunerea lui Halifax era o „pantă alunecoasă”. Cu toate acestea, ar fi greşit să prezentăm dezbaterile din cadrul guvernului britanic ca fiind o confruntare între un Halifax „defetist”, dornic să facă pace, şi un Churchill „hotărât”, pregătit să lupte până la capăt. În contextul evenimentelor care aveau loc în Franţa, ar fi fost iresponsabil din partea guvernului să nu se gândească măcar la poziţia sa viitoare faţă de război. Opunându-se lui Halifax, Churchill însuşi nu a respins perspectiva de a aborda într-o zi Germania pentru a defini termenii păcii: „Ar putea veni un timp în care vom simţi că trebuie să punem capăt luptei, dar condiţiile nu vor fi atunci mai drastice decât cele care ne sunt oferite

acum". Churchill a argumentat că, odată ce Marea Britanie ar fi arătat că este pregătită să lupte în continuare şi ar fi făcut acest lucru, ar fi fost într-o poziţie mai bună de a cere condiţii de încetare a luptelor decât în starea de slăbiciune în care se afla în prezent. Pentru Halifax, pe de altă parte, ar putea fi posibil să se obţină condiţii mai favorabile înainte de prăbuşirea totală a Franţei decât după aceasta. Churchill nu era pregătit să accepte orice condiţii, mai ales dacă acestea ar fi compromis „independenţa" Marii Britanii. Dar el a definit „independenţa" în termeni cât mai puţin riguroşi posibil.

Cu toate acestea, Churchill era pregătit să permită „o restaurare a coloniilor germane şi suzeranitatea asupra Europei Centrale", dar „niciodată" o „dominaţie germană a Europei". Potrivit lui Chamberlain, Churchill a mers atât de departe, încât a spus că „dacă am putea ieşi din această încurcătură renunţând la Malta şi la Gibraltar şi la unele colonii africane, el ar profita imediat". Dar el nu credea că era cazul. Totuşi, deşi Churchill nu ar fi acceptat ideea de a cere condiţii, dacă i s-ar fi spus care erau acestea, el „ar fi fost pregătit să le ia în considerare". Prin urmare, diferenţa dintre Halifax şi Churchill nu era atât de abruptă pe cât s-ar fi putut imagina în lumina adoptării de către Churchill, în ianuarie 1943, a politicii de „capitulare necondiţionată". Aceasta era cu mult înainte, în 1940.[194]

Desigur, este posibil ca Winston Churchill să fi adoptat în 1940 o poziţie mai moderată ca tactică pentru a-şi păstra sprijinul lui Halifax. La fel de bine se poate ca Halifax să fi fost mai reţinut în legătură cu propriul angajament faţă de păstrarea păcii în scopul de a câştiga sprijinul cabinetului pentru ideea negocierilor, în speranţa că, odată ce guvernul se va fi angajat pe această cale, îi va fi greu să mai dea înapoi: aceasta a fost tocmai strategia insidioasă folosită de

Chautemps atunci când i-a propus lui Reynaud să accepte să facă demersuri pentru aflarea condiţiilor în care s-ar putea încheia un armistiţiu. Un alt punct de vedere este că Halifax a susţinut ideea de a se întinde antene pentru încheierea păcii doar pentru a evita să le ofere francezilor motive de recriminare.

Oricare ar fi subînţelesurile tactice ale dezbaterii, un lucru este cert: ideea explorării posibilităţii de încheiere a păcii a fost un punct important pe agenda guvernului britanic la sfârşitul lunii mai 1940, deşi nu a mai fost niciodată discutată la un nivel atât de înalt sau atât de intens. În cea mai mare parte a anului 1940, Churchill era încă privit cu suspiciune de propriul partid. În ziua în care a ţinut celebrul său discurs „Cel mai bun moment al lor" în faţa Camerei Comunelor, parlamentarul şi ministrul laburist Hugh Dalton nota: „Este remarcabil cât de tare este aclamat de laburişti, în comparaţie cu corpul compact al susţinătorilor conservatori. Tăcerea relativă a celor din urmă este considerată de unii ca fiind sinistră"[195]. După Dunkerque, a fost declanşată o campanie de presă împotriva aşa-numiţilor „vinovaţi", foştii împăciuitori, dintre care mulţi se aflau încă în guvern. Churchill era îngrijorat de acest lucru. Convocându-i pe unii lideri de presă, le-a cerut acestora să pună capăt campaniei, deoarece „dacă el îi călca în picioare pe aceşti oameni aşa cum putea să o facă, ei se vor îndrepta împotriva lui, iar în astfel de lupte intestine stătea cea mai bună şansă de victorie a germanilor"[196]. Chiar şi admiratorii lui Churchill aveau îndoieli în privinţa lui. Printre aceştia se număra şi proprietarul de presă Cecil King, care şi-a exprimat dezamăgirea la auzul unui discurs radiofonic al lui Churchill din 18 iunie: „Câteva propoziţii poticnite, [...] cel mai

neînsemnat efort posibil într-un moment în care ar fi trebuit să producă cel mai bun discurs al vieţii sale”[197].

Churchill s-a simţit suficient de vulnerabil pentru a încerca să-l atragă pe Lloyd George în guvernul său în scopul de a înceta să mai fie ţinta nemulţumirilor. La sfârşitul lunii iunie au existat zvonuri că Lloyd George spera să devină un Pétain britanic. Dar Lloyd George, care i-a spus unui vizitator, în iunie, că Hitler era „cea mai importantă personalitate a Europei de la Napoleon încoace, şi probabil chiar mai mare decât acesta”, a respins toate ofertele. El i-a spus secretarului său în octombrie: „Voi aştepta până când Winston va fi arestat”. Chiar şi în cadrul guvernului mai existau încă unii care nu renunţaseră în totalitate la speranţa unei ieşiri a ţării din război. La 17 iunie, Butler a avut o discuţie la Londra cu Björn Prytz, ministrul suedez. Prytz a relatat că acesta a declarat că „nu va fi neglijată nicio oportunitate de a ajunge la o soluţie de compromis” şi că „nu se va permite niciunui «ireductibil» să stea în calea acestei conexiuni”. De asemenea, a transmis un mesaj, presupus a fi de la Halifax, potrivit căruia „bunul-simţ, şi nu bravada” va guverna politica britanică. Comentariile neoficiale ale lui Butler au fost luate mai în serios decât intenţiona acesta, iar Foreign Office-ul a fost nevoit să asigure rapid guvernul suedez că nu există nicio schimbare de abordare politică din partea guvernului britanic. Churchill l-a avertizat pe Halifax că „limbajul ciudat” al lui Butler le-a creat suedezilor o „puternică impresie de defetism”. Butler însuşi şi-a prezentat demisia, fiind de acord că „ar fi trebuit să fie mai precaut”[198].

Protestele de bună-credinţă ale lui Butler au fost acceptate şi este probabil că observaţiile sale fuseseră într-o oarecare măsură

denaturate. Butler era doar un membru junior al guvernului, dar, la începutul lunii iulie, când papa făcea sugestii despre pace, Cadogan a remarcat că „bătrânul prostănac H[alifax] era în mod evident gata să le urmeze”. De la Madrid, la începutul lunii iulie, au venit informaţii că Hoare „pleda cu tărie pentru un compromis”. După un discurs al lui Hitler din 19 iulie, lordul Lothian, ambasadorul de la Washington, un susţinător de lungă durată al împăcării, a luat asupra sa sarcina de a afla, prin intermediul unui quaker american, care ar putea fi termenii germani de pace. La 22 iulie s-a raportat că Hoare susţinea că termenii germani erau „mai mult decât satisfăcători”[199].

Cu toate acestea, Churchill a respins orice discuţie de acest fel, iar spre sfârşitul anului, poziţia sa politică s-a consolidat. În toamnă, Neville Chamberlain a fost diagnosticat cu cancer, iar Churchill l-a înlocuit în funcţia de lider al Partidului Conservator. Moartea subită a lordului Lothian, în decembrie, i-a oferit lui Churchill ocazia de a-l înlătura pe Halifax din guvern, trimiţându-l la Washington (după ce mai întâi îi oferise postul lui Lloyd George). Halifax a fost înlocuit în funcţia de ministru de externe de către Anthony Eden, recunoscut „militant anticompromis”. Victoriile împotriva italienilor în Africa de Nord la sfârşitul anului 1940 au întărit şi mai mult încrederea lui Churchill. Atunci când Lloyd George a ţinut un discurs oarecum defetist în Parlament, în mai 1941, Churchill nu a simţit nevoia de conciliere. El a comparat cuvintele lui Lloyd George cu „genul de discurs cu care îmi imaginez că ilustrul mareşal Pétain ar fi putut foarte bine să înveselească ultimele zile ale cabinetului dlui Paul Reynaud”.

Dacă 1940 a fost cea mai bună perioadă a lui Churchill, aceasta a fost şi cea mai dificilă. Abia în privire retrospectivă, acest răstimp a

căpătat o strălucire atât de glorioasă, iar asta mulţumită victoriei din Bătălia Angliei. Mitul lui Churchill a fost un rezultat al victoriei, nu cauza ei. Principala sa cauză era una de natură geografică: Marea Mânecii era un obstacol major în calea reuşitei oricărei invazii. Nici Hitler nu făcuse pregătiri serioase de depăşire a acestui obstacol prin pregătirea unui plan de invazie. După înfrângerea Franţei, care a venit mai repede decât se aştepta, Hitler crezuse că britanicii vor cere pacea. Abia la 16 iulie a emis o directivă pentru invazie, cu numele de cod Operaţiunea Leul de Mare. Deoarece armata nu dispunea de vase de debarcare, rolul principal în pregătirea terenului pentru invazie revenea Luftwaffe. Dar Luftwaffe nu fusese proiectată în vederea lansării unei ofensive aeriene separate. Prin urmare, şansele erau împotriva germanilor într-o bătălie în care Hitler era doar pe jumătate angajat. Deja gândurile sale se îndreptau spre o invazie a Rusiei. La 17 septembrie, Hitler a decis să amâne pe termen nedefinit invazia Marii Britanii.

Asta nu înseamnă că Churchill, prin modul în care a exercitat conducerea guvernului, nu a jucat niciun rol în obţinerea victoriei. De îndată ce a devenit prim-ministru, a reuşit să revigoreze guvernul şi să inspire populaţia într-un mod în care Reynaud, în mod evident, nu a reuşit să o facă în Franţa. În august 1940, un sondaj de opinie a arătat că 88% din populaţie aproba activitatea sa. Chiar şi aşa, trebuie să fim precauţi în a investi retorica lui Churchill cu o aură pe care, la vremea respectivă, nu o avea neapărat. Despre acea voce gravă, care pare, în retrospectivă, să întruchipeze spiritul de luptă britanic din 1940, Halifax a comentat că „emană un damf de porto, coniac şi trabuc mestecat”[200]. În ceea ce priveşte efectul acestor discursuri asupra populaţiei, în general, doar cinci dintre

discursurile pe care Churchill le-a ţinut în calitate de prim-ministru în 1940 au fost difuzate şi, prin urmare, au fost auzite direct de populaţie. Cele mai multe dintre ele au fost auzite doar în Camera Comunelor. Este adevărat că retorica lui Churchill, care cu doar câteva luni mai devreme părea demodată şi ridicolă chiar şi pentru admiratorii săi, a început să se potrivească brusc cu starea de spirit naţională într-un mod în care nu o mai făcuse niciodată înainte, dar în cazul improbabil în care germanii ar fi reuşit să invadeze Marea Britanie, cuvintele emoţionante ale lui Churchill despre lupta pe plaje ar fi căpătat aceeaşi absurditate retrospectivă ca şi retorica adesea ironizată a lui Reynaud, din 1940: „Vom învinge pentru că suntem cei mai puternici". În lumina înfrângerii, retorica lui Reynaud pare atât de goală.

Efectul discursurilor lui Churchill asupra moralului naţiunii este greu de calculat, aşa cum este, de altfel, şi impactul moralului asupra victoriei. Opinia publică se poate schimba foarte repede. Propaganda britanică a transformat evacuarea de la Dunkerque într-un fel de victorie şi a reuşit să ascundă faptul că starea de spirit a soldaţilor care s-au întors a fost iniţial atât de proastă, încât mulţi dintre ei şi-au aruncat echipamentul pe ferestrele trenurilor care i-au întâmpinat la întoarcerea în Marea Britanie. Monitorizând moralul pe tot parcursul războiului, Ministerul Informaţiilor a ajuns la concluzia că acesta creştea şi scădea în funcţie de nivelul succesului militar. Într-adevăr, moralul a continuat să cauzeze probleme în armata britanică pe tot parcursul războiului. Generalul Adam, care a vizitat Italia în ianuarie 1945, i-a găsit pe comandanţii superiori „obsedaţi de problema dezertării". Două centre de instruire ale armatei britanice au constatat în 1942 că majoritatea recruţilor „nu arătau entuziasm şi

interes pentru război şi trădau ignoranţa în ceea ce priveşte problemele cauzate de acesta". Soldaţii britanici care au fost supuşi pentru prima dată bombardamentelor cu Stuka în 1940 nu au fost mai puţin alarmaţi decât francezii. Un soldat de infanterie a scris: „Un atac cu Stuka [...] nu poate fi descris, este complet dincolo de înţelegerea oricui nu l-a experimentat. Numai zgomotul provoacă o asemenea teroare, încât corpul devine paralizat, iar mintea, încă activă, este convinsă că fiecare avion vine pentru tine, personal". Pe scurt, moralul, atât în armata britanică, dar şi în cea franceză, era volatil şi varia de la o unitate la alta, în funcţie de circumstanţe. Trebuie să rezistăm tentaţiei de a trage concluzii generale nejustificate în legătură cu starea societăţii franceze – sau britanice – pornind de la un fenomen atât de fluctuant.[201]

Niciuna dintre aceste speculaţii contrafactuale – Franţa pierzând în 1914 sau Marea Britanie pierzând în 1940 – nu trebuie împinsă prea departe. Divizarea politică în Franţa, în 1939, era, cu siguranţă, mult mai profundă decât în 1914 (sau decât în Marea Britanie a anului 1940). Loialitatea cu care Chamberlain a acţionat faţă de succesorul său, Churchill, contrastează izbitor cu comportamentul meschin al lui Daladier faţă de Reynaud. Conflictul dintre Reynaud şi Daladier nu era nimic în comparaţie cu ura care exista faţă de Blum în cercurile conservatoare. Acest lucru a făcut ca Reynaud nici să nu încerce să se gândească la aducerea lui Blum în guvernul său, deşi relaţiile dintre cei doi erau foarte bune. La jumătatea lunii aprilie 1940, ambasadorul britanic Campbell a fost stânjenit de faptul că, în timpul unei vizite la Paris, Churchill a luat cina *tête-à-tête* cu Blum: „Anumite cercuri din Paris resimt amarnic agitaţia pe care o facem în legătură cu Blum". Campbell însuşi ar fi vrut să se întâlnească de mai

multe ori cu Blum, dar a fost nevoit „să se abţină, deoarece în saloanele care trebuie să fie păstrate aproape se spune că ambasada este foarte «roşie»”. Câteva săptămâni mai târziu, Campbell a relatat că se vorbea despre crearea unui guvern de uniune naţională format din toţi foştii premieri, dar acţiunea s-a lovit de „problema Blum”: „Este extraordinar cum te loveşti de această problemă la fiecare pas!”[202] Acest lucru a făcut foarte dificil pentru orice lider să creeze tipul de consens politic şi social pe care Churchill a reuşit să-l obţină după mai 1940.

Intrarea unor importanţi miniştri laburişti în guvernul lui Churchill avea să susţină acest consens şi a contribuit în mod clar la succesul ulterior al economiei britanice de război. Dar chiar şi aici, contrastele dintre cele două ţări nu trebuie să fie evidenţiate prea puternic. Chiar dacă clasa muncitoare franceză era la fel de încruntată şi alienată cum pare să fi fost cazul, este dificil de dovedit că acest lucru a avut vreun efect asupra producţiei. În unele privinţe, economia de război franceză a funcţionat mai puţin bine decât cea britanică, dar politicile antiinflaţioniste ale lui Reynaud, promovate atunci când acesta era ministru de finanţe, au fost curajoase şi bine gândite. Multe dintre problemele de producţie ale Franţei din timpul Războiului Ciudat au fost cauzate de greşelile făcute la mobilizare, iar efectele acestora au fost depăşite treptat. Nu există un singur mod „corect” de a conduce o economie de război. Ambele ţări intuiau drumul spre cele mai eficiente politici.

Dar, chiar dacă se admite că efortul francez de război a întâmpinat probleme în timpul Războiului Ciudat, este dificil să le legăm direct de tipul de înfrângere pe care Franţa a suferit-o în 1940. Dacă nu ar fi fost depăşite, aceste probleme s-ar fi putut dovedi fatale, dar nu

putem şti, cu siguranţă, acest lucru, deoarece, înainte de a se apuca să sape tranşeele pentru războiul lung, Franţa l-a pierdut pe cel scurt. Nici măcar cei care cred că a fost ceva fundamental în neregulă cu Franţa în 1940 nu reuşesc să demonstreze în ce măsură acest lucru a avut legătură cu cele şase săptămâni scurte de luptă. Aceştia pot argumenta doar că Franţa a fost aidoma unei victime a unei crime violente, despre care se constată ulterior că suferea de o boală incurabilă, dar nu pot demonstra că boala a fost cauza morţii în forma în care a avut loc. Înfrângerea Franţei a fost, în primul rând, o înfrângere militară – atât de rapidă şi atât de deplină, încât aceşti alţi factori nu au mai avut timp să intre în joc.

Cealaltă parte a dealului. Germania

O modalitate de a răspunde la întrebarea de ce a fost înfrântă Franţa este să examinăm mai degrabă punctele forte ale Germaniei decât să ne concentrăm asupra slăbiciunilor franceze. Pe termen lung, este clar că Franţa a fost o ţară aflată în declin relativ încă de la mijlocul secolului al XIX-lea, fiind depăşită rapid de Germania, atât din punct de vedere economic, cât şi demografic. Şi poate că atunci ar trebui să ne întrebăm nu de ce a pierdut Franţa în 1940 – sau în 1870-1871 –, ci de ce a câştigat în 1914-1918. După cum i-a mărturisit diplomatul francez Jules Cambon unui coleg de-al său în 1921: „Tinere, ţine minte acest lucru. În viitorul imediat, dificultatea va fi de a face ca Franţa să alunece fără probleme şi în mod rezonabil în rândul puterilor de rangul doi, acolo unde îi este locul de fapt”[203].

Franţa a învins în 1918 doar datorită aliaţilor săi. Liderii săi ştiau că această victorie era una provizorie şi artificială. Mareşalul Foch a descris în mod prevăzător Armistiţiul din 1918 ca fiind un armistiţiu

de douăzeci de ani. Tratatul de la Versailles a reprezentat o încercare de a încorpora dominaţia temporară postbelică a Franţei în ceva permanent, în ciuda tendinţelor structurale mai profunde ale evoluţiilor demografice şi puterii economice. Dacă situaţia s-a deteriorat chiar mai repede decât se temuseră francezii, a fost din cauza refuzului britanicilor (şi americanilor) de a susţine poziţia franceză şi a faptului că finanţele Franţei au fost atât de mult subminate de război. Valoarea francului a scăzut rapid în prima jumătate a anilor 1920. Aceşti doi factori s-au reunit în 1923-1924, când francezii nu au putut exploata „victoria" lor asupra germanilor în Ruhr, deoarece s-au trezit dependenţi de împrumuturile britanice şi americane pentru a-şi susţine moneda. Ocuparea Ruhrului nu reuşise decât să dezvăluie slăbiciunea Franţei. Predominanţa franceză în Europa se sfârşise deja în 1924.

În a doua jumătate a anilor 1920, guvernele franceze au făcut din necesitate o virtute şi au îmbrăţişat reconcilierea cu Germania. Oricât de idealist ar fi fost limbajul în care Briand şi-a formulat politica, el era condus de realism: „Eu fac politica externă în funcţie de rata natalităţii noastre", a observat el odată. Mulţi dintre cei care, în anii 1930, au pledat pentru liniştirea Germaniei şi dezangajarea din Europa de Est se credeau moştenitorii autentici ai lui Briand. Dar a existat un moment în care reconcilierea a devenit abdicare, iar aceasta a fost o alegere pe care liderii francezi şi poporul francez, în majoritatea lor, nu erau pregătiţi să o accepte. Ceea ce este remarcabil în legătură cu Franţa anului 1939 nu este presupusul defetism şi pesimism, pe care mulţi observatori pretind că le-au detectat retrospectiv, ci, dimpotrivă, încrederea extraordinară a elitelor politice şi militare franceze că ţara lor poate câştiga un război

şi că, pentru a supravieţui ca mare putere, trebuie să facă acest lucru. După cum îi scria Gamelin lui Daladier, în decembrie 1938, „întrebarea este dacă Franţa doreşte să renunţe la statutul său de mare putere europeană şi să abandoneze Germaniei hegemonia nu numai asupra Europei Centrale, ci şi asupra întregii Europe de Est”[204].

Încrederea Franţei a fost întărită de faptul că ţara îşi asigurase, în sfârşit, o alianţă cu britanicii. Se credea că, pe termen lung, resursele combinate superioare ale Aliaţilor vor prevala, aşa cum au făcut-o în 1918. De fapt, pe termen lung, se poate spune că această strategie a fost justificată. Aliaţii planificaseră o înfrângere probabilă a Germaniei pentru 1943; aceasta a avut loc în 1945. Când de Gaulle s-a dus la Londra, în 1940, şi a declarat că înfrângerea Franţei a fost doar prima rundă în ceea ce era, de fapt, un război mondial, el a rămas fidel întregii strategii Aliate. Din această perspectivă, Bătălia Franţei poate fi văzută nu ca un episod deconectat de războiul care a urmat, ci ca parte a acelui conflict mai amplu. În Bătălia Franţei, germanii au pierdut 1 428 de avioane – 28% din total –, iar acest lucru a slăbit semnificativ Luftwaffe înainte de Bătălia Angliei. Ceea ce nu se aşteptau Aliaţii era că, în timp ce se pregăteau să câştige războiul lung, Franţa îl va pierde pe cel scurt. Într-o anumită măsură, această înfrângere poate fi pusă pe seama deficienţelor de coordonare din tabăra Aliată – între Marea Britanie şi Franţa, ca şi între Franţa, Marea Britanie şi Belgia. De exemplu, francezii au crezut că belgienii erau mai bine pregătiţi să apere breşa Gembloux decât erau, de fapt, în realitate. Coordonarea dintre BEF şi francezi a fost execrabilă odată ce a început retragerea. Totuşi, problema-cheie nu a fost lipsa de coordonare, ci simplul fapt că britanicii nu au putut

să ofere decât un ajutor foarte limitat în primele etape. Ironside comenta la 17 mai: „Am constatat că Greenwood era înclinat să spună «aceşti afurisiţi de Aliaţi galanţi». I-am spus că am depins de armata franceză. Că nu am construit o armată şi că, prin urmare, nu era corect să spună «aceşti afurisiţi de Aliaţi». Ei puteau să spună asta despre noi”[205].

Asta nu înseamnă că reproşurile francezilor la adresa britanicilor erau toate întemeiate. Britanicii au avut o contribuţie considerabilă în aer şi au făcut cât de mult a fost posibil, păstrând ceea ce era necesar pentru securitatea insulelor britanice. Britanicii au pierdut în total aproape o mie de avioane în Bătălia Franţei. Şi chiar dacă ar fi fost dispuşi să sacrifice şi mai mult, cu riscul de a-şi pune în pericol propria securitate de dragul alianţei, nu exista nicio şansă ca acest lucru să fi schimbat semnificativ rezultatul bătăliei. În ciuda superiorităţii aeriene germane, Bătălia Franţei nu a fost câştigată sau pierdută în aer. După cum a spus generalul Barratt, comandantul AASF: „RAF nu putea câştiga războiul dacă infanteria franceză îl pierdea”.

De ce a pierdut infanteria franceză? A fost forţa armatei germane atât de copleşitoare, priceperea ei militară atât de mare, încât Franţa nu a mai putut face nimic în acest sens? Trebuie spus că există multe mituri despre Germania anului 1940, începând cu noţiunea evazivă de „Blitzkrieg”. Mitul este următorul: Blitzkrieg (războiul-fulger) a fost o strategie concepută pentru a permite Germaniei să îşi depăşească inferioritatea industrială în raport cu puterea economică combinată a Aliaţilor prin obţinerea unei serii de victorii succesive rapide pe câmpul de luptă. Un alt avantaj al acestei metode a fost acela de a nu-l obliga pe Hitler să treacă economia germană pe picior

de război total, lucru pe care era reticent să îl facă din motive politice şi sociale. Însă, în opinia istoricului german Karl-Heinz Frieser, care a făcut cele mai recente şi exhaustive studii despre noţiunea de „Blitzkrieg", această explicaţie nu este valabilă.[206] Termenul de „Blitzkrieg" a apărut, de fapt, într-un mod mai degrabă întâmplător, în urma experienţei din campania din Franţa, al cărei succes i-a surprins pe germani la fel de mult ca şi pe francezi. Altfel, de ce a încercat Înaltul Comandament, în diferite ocazii, cu sprijinul lui Hitler, să încetinească panzerele, reuşind, în cele din urmă, acest lucru în 24 mai, prin emiterea celebrului *Haltbefehl*? Victoria din Franţa a fost obţinută în parte pentru că Înaltul Comandament german a pierdut temporar controlul asupra bătăliei. Momentul decisiv în acest proces a fost decizia lui Guderian de a se deplasa imediat spre vest, la 14 mai, a doua zi după trecerea Meusei, trăgând după el tot restul armatei.

Succesul Germaniei în Franţa a dus într-adevăr la adoptarea Blitzkriegului la nivel politico-strategic în 1941, odată cu invazia Rusiei. Astfel, pentru a-l cita pe Frieser: „Campania [franceză] a fost un Blitzkrieg improvizat, dar de succes, în timp ce campania împotriva Rusiei a fost una planificată, dar lipsită de succes". Blitzkriegul, la nivel politico-strategic, a fost o negare retrospectivă a realităţilor războiului industrial modern. Războiul, în ansamblu, a sfârşit prin a semăna mai mult cu cel pe care Aliaţii se aşteptau să îl ducă în 1940 decât cu cel pe care germanii sperau să îl ducă în 1941.

Acolo unde ideea de Blitzkrieg a influenţat campania din 1940, a fost la nivel tactic şi operaţional. Ea a derivat din „tacticile de infiltrare" folosite iniţial de germani în 1918 ca modalitate de a ieşi din impasul în care ajunseseră pe Frontul de Vest. După un

bombardament scurt şi intens de artilerie, grupuri de unităţi de asalt special antrenate (*sturmtrupen*) erau trimise să se infiltreze, sub acoperirea fumului şi a obuzelor, în spatele liniilor inamice, ocolind, dacă era necesar, punctele de rezistenţă. Această tactică s-a dovedit extrem de eficientă, dar mobilitatea redusă a făcut imposibilă exploatarea suficient de rapidă a avantajului obţinut. În anii 1920, Guderian şi alţii au lucrat la depăşirea acestor probleme, optând pentru utilizarea tehnologiei militare moderne (tancuri, avioane şi comunicaţii radio). Un element-cheie în gândirea lor a fost necesitatea de a dezvolta o cooperare strânsă între diferitele arme, în special între forţele aeriene şi cele terestre.

O altă sursă pentru conceptul de Blitzkrieg a fost reprezentată de scrierile unor teoreticieni militari britanici precum Fuller şi Liddell Hart, care au susţinut că tehnologia modernă poate fi folosită pentru „strategia abordării indirecte". Ideea era de a folosi forţe blindate pentru a pătrunde adânc în teritoriul inamicului, în scopul de a-i distruge sistemele de comandă şi control. În loc de o confruntare a trupelor din prima linie care să vizeze o bătălie de anihilare, obiectivul ar fi fost acela de a lovi „creierul" inamicului. Campania din 1940 pare, cu siguranţă, că a fost, în multe privinţe, un exemplu de manual de Blitzkrieg în acest sens, deşi nu este clar în ce măsură Guderian a fost influenţat, dacă a fost influenţat, de „strategia de abordare indirectă". Sau a fost mai degrabă ca domnul Jourdain, al lui Molière, care a scris proză fără să ştie acest lucru? Dar nu trebuie să exagerăm noutatea tuturor metodelor germane folosite în 1940. În afară de traversarea Meusei la Sedan, au existat puţine exemple, dacă a existat vreunul, în care sprijinul aerian nemijlocit – combinaţia dintre Stuka şi panzere – a fost decisiv (acesta nu a jucat niciun rol în

traversarea lui Rommel la Dinant, unde Luftwaffe nu a fost un element esenţial). Şi chiar şi la Sedan, succesul iniţial s-a datorat, desigur, nu tancurilor – care au început traversarea abia la primele ore ale zilei de 14 mai –, ci profesionalismului unui număr mic de unităţi de infanterie şi conducerii inspirate a câtorva comandanţi de infanterie, precum Balck şi Rubarth.

Cu toate acestea, nu trebuie să subestimăm vulnerabilitatea germanilor în 1940. Planul german ar fi putut foarte uşor să meargă prost. În timpul traversării Ardenilor au existat probleme majore de trafic şi unităţile de infanterie s-au încurcat unele pe altele. Germanii au fost foarte norocoşi că francezii nu au fost conştienţi de acest lucru şi nu au profitat de ocazie pentru a-i bombarda, sporind haosul. Jurnalele de ştiri germane din acea perioadă înfăţişează soldaţi tineri, bronzaţi şi disciplinaţi, mărşăluind prin lanurile de porumb din Franţa ca nişte semizei cuceritori. Aceste imagini sunt atât de puternice, încât este mult prea uşor să caracterizăm Germania ca pe o societate neîndurătoare, militarizată şi eficientă, în care fiecare muşchi era încordat pentru război, cu un comandament militar imaginativ şi vizionar şi cu forţe armate extrem de moderne.

Este unanim recunoscut printre istoricii care au studiat Germania nazistă faptul că administraţia lui Hitler a fost haotică şi ineficientă, nu în ultimul rând în ceea ce priveşte organizarea reînarmării. Deşi germanii au avut un avans considerabil faţă de Aliaţi în această privinţă, în 1940, industria franceză de armament o depăşea în multe domenii pe cea germană. În ceea ce priveşte armata modernă, adevărul este că, în 1940, armata germană era mai dependentă de mijloacele de transport trase de cai decât cea franceză. Doar şaisprezece din cele 103 divizii ale armatei germane erau complet

motorizate; iar fiecare divizie de infanterie avea nevoie de între 4 000 până la 6 000 de cai pentru a-şi transporta proviziile de la capul liniei de aprovizionare la trupe. Cele mai multe tancuri germane de la începutul războiului erau Panzer I şi II uşoare, iar multe dintre acestea s-au defectat în timpul campaniei din Polonia. În ceea ce priveşte cooperarea dintre forţele aeriene şi cele terestre, de fapt, doar o singură unitate de zbor a Luftwaffe era dedicată acestui scop, deşi bombardierele Stuka, destinate unei game mai largi de operaţiuni, puteau fi chemate să joace acest rol. În ceea ce priveşte vizionarul Înalt Comandament, au existat mulţi comandanţi germani de rang înalt care erau extrem de îngrijoraţi de îndrăzneala unor comandanţi precum Guderian.

Cum rămâne cu moralul germanilor? William Shirer, la acea vreme corespondent la Berlin, a observat în zilele premergătoare declaraţiei de război că oamenii din oraş păreau „abătuţi, [...] sumbri şi tăcuţi". El a detectat „aproape un defetism, uşor de perceput în rândul oamenilor". La 31 august, Shirer scria: „Toată lumea este împotriva războiului. Oamenii vorbesc deschis [despre asta]". Iar două zile mai târziu: „M-am plimbat pe străzi. Am văzut pe feţele oamenilor uimire, depresie. [...] Niciun pic de entuziasm, nici urale, nici încurajări, nici flori aruncate, nicio urmă de febră a războiului. [...] Nu există nici măcar un dram de ură pentru francezi şi britanici". În aceeaşi zi, un alt observator a văzut grupuri mici de germani care stăteau tăcuţi, „cu privirile pierdute în depărtare". Aceste observaţii sunt susţinute de rapoartele poliţiei germane din perioada 1933-1939, care sugerează că germanii „nu erau într-o dispoziţie agresivă şi războinică, ci plini de resemnare, teamă de confruntare şi dorinţă de pace". La o conferinţă guvernamentală de presă din 1 septembrie

1939, jurnaliştii au primit instrucţiuni ca niciun titlu să nu conţină cuvântul „război” pentru a evita panica în rândul populaţiei.[207] Nimic din toate acestea nu este surprinzător: şi soldaţii germani au luptat la Verdun. După campania din Polonia, Înaltul Comandament german era îngrijorat de lipsa de spirit de luptă manifestată de anumite unităţi; Hitler şi-a pierdut cumpătul cu Brauchitsch, care i-a spus că soldatul german din 1939 nu a dat dovadă de aceleaşi calităţi precum cel din 1914. Din toate aceste motive, liderii militari germani, chiar şi Guderian, au văzut victoria din 1940 ca pe un „miracol”.

Explicarea înfrângerii. „Ne mișcăm într-un fel de ceață”

În 1940, cea mai eficientă armă a germanilor nu a fost superioritatea militară copleşitoare, ci surpriza. Incapacitatea francezilor de a prezice locul invaziei germane trebuie să fie considerat un eşec al serviciilor de informaţii la fel de dramatic ca eşecul americanilor de a prezice Pearl Harbor sau eşecul israelienilor de a prezice atacul egiptean din 1973. Ce-i drept, au existat semnale ambigue de intelligence, dar istoria serviciilor de informaţii probează deseori, în timp de război, axioma că informaţiile trimise de agenţii secreţi tind să fie îndelung cernute pentru a întări, mai degrabă, ideile deja conturate decât pentru a le răsturna. În iunie 1944, a fost nevoie de câteva săptămâni pentru ca Înaltul Comandament german să accepte că Normandia era adevăratul loc al invaziei şi nu o tactică de diversiune pentru a acoperi adevăratul atac care urma să aibă loc în zona Calais. În 1940, serviciile secrete franceze au cules destul de multe informaţii despre posibilitatea unei ofensive în Ardeni – de exemplu, la 13 martie 1940 s-a raportat că în Germania, în apropiere

de graniţa cu Luxemburgul, erau asamblate echipamente folosite pentru ridicarea de poduri, iar două zile mai târziu, că un număr tot mai mare de tancuri erau masate în faţa frontierei Belgiei şi a Luxemburgului –, dar şi mai multe despre posibilitatea unei treceri germane prin Elveţia. Problema era cum să fie separate informaţiile autentice de „zgomot". Structura greoaie a comandamentului francez a făcut să nu existe mecanisme foarte clare de colaţionare şi centralizare a informaţiilor secrete, în special după ce Gamelin a divizat cartierul general, în ianuarie 1940. Potrivit unui istoric, „niciun ofiţer superior nu a avut sarcina de a asimila informaţiile şi de a le corela cu planificarea operaţională"[208].

Consecinţele acestui eşec al serviciilor de informaţii în 1940 au fost exacerbate de decizia de a miza aproape totul pe Planul Dyle-Breda. De ce a făcut Gamelin acest lucru? Un motiv-cheie a fost acela de a-i aduce alături pe olandezi şi pe belgieni şi de a-i integra în alianţă.

Un alt motiv, poate mai puţin recunoscut în mod deschis, a fost acela de a avea o armată între britanici şi mare. Chiar dacă germanii ar fi atacat acolo unde Gamelin se aştepta să o facă, planul său era riscant, deoarece îi expunea pe francezi la o bătălie de impact frontal, ceea ce contravenea doctrinei militare franceze. Dar adevărata problemă a fost că germanii nu au atacat în locul potrivit. Acest lucru a însemnat nu numai că sectorul în care germanii şi-au concentrat cele mai mari forţe era cel mai slab apărat, ci şi că o parte din ceea ce fusese rezerva centrală – inclusiv două DLM-uri şi unele dintre cele mai mobile divizii de infanterie din armata franceză – a fost blocată inutil în adâncul Belgiei, când francezii aveau cea mai mare nevoie de forţe pentru a-i contracara pe germani pe Meuse. Pentru această decizie, în legătură cu care Billotte, Georges şi Giraud îşi exprimaseră

cu toţii rezervele, Gamelin, mai presus de oricine, trebuie să fie considerat responsabil. El va fi înţeles la fel de bine ca oricine forţa faimoasei riposte a lui Joffre, dată celor care încercau să susţină că generalul Gallieni, şi nu el, ar trebui să primească creditul pentru victoria de pe Marna: „Nu ştiu cine a fost responsabil pentru câştigarea Bătăliei de pe Marna, dar ştiu cine ar fi fost responsabil pentru pierderea ei".

Este ironia supremă a carierei lui Gamelin faptul că un om atât de prudent şi raţional a trebuit să îşi asume – şi să piardă – un pariu atât de riscant. Poate că tocmai raţiunea şi prudenţa lui Gamelin au fost cele care l-au doborât: pur şi simplu nu şi-a putut imagina că germanii şi-ar fi asumat extraordinarul risc să trimită cea mai mare parte a forţelor lor blindate prin Ardeni. Dar Gamelin pare uneori să fi fost, din punct de vedere temperamental, refractar la confruntarea cu realităţile neplăcute, ca şi cum orice problemă ar fi putut fi rezolvată prin farmec, noroc şi contacte personale. Caracteristice, în această privinţă, au fost aşteptările sale, bazate doar pe contactele secrete şi informale pe care le-a avut cu van den Bergen, că Belgia va abandona subit neutralitatea în 1939, deoarece acest lucru ar fi fost cel mai potrivit pentru Franţa.

Pe de altă parte, Gamelin nu poate fi transformat în ţap ispăşitor pentru tot ceea ce a mers prost în Franţa în 1940. În literatura istorică despre 1940, bietul Gamelin nu poate câştiga. Pentru că, spre deosebire de Georges, nu a izbucnit în lacrimi, el este acuzat de pasivitate şi detaşare. Este acuzat de unii istorici că s-a izolat la Vincennes, dar în primele cinci zile ale bătăliei l-a vizitat frecvent pe Georges – de două ori în 14 mai, ceea ce a necesitat aproximativ patru ore de călătorie –, ceea ce face ca un alt istoric să îl acuze că a

pierdut prea mult timp în acest fel.[209] În multe privinţe, Gamelin a fost prototipul generalului-administrator, având multe dintre calităţile acelor manageri militari precum generalii George Marshall, Alan Brooke sau Aleksei Antonov, care au fost adevăraţii arhitecţi ai victoriei Aliaţilor în 1945. Tragedia lui Gamelin a fost că nu a avut şansa de a-şi folosi calităţile incontestabile acolo unde ar fi fost cel mai util.

Dar problemele armatei franceze în 1940 au depăşit cu mult problema lui Gamelin. În 1914, greşeala strategică a lui Joffre a fost la fel de mare, dar atunci a fost destul timp pentru a o remedia. În 1940, timpul a fost prea scurt. Absenţa trupelor lui Giraud nu a fost singurul motiv. Una dintre probleme a fost că, şi după ce Înaltul Comandament şi-a dat seama că principalul vector de atac german venea prin Ardeni, tot nu a reuşit să decripteze corect intenţiile germane. Georges a operat iniţial cu ipoteza că germanii vor pivota spre sud-est, spre spatele Liniei Maginot, sau, eventual, prin centrul Armatei a 2-a, dar nu şi că se vor îndrepta spre vest, spre flancul drept al Armatei a 9-a. Chiar şi atunci când, în noaptea de 13 spre 14 mai, Georges a format un detaşament special sub comanda generalului Touchon pentru a închide breşa dintre Armata a 2-a şi Armata a 9-a franceză, nu a acordat o atenţie semnificativă flancului drept al Armatei a 9-a. De asemenea, este posibil ca faptul că forţele franceze reuşiseră să reziste la Monthermé timp de două zile să-i fi indus un fals sentiment de siguranţă. Astfel, contramăsurile lui Georges au făcut jocul germanilor şi, posibil, au agravat situaţia francezilor odată ce germanii au realizat pătrunderea: aproape că nu mai existau trupe pregătite pentru a le sta în cale. Georges a fost, de asemenea, reticent în a muta trupe din spatele Liniei Maginot –

posibil din cauza fricii sale că ar putea fi nevoie de ele pentru a face faţă unui atac prin Elveţia: această teamă nefondată a fost un alt eşec major al serviciilor de informaţii.

Mai gravă chiar decât încetineala cu care militarii francezi au citit direcţia atacului german a fost incapacitatea lor de a înţelege natura şi viteza războiului practicat de germani în 1940. Chiar şi după străpungerea germană, francezii erau siguri că aceasta se va epuiza în cele din urmă şi le va permite să colmateze breşa. În Primul Război Mondial, străpungerile de acest tip au încetinit întotdeauna din cauza epuizării trupelor şi a dificultăţilor logistice şi de aprovizionare. De la începutul şi până la sfârşitul bătăliei, ceea ce este cel mai frapant la răspunsul francez din 1940 este lentoarea sa – fie că este vorba de contraatacul întârziat al generalului Lafontaine la Sedan, în dimineaţa zilei de 14 mai, fie că este vorba de atacul şi mai întârziat al generalului Flavigny din ziua următoare sau de întârzierea trimiterii primului DCR împotriva lui Rommel. Prima traversare a oamenilor lui Rommel la Houx a avut loc înainte de miezul nopţii de 12 mai, dar generalul Martin, aflat la comanda Corpului XI (18DI şi 22DI), nu a fost informat de asta până la ora 7 dimineaţa, în 13 mai, iar Corap, care nu a putut fi contactat la început, nu a aflat cât de gravă era situaţia decât seara.

Adevărul este că francezii s-au confruntat cu un tip de luptă pentru care erau complet nepregătiţi – opusul războiului metodic (*bataille conduite*) pentru care îi pregătise doctrina lor. O diferenţă izbitoare între cele două tabere a fost comportamentul ofiţerilor superiori aflaţi la comandă. Comandanţii germani au fost implicaţi îndeaproape în luptă, în timp ce omologii lor francezi au rămas, de obicei, în spate. Generalul Lafontaine, de la 55DI, care opera de la

postul său de comandă aflat la aproximativ opt kilometri în spatele Sedanului, sau generalul Huntziger, al cărui post de comandă de la Senuc era la aproximativ 45 de kilometri în spatele liniei, erau cu totul diferiţi de comandanţii precum Rommel, care se aruncau personal în luptă. Dintre cele patru regimente franceze implicate în luptele de la Sedan, niciunul nu şi-a pierdut comandantul, în timp ce germanii au pierdut mai mulţi comandanţi importanţi. Acest lucru nu a avut nimic de-a face cu laşitatea; a fost o reflectare a unor abordări doctrinare diferite: bătălia „metodică" cerea comandanţilor superiori să rămână în comandamentele lor şi să ţină mâna pe „mânerul evantaiului", mai degrabă decât să se amestece prea mult în acţiune; doctrina germană a tacticilor „orientate spre misiune" încuraja iniţiativa din partea comandanţilor de nivel inferior.

Fluiditatea bătăliei dintre 15 mai şi 4 iunie a fost exact tipul de război cu care francezii erau cel mai puţin pregătiţi să se confrunte. După cum a spus generalul Prioux, inamicul „îşi impunea voinţa asupra noastră şi [...] noi pierdusem iniţiativa operaţională". Singura soluţie ar fi fost organizarea unei lovituri puternice dată germanilor de către o forţă concentrată care să includă DCR-urile, dar această forţă ar fi trebuit să fie pregătită până la 16-17 mai. Francezilor le lipsea aparatul logistic pentru a-şi coordona suficient de repede răspunsurile. De asemenea, deplasarea trupelor a fost grav perturbată de bombardamentele germane şi de refugiaţii care au blocat drumurile. Existau prea puţine staţii radio; cea mai mare parte a comunicaţiilor se făcea prin mesager sau prin telefon, ambele fiind uşor de întrerupt. Deficienţele franceze în materie de comunicaţii erau vizibile la toate nivelurile, începând de la vârf. Postul de comandă al lui Gamelin nu dispunea de radio şi nici măcar de

porumbei călători. El comunica fie prin mesageri (care erau adesea victime ale accidentelor), fie prin vizite personale la centrele de comandă, care necesitau mult timp. Marc Bloch a observat că, de multe ori, cartierul general al Armatei 1 habar nu avea unde se aflau propriile corpuri de armată. În haosul rezultat, structurile de comandă franceze s-au dezintegrat; regimentele au fost despărţite de cartierele lor generale de divizie. După cum scria un soldat: „Aveam impresia unei lipse totale de coordonare între ordinele pe care le primeam. Aveam senzaţia că ne mişcăm într-un fel de ceaţă”[210].

Controlul şi comunicaţiile britanice nu au fost nici ele mai bune. Locul unde se afla Gort, de exemplu, era adesea un mister. După cum a comentat un ofiţer britanic după înfrângere: „Deciziile trebuiau luate atât de repede, iar de multe ori nu puteau fi confirmate de informaţiile primite. [...] Mişcările generale pe care le făceau germanii erau atât de rapide, iar acolo unde puteai avea o situaţie stabilă dimineaţa, la ora 7 sau 8 seara, dacă nu acţionai şi nu făceai ceva, situaţia putea fi iremediabil pierdută”[211].

Întâmplările nefericite cărora le-a fost martor generalul Prioux ilustrează perfect confuzia şi funcţionarea precară a comunicaţiilor din partea franceză imediat după străpungerea germană. Prioux a fost unul dintre puţinii generali francezi a căror hotărâre a fost de neclintit pe tot parcursul dezastrului. După ce se retrăsese de pe Dyle cu corpul său de cavalerie, împreună cu restul Armatei 1, era nerăbdător să lanseze un contraatac dinspre nord asupra coridorului german. O problemă însă era că forţele sale erau foarte dispersate. În timp ce încerca să le reunească, el a căutat să primească şi ordine. De la Valenciennes, la 17 mai, l-a sunat pe Georges şi i s-a spus că ar putea fi de folos Armatei a 9-a la Mormal, dar că „acesta nu era un

ordin şi că nu puteam să fac nimic dacă nu contactam grupul de armate, care poate că ar avea o misiune diferită pentru mine". Aşa s-au desfăşurat, pur şi simplu, lucrurile. Găsindu-l pe Billotte la Douai, i s-a comunicat că Armata 1 „are nevoie de tine" (Billotte i-a mai spus că Franţa se îndrepta spre o catastrofă mai gravă decât cea din 1870). În zorii zilei de 19 mai, Prioux a primit ordinul de a ataca spre sud, spre Cambrai, ceea ce contrazicea ordinele pe care le primise cu o zi înainte. Ordinul era oricum imposibil de executat, deoarece brigăzile sale de tancuri nu ajunseseră încă, deşi aveau ordin în acest sens. A doua zi, încercând să pună în aplicare instrucţiunile pe care le primise, i s-a ordonat să execute un atac la sud-vest de Arras. Apoi, câteva minute mai târziu, i s-a spus să rămână pe loc. Prioux a reflectat cu părere de rău că primise ordine de la cinci posturi de comandă diferite în patru zile.[212]

Nu are rost să căutăm vinovaţi individuali. Aproximativ treizeci şi cinci de generali şi-au pierdut postul de comandă după dezastrul iniţial, iar Corap a fost cea mai importantă victimă. Dar aceasta a fost o alegere complet arbitrară. Performanţa Armatei a 2-a a lui Huntziger nu fusese mai bună decât cea a Armatei a 9-a a lui Corap. Corap încercase cel puţin să atragă atenţia asupra problemelor din sectorul său înainte de atacul german, spre deosebire de Huntziger, care fusese extrem de mulţumit. În octombrie 1939, când a aflat despre înfrângerea Poloniei de la ataşatul francez din Varşovia, Huntziger a remarcat: „Polonia este Polonia. [...] Aici suntem în Franţa". Se spune că ar fi spus, la auzul veştii că primii germani au trecut râul la Wadelincourt, „asta înseamnă cu atât mai mulţi prizonieri". Când a început bombardamentul aerian la Sedan, răspunsul său iniţial a fost că soldaţii aveau nevoie de botezul

focului. Deşi lui Huntziger i se trimiseseră, la 13 mai, întăriri importante sub forma DCR 3 şi DIM 3, nu a reuşit să le folosească pentru un contraatac puternic. Poate că şi-a datorat supravieţuirea faptului că, în 15 mai, Armata a 2-a părea să se descurce ceva mai bine la Stonne decât în cele două zile precedente, dar asta doar pentru că direcţia atacului german se schimbase spre vest. Dacă Huntziger a supravieţuit, iar Corap nu, a fost pentru că acesta din urmă avea mai puţini protectori în poziţii înalte. Huntziger a ajuns ministru al regimului de la Vichy.

Oricare ar fi fost deficienţele comandanţilor individuali, adevărata lecţie a anului 1940 a fost modul în care aproape întreg Înaltul Comandament francez a fost luat pe nepregătite de noul tip de război. Dacă au existat atât de multe cazuri de generali francezi care s-au prăbuşit în lacrimi, a fost pentru că, în mod colectiv – cu foarte puţine excepţii –, au fost complet copleşiţi intelectual şi psihologic. Nimeni nu pare să fi fost mai zdrobit de evenimente decât Blanchard, care, potrivit lui Bloch, a fost îndemnat de un comandant de corp de armată: „Faceţi ce vreţi, domnule, dar pentru numele lui Dumnezeu, faceţi ceva”. Bloch însuşi l-a văzut pe Blanchard „înţepenit într-o imobilitate tragică, fără să spună nimic, fără să facă nimic, ci doar uitându-se la harta întinsă pe masa dintre noi, ca şi cum ar fi sperat să găsească pe ea decizia pe care era incapabil să o ia”. Generalul Alan Brooke are o descriere aproape identică:

> El [Blanchard] studia harta, în timp ce eu îl priveam cu atenţie, iar în curând am avut impresia că ar fi putut la fel de bine să se holbeze la un perete alb, cu toate beneficiile pe care le obţinea din asta. Mi-a dat impresia unui om al cărui creier încetase să mai funcţioneze; el doar exista şi abia dacă era conştient de ceea ce se întâmpla în jurul

lui. Loviturile care se abătuseră asupra noastră în succesiune rapidă îl făcuseră knockout, fiind incapabil să mai conştientizeze evenimentele.[213]

Armata și societatea

Este posibil, aşadar, să oferim în primul rând explicaţii militare pentru Căderea Franţei. Şi trebuie amintit că, într-o bătălie, diferenţa dintre succes şi eşec este adesea una foarte mică. În 1914, Franţa supravieţuise într-adevăr la limită. În 1940, povestea a fost diferită. Dar ne putem opri aici? După cum remarcă Michael Howard în istoria sa despre Războiul franco-prusac, „sistemul militar al unei naţiuni nu este o secţiune independentă a sistemului social, ci un aspect al acestuia, în totalitatea sa”[214]. În nicio societate, armata nu funcţionează în întregime în vid. În opinia lui Marc Bloch, armata franceză a fost surclasată din punct de vedere intelectual, iar el a considerat acest lucru ca fiind simptomatic pentru scleroza intelectuală mai extinsă care afecta Franţa în acea perioadă. Asemenea afirmaţii radicale sunt dificil de verificat, iar activitatea originală şi de pionierat a lui Bloch ca istoric şi creator al şcolii Annales este o dovadă că, în mod sigur, nu toată viaţa intelectuală franceză era osificată în perioada interbelică. De fapt, există argumente pentru a susţine că aceasta a fost una dintre cele mai vibrante perioade din punct de vedere cultural din istoria modernă a Franţei.

A făcut cumva armata o figură aparte? Este uşor să descrii Înaltul Comandament francez ca pe o gerontocraţie extrem de mulţumită de sine, încremenită în certitudinile sale şi care nu este dispusă să regândească viitorul. Pétain a declarat comisiei postbelice de anchetă

că, după 1918, „creierul meu militar era închis”. Dar Pétain nu a avut nicio influenţă asupra planificării militare franceze în anii 1930 şi, aşa cum era de aşteptat, au existat conservatori militari şi „modernizatori” – în măsura în care aceşti termeni au vreo valabilitate – atât în Germania, cât şi în Franţa. Pentru a explica de ce anumite opinii şi nu altele au prevalat în fiecare ţară, trebuie să luăm în considerare contextul social şi politic.

În Franţa, „modernizatorii” au fost, cu siguranţă, obstrucţionaţi de întârzierile înregistrate în procesul de reînarmare şi de blocajele de producţie. În 1936, armata avea doar 27 de tancuri B. Odată ce aceste tancuri au început să fie produse pe scară largă, nu a mai rămas timp pentru instruirea luptătorilor înainte de intrarea în luptă. Incapacitatea francezilor de a exploata întregul potenţial al DCR-urilor a venit şi din angajamentul lor faţă de ideea de luptă metodică. Totuşi, acest angajament nu a fost doar o rezistenţă oarbă la schimbare. A fost un răspuns la contextul în care armata trebuia să opereze. După cum spunea un manual al armatei, „este important să ducem bătălii metodice şi să evităm bătăliile de întâlnire. Acestea, din cauza incertitudinilor pe care le aduc cu ele, nu sunt potrivite pentru angajarea trupelor tinere care, dimpotrivă, au nevoie să fie angajate metodic pe câmpul de luptă, cu tot sprijinul necesar al puterii de foc”[215]. Cu alte cuvinte, „bătălia metodică” era ceea ce militarii considerau necesar pentru o armată compusă în primul rând din recruţi cu serviciu scurt, rezervişti prost pregătiţi şi profesionişti suprasolicitaţi – toate acestea punând probleme care au fost exacerbate de reducerea progresivă a serviciului militar între 1923 şi 1930. Armata franceză era, fără îndoială, suspicioasă cu privire la calitatea de luptători a soldaţilor săi. Încă din 1914, Joffre a

ezitat să folosească rezerviști, considerând că aceştia nu erau pregătiţi de luptă. Greşeala sa în estimarea mărimii forţelor celeilalte părţi a venit din convingerea că germanii vor acţiona la fel.

Ideea unei armate profesioniste pe linia propusă de de Gaulle era de neconceput într-o cultură care, încă din secolul al XIX-lea, privea cu multă neîncredere posibilele ambiţii politice ale armatei. O armată de recruţi era considerată corolarul unei societăţi democratice. De asemenea, trebuie amintit faptul că militarii acţionau în contextul unei societăţi profund pacifiste – sau cel puţin iubitoare de pace. Weygand a consemnat în jurnalul său din 1933: „Franţa este profund pacifistă. [...] Armata [...] este unul dintre mijloacele – cel mai important – pe care o ţară le foloseşte pentru a-şi urma politica. Vechea formulă, conform căreia este necesar să ai armata potrivită politicii tale, nu şi-a pierdut nimic din valabilitate”[216].

În acest context, prezentarea argumentelor în favoarea diviziilor blindate era un lucru care trebuia făcut cu pricepere şi tact. Daladier, în primul rând, nu a fost niciodată pe deplin convins de oportunitatea tancurilor B1: erau acestea genul de armament de care avea nevoie o societate democratică şi paşnică? Situaţia din Germania era foarte diferită. În anii 1920, reconstrucţia Reichswehrului, care a trebuit să se desfăşoare în mod clandestin, a fost realizată de armată, fără intervenţia civililor; în anii 1930, politicienii au fost cei care au dat impulsul pentru război. Regimul nazist a existat pentru a face război. Acest lucru nu înseamnă că Franţa era „decadentă” şi că Germania nu era, cu excepţia cazului în care tipul de valori paşnice şi liberale în care credeau liderii Franţei trebuie să fie asimilat cu decadenţa. În aceste circumstanţe, s-ar putea într-adevăr considera că eforturile făcute în Franţa pentru a

pregăti ţara pentru război au fost remarcabile. Iar aceasta este o mărturie a adaptabilităţii instituţiilor politice ale Franţei şi a calităţii clasei conducătoare franceze.

Cu toate acestea, este adevărat că amintirile lăsate de războiul precedent şi cicatricile provocate de sciziunile din anii 1930 erau încă atât de proaspete, încât au existat mulţi oameni care erau doar pe jumătate convinşi că acesta era războiul „lor". Acesta a fost cazul multor pacifişti de stânga şi al multor anticomunişti de dreapta. Cu toate acestea, dacă primele etape ale războiului ar fi decurs mai bine, este foarte posibil ca acesta să fi devenit războiul „lor", aşa cum părea să se întâmple în primele zile din iunie şi cum s-a întâmplat în Marea Britanie în timpul Blitz-ului, care a transformat un conflict acceptat fără entuziasm într-o adevărată cruciadă populară. În ambele ţări, condiţiile erau mult mai fluide şi mai deschise decât ni se par nouă, retrospectiv. Felul în care s-au cristalizat diferitele ingrediente sociale şi politice a fost, într-o măsură considerabilă, un rezultat al situaţiei militare. Mulţi politicieni şi intelectuali francezi erau bântuiţi, în anii 1930, de sentimentul slăbiciunii ţării lor şi de decadenţa instituţiilor sale politice. Redresarea care avusese loc în anul dinaintea războiului era prea recentă pentru ca această stare de pesimism să se poată risipi în întregime. Sentimentul de decadenţă a Franţei era împărtăşit de personalităţi atât de diferite, precum romancierul fascist Drieu La Rochelle şi filosoful liberal Raymond Aron. În memoriile sale, Aron scria: „În timpul anilor de decadenţă, am simţit personal bolile Franţei. [...] Ceea ce ne-a frapat pe toţi [...] a fost contrastul dintre paralizia regimurilor democratice şi redresarea spectaculoasă a Germaniei lui Hitler"[217]. Prin urmare, sentimentul de decadenţă nu a fost doar o umbră retrospectivă

aruncată de 1940, dar, pe de altă parte, nici nu a predeterminat răspunsurile la problemele anului 1940, chiar dacă explică de ce *unii* au putut să se resemneze atât de uşor în faţa înfrângerii: Drieu a devenit un colaborator înfocat al naziştilor, în timp ce Aron a plecat la Londra. Şi în Marea Britanie au existat mulţi politicieni şi intelectuali care s-au simţit profund înstrăinaţi de ceea ce ei considerau a fi deriva şi lipsa de imaginaţie a guvernului naţional, precum şi de conservatorismul societăţii britanice. Au fost suficient de norocoşi găsind o ieşire din situaţie în sprijinul acordat coaliţiei lui Churchill, în 1940. În alte circumstanţe, înstrăinarea lor ar fi putut găsi alte ieşiri.

Este, cu siguranţă, adevărat că, odată ce armata franceză a fost înfrântă, unii conservatori francezi, şi mulţi alţii care se simţeau din diferite motive înstrăinaţi de Republică, au găsit cu uşurinţă explicaţii pentru înfrângere, fiind gata să o îmbrăţişeze aproape cu un fel de fervoare autosacrificială şi văzând-o ca pe o şansă de a reface naţiunea după chipul lor. Acesta a fost tâlcul comentariului lui Charles Maurras, că înfrângerea a fost o „surpriză divină". Prin aceasta nu a vrut să spună că a salutat-o, dar că a avut cel puţin rezultatul benefic de a-l aduce la putere pe salvatorul Franţei, în persoana mareşalului Pétain. Prin urmare, evenimentele politice ale anilor 1930 îşi au importanţa lor în discuţia noastră despre Căderea Franţei – ele ajută la explicarea consecinţelor înfrângerii mai mult decât la punerea în evidenţă a cauzelor acesteia.

6

CONSECINȚE

Iunie 1940. François Mitterrand la Verdun: „Nu este nevoie să spun mai mult”

Experienţa sergentului François Mitterrand, în iunie 1940, a fost tipică pentru mulţi soldaţi. În timpul Războiului Ciudat, unitatea sa, Regimentul 23 Infanterie Colonială, a fost staţionată mai întâi în Alsacia, iar apoi în spatele Ardenilor. Mitterrand a găsit plictiseala Războiului Ciudat profund frustrantă şi a urât să fie soldat. Îi lipsea motivaţia şi nu simţea niciun fel de angajament faţă de război. Într-o scrisoare datând de la începutul anului 1940, el a scris: „Ceea ce m-ar enerva cu adevărat ar fi să mor pentru valori în care nu cred”. Odată ce au început luptele, unitatea sa, care a reuşit să reziste, a fost nevoită să se retragă spre Verdun. În apropiere de Verdun, la 14 iunie, Mitterrand a fost rănit de un obuz. El a fost cărat pe o targă, pe un drum plin de refugiaţi. Coloana de refugiaţi a fost atacată de avioanele germane, iar brancardierii au fugit, lăsându-l pe Mitterrand întins pe şosea privind pe cer avioanele germane, care zburau deasupra lui. În următoarele cinci zile, pe măsură ce armata franceză se retrăgea, a fost dus din spital militar în spital militar. În cel de-al cincilea dintre acestea, în apropiere de Bruyères, în Vosgi, s-a trezit într-o dimineaţă şi a aflat că germanii sosiseră, iar el era acum prizonier. Mai târziu, Mitterrand a scris despre aceste zile: „Eram un soldat învins dintr-o armată dezonorată şi aveam un sentiment de amărăciune faţă de cei care făcuseră posibil acest lucru, politicienii celei de-a Treia Republici”[218].

Mitterrand a fost dus într-un lagăr de prizonieri de război de lângă Kassel, în Hessa. La a treia încercare, a reuşit să evadeze din lagăr,

ajungând înapoi în Franţa în ianuarie 1942. Şi-a găsit un loc de muncă, devenind funcţionar al regimului de la Vichy, lucrând pentru reintegrarea prizonierilor de război care fuseseră eliberaţi din captivitate. Treptat, a trecut de la sprijinul pentru regimul de la Vichy la o simpatie activă pentru Rezistenţă. În 1944, era liderul unei mişcări de rezistenţă a prizonierilor de război evadaţi.

Dintre toate experienţele trăite între 1940 şi 1944, înfrângerea şi prizonieratul au fost cele care l-au marcat cel mai mult pe Mitterrand. El a afirmat, în cuvinte destul de asemănătoare cu cele ale lui Sartre, care scria despre propria captivitate, că în lagărul de prizonieri de război a avut „prima sa întâlnire reală cu alţi oameni". Aceasta l-a ajutat să se îndepărteze de individualismul estetic care îi caracterizase adolescenţa. Despre înfrângere, Mitterrand a scris mai târziu: „Sentimentul meu de apartenenţă la un popor mare (mare în ideea pe care şi-a construit-o despre lume şi despre sine, ca şi despre sine în lume, conform unui sistem de valori care nu se baza nici pe numere, nici pe forţă brută, nici pe bani) a primit câteva lovituri. Trăisem anul 1940: nu e nevoie să spun mai mult."[219] Mai mult decât orice altceva, cuvintele „nu e nevoie să spun mai mult" sunt cele care merită atenţie. Aşa cum a observat istoricul Stanley Hoffmann, „există un contrast uimitor între proporţiile catastrofei din mai-iunie 1940 şi rolul pe care aceasta îl joacă în producţia intelectuală a ţării"[220]. Nu pare să existe un echivalent a ceea ce istoricul Henry Rousso, în cartea sa care urmăreşte amintirea Vichy-ului în viaţa naţiunii franceze după 1945, a descris ca fiind „sindromul Vichy" – în dezbaterile politice, în literatură, în filme şi aşa mai departe. Lista operelor care tratează înfrângerea din 1940 este destul de scurtă. În literatură, cele mai notabile lucrări sunt ultimul volum al trilogiei

Căile libertăţii, a lui Jean-Paul Sartre, care se deschide cu înfrângerea, romanul *Drumul Flandrei* (1960) de Claude Simon şi romanul *Un balcon în pădure* (1958) de Julien Gracq. Există, de asemenea, o descriere plină de forţă a retragerii de la Dunkerque în romanul *Weekend la Zuydcoote* (1972) al lui Robert Merle. În ceea ce priveşte filmele, nu există decât *Jeux Interdits* [*Jocuri interzise*] (1952) al lui Rene Clément, care spune povestea unei fetiţe care îşi pierde părinţii în timpul Exodului, în timpul unui bombardament german. O familie de ţărani o primeşte în casă, iar ea şi băiatul cel mic al familiei creează un cimitir secret de animale. Deşi se presupune că activităţile lor macabre şi tulburătoare ar trebui să reflecte impactul traumei naţionale asupra celor doi copii, filmul este, de fapt, mai mult despre copilărie decât despre înfrângere – în afară de imaginile extraordinar de vii ale Exodului din prima jumătate de oră.

Poate că unul dintre motivele pentru absenţa unui „sindrom 1940" este lunga umbră aruncată de „sindromul Vichy". Înfrângerea a fost urmată imediat de o serie de noi experienţe sfâşietoare – ocupaţie, colaboraţionism, deportare – care au împins înfrângerea în fundal. La procesul lui Pétain, care se presupunea că se referea la rolul său în semnarea armistiţiului şi la sfârşitul Republicii – adică evenimentele din 1940 –, discuţia a deviat frecvent la perioada de ocupaţie. Cine a spus ce şi cui la Bordeaux în ultimele zile ale lunii iunie părea în 1945 să aparţină aproape unei alte epoci. Aceasta îi interesa pe oameni mai puţin decât ceea ce se întâmplase după 1940.

În mod similar, comisia parlamentară înfiinţată în 1947 pentru a examina evenimentele din Franţa dintre 1934 şi 1940 nu a atras niciodată prea mult atenţia publicului.

Evident, nicio naţiune nu doreşte să se gândească la înfrângerile sale. În 1945, ruşinea înfrângerii părea să fi fost parţial răscumpărată de eroismul Rezistenţei – chiar dacă în Rezistenţă au fost implicaţi mult mai puţini oameni decât cei care au luptat în armată în 1940. Desigur, unii, precum Mitterrand, care luptaseră în 1940, au făcut parte mai târziu din Rezistenţă. Dar mulţi dintre soldaţii din 1940 nu au putut face acest lucru, deoarece şi-au petrecut războiul în lagăre de prizonieri. Când s-au întors, în 1945, au simţit în scurt timp că sunt spectre oarecum nedorite la sărbătoarea Eliberării şi a autogratulării naţionale. După celebrările iniţiale care le-au marcat întoarcerea, au constatat că amintirile lor despre război nu se potriveau prea bine cu atmosfera generală. Franţa de după Eliberare avea nevoie de eroi, nu de amintiri ale înfrângerii. După cum scria într-unul dintre ziarele prizonierilor: „Franţa oficială v-a uitat. Un văl a fost aruncat chiar şi peste cei care au murit în 1940. Franţei îi este ruşine de voi. [...] În curând, Franţa va scuipa pe mormintele voastre”. Soldaţii din 1940 s-au trezit ignoraţi de Rezistenţă şi dispreţuiţi de veteranii supravieţuitori din 1914-1918. Un fost prizonier îşi amintea că „aceşti oameni au fost atât de umiliţi, încât şi-au petrecut viaţa încercând să spele pata umilinţei lor”. Purtătorii de cuvânt ai foştilor prizonieri au susţinut că soldaţii din 1940 au luptat bine, dar s-au aflat într-o poziţie imposibilă. De asemenea, au încercat să facă legătura între rolul lor din 1940 şi apariţia ulterioară a Rezistenţei:

> Prizonierii nu trebuie să aibă sentimentul că, [...] în ochii ţării, ei sunt cei învinşi, în timp ce alţii culeg laurii victoriei. Căci, dacă este adevărat că Franţa nu a încetat niciodată să fie în război, [...] atunci războiul este indivizibil [...] şi este corect ca aceia care au cedat în

primul act al dramei să îşi ocupe locul care li se cuvine în actul final al acesteia.[221]

Această lectură a războiului ca entitate inseparabilă coincidea cu interpretarea lui de Gaulle. La Eliberare, de Gaulle, a cărui prioritate era unitatea naţională, spera să pună ocupaţia şi perioada Vichy între paranteze şi să minimalizeze acele aspecte ale ocupaţiei care îi învrăjbiseră pe francezi. De Gaulle susţinea că a existat o luptă neîntreruptă a poporului francez împotriva germanilor începând cu 1940. De Gaulle a mers mai departe, fiind de părere că războiul din 1939-1945 este parte a unei lupte lungi de treizeci de ani între Franţa şi Germania, care a început în 1914. Din acest punct de vedere, 1940 a fost un eşec temporar într-un conflict în care, în cele din urmă, au repurtat un succes. Toate acestea l-ar fi putut face pe de Gaulle să fie înţelegător faţă de situaţia dificilă a prizonierilor de război. Dar nu a fost aşa. De Gaulle însuşi petrecuse trei ani din Primul Război Mondial ca prizonier. Cele cinci încercări de evadare ale sale eşuaseră, iar ulterior a simţit doar ruşine şi frustrare pentru că fusese ţinut cu forţa în afara acţiunii. În 1945, de Gaulle era de părere că prizonierii ar fi făcut mai bine să tacă decât să atragă atenţia asupra lor. Auzind despre mişcarea de rezistenţă a lui Mitterrand, formată din foşti prizonieri, el ar fi remarcat: „O mişcare de rezistenţă a prizonierilor? De ce nu o mişcare de rezistenţă a coafezelor?”. Încă de la început, relaţiile dintre de Gaulle şi Mitterrand au fost extrem de reci. Atunci când Mitterrand a venit să facă lobby în numele prizonierilor întorşi în iunie 1945, a fost tratat cu indiferenţă. Poate că animozitatea de lungă durată – şi pe deplin reciprocă – a lui Mitterrand faţă de de Gaulle a derivat în parte din perspectivele diferite ale celor doi bărbaţi faţă de captivitatea lor – unul dintre ei

resimţea fiecare minut petrecut ca prizonier şi nu dorea sub nicio formă să se gândească la această experienţă; celălalt o considera experienţa formatoare a vieţii sale.

Vichy. Lecţiile înfrângerii

Dacă anul 1940 ocupă un loc mai puţin important în memoria războaielor Franţei decât ne-am putea aştepta, acest lucru se poate datora faptului că a fost un eveniment prea dureros pentru a fi contemplat. Ne aducem aminte de îndemnul lui Gambetta cu privire la Alsacia şi Lorena după 1870: „Gândiţi-vă mereu la ele, nu vorbiţi niciodată despre ele". Este clar că reverberaţiile înfrângerii au fost profunde şi de lungă durată. Pe de altă parte, ar fi greşit să îl privim ca pe un fel de an zero francez şi să cădem pradă tentaţiei de a-i atribui toate schimbările majore din Franţa de după 1945. *Post hoc* nu este acelaşi lucru cu *propter hoc*[********].

Cu toate acestea, în ceea ce priveşte consecinţele imediate ale înfrângerii, nu există nicio îndoială. A fost cauza care a dus la prăbuşirea celei de-a Treia Republici şi la instaurarea regimului de la Vichy. Şi a stabilit agenda pentru cruciada ideologică a Vichy-ului de a reface Franţa. Guvernul lui Pétain, aflat încă la Bordeaux, a semnat un armistiţiu cu Germania la 22 iunie. Conform termenilor acestuia, Franţa a fost împărţită într-o zonă ocupată, în nord şi de-a lungul coastei atlantice, şi o zonă neocupată, în sud. Deoarece oraşul Bordeaux era, ca şi Parisul, situat în zona ocupată, guvernul şi-a stabilit cartierul în oraşul balnear Vichy, ale cărui numeroase hoteluri ofereau multiple posibilităţi de cazare pentru miniştri şi pentru funcţionarii aflaţi în subordinea lor. Armistiţiul nu spunea nimic despre aranjamentele politice interne ale Franţei în zona

neocupată, dar era inevitabil ca a Treia Republică să nu supravieţuiască înfrângerii. Întrunit în cazinoul din Vichy, la 9 iulie, parlamentul a votat aproape în unanimitate pentru acceptarea propunerii lui Pierre Laval de revizuire a Constituţiei. După cum a spus Laval: „[Un] mare dezastru ca acesta nu poate lăsa intacte instituţiile care l-au provocat". A doua zi, cu o majoritate uriaşă, parlamentul a votat pentru a-i acorda mareşalului Pétain puteri depline pentru a revizui Constituţia. Pétain a promulgat aproape imediat o serie de acte constituţionale care îi confereau puterea absolută, aşa că a suspendat parlamentul pe termen nedeterminat. Astfel a luat fiinţă regimul de la Vichy.

Multe curente politice au concurat pentru preluarea puterii la Vichy, dar toate au căzut de acord asupra unui aspect esenţial: noul regim urma să fie autoritar şi antidemocratic. Deviza Republicii – Libertate, Egalitate, Fraternitate – a fost înlocuită cu un nou slogan: „Muncă, Familie, Patrie". Astfel, regimul de la Vichy a reprezentat victoria adversarilor Republicii, fie că era vorba de cei care o urâseră dintotdeauna, fie de cei care se întorseseră împotriva ei din cauza Frontului Popular. După înfrângere, episcopul de Drax a fost auzit declarând: „Anul blestemat pentru noi nu a fost 1940, cel al înfrângerii noastre externe, ci 1936, cel al înfrângerii noastre interne". Triumful adversarilor Republicii a fost, bineînţeles, făcut posibil doar de înfrângerea în război. La 28 mai 1941, economistul Charles Rist nota în jurnalul său: „În sfârşit, am obţinut victoria"[222].

Ideologia regimului de la Vichy era cuprinsă în conceptul de „revoluţie naţională". Aceasta pretindea să înlocuiască individualismul liberal materialist al Republicii cu valorile tradiţionale ale unei societăţi ierarhice, structurată în jurul unor

comunităţi organice „naturale”, precum regiunea, familia şi locul de muncă. Ea condamna lupta de clasă şi celebra ţăranul şi artizanul. În plus, proclama necesitatea de a pedepsi şi persecuta anumite grupuri care erau identificate ca duşmani ai Franţei: evreii, comuniştii şi francmasonii. Regimul de la Vichy susţinea că înfrângerea a dezvăluit decadenţa valorilor politice ale Republicii. La numai câteva zile după demisia lui Reynaud, Weygand a elaborat un memorandum în care prezenta ceea ce el considera a fi lecţiile înfrângerii: „Vechile reguli, un regim politic la baza căruia au stat ideile masonice, capitaliste şi internaţionale, ne-au adus în situaţia în care ne aflăm. Franţa s-a săturat de asta”. „Nu trebuie să uităm că am fost înfrânţi şi că fiecare înfrângere are preţul ei”, a comentat amiralul Darlan, unul dintre liderii de la Vichy, în septembrie 1940.

O mare parte din discursul de la Vichy a fost construit în jurul temelor de vinovăţie (pentru păcatele trecutului), suferinţă (regăsită în înfrângere şi exod) şi răscumpărare (prin supunerea faţă de mareşal şi revoluţia naţională). După cum spunea Pétain: „Spiritul plezirist a prevalat asupra spiritului de sacrificiu”. Un documentar de propagandă produs de Vichy a pus înfrângerea pe seama „weekendului englezesc, a barurilor americane, a corurilor ruseşti şi a tangourilor argentiniene”. Biserica era în mod special predispusă la acest tip de limbaj. Pierre-Marie Gerlier, arhiepiscopul de Lyon, spunea: „Victorioşi, am fi rămas probabil prizonieri ai erorilor noastre”. Episcopul de Toulouse a fost şi mai elocvent:

> Oare am suferit destul? Oare ne-am rugat suficient de mult? Oare ne-am căit pentru şaizeci de ani de apostazie naţională, şaizeci de ani în care spiritul francez a suferit toate perversiunile ideilor moderne, [...] în care moralitatea franceză a decăzut, în care anarhia

a luat avânt într-un mod ciudat? [...] Pentru că L-am alungat pe Dumnezeu de la curte, din şcoli, din mijlocul naţiunii, Doamne, îţi cerem iertare![223]

În perioada imediat următoare înfrângerii, acest tip de discurs moralizator a găsit audienţă în cele mai puţin probabile locuri. André Gide, autorul ale cărui scrieri exemplificau genul de literatură pe care Vichy-ul o cataloga drept imorală şi decadentă, a criticat „domnia tristă a indulgenţei" în jurnalul său din 28 iulie 1940: „Moliciune, cedare, relaxare în graţie şi uşurinţă, atâtea calităţi fermecătoare care aveau să ne conducă legaţi la ochi spre înfrângere". După cum nota Blum din celula sa de închisoare, „de la începutul timpului, calamitatea naţională a fost legată de ideea de păcat sau de eroare şi de extensiile ei naturale: căinţa, ispăşirea şi mântuirea"[224].

Cu toate acestea, Vichy-ul nu se sprijinea doar pe reacţia politică şi pe răzbunare. Mulţimile uriaşe care veneau să-l aclame pe Pétain în timpul frecventelor sale turnee prin ţară au arătat că era cu adevărat popular. Această popularitate se baza parţial pe reputaţia sa legendară de învingător de la Verdun, dar discursurile sale din 1940 au atins cu adevărat o coardă sensibilă în rândul poporului francez. Certitudinile pe care le-a oferit în 1940 au avut un oarecare farmec pentru o populaţie traumatizată de înfrângere şi de Exod. Dezrădăcinaţi din casele lor şi separaţi de familii – multe luni după aceea, ziarele publicau anunţuri emoţionante de la oameni care încercau să dea de urma copiilor şi a rudelor pe care le pierduseră –, milioane de francezi au fost martori la dezintegrarea naţiunii şi la prăbuşirea statului. De multe ori, reprezentanţii autorităţilor au fost printre primii care au fugit. Încă de la primul său discurs ca premier, Pétain şi-a exprimat compasiunea faţă de refugiaţi. Discursul său,

care vorbea cu autoritate despre prinderea de noi rădăcini, despre familie şi securitate, a rezonat cu o naţiune traumatizată de experienţa recentă a tulburărilor şi a dislocării. Înfrângerea, aşadar, i-a oferit Vichy-ului autoritatea morală; a fost mitul de bază al regimului. Când regimul părea că îşi pierde popularitatea, Pétain se grăbea să le reamintească francezilor de ce îi salvase. „Aveţi o memorie foarte scurtă", a spus el în iunie 1941, „amintiţi-vă de coloanele de refugiaţi".

Treptat, Pétain şi-a consumat imensul capital de bunăvoinţă de care se bucurase în 1940, pe măsură ce greutăţile ocupaţiei au împins suferinţele înfrângerii în fundal. Dar ceea ce a condamnat în cele din urmă Vichy-ul la uitare a fost interpretarea greşită dată consecinţelor internaţionale ale înfrângerii Franţei. Majoritatea liderilor de la Vichy au presupus că înfrângerea Franţei va fi urmată în curând de o capitulare sau de o înfrângere a Marii Britanii şi de sfârşitul războiului. Ei se aşteptau ca armistiţiul să fie doar preludiul unui tratat de pace care ar fi adus o înţelegere definitivă între Franţa şi Germania. Deoarece înfrângerea Franţei părea să asigure hegemonia germană asupra continentului european, Vichy-ul a dus o politică de „colaborare" cu cuceritorul său. În octombrie 1940, Pétain s-a întâlnit cu Hitler în micul oraş Montoire-sur-le-Loire, de lângă Tours. A fost fotografiat strângându-i mâna lui Hitler, iar după întâlnire a declarat că „păşea pe calea colaborării". În 1941, amiralul Darlan le-a oferit germanilor baze aeriene în mandatul colonial francez din Siria. În una sau două ocazii, regimul de la Vichy a fost la un pas de a reintra în război – de data aceasta de partea Germaniei. Această poziţie progermană a fost determinată parţial de afinităţi ideologice – în iunie 1942, Pierre Laval a făcut senzaţie când a

declarat că dorea o victorie germană pentru că aceasta ar reprezenta înfrângerea bolşevismului rusesc –, dar şi mai mult de oportunism: Vichy-ul credea că Germania a câştigat războiul. Această presupunere s-a dovedit a fi, desigur, cea mai mare greşeală a regimului de la Vichy.

„Punctul de pivotare al secolului XX”

Viziunea îngustă şi francocentrică asupra lumii a împiedicat Vichy-ul să judece la adevărata valoare consecinţele dezastruoase ale Căderii Franţei pentru viitorul războiului. Războiul care izbucnise în septembrie 1939 nu era un război mondial, ci un conflict european care a implicat Franţa, Marea Britanie, Germania şi (pentru scurt timp) Polonia. Dacă Aliaţii ar fi reuşit să ţină piept atacului iniţial al Germaniei, este posibil să se fi ajuns la un impas, ceea ce ar fi dus la o pace negociată (abia în ianuarie 1943, Aliaţii au adoptat principiul capitulării necondiţionate). Căderea Franţei, însă, a deteriorat echilibrul internaţional de forţe, aspirând şi alte puteri în conflict, până când, la sfârşitul anului 1941, războiul a devenit unul cu adevărat global. De Gaulle a avut dreptate să proclame de la Londra că bătălia din Franţa a fost doar prima rundă din ceea ce avea să se dovedească a fi un război mondial. Căderea Franţei a fost sfârşitul începutului, nu începutul sfârşitului.

Consecinţele Căderii Franţei pentru război şi apoi pentru cursul postbelic al relaţiilor internaţionale au fost atât de dramatice, încât un istoric a numit-o „punctul de pivotare al secolului XX”[225]. Primul care a exploatat situaţia a fost Mussolini. Italia şi Germania se apropiaseră una de cealaltă încă de la sfârşitul anilor 1930. La 18 martie, Hitler şi Mussolini se întâlniseră în Pasul Brenner, iar

intrarea Italiei în război părea iminentă. Dar Mussolini nu îşi arsese definitiv punţile cu puterile democratice. Ministrul său de externe, contele Ciano, şi mai ales şeful Statului-Major al armatei, mareşalul Badoglio, care cunoştea foarte bine neajunsurile forţelor armate italiene, l-au sfătuit să nu urmeze această cale. Badoglio i-a spus lui Mussolini că intervenţia italiană ar putea avea loc doar „dacă inamicul ar fi atât de căzut, încât să justifice o asemenea îndrăzneală”[226]. Succesul surprinzător al Germaniei în Franţa părea să fi îndeplinit această condiţie, iar la 10 iunie, Italia declara război Franţei. Intrarea târzie a lui Mussolini în război i-a adus o mică zonă de ocupaţie în sud-estul Franţei, dar, mai important, a deschis un nou teatru de confruntare în zona Mediteranei.

Acest lucru a reprezentat o mare ameninţare pentru britanici. După ce au pierdut sprijinul flotei franceze şi s-au confruntat cu o Italie ostilă, britanicii au fost nevoiţi să angajeze o parte importantă a forţei lor navale în Mediterana, cu preţul vulnerabilizării suplimentare a zonelor lor de interes din Orientul Îndepărtat. La 28 iunie, guvernul britanic a informat guvernele Australiei şi Noii Zeelande că nu va putea, în viitorul apropiat, să trimită o flotă pentru a apăra Singapore. Nimic din toate acestea nu a scăpat Japoniei, care, ca şi Italia, s-a apropiat de Germania în anii 1930, fără însă a se rupe complet de Occident.[227] Japonia şi Germania au semnat un pact anti-Comintern în noiembrie 1936, iar în rândul elitelor japoneze exista o dorinţă generală de a extinde influenţa japoneză în Asia de Est. Acest lucru nu se putea întâmpla decât pe seama puterilor occidentale. Dar existau voci în guvernul japonez care îndemnau la prudenţă, iar acestea au crescut în influenţă la sfârşitul anului 1939, după semnarea acordului ruso-german. Înfrângerea Franţei, însă, a

mutat argumentul înapoi în tabăra pro-Axă. Pe lângă prestigiul tot mai mare al Germaniei şi slăbirea puterii britanice în Orientul Îndepărtat, înfrângerea Franţei a creat, de asemenea, un gol în Indochina franceză. În septembrie, Japonia a cerut liberă trecere pentru trupele sale prin Tonkin şi utilizarea bazelor de lângă Hanoi. Reprezentantul local al regimului de la Vichy, amiralul Decoux, nu a avut de ales decât să accepte, iar trupele japoneze au intrat în Indochina franceză. La 27 septembrie 1940, Germania, Italia şi Japonia au semnat Pactul Tripartit de la Berlin. Căderea Franţei a generat radicalizarea politicii japoneze, care avea să ducă, în decembrie 1941, la atacul fatidic asupra Americii de la Pearl Harbor.

În timp ce victoria germană a deschis noi posibilităţi şi a stârnit apetitul în Italia şi Japonia, ea a provocat o alarmă corespunzătoare la Moscova. Stalin mizase pe un conflict lung în Occident, care s-ar fi putut încheia cu un impas, dar care, cu siguranţă, ar fi durat suficient de mult timp pentru a permite Uniunii Sovietice să îşi consolideze puterea militară. Acum, Hitler se putea întoarce împotriva Uniunii Sovietice în orice moment. Temerile lui Stalin erau pe deplin justificate. Cerneala de pe acordul de armistiţiu cu Franţa abia se uscase când Hitler le-a ordonat forţelor sale armate să înceapă să pregătească un atac împotriva Uniunii Sovietice în cursul anului următor. Succesul extraordinar al campaniei germane din Franţa a făcut să nu existe nicio rezistenţă din partea Înaltului Comandament german, aşa cum a existat la ordinul lui Hitler de a pregăti un atac asupra Franţei, în 1939. Rapiditatea victoriei germane a creat un orgoliu periculos în rândul militarilor germani, iar din partea lui Hitler însuşi, o convingere fatală că era un geniu militar care nu

putea greşi niciodată. Acest lucru avea să îl ducă în cele din urmă la pierzanie.

Răspunsul imediat al lui Stalin la Căderea Franţei a fost anexarea statelor baltice, la 15 şi 16 iunie, şi luarea Basarabiei şi a Bucovinei de la România, la 26 iunie. Aceste măsuri au fost însoţite de decizia de a accelera reînarmarea. Mutarea lui Stalin în Basarabia avea ca scop consolidarea poziţiei sovietice pe litoralul Mării Negre şi controlul gurilor Dunării. Acest lucru l-a îngrijorat pe Hitler, care vedea Balcanii ca pe o sferă de interes german, şi i-a întărit convingerea că trebuie să acţioneze împotriva Uniunii Sovietice cât mai curând posibil. Astfel au fost puse în mişcare deciziile care aveau să ducă, la 21 iunie 1941, la invazia germană în Uniunea Sovietică.

Reacţia imediată a multor politicieni britanici la Căderea Franţei a fost una de uşurare. Neville Chamberlain a comentat: „În orice caz, am scăpat de francezi, care nu au fost decât o povară pentru noi". Lordul Hankey, care prezidase comitetul, acum dispărut, pentru edificarea unei cooperări franco-britanice pe termen lung, a scris: „Într-un fel, este aproape o uşurare să ne întoarcem la resursele Imperiului şi ale Americii"[228]. Astfel de comentarii au dezvăluit resentimentele reprimate de mulţi observatori britanici faţă de ceea ce a fost văzut ca fiind slăbiciunea şi trădarea Franţei. Dar nu exista nicio îndoială că supravieţuirea britanică depindea acum mai mult ca oricând de sprijinul american. După cum a remarcat şeful Statului-Major încă de la 25 mai, Marea Britanie ar putea fi capabilă să lupte singură doar dacă Statele Unite ar fi „dispuse să ne ofere un sprijin economic şi financiar deplin, fără de care nu credem că am putea continua războiul cu vreo şansă de succes".

Acest lucru a necesitat o importantă reorientare a politicii britanice. Din 1919, relaţiile anglo-americane erau departe de a fi cordiale. Britanicii au respins pretenţiile lui Wilson de a arbitra pacea, în ciuda faptului că SUA intraseră în război atât de târziu. Refuzul Americii de a anula datoriile de război era o rană permanentă. În 1939, în timp ce sperau la un ajutor economic american, britanicii au rămas circumspecţi faţă de un angajament american mai profund. Chamberlain scria în ianuarie 1940: „Nu vreau ca americanii să lupte pentru noi – ar trebui să plătim prea scump pentru asta dacă ar avea dreptul să participe la stabilirea condiţiilor de pace". Dar patru luni mai târziu, la 19 mai, Chamberlain nota: „Singura noastră speranţă, mi se pare, stă în Roosevelt şi în SUA". Lordul Halifax i-a scris lui Hankey în iulie pentru a-i comunica desfiinţarea comitetului franco-britanic de cooperare şi că „s-ar putea ca în loc să studiem o uniune mai strânsă cu Franţa, să ne trezim contemplând posibilitatea unui fel de aranjament special cu SUA". Primirea unui sprijin mai consistent din partea Americii a devenit acum obiectivul central al politicii britanice. Acesta corespundea, de asemenea, afinităţilor personale şi ideologice ale lui Churchill. Ceea ce dădea acestei strategii o bună şansă de reuşită era faptul că prăbuşirea Franţei provocase panică la Washington. Proiecte de lege privind cheltuieli militare masive au fost trecute în grabă prin Congres, iar în anul următor, Roosevelt s-a apropiat tot mai mult de britanici, aducând ţara în pragul războiului cu Germania chiar înainte de atacul japonez de la Pearl Harbor.[229]

Aşadar, până la sfârşitul anului 1941, războiul european devenise unul global, în care puterea enormă a Americii şi a Uniunii Sovietice avea să o eclipseze în curând pe cea a celorlalţi beligeranţi şi să

conducă inexorabil spre o nouă eră de bipolaritate americano-sovietică după 1945. Căderea Franţei se dezvăluie astfel, pe termen mediu, ca un moment crucial în trecerea în planul secund a puterilor europene. Această evoluţie ar fi avut loc probabil oricum. Chiar dacă Franţa ar fi rămas în război, era probabil ca America să se alăture în cele din urmă Aliaţilor. În acest caz, America ar fi apărut, cu siguranţă, ca forţă dominantă în cadrul alianţei. Dar, fără Franţa, echilibrul european în cadrul alianţei a fost slăbit dramatic. Schimbarea politicii britanice în defavoarea Franţei s-a dovedit a se prelungi şi după 1945. De fapt, după război, şi de partea britanică, şi de cea franceză, au existat persoane care sperau să refacă legături mai strânse între cele două ţări. Arhitecţii francezi ai primelor etape a ceea ce avea să devină Piaţa Comună au sperat, cu siguranţă, să îi atragă pe britanici, dar până în 1950 au devenit convinşi că acest lucru nu va fi posibil. Ambivalenţa britanică cu privire la integrarea europeană a fost, cu siguranţă, influenţată la un anumit nivel de amintirile din 1940. Căderea Franţei a ajutat la înlocuirea Antantei Cordiale, care, la un anumit nivel, influenţase politica britanică încă din 1904, cu „relaţia specială” anglo-americană care, într-un fel sau altul, a modelat-o din acel moment.

Gaullismul şi anul 1940

Nimeni nu a fost mai conştient de această evoluţie şi mai pregătit să tragă ceea ce el credea că sunt concluziile adecvate decât generalul de Gaulle. Lui de Gaulle îi plăcea să repete o frază pe care Churchill i-ar fi spus-o în 1944, în timpul uneia dintre întâlnirile lor deosebit de furtunoase: „Dacă trebuie să aleg între Europa şi marea liberă, între tine şi Roosevelt, voi alege întotdeauna America”. Suspiciunea

persistentă pe care de Gaulle şi succesorii săi o nutreau faţă de „anglo-saxoni” s-a născut, într-o măsură considerabilă, din înfrângere. Cele două vetouri ale lui de Gaulle la intrarea Marii Britanii în Piaţa Comună, în 1963 şi 1967, au fost parţial inspirate de convingerea sa că Marea Britanie va acţiona ca un fel de cal troian american în Europa.

În multe alte privinţe, de asemenea, gaullismul, mişcarea care a marcat atât de mult istoria Franţei postbelice, s-a născut din Căderea Franţei şi din lecţiile pe care de Gaulle le-a învăţat din aceasta. 1940 este anul 1 al „gaullismului”, marcat de primul discurs al lui de Gaulle de la Londra, ţinut la 18 iunie. Dar de Gaulle avea deja o viziune bine conturată asupra istoriei în momentul în care a ajuns la Londra, iar gaullismul a rezultat din modul în care el a interpretat evenimentele din 1940 în lumina înţelegerii sale pe termen mai lung a istoriei Franţei. De Gaulle s-a născut în 1890, iar viziunea sa asupra lumii era înrădăcinată în naţionalismul romantic de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Aşa cum a scris mai târziu pe prima pagină a memoriilor sale de război, „toată viaţa mea am avut o anumită idee despre Franţa”. Convingerea fundamentală care stătea la baza acestei „idei” era că „Franţa nu poate fi Franţa fără măreţie”. Din nefericire, de Gaulle, a cărui generaţie trăia încă în umbra înfrângerii din 1870, era prea conştient de faptul că Franţa nu a fost întotdeauna „mare”. El a văzut istoria Franţei ca pe o vastă epopee, cu momente alternante de măreţie şi declin, lumină şi umbră, glorie şi tragedie. Înfrângerea din 1940 s-a încadrat cu uşurinţă în această schemă milenară şi i-a permis să-i relativizeze importanţa pe termen lung.

Din circumstanţele particulare ale acelei înfrângeri – atât cauzele, cât şi consecinţele sale imediate –, de Gaulle a tras două concluzii

esenţiale pentru dezvoltarea gaullismului ca doctrină politică: în primul rând, necesitatea unui stat puternic, iar în al doilea rând, necesitatea de a păstra independenţa naţională. Spre deosebire de politicienii de la Vichy, de Gaulle nu a petrecut prea mult timp discutând despre cauzele înfrângerii. Din moment ce susţinea că Franţa este încă o naţiune mare, cu un viitor măreţ, ar fi fost oarecum contraproductiv să insiste asupra slăbiciunilor sale. Pentru Vichy, care era gata să accepte un rol mai puţin important pentru Franţa, aceasta a fost o problemă mai puţin stringentă. Nici de Gaulle nu a petrecut prea mult timp în recriminări împotriva celor responsabili de înfrângere. Şi-a explicat motivele într-o scrisoare trimisă în 1943 jurnalistului André Geraud, care tocmai publicase, sub pseudonimul Pertinax, un atac în două volume la adresa celor pe care el îi numea „groparii Franţei". Cartea lui Géraud incrimina aproape întregul establishment politic şi militar al celei de-a Treia Republici – Gamelin, Weygand, Daladier, Laval şi aşa mai departe –, dar de Gaulle a scris că era greşit să fie atât de dur: „Nu pentru că le neg eşecul! Dar sentimentul meu este că [...] [ei] [...] au suferit efectele unui sistem general deplorabil, care i-a copleşit. Adevărul este că devenise imposibil să guvernezi şi să comanzi cu adevărat în Franţa din cauza paraliziei cronice a statului"[230]. Pentru de Gaulle, cel mai important fapt legat de înfrângerea Franţei era slăbiciunea statului, care transformase un eşec militar într-o catastrofă naţională. Memoriile sale de război îl expediază pe preşedintele Lebrun cu o concizie lapidară: „Cât despre şeful statului, îi lipseau două lucruri: nu era şef şi nu exista stat".

Când s-a întors în Franţa, în 1944, în calitate de şef al guvernului provizoriu, de Gaulle încă nu stabilise în detaliu ce fel de

aranjamente constituţionale ar fi garantat tipul de stat pe care îl considera necesar. Astfel, a ratat ocazia de a-şi impune ideile în timp ce încă se bucura de o popularitate de neegalat. Abia după demisia sa, din ianuarie 1946, de Gaulle şi-a dezvăluit propunerile constituţionale, care prevedeau un preşedinte puternic şi un parlament mai slab. Propunerile sale au fost ignorate, deoarece erau prea mult împotriva tradiţiei republicane a Franţei. Această tradiţie apăruse în secolul al XIX-lea, în umbra bonapartismului, şi era profund suspicioasă faţă de orice avea iz de autoritarism. Această suspiciune a fost întărită de recenta experienţă a regimului de la Vichy. Totuşi, cea de-a Patra Republică, apărută în 1947, semăna în mod remarcabil cu predecesoarea sa de dinainte de 1940.

De Gaulle a refuzat să aibă de-a face cu această nouă republică şi a înfiinţat o mişcare, RPF, pentru a-şi promova propriile idei şi pentru a realiza o reformă constituţională. RPF nu a avut succes, iar de Gaulle a abandonat politica în 1953. Dar, în cele din urmă, a avut şansa de a-şi pune în aplicare propunerile atunci când a fost chemat din nou la putere, în 1958, ca urmare a crizei din Algeria. Noua sa Constituţie a fost aprobată prin referendum în septembrie 1958. A Patra Republică a fost înlocuită de cea de-a Cincea, care există şi astăzi. Una dintre cele mai controversate prevederi ale noii Constituţii a fost articolul 16, care îi permitea preşedintelui să îşi asume puteri suplimentare în caz de criză. De Gaulle însuşi a aplicat acest articol în 1961, după o tentativă de lovitură de stat a armatei în Algeria. Potrivit gaullistului Michel Debré, principalul arhitect al noii Constituţii, de Gaulle, a insistat în mod deosebit asupra importanţei articolului 16: „El a subliniat în mod repetat în faţa noastră că, dacă legile din 1875 [Constituţia celei de-a Treia Republici] ar fi prevăzut

acest drept, preşedintele Lebrun ar fi decis să transfere guvernul în Africa de Nord în iunie 1940, iar situaţia Franţei ar fi fost cu totul diferită”.[231] După 1958, Franţa, după ce avusese unul dintre cei mai slabi şefi de stat din Europa, a primit unul dintre cei mai puternici.

A doua învăţătură pe care de Gaulle a tras-o din evenimentele din 1940 se referea la poziţia Franţei în lume. Încă din timpul războiului, de Gaulle începuse să privească spre viitor. El i-a spus lui Jean Monnet, în iunie 1943, că „dominaţia anglo-saxonă în Europa era o ameninţare tot mai mare şi, dacă aceasta continua după război, Franţa va trebui să se îndrepte către Germania sau Rusia”[232]. Întreaga politică externă a lui de Gaulle din anii 1960 este cuprinsă în această frază.

Un alt principiu de politică externă pe care de Gaulle l-a extras din Căderea Franţei a fost necesitatea de a duce, pe cât posibil, o politică externă independentă şi de a evita dependenţa de orice altă putere. Această convingere s-a născut în parte din dependenţa umilitoare a politicii franceze de Marea Britanie în anii 1930, dar şi mai mult din propria experienţă a lui de Gaulle la Londra, în timpul războiului. Pentru un om cu temperamentul şi mândria lui de Gaulle, este aproape imposibil de măsurat adâncimea umilinţei pe care trebuie să o fi suferit în urma a ceea ce a văzut în 1940 şi prin dependenţa sa totală de bunăvoinţa britanicilor. Aşa cum a remarcat un observator britanic (de fapt, soţia lui Spears) în 1940:

> El a simţit dezonoarea ţării sale aşa cum puţini oameni pot simţi ceva, aşa cum Hristos, conform credinţei creştine, a luat asupra sa păcatele lumii. În aceste zile, cred că era ca un om care a fost jupuit de viu şi pe care chiar şi cel mai mic contact cu oameni prietenoşi şi bine intenţionaţi îl scotea din sărite în aşa măsură, încât îi venea să

muşte. [...] Disconfortul pe care îl simţeam în prezenţa lui se datora, sunt sigur, suferinţei şi urii care clocotea în el.[233]

De Gaulle şi-a petrecut o mare parte din război fumegând împotriva jignirilor reale sau imaginare ce-i fuseseră aduse de aliaţii săi. Nu a uitat niciodată – sau nu a iertat – faptul că nu a fost invitat la Conferinţa de la Ialta, din februarie 1945. Morala a fost că nicio naţiune nu ar trebui să se bazeze vreodată pe sprijinul altei naţiuni şi a inspirat decizia lui de Gaulle de a se retrage din NATO, în 1966. Acesta a fost şi motivul pentru care de Gaulle a acordat o importanţă primordială dezvoltării unei arme nucleare franceze. El a considerat că acesta era singurul mijloc prin care puterile mai mici puteau atinge o aparenţă de egalitate cu cele mai mari. În octombrie 1945, a înfiinţat o Comisie pentru Energie Atomică (Commissariat à l'Énergie Atomique: CEA) pentru a dezvolta cercetarea şi tehnologia nucleară.

Explozia primei bombe atomice a Franţei deasupra Saharei, la 12 februarie 1960, a fost salutată de de Gaulle, revenit la putere în calitate de preşedinte, ca un mare moment de bucurie naţională. Ziarul satiric *Le Canard enchainé* ironiza astfel entuziasmul său: „Această bombă a eliberat Franţa – ce spun eu! –, i-a eliberat pe francezi de un complex. A eliberat vechiul cocoş galic pe care îl purtăm cu toţii în suflet şi care nu a mai îndrăznit să se arate din 1940. [...] Această bombă, o, dragi francezi, ne-a adus cea mai frumoasă zi din viaţa noastră"[234]. În ciuda opoziţiei pe care politica nucleară a lui de Gaulle a stârnit-o la vremea respectivă, după plecarea sa, niciun guvern, de dreapta sau de stânga, nu a contestat necesitatea forţei de reacţie nucleară independentă a Franţei (*force de frappe*). Implicit, acestea au acceptat logica unui discurs rostit de

de Gaulle imediat după război: „Învinşi astăzi prin forţă mecanică, putem învinge mâine cu o forţă mecanică superioară”.

Reînnoirea naţională după 1945

Nu există nicio îndoială că realizările lui de Gaulle între 1958 şi 1969 au fost extraordinare: a salvat Franţa de la războiul civil, a scos-o din Algeria şi a oferit zece ani de stabilitate politică şi creştere economică fără precedent. O mare parte din moştenirea sa, atât de contestată în timpul vieţii sale, a rămas neatinsă de succesorii săi. Dar succesul lui de Gaulle ca preşedinte se datorează în mare măsură şi realizărilor celei de-a Patra Republici, în ciuda faptului că el a descris-o ca fiind doisprezece ani irosiţi şi dezastruoşi. Vizitând oraşele franceze la începutul anilor 1960, el se arăta uneori surprins de viteza cu care acestea fuseseră reconstruite după război, mai degrabă ca şi cum cea de-a Patra Republică nu ar fi existat. De fapt, a Patra Republică poate că nu a oferit Franţei stabilitate politică, dar a pus bazele a ceea ce s-a numit *trente glorieuses*, cei aproape treizeci de ani de creştere economică extraordinară de care Franţa s-a bucurat până la mijlocul anilor 1970. Cauzele acestei creşteri constituie motive de dispută. Mulţi factori au jucat un rol, inclusiv creşterea generală a comerţului mondial, Planul Marshall, creşterile de productivitate şi aşa mai departe. Dar există doi factori importanţi, poate chiar decisivi, care pot fi direct legaţi de impactul anului 1940: în primul rând, rolul jucat în Franţa postbelică de o nouă elită tehnocrată de administratori angajaţi într-un mod aproape mistic în ideea de modernizare economică; în al doilea rând, dezvoltarea unităţii europene.

Scriind după înfrângerea Franţei din 1870, filosoful Ernest Renan i-a îndemnat pe francezi să procedeze la o reconsiderare intelectuală completă. El a comentat că războiul a fost „una dintre condiţiile progresului, biciul care împiedică o ţară să adoarmă, forţând mediocritatea mulţumită de sine să iasă din apatia sa”[235]. În 1944, la Eliberare, toate forţele politice din Franţa, divizate în atât de multe privinţe, erau unite de convingerea că înfrângerea a dezvăluit mediocritatea profundă a elitelor franceze. Într-adevăr, unele luări de poziţii ale Rezistenţei cu privire la regimul francez de dinainte de război sunt aproape imposibil de distins de cele ale Vichy-ului. Rezistenţa se vedea pe sine ca fiind noua elită care va reface Franţa şi va depăşi decadenţa trecutului. Un aspect-cheie al acestei analize a fost afirmaţia că burghezia franceză de dinainte de război a fost prea egoistă şi prea închisă în sine, iar industriaşii săi au fost sclavii valorilor „malthusiene”, preferând prudenţa riscului, economisirea investiţiilor. Deoarece capitalismul liberal din Franţa s-a dovedit a fi atât de inadecvat, a fost necesar ca statul să intervină şi să ofere dinamismul necesar. Ideea că liberalismul economic trebuie înlocuit cu „planificarea” a fost împărtăşită, într-o anumită măsură, de cele mai multe forţe din Rezistenţă.

Această ambiţie s-a concretizat într-o serie de instituţii care au fost înfiinţate sau profund reformate la Eliberare. École Nationale d’Administration (ENA) [Şcoala Naţională de Administraţie] a fost înfiinţată pentru a forma administratorii necesari pentru succesul unui stat modern. Centre National de Recherche Scientifique (CNRS) [Centrul Naţional de Cercetare Ştiinţifică], creat în ajunul războiului, a fost revizuit şi i s-a atribuit un rol central în promovarea cercetării şi în oferirea de consultanţă ştiinţifică guvernelor. Comisariatul

General al Planului [Commissariat Général du Plan] a fost înfiinţat pentru planificarea reconstrucţiei şi modernizarea economică. La originea Comisariatului General al Planului se află un memorandum prezentat lui de Gaulle de către Jean Monnet, care avertiza că Franţa avea de ales între modernizare economică şi decadenţă. Dacă Franţa nu alegea modernizarea, spunea Monnet, risca să fie redusă la rangul Portugaliei sau al Spaniei, trăind din gloria trecutului. La Comisariatul General al Planului, Monnet a adunat în jurul său un grup de tineri economişti şi administratori, dintre care unii îşi petrecuseră războiul în America sau Marea Britanie, iar alţii fuseseră în Rezistenţă. Toţi erau animaţi de acelaşi sentiment de urgenţă cu privire la necesitatea modernizării. Cât de important a fost Comisariatul General al Planului pentru creşterea de după război este dificil de calculat, dar cel puţin a jucat un rol major în transformarea mentalităţii industriaşilor şi a factorilor de decizie din domeniul politicii economice. Planificatorii au devenit apostolii noii religii a creşterii.

Anul 1940 nu a fost singurul factor în apariţia acestei noi mentalităţi. Propunerile pentru planificarea şi gestionarea mai eficientă a economiei erau în aer încă din anii 1930. Cel mai exhaustiv studiu istoric al transformării politicii economice franceze o vede ca pe un proces cumulativ, în care un rol a fost jucat de Frontul Popular şi chiar de unele dintre politicile regimului de la Vichy. Înfiinţarea ENA, în 1945, fusese propusă pentru prima dată de guvernul Frontului Popular al lui Blum, în 1936, dar acesta nu reuşise să transpună măsura în legislaţie. Ceea ce a făcut ca această înfrângere să fie atât de importantă a fost faptul că, în urma ei,

„modernizatorii” au devenit punctul central al procesului de elaborare a politicilor economice.

Al doilea element care a jucat un rol semnificativ în succesul economiei franceze postbelice a fost crearea Comunităţii Economice Europene, în 1957, după semnarea Tratatului de la Roma. Originile acesteia datează de la începutul apropierii franco-germane, de la sfârşitul anilor 1940, şi de la înfiinţarea Comunităţii Economice a Cărbunelui şi Oţelului, o structură supranaţională formată din Franţa, Germania şi alte patru ţări în 1951. Şi aici, impactul înfrângerii a fost decisiv, deşi, desigur, nu a existat o linie dreaptă care să ducă de la înfrângerea din 1940 la reconcilierea din 1950. Este adevărat că unii membri ai Rezistenţei au fost animaţi de un vag angajament faţă de federalismul european, dar astfel de idei nu au fost niciodată în centrul preocupărilor Rezistenţei, iar ideile lor nu au avut nicio influenţă asupra politicii guvernelor care au condus ţara imediat după război. Dimpotrivă, în 1945, întreaga idee de „Europa” a fost oarecum pătată de asocierile sale cu Vichy-ul, deoarece mulţi colaboraţionişti au pretins că edificau „o nouă Europă”. Politica guvernelor franceze aflate la conducere imediat după război nu a fost reconcilierea cu Germania, ci distrugerea definitivă a puterii germane. Acestea doreau să destructureze ţara şi să o priveze de forţa industrială a Ruhrului. Presupunerea tacită a primului plan al lui Monnet a fost că Franţa ar putea beneficia de resursele de cărbune germane.

Abia când a devenit clar că foştii aliaţi ai Franţei nu vor susţine o astfel de abordare faţă de Germania, guvernele franceze au decis să facă din necesitate o virtute şi să accepte apropierea de fostul inamic. Din moment ce Franţa nu putea distruge Germania, trebuia să

găsească o modalitate de a trăi cu ea. Preţul unei coexistenţe paşnice era ca ambele ţări să accepte necesitatea de a sacrifica un anumit grad de suveranitate naţională. Aceasta a fost baza Comunităţii Cărbunelui şi Oţelului. Chiar şi de Gaulle, atât de suspicios faţă de orice formă de supranaţionalism, a fost suficient de pragmatic pentru a accepta şi a pune în aplicare Tratatul de la Roma atunci când a revenit la putere, în 1958. Mai târziu, a făcut din reconcilierea cu Germania unul dintre elementele centrale ale politicii sale externe.

1940 și nostalgia colonială

Lecţiile anului 1940 nu au arătat toate într-o singură direcţie. În timp ce Franţa s-a angajat să îşi modernizeze economia, a fost, de asemenea, antrenată într-o serie de războaie coloniale extrem de costisitoare şi care au produs multă dezbinare – mai întâi în Indochina (1947-1954), apoi în Algeria (1954-1962). Nu există nicio îndoială că procesul de decolonizare în Franţa a fost masiv complicat de moştenirea anului 1940. În Marea Britanie, unde imperiul a avut în mod tradiţional o pondere mai mare în conştiinţa naţională, decolonizarea a fost considerabil mai puţin traumatizantă. Pentru mulţi oameni din Franţa de după 1945, „Imperiul” a funcţionat ca un fel de compensaţie pentru umilinţa din 1940. El reprezenta tot ceea ce mai rămăsese din pretenţia Franţei de a fi o mare putere. Încă din 1938, după München, mulţi comentatori s-au folosit de ideea de Imperiu ca de o modalitate de a atenua lovitura suferită de prestigiul francez.

Semnificaţia Imperiului a crescut incomensurabil după 1940. A fost unul dintre principalele atuuri ale Vichy-ului, dovada că Franţa încă mai conta, chiar dacă jumătate din continent era ocupat de germani.

De Gaulle mizase şi el pe Imperiu, sperând că acesta va veni alături de el. De fapt, doar Africa Ecuatorială Franceză a trecut în tabăra gaullistă în 1940, dar chiar şi aceasta i-a oferit lui de Gaulle doar o altă bază în afara Londrei. Apoi, în 1943, după ce Aliaţii au cucerit Africa de Nord de la regimul de la Vichy, de Gaulle a putut să îşi instaleze guvernul acolo. Întreaga epopee a Franţei Libere a fost intim legată de Imperiu.

Puţini oameni credeau că Imperiul ar putea supravieţui neschimbat după tulburările războiului. În 1945, au existat discuţii interminabile despre transformarea Imperiului într-o aşa-numită Uniune Franceză. De Gaulle a lansat un celebru apel la reformă în Declaraţia de la Brazzaville, din 1944. Dar toate aceste reforme aveau ca scop găsirea unor modalităţi de a lega mai strâns populaţiile coloniale de Franţa, păstrând viitorul Imperiului, mai degrabă decât pregătind dispariţia acestuia. Atunci când armata franceză a fost învinsă de naţionaliştii vietnamezi în bătălia de la Dien Bien Phu, din 1954, evenimentul a fost considerat o umilinţă devastatoare (şi, pentru a sublinia acest lucru, Paul Reynaud era membru al guvernului aflat la putere la acea vreme). În mintea unora, această înfrângere a făcut şi mai urgentă necesitatea de a se agăţa de Algeria franceză cu aproape orice preţ. Algeria a fost răzbunarea atât pentru 1940, cât şi pentru 1954.

Cu toate acestea, până la mijlocul anilor 1950, un număr tot mai mare de politicieni, aflaţi la ambele capete ale spectrului politic, au început să pună la îndoială viabilitatea încercării de a păstra Imperiul. Pentru astfel de oameni, Dien Bien Phu a venit aproape ca o uşurare, deoarece a pus capăt unui război care devenea ruinător pentru ţară. Ca urmare a războiului din Indochina, între 1952 şi

1954, cheltuielile militare au absorbit o treime din buget şi au reprezentat un procent mai mare din veniturile naţionale decât în 1938. Nu devenea oare clar că, departe de a consolida şi de a spori puterea franceză, Imperiul, de fapt, o secătuia, acţionând ca un obstacol în calea modernizării economice, care era o garanţie mult mai bună a puterii reale? Până în 1954, astfel de idei erau suficient de larg împărtăşite pentru ca prim-ministrul Pierre Mendès France să extragă Franţa din Indochina fără prea multe disensiuni.

Argumentul a trebuit să fie combătut din nou atunci când a început războiul algerian, în 1954. Retragerea din Algeria avea să fie mult mai traumatizantă decât abandonarea Indochinei. Acest lucru s-a datorat în parte faptului că, din punct de vedere tehnic, teritoriul nu era o colonie, ci o parte a Franţei, dar şi pentru că acolo exista o populaţie mare de colonişti europeni. Cea mai mare problemă în Algeria a fost însă armata, iar aici ne întoarcem din nou la moştenirea din 1940. Războiul a afectat subtil relaţia Franţei cu armata sa. După 1945, armata, în ansamblul ei, nu a mai fost simţită ca reprezentând naţiunea în modul în care o făcuse, în ciuda influenţei sporite a pacifismului, după 1918. Figuri precum Foch şi Pétain fuseseră eroi naţionali, aproape semizei, iar prestigiul armatei nu fusese niciodată mai mare. După 1945, deşi armata franceză pe care de Gaulle a reconstituit-o în Africa de Nord a jucat un rol important în campania din Italia, eroul momentului a fost Rezistenţa. Armata a ieşit din război parţial detaşată de naţiune.

Mulţi din generaţia postbelică de soldaţi profesionişti care au luptat în colonii ajunseseră în armată prin intermediul aventurii Francezilor Liberi, care se revoltaseră faţă de statul francez legal. Astfel, aceşti bărbaţi au fost aduşi să îmbrăţişeze laolaltă cariera

militară, fără a ţine cont de faptul că le lipsea respectul tradiţional al armatei franceze pentru autoritatea civilă. Sentimentul lor de înstrăinare faţă de stat a fost accentuat de anii de luptă din Indochina, departe de Franţa, şi erau convinşi că politicienii erau demni de tot dispreţul. Dacă în perioada interbelică imaginea armatei era centrată pe *poilu*, reprezentantul naţiunii înarmate, după 1945, aceasta s-a concentrat tot mai mult pe paraşutist, membru al unei elite profesionale dure, dispreţuitoare faţă de delicateţea civililor. În aceste circumstanţe, este uşor de înţeles cum mulţi soldaţi din Algeria au putut simţi că, răzvrătindu-se împotriva guvernului francez, au fost, de fapt, loiali adevăratei Franţe, aşa cum fusese de Gaulle când s-a răzvrătit împotriva guvernului, în 1940.

Militarii din Algeria au sfidat guvernul de la Paris de două ori. Cu prima ocazie, în mai 1958, rezultatul a fost readucerea lui de Gaulle la putere. A doua rebeliune, în aprilie 1961, a fost împotriva lui de Gaulle însuşi, odată ce a fost clar că acesta se pregătea să renunţe la Algeria. În cele din urmă, de Gaulle a reuşit să treacă peste rebeliunea militară din Algeria tocmai pentru că aceşti soldaţi deveniseră atât de deconectaţi de naţiune, încât sfidarea lor faţă de guvern în Algeria nu a primit niciun sprijin din partea masei de recruţi obişnuiţi. Algeria a dobândit independenţa şi, din acel moment, de Gaulle a fost liber să îşi urmărească ambiţiile mai mari de politică externă. Odată ce de Gaulle a acceptat independenţa Algeriei, în 1962, este remarcabil cât de repede a părut să se adapteze Franţa la o existenţă postcolonială. Acest lucru a fost, desigur, susţinut de creşterea economică rapidă din anii 1960, dar şi de abilitatea lui de Gaulle de a transforma procesul de modernizare într-un tip de aventură epică. În iunie 1960, el le-a spus francezilor:

„Trebuie să transformăm vechea noastră ţară, Franţa, într-o ţară nouă, iar aceasta trebuie să îşi înceapă mariajul cu epoca sa. [...] Franţa trebuie să devină un mare stat industrial sau să se resemneze cu declinul". Anul 1940 nu a fost niciodată menţionat în mod explicit în numeroasele sale discursuri pe această temă, dar mesajul a fost suficient de clar.

1940, astăzi

Prin urmare, în anii 1960, Franţa părea să fi lăsat, în sfârşit, în urmă înfrângerea. Dar s-ar putea ca absenţa relativă a referinţelor la 1940 – în comparaţie cu preocuparea din ce în ce mai obsesivă faţă de Vichy – să reprezinte un refuz sau o reticenţă de a se confrunta cu realităţile declinului puterii franceze (în ciuda succeselor din *trente glorieuses*). Acest lucru a devenit mai clar în anii care au urmat după moartea lui de Gaulle. La un anumit nivel, gaullismul a însemnat tragerea de învăţăminte din 1940; la un alt nivel, a însemnat să pretindă că 1940 nu s-a întâmplat sau, cel puţin, să nege că a avut implicaţii semnificative pentru locul Franţei în lume. Franţa putea – şi chiar trebuia – să fie în continuare „mare" (cuvântul preferat al lui de Gaulle). De Gaulle ştia, probabil, că acest lucru nu era posibil. Odată a declarat că a scris „ultimele pagini ale măreţiei noastre". De Gaulle a descris politica sa din timpul războiului ca fiind una de bluf, aruncând praf în ochii Aliaţilor pentru ca aceştia să fie orbiţi şi să creadă că Franţa încă mai conta. Asta a continuat să facă pe tot parcursul celei de-a Cincea Republici şi, pentru că a fost un showman nemaipomenit de eficient, a avut un succes remarcabil. Dar trucul de prestidigitaţie gaullist nu putea dura la nesfârşit. După plecarea lui de Gaulle, a devenit din ce în ce mai greu de susţinut iluzia influenţei

franceze – în parte pentru că criza economică din anii 1970 a pus capăt creşterii economice, în parte pentru că succesorilor lui de Gaulle le-a lipsit charisma acestuia. În anii 1980, starea de spirit a Franţei a devenit extraordinar de pesimistă şi orientată spre interior. S-a agonizat mult în legătură cu ameninţările la adresa identităţii franceze şi cu pericolele pe care globalizarea le reprezenta pentru „excepţionalismul" cultural francez. Succesul Frontului Naţional de dreapta din Franţa începând cu 1983 se datorează, cu siguranţă, măcar în parte, acestui pesimism cultural ambiental. Atractivitatea Frontului a fost parţial construită în jurul unei retorici de combatere a decadenţei imaginare a naţiunii franceze.

Poate că, până la urmă, Franţa se confruntă, cu întârziere şi în mod indirect, cu toate implicaţiile anului 1940 faţă de locul pe care ţara îl ocupă în lume. Această carte a încercat, desigur, să aducă argumente împotriva unora dintre cele mai „catastrofiste" interpretări ale activităţii celei de-a Treia Republici şi împotriva ideii că înfrângerea a fost inevitabilă. Dar nu există nicio îndoială că înfrângerea a fost traducerea militară a unei schimbări în echilibrul puterii mondiale, în detrimentul Franţei şi al Europei. Este posibil ca înfrângerea din 1940 să nu fi fost inevitabilă, dar declinul pe termen lung al puterii franceze a fost probabil inevitabil. Dacă această concluzie este corectă, ar putea rezulta că gaullismul a tras concluzii destul de nepotrivite din 1940: a condamnat un regim care a servit bine Franţa în multe privinţe, dar a refuzat să accepte realităţile geopolitice care stăteau la baza declinului Franţei. Dezamăgirea evidentă resimţită de o mare parte a poporului francez faţă de instituţiile politice actuale sugerează că viziunea lui de Gaulle asupra statului are din ce în ce mai puţin farmec. Pe de altă parte, s-ar putea susţine punctul de

vedere contrar: acela că, în ciuda traumatizantei amintiri a anului 1940, în ciuda pesimismului superficial şi oarecum exagerat al anilor 1980, cea mai izbitoare trăsătură a Franţei în a doua jumătate a secolului XX, după teribila vărsare de sânge din Primul Război Mondial, a fost capacitatea sa de supravieţuire şi reinventare, rezistenţa sa, atracţia continuă exercitată de cultura sa.

Este destul de greu să înţelegi trecutul, iar istoricii ar trebui să fie modeşti în ceea ce priveşte înţelegerea prezentului, ca să nu mai vorbim de încercarea de a prezice viitorul. Dezbaterea privind consecinţele anului 1940 este, cu siguranţă, încă deschisă. Aşa cum a comentat odată liderul chinez Zhou Enlai când i s-a cerut, în anii 1960, să judece consecinţele Revoluţiei Franceze, „este prea devreme să ne pronunţăm".

******** A se vedea proverbul latin *post hoc ergo propter hoc* – după aceea, prin urmare din această cauză *(n.r.)*

Ghid de lectură suplimentară

Cu excepția cazului în care se specifică altfel, toate cărțile franțuzești sunt publicate la Paris, iar cele englezești, la Londra. Acolo unde există o traducere în limba engleză a unei lucrări franceze, aceasta este versiunea pe care am citat-o.

STUDII GENERALE

Cel mai bun studiu general despre Căderea Franței este J.-L. Crémieux-Brilhac, *Les Français de l'an 40, i. La Guerre oui ou non?* ii. *Ouvriers et soldats* (1990). În aproape toate domeniile individuale abordate mai jos, are ceva important de spus. L. Mysyrowicz, *Autopsie d'une défaite: Les Origines de l'effondrement militaire français de 1940* (Lausanne, 1973) este o lucrare utilă, în special în ceea ce privește anii 1930.

Pentru o privire de ansamblu asupra literaturii istorice, J. C. Cairns, „Along the Road Back to France, 1940", *American Historical Review,* 64/3 (1959), 583-605, și „Some Recent Historians and the «Strange Defeat» of 1940", *Journal of Modern History*, 46 (1974), 60-85, oferă numeroase informații și o trecere în revistă a literaturii la momentul în care au fost scrise; M. Alexander, „The Fall of France", *Journal of Strategic Studies*, 13/1 (1990), 10-44, este o excelentă trecere în revistă a literaturii de specialitate, așa cum se prezenta aceasta în 1990.

Există câteva culegeri recente de articole despre toate aspectele anului 1940, în care pot fi găsite cele mai multe dintre cele mai recente opinii istoriografice: J. Blatt (ed.), *The French Defeat of 1940: Reassessments* (Providence, R.I., 1998); M. Vaïsse (ed.), *Mai-juin 1940: Défaite française, victoire allemande, sous l'oeil des historiens étrangers* (2000); C. Levisse-Touzé (ed.), *La Campagne de 1940* (2001); B. Bond și M. Taylor (eds.), *The Battle of France and Flanders 1940: Sixty Years on* (2001). E. May, *Strange Victory: Hitler's Conquest of France* (New York, 2000) este o carte stimulantă, care împinge revizionismul până la limitele sale (dacă nu chiar dincolo de ele). Este deosebit de bună în ceea ce privește partea germană.

Imediat după înfrângere, au apărut o serie de istorii instantanee, realizate de martori oculari bine plasați. Aceste lucrări, care se situează undeva între memorialistică, istorie și polemică, au o mulțime de informații din interior și numeroase anecdote, dar trebuie, evident, folosite cu grijă: A. Maurois, *Why France Fell* (1940); Pertinax [André Géraud], *The Gravediggers of France: Gamelin, Daladier, Reynaud and Laval* (New York, 1944); E. Bois, *Truth on the Tragedy of France* (1941); P. Lazareff, *De Munich à Vichy* (New York, 1944); P. Cot, *Triumph of Treason* (New

York, 1944). Într-o clasă de sine stătătoare (dar apărută abia după război) se află M. Bloch, *Strange Defeat* (trad. engl. New York, 1968).

AGENDE ŞI JURNALE

Cele mai interesante două jurnale ale unor protagonişti francezi de prim rang sunt: P. Baudouin, *Private Diaries: March 1940–January 1941* (1948), şi P. de Villelume, *Journal d'une défaite 23 août 1939-16 juin 1940* (1976). Ambii au fost membri de frunte ai facţiunii proarmistiţiu şi foarte apropiaţi de centrul puterii. Este posibil ca Baudouin să îşi fi falsificat jurnalul după 1945. Alte jurnale ce conţin informaţii valoroase şi care aparţin unor politicieni de frunte sunt cele ale lui J. Bardoux, *Journal d'un témoin de la troisième, septembre - juillet 1940* (1957), şi J. Jeanneney, *Journal Politique: septembre 1939-juillet 1942* (1972). Jurnalul lui Jeanneney este superb editat de istoricul Jean-Noel Jeanneney, nepotul său. A. de Monzie, *Ci-devant* (1941), prezintă opiniile unui membru italofil al guvernului Daladier şi al guvernului Reynaud. H. Queuille, *Journal de guerre: 7 septembre 1939-8 juin 1940* (Limoges, 1993), este jurnalul unui alt ministru care a făcut parte, de asemenea, din ambele guverne, dar comentariile sale sunt foarte scurte. Nici Reynaud, nici Daladier nu au ţinut jurnale în timpul exercitării mandatului, dar amândoi au făcut-o în timpul captivităţii din perioada Ocupaţiei, iar acestea conţin multe reflecţii despre 1940. Vezi Daladier, *Prison Journal 1940-1945* (Boulder, Colo., 1995), şi P. Reynaud, *Carnets de captivité, 1941–1945 (*1997*).* De asemenea, se reţine destul de mult din atmosfera Războiului Ciudat din jurnalele economistului Charles Rist: C. Rist*, Une Saison gâtée: Journal de guerre et de l'Occupation* (1983). Deşi nu acoperă războiul propriu-zis, caietul lui Weygand merită, de asemenea, consultat pentru a avea o perspectivă asupra gândirii sale. Acesta este publicat sub titlul *„Le Journal" du Général Weygand, 1929-1935*, Ed. F. Guelton (Montpellier, 1998).

Pentru jurnale franceze care descriu evenimentele văzute „de jos", vezi: J.-P. Sartre, *War Diaries: Notebooks from a Phoney War, November 1939–March 1940* (1984); D. Barlone, *A French Officer's Diary (23 August 1939-1 October 1940)* (Cambridge, 1942); G. Sadoul, *Journal de guerre (2 septembre 1939-20 juillet 1940)* (ed. 1994); F. Grenier, *Journal de la drôle de guerre (septembre 1939-juillet 1940)* (1969); G. Friedmann, *Journal de guerre 1939-1940 (1987)*; R. Balbaud, *Cette drôle de guerre: Alsace-Lorraine-Belgique-Dunkerque* (Londra, 1941).

În ceea ce priveşte partea britanică, există mai multe jurnale extrem de sincere ale unor personalităţi militare şi diplomatice de prim rang: *Chief of Staff: The Diaries of Lieutenant-General Sir Henry Pownall*, ed. B. Bond (1972); *The Ironside Diaries, 1937-1940*, ed. R. MacLeod şi D. Kelly (1962); *War Diaries of Field Marshal Lord Alanbrooke*,

ed. A. Danchev şi D. Todman (2001); *The Diplomatic Diaries of Oliver Harvey*, 1937-1940, ed. J. Harvey (1970); *The Diaries of Sir Alexander Cadogan*, *O.M., 1938-1945*, ed. D. Dilks (1971).

MEMORII

De-a lungul anilor, Reynaud a produs trei versiuni ale memoriilor sale. O versiune este disponibilă în limba engleză sub titlul *In the Thick of the Fight 1930-1945* (1955). M. Weygand, *Recalled to Service* (1952), al treilea volum al memoriilor lui Weygand, se referă la perioada în care a fost generalissim. Este la fel de antibritanic cum era de aşteptat şi foarte critic la adresa Republicii pentru că nu a reuşit să pregătească Franţa în mod adecvat pentru război. Niciunul dintre cele trei volume de memorii ale lui Gamelin, *Servir (1946-1947)*, nu este disponibil în limba engleză. A. Beaufre, *1940: The Fall of France* (1965) este o relatare vie a Căderii Franţei, aşa cum a fost văzută de un tânăr ofiţer. J. Chauvel, *Commentaire* (1971) relatează evenimentele aşa cum le-a văzut un tânăr diplomat. Căderea Franţei figurează, bineînţeles, în memoriile lui de Gaulle şi Churchill. A se vedea W. S. Churchill, *The Second World War,* ii. *Their Finest Hour* (1949) şi C. de Gaulle, *War Memoirs,* i. *Call to Honour* (1955). Într-o clasă aparte se află şi cele două volume de memorii ale generalului Spears, *Assignment to Catastrophe* (Londra, 1954). Nu numai că autorul lor a fost în centrul evenimentelor, dar şi relatarea lor este o capodoperă literară.

Două memorii interesante ale unor soldaţi francezi sunt G. Folcher, *Marching to Captivity: The War Diaries of a French Peasant, 1939–1945* (1996), şi P.-A. Lesort, *Quelques jours de mai-juin 40: Mémoire, témoignage, histoire* (1992). Cartea lui Lesort, care amestecă jurnalele şi scrisorile sale din acea perioadă cu amintirile sale ulterioare, este o reflecţie extrem de inteligentă asupra anului 1940.

BIOGRAFII

Cu privire la principalii protagonişti francezi, cele mai bune cărţi sunt: E. de Réau, *Édouard Daladier* (1993); P. Bankwitz, *Maxime Weygand and Civil-Military Relations in Modern France* (Cambridge, Mass., 1967); G. Sherwood, *Georges Mandel and the Third Republic* (Stanford, Calif., 1970); P. le Goyet, *Le Mystère Gamelin* (1976). Despre Gamelin, vezi şi M. Alexander, „Maurice Gamelin and the Defeat of France", în B. Bond (ed.), *Fallen Stars: Eleven Studies of Twentieth Century Military Disasters* (1991), 107-140. Reynaud îşi aşteaptă încă biograful.

Cu privire la principalii protagonişti britanici, a se vedea M. Gilbert, *Finest Hour: Winston S. Churchill 1939-1941* (1983); J. Colville, *Man of Valour: The Life of Field Marshal the Viscount Gort* (1972); M. Egremont, *Under Two*

Flags: The Life of Major General Sir Edward Spears (1997).

POLITICA FRANCEZĂ INTERBELICĂ

Literatura istorică pe această temă este foarte bogată. J. Jackson, *France: The Dark Years 1940-1944* (Oxford, 2001) trece în revistă anii interbelici în lumina anului 1940. Despre Frontul Popular, vezi J. Jackson, *The Popular Front in France: Defending Democracy 1934-1938* (Cambridge, 1988). Despre fascismul interbelic în Franţa, a se vedea K. Passmore, *From Liberalism to Fascism: The Right in a French Province, 1928-1939* (Cambridge, 1997). R. Remond (ed.), *Édouard Daladier, chef de gouvernement* (1977), iar *La France et les Français en 1938-1939* (1978) conţine actele unei conferinţe importante care a transformat viziunea noastră asupra guvernului Daladier şi, prin urmare, asupra ultimilor doi ani ai celei de-a Treia Republici. Despre pacifismul francez interbelic, N. Ingram, *The Politics of Dissent: Pacifism in France 1919-1939* (Oxford, 1991) are o abordare uşor unilaterală, dar este utilă.

POLITICA EXTERNĂ ŞI PLANIFICAREA APĂRĂRII ÎN ANII INTERBELICI

Capitolele relevante din J. Doise şi M. Vaïsse, *Diplomatie et outil militaire 1871-1991* (1997) oferă o bună prezentare generală. La fel şi R. Doughty, „The Illusion of Security: France 1919-1940", în W. Murray et al. (eds.), *The Making of Strategy: Rulers, States and War* (1994), 466-497.

Cele mai importante relatări „revizioniste" sunt: M. Alexander, *The Republic in Danger: General Maurice Gamelin and the Politics of French Defence* (Cambridge, 1992), şi R. Young, *In Command of France: French Foreign Policy and Military Planning, 1933-1940* (Cambridge, Mass., 1978) şi *France and the Origins of the Second World War* (New York, 1996). În acelaşi spirit este şi P. Jackson, *France and the Nazi Menace: Intelligence and Policy-Making 1933-1939* (Oxford, 2000), a cărui sferă de cuprindere este mai largă decât sugerează titlul cărţii.

Perspective mai sumbre asupra celei de-a Treia Republici târzii includ: A: J.-B. Duroselle, *La Décadence (1932-1939)* (1979); A. Adamthwaite, *France and the Coming of the Second World War* (1977); şi N. Jordan, *The Popular Front and Central Europe: The Dilemmas of French Impotence* (Cambridge, 1992). O versiune scurtă a argumentului lui Jordan poate fi găsită în Jordan, „The Cut-Price War on the Peripheries: The French General Staff, the Rhineland and Czechoslovakia", în R. Boyce şi E. Robertson (eds.), *Paths to War: New Essays on the Origins of the Second World*

War (1989), 128-166. S. Schuker, „France and the Remilitarization of the Rhineland, 1936", *French Historical Studies* (1986), 299-338 este o discuție importantă despre acest presupus „punct de cotitură" în relațiile internaționale interbelice.

În ceea ce privește problema alianței sovietice, a se vedea J. Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security in Europe 1933-1939* (1984), și P. Buffotot, „The French High Command and the Franco-Soviet Alliance", *Journal of Strategic Studies* (1982), 546-60. M. Carley, *1939: The Alliance that Never Was and the Coming of World War II* (1999) prezintă o viziune prea maniheistă pentru a fi convingătoare.

Despre Linia Maginot, a se vedea J. Hughes, *To the Maginot Line: The Politics of French Military Preparation in the 1920s* (Cambridge, Mass., 1971), și M. Alexander, „In Defence of the Maginot Line", în R. Boyce (ed.), *French Foreign and Defence Policy, 1918-1940* (1998), 164-194.

FORȚELE ARMATE

Pentru un studiu general al forțelor armate franceze, R. Doughty, „The French Armed Forces, 1918-1940", în A. Millett și W. Murray (ed.), *Military Effectiveness,* ii. *The Interwar Years* (Boston, 1988) este un bun punct de plecare.

Cu privire la gândirea militară franceză în anii 1930, vezi: „The French Military Thinking in the 1930s": R. Doughty, *The Seeds of Disaster: The Development of French Army Doctrine, 1919-1939* (Hamden, Conn., 1985); H. Dutailly, *Les Problèmes de l'armée de terre française (1935-1939)* (1980); J. R. Tournoux, *Haut-Commandement: Gouvernement et défense des frontières du Nord et de l'Est, 1919-1939* (1960); B. Posen, *The Sources of Military Doctrine: France, Britain and Germany* (Franța, Marea Britanie și Germania) (Ithaca, NY, 1984); R. Young, „Preparations for Defeat: French War Doctrine in the Inter-war Period", *Journal of European Studies* (1972), 155-172; E. Kiesling, *Arming against Hitler: France and the Limits of Military Planning* (Lawrence, Kan., 1996); E. Kiesling, „«If it ain't broke, don't fix it»: French Military Doctrine between the Wars", *War in History*, 3 (1996), 208-212.

Pentru o critică a contribuției lui de Gaulle, a se vedea B. Bond și M. Alexander, „Liddell Hart and de Gaulle: The Doctrines of Limited Liability and Mobile Defence", în P. Paret (ed.), *Makers of Modern Strategy* (Princeton, 1986), 598-623.

Cu privire la reînarmarea Franței, a se vedea R. Stolfi, „Equipment for Victory in France in 1940", *History* (1970), 1-20. R. Frankenstein, *Le Prix du réarmement français, 1935-1939* (1982) arată tensiunile care au fost cauzate în Franța

de finanţarea reînarmării. Despre tancuri, cea mai recentă carte este G. Saint-Martin, *L'Armé blindée française, Mai-juin 1940! Les Blindés dans la tourmente* (1998).

Despre forţele aeriene franceze, a se vedea: P. Fridenson, *La France et la Grande Bretagne face aux problèmes aériens 1935-mai 1940* (1976); P. Facon, *L'Armée de l'air dans la tourmente* (1997); C. Christienne, „L'Industrie aéronautique française de septembre 1939 à juin 1940", *Recueil d'articles et d'études, 1974-1975* (1977), 142-165; Charles Christienne et al, *Histoire de l'aviation française: L'armée de l'Air, 1928-1980* (1981). În ceea ce priveşte doctrina aeriană, a se vedea R. Young, „The Strategic Dream: French Air Doctrine in the Inter-War Period", *Journal of Contemporary History*, 9/4(1974), 57-76.

RELAŢIILE FRANCO-BRITANICE

Pentru contextul general, a se vedea J.C. Cairns, „A Nation of Shopkeepers in Search of a Suitable France, 1919-1940", *AHR 79* (1974), 710-743; P. M. H. Bell, *France and Britain 1900-1940: Entente and Estrangement* (1996); *Les Relations franco-britanniques de 1935 à 1939*, Ed. Comité d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale (1975).

Pentru relaţiile dintre Aliaţi în timpul Războiului Ciudat, a se vedea numeroasele contribuţii la volumul colectiv *Français et Britanniques dans la drôle de guerre*, ed. Comité d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale (1979); F. Bédarida, *La Stratégie secrète de la drôle de guerre: Le Conseil suprême interallié, septembre 1939-avril 1940* (1979), care publică procesele-verbale complete ale Consiliului Suprem de Război din timpul Războiului Ciudat, cu comentarii excelente; D. Dilks, „The Twilight War and the Fall of France: Chamberlain and Churchill in 1940", în D. Dilks (ed.), *Retreat from Power* (1982), 36-65; R. A. C. Parker, „Britain, France and Scandinavia, 1939-1940", *History* (1976), 369-387; D. Johnson, „Britain and France in 1940", *Transactions of the Royal Historical Society* (1972), 141-157.

Pentru a urmări relaţia franco-britanică până la înfrângere, a se vedea J. C. Cairns, „Great Britain and the Fall of France: A Study in Allied Disunity", *Journal of Modern History 27/4* (1955), 365-409; P. M. H. Bell, *A Certain Eventuality* (1974); E. Gates, *The End of the Affair: The Collapse of the Anglo-French Alliance, 1939-1940* (1981).

RĂZBOIUL CIUDAT

F. Fonvielle-Alquier, *The French and the Phoney War* (1973) este un studiu un pic impresionist, dar nu prea există altceva în engleză; G. Rossi-Landi, *La Drôle de guerre: La vie politique en France 2 septembre 1939-10 mai 1940* (1971) este restrâns, dar util; H.-J. Heimsoeth, *Der Zusammenbruch der Dritten Französischen Republik: Frankreich*

während der «Drôle de guerre» (Bonn, 1990) este probabil cel mai bun studiu general al politicii franceze în timpul Războiului Ciudat. Înțelegerea noastră asupra Războiului Ciudat este mult îmbunătățită de T. Imlay, prin cartea sa *Facing the Second World War: Strategy, Politics and Economics in Britain and France, 1938-1940* (Oxford, mai 2003). Unele dintre concluziile sale sunt prezentate în avans în T. Imlay, „France and the Phoney War, 1939-1940", în R. Boyce (ed.), *French Foreign and Defence Policy, 1918-1940* (1998), 261-282. Pentru planificarea militară Aliată, a se vedea J. O. Richardson, „French Plans for Allied Attacks on the Caucasus", *French Historical Studies* (1973), 130-156. Pentru expediția norvegiană, a se vedea F. Kersaudy, *Norway 1940* (1990). (A se vedea, de asemenea, contribuțiile lui Bédarida și Parker, citate în secțiunea anterioară).

Pentru problema Belgiei, a se vedea B. Bond, *Britain, France and Belgium, 1939-1940* (ed. 1990); J. Vanwelkenhuyzen, *Neutralité armée: La Politique militaire de la Belgique pendant la Drôle de guerre* (Bruxelles, 1979); și M. Alexander, „The French General Staff's Co-operation with Neutral Belgium, 1936-1940", *Journal of Strategic Studies,* 14/4 (1991), 413-427.

GERMANIA

Cu privire la planificarea germană, a se vedea K.-H. Frieser, *Blitzkrieg-Legende: Der Westfeldzug 1940*, 2 vol. (München, 1996), și B. Posen, *The Sources of Military Doctrine: France, Britain and Germany* (Ithaca, NY, 1984). L. Deighton, *Blitzkrieg: From the Rise of Hitler to the Fall of Dunkirk* (1979) este extrem de ușor de citit; R. L. Dinardo, *Mechanized Juggernaut or Military Anachronism? Horses and the German Army of the World War II* (New York, 1991) prezintă armata germană într-o lumină necunoscută. Pentru forțele aeriene germane, a se vedea W. Murray, *Strategy for Defeat: The Luftwaffe 1933-1945* (1983). B. H. Liddell Hart, *The Other Side of the Hill* (1951) este o carte faimoasă, în care generalii germani prezintă versiunea lor.

BĂTĂLIA

Despre desfășurarea bătăliei, cel mai ușor de citit este A. Horne, *To Lose a Battle: France 1940* (Franța 1940) (1969). J. Gunsburg, *Divided and Conquered: The French High Command and the Defeat of France* (Westport, Conn., 1979) este o relatare „revizionistă" tranșantă. A. Goutard, *The Battle of France 1940* (1958) a fost un excelent studiu de pionierat care încă merită să fie citit. P. Rocolle, *La Guerre de 1940*, 2 vol. (1990), este cea mai bună relatare franceză recentă a bătăliei, dar este vorba în mare parte de războiul văzut de sus. Cea mai detaliată relatare a traversării

Sedanului este R. Doughty, *The Breaking Point: Sedan and the Fall of France* (Hamden, Conn., 1990). Despre Planul Dyle, a se vedea articolul clasic al lui D. Alexander, „The Repercussions of the Breda Variant", *French Historical Studies* (1973), 459-488. Cu privire la rolul BEF, a se vedea L. Ellis, *The War in France and Flanders 1939-1940* (1953). Pentru un eseu destul de stimulant despre cauzele înfrângerii, a se vedea B. Lee, „Strategy, Arms and the Collapse of France", în R. Langhorne (ed.), *Diplomacy and Intelligence during the Second World War* (1985), 43-67.

Despre combatanţi, a se vedea Jean Delmas, Paul Devautour, Eric Lefèvre, *Mai-juin 40: Les Combattants de l'honneur* (1980); L. Menu, *Lumières sur les ruines: les combattants de 1940 réhabilités* (1953); M. Alexander, „«No Taste for the Fight?»: French Combat Performance in 1940 and the Politics of the Fall of France", în P. Addison și A. Calder (eds.), *Time to Kill: The Soldiers' Experience of War in the West, 1939-1945* (1997), 167-176; J. Vidalenc, „Les Divisions de série «B» dans l'armée française dans la campagne de France", *Revue historique des armées*, 4 (1980), 106-126.

MOȘTENIREA ANULUI 1940

A. Shennan, *The Fall of France 1940* (2000) este un eseu excelent despre consecinţele Căderii Franţei. Pentru experienţa prizonierilor de război, a se vedea C. Lewin, *Le Retour des prisonniers de guerre français, naissance et développement de la FNPG* (1997). D. Reynolds, „Fulcrum of the Twentieth Century?", *International Affairs*, 66/2 (1990), 325-350 este un articol stimulant despre consecinţele internaţionale ale Căderii Franţei.

Note

1 R. MacLeod și D. Kelly, editori, *The Ironside Diaries* (1962), 204
2 L. Werth, *Trente jours* (ed. 1992), 30
3 A. Shennan, *The Fall of France*, 1940 (2000), 165-166
4 R. West, *Black Lamb and Grey Falcon* (1941), ii. 510
5 *Khrushchev Remembers*, i (ed. 1977), 191
6 *Fullness of Days* (1957), 215
7 *Pilot de guerre* (1942)
8 L. Tolstoi, *Război și pace*, (Ed. Univers, București, 1985)
9 J. Chauvel, Commentaire: *De Vienne à Alger* (1971), 95-97
10 W. S. Churchill, *The Second World War, ii. Their Finest Hour* (1949), 40-44
11 F. Delpla, *Les Papiers secrets du général Doumenc* (1939-1940), (1991), 206
12 P. le Goyet, *Le Mystère Gamelin* (1976)
13 B1bis era o versiune modificată a tancului B1, cu un blindaj mai gros (60 mm, față de 40 mm) și o greutate mai mare (de 31,5 tone, în loc de 25 de tone).
14 A fost numit Planul V deoarece au existat două planuri eșuate, III și IV.
15 *Les Événements survenus en France de 1933 à 1945* (1951-1952), i; 67
16 Într-adevăr, adjectivul „ușor" era acum un termen impropriu, iar dacă mai erau numite DLM era pentru a le deosebi de divisions marocaines (Diviziile marocane), desemnate ca DM, și de divisions motorisées (diviziile de infanterie motorizate), desemnate ca DIM.
17 Deoarece nu existau suficiente tancuri SOMUA, DLM-urile au fost echipate jumătate cu acest tip de tanc și jumătate cu un alt tanc mediu, Hotchkiss 39 (H39).
18 G. Saint-Martin, *L'Armée blindée française. Mai-juin 1940* (1998), 18, 35
19 E. Kiesling, *Arming against Hitler: France and the Limits of Military Planning* (1996), 162
20 *The Halder Diaries*, iii (Washington, 1950), 75; E. May, Strange Victory: Hitler's Conquest of France (2000), 284
21 M. Gamelin, *Servir* (1946), ii. 128
22 M. Alexander, „Prophet Without Honour? The French High Command and Pierre Taittinger's Report on the Ardennes Defences, March 1940", *War and Society*, 4:1 (1986), 53-77
23 Le Goyet, *Le Mystère*, 250
24 Corpul XVI Panzer (Diviziile 3 și 4 Panzer) al generalului Erich Hoepner
25 Diviziile 1, 2 și 10
26 Divizia 6, a generalului Kempf, și Divizia 8, a generalului Kuntzen
27 Diviziile 5 și 7 (Rommel)
28 May, *Strange Victory*, 419
29 B. H. Liddell Hart, *The Other Side of the Hill* (1951), 169. Generalul era Blumentritt.
30 Doughty, *Breaking Point*, 100
31 *Ibidem*, 155-156
32 A. Beaufre, *The Fall of France* (1967), 189
33 D. Richards și H. Saunders, *The Royal Air Force, 1939-1945*, i. The Fight at Odds (1953), 120
34 Pentru un exemplu în acest sens, a se vedea soarta 61DI, prezentată la pagina 294.
35 A. Horne, *To Lose a Battle* (1969), 301
36 J. Minart, *P. C. Vincennes: Secteur 4*, ii (1945), 148
37 Beaufre, The Fall, 188. Detaliile exacte ale acestei mese sunt foarte disputate, iar unii autori resping relatarea lui Beaufre, susținând chiar că Gamelin a plecat înainte de prânz. Dar o confruntare atentă a tuturor surselor disponibile pare să sugereze că a fost prezent, chiar dacă, în detaliile sale, relatarea lui Beaufre este oarecum prea exuberantă.
38 M. Gamelin, *Servir* iii, *La Guerre September 1939–19 Mai 1940*), iii. (1947), 435
39 Vezi mai sus, p. 56
40 M. Weygand, *Recalled to Service* (1952), 59
41 R. van Overstraeten, *Albert I–Léopold III: Vingt ans de politique militaire belge, 1920–1940* (1948), 655-656
42 R. Young, „The Aftermath of Munich: The Course of French Diplomacy", *French Historical Studies*, (1973), 305-322, 308

43 Citatele din acest paragraf provin din: J. C. Cairns, „A Nation of Shopkeepers in Search of a Suitable France, 1919-1940", *American Historical Review*, 79 (1974), 710-743, 711, 713, 718, 722; B. Bond, Britain, *France and Belgium*, 1939-1940 (1990), 8; P. M. H. Bell, *France and Britain*, 1900-1940: *Entente and Estrangement* (1996), 130.

44 Cairns, „A Nation", 741; H. Nicolson, *Diaries and Letters 1939-1945* (1967), 298-299; Bond, Britain, France, 14

45 O. Bullitt, *For the President: Personal and Secret Correspondence between Franklin D. Roosevelt and William C. Bullitt* (1973), 310 (6 februarie 1939)

46 J. Zay, *Carnets secrets* (1942), 53-54. Ministru era Mandel.

47 M. Carley, *The Alliance that Never Was and the Coming of World War II* (1999), 169

48 G. Bonnet, *Défense de la paix*, ii. *Fin d'une Europe* (1948), 277

49 J. Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security in Europe 1933-1939* (1984), 228

50 M. Alexander, *The Republic in Danger: General Maurice Gamelin and the Politics of French Defence 1935-1940* (1993), 303

51 *Ibidem*, 311

52 *The Diplomatic Diaries of Oliver Harvey, 1937–1940*, Ed. J. Harvey (1970), 329-330 (13 noiembrie 1939)

53 N. Jordan, *The Popular Front and Central Europe: The Dilemmas of French Impotence, 1918-1940* (1992), 297

54 *Chief of Staff: The Diaries of Lieutenant-General Sir Henry Pownall*, ed. B. Bond (1972), 178 (în continuare Pownall Diaries)

55 J. R. Colville, *Man of Valour: Field-Marshal Lord Gort* (1972), 177-178

56 *Pownall Diaries*, 244 (12 octombrie 1939)

57 Existau trei divizii ale Armatei Teritoriale care erau încă incomplete și au rămas în spatele liniilor.

58 *Ironside Diaries*, 77

59 Colville, *Man of Valour*, 137-138; *War Diaries of Field Marshal Lord Alanbrooke, Ed. A. Danchev și D. Todman* (2001), 7; *Pownall Diaries*, 249

60 *Ironside Diaries*, 200; *Pownall Diaries*, 243; *War Diaries of Alanbrooke*, 4

61 Cairns, „A Nation", 739; D. Johnson, „Britain and France in 1940", *Transactions of the Royal Historical Society* (1972), 141-157, 148-149

62 *Bullitt*, *For the President*, 370 (3 sept. 1939)

63 *The Diaries of Sir Alexander Cadogan, O.M., 1938–1945*, Ed. D. Dilks (1971), 218

64 *Ironside Diaries*, 173 (20 dec. 1939)

65 *Ironside Diaries*, 215, 226; Cadogan Diaries, 262

66 Scrisoare către Hilda, 30/3/40; PRO/FO 800/312, Campbell către Halifax, 12 feb. 1940; *Ironside Diaries*, 234-235

67 P. Baudouin, *Private Diaries: March 1940-Jan. 1941* (1948), 41

68 PRO/FO 800/312, Campbell către Halifax, 29 apr. 1940; F. F. Bédarida, *La Stratégie secrète de la drôle de guerre: Le Conseil suprême interallié, septembre 1939-avril 1940* (1979), 526

69 Bond, *Britain, France, 67*; Pownall Diaries, 323

70 *Ironside Diaries*, 321; Pownall Diaries, 323-324

71 G. Chapman, *Why France Collapsed* (1968), 186

72 E. L. Spears, *Assignment to Catastrophe* (1954), i. 184

73 *Pownall Diaries*, 333

74 P. de Villelume, *Journal d'une défaite, 23 août 1939-16 juin 1940* (1976), 350

75 J. Vanwelkenhuyzen, *Pleins feux sur le désastre* (1995), 304-305

76 Bond, *Britain, France*, 92

77 Delpla, *Papiers de Doumenc*, 278; Bond, *Britain, France*, 97 n. 28

78 Baudouin, *Private Diaries*, 76; Villelume, *Journal*, 370; J. Cairns, „The French View of Dunkirk", în B. Bond și M. Taylor (eds.), *The Battle of France and Flanders 1940: Sixty Years on* (2001), 87-109, 90

79 Baudouin, *Private Diaries*, 73

80 A. Werth, *The Last Days of Paris* (1940), 144-145

81 P. Reynaud, *La France a sauvé l'Europe* (1947), ii, 315

82 Baudouin, *Private Diaries*, 47

83 P. Reynaud, *In the Thick of the Fight 1930-1945* (1955), 504

84 R. Aron, *Histoire de Vichy 1940-1944* (1954), 21

85 P. Lazareff, *De Munich à Vichy* (1944), 32-33

86 C. Micaud, *The French Right and Nazi Germany 1933-39* (1943), 120

87 Zay, *Carnets secrets*, 58

88 Harvey, *Diplomatic Diaries*, 223, 250

89 Villelume, *Journal*, 42, 70, 74; J. Jeanneney, *Journal Politique: septembre 1939-juillet 1942* (1972), 23; Bullitt, *For the President*, 373 (16 sept. 1939)

90 H. Nicolson, *Diaries and Letters 1939-1945* (1967), 42
91 PRO/FO 371/22913, Phipps către Halifax, 23 oct. 1940
92 P. Reynaud, *Finances de guerre* (1940)
93 Harvey, *Diplomatic Diaries*, 342
94 *The Ciano Diaries 1939–1943* (1945/6), 238
95 Villelume, *Journal*, 248 (24 martie 1940)
96 P. Reynaud, *Carnets de captivité, 1941-1945* (1997), 72
97 M. Alexander, „The Fall of France", *Journal of Strategic Studies*, 13/1 (1990), 10-44, 26
98 H. Queuille, *Journal de guerre: 7 septembre 1939-8 juin 1940* (1993), 281; A. de Monzie, Ci-devant (1941), 214
99 A se vedea mai sus, p. 83
100 Harvey, *Diplomatic Diaries*, 347 (7 apr. 1940), 349 (14 apr. 1940).
101 Villelume, *Journal*, 43 (25 sept. 1939)
102 Baudouin, *Private Diaries*, 17
103 A se vedea mai sus, p. 86
104 *„Le Journal" du général Weygand, 1929-1935*, Ed. F. Guelton (1998), 233, 303
105 E. Gates, *The End of the Affair: The Collapse of the Anglo-French Alliance, 1939-1940* (1981), 139
106 Baudouin, *Private Diaries*, 57-58
107 Bullitt, *For the President*, 434, 441
108 A. Fabre Luce, *Journal de France, mars 1939-juillet 1940* (1940), 313
109 J. C. Cairns, „Great Britain and the Fall of France: A Study in Allied Disunity", *Journal of Modern History*, 27/4 (1955), 365-409, 382
110 Villelume, *Journal*, 403-404 (11 iunie 1940)
111 PRO/F0371/24310 C7125/65/17
112 Baudouin, *Private Diaries*, 57, 79
113 Spears, *Assignment*, ii, 148
114 Spears, *Assignment*, ii., 229
115 Ibidem, ii. 222; Baudouin, *Private Diaries*, 108-109
116 PRO/PREM 188/6, Spears către Churchill, 27 mai 1940
117 Bullitt, *For the President*, 452-454
118 W. Shirer, *The Collapse of the Third Republic: An Inquiry into the Fall of France in 1940* (1969), 813; A. Maurois, Why France Fell (1940), 69
119 P. Pétain, *Discours aux Français* (1989), 57-88
120 G. Friedmann, *Journal de guerre* 1939-1940 (1987), 273, 305
121 G. Sadoul, *Journal de guerre (2 septembre 1939-20 juillet 1940)* (ed. 1994), 352
122 Gamelin, *Servir*, iii. 425
123 Bullitt, *For the President*, 368 (8 sept. 1940); Sadoul, *Journal*, 44
124 G. Folcher, *Marching to Captivity: The War Diaries of a French Peasant, 1939–1945* (1996), 12, 36
125 Friedmann, *Journal*, 40, 76-77
126 H. Clout, *After the Ruins: Restoring the Countryside of Northern France after the Great War* (1996), 3, 19
127 J.-L. Crémieux-Brilhac, *Les Français de l'an 40, i. La Guerre oui ou non?* (1990), 59; Bullitt, *For the President*, 368; PRO/F0371 22918, 2 nov. 1939.
128 Zuavii formau un regiment colonial, dar care era alcătuit numai din recruți albi
129 Roger Escarpit, *Carnets d'outre siècle*, (1989), 232; J.-P. Sartre, War Diaries: *Notebooks from a Phoney War, November 1939-March 1940* (1984), 222; Friedmann, *Journal*, 46, vorbește despre faptul că trăia într-un „petit milieu replié" (o lume mică și închisă în sine).
130 Crémieux-Brilhac, *Les Français de l'an 40*, ii. *Ouvriers et soldats* (1990), 527
131 Friedmann, *Journal*, 173 (16 feb. 1940)
132 Sartre, *War Diaries*, 46, 224-5; F. Grenier, *Journal de la drôle de guerre (septembre 1939-juillet 1940)* (1969), 85-88; Sadoul, *Journa*l, 84-87, 121
133 Crémieux-Brilhac, *Ouvriers et soldats*, 433
134 Facon, 135-136
135 J.-P. Sartre, *Carnets de la drôle de guerre: Septembre 1939-mars 1940* (1995), 50-51 (24 sept. 1939); Folcher, *Marching*, 286; Sadoul, *Journal*, 101, 123, 139.
136 H.-J. Heimsoeth, *Der Zusammenbruch der Dritten Französischen Republik: Frankreich während der „Drôle de guerre"* (1990), 339
137 Sartre, *War Diaries*, 356; Crémieux-Brilhac, *Ouvriers et soldats*, 518-521
138 Analiza de aici și din următoarele șase paragrafe se bazează în mare măsură pe E. Kiesling, *Arming against Hitler*.

139 Prelungirea serviciului militar a fost consecința „anilor goi”, în care, din cauza Primului Război Mondial, s-a înregistrat un serios deficit demografic.
140 Kiesling, *Arming against Hitler*, 114
141 A se vedea mai sus, p. 48; și mai jos, p. 171.
142 Paul-André Lesort, *Quelques jours de mai-juin 40: Mémoire, témoignage, histoire* (1992), 105-106, 111
143 C. Paillat, *Le Désastre de 1940*, ii. *La Guerre immodile* (1984), 40, 327
144 A. Bryant, *The Turn of the Tide 1939-1943* (1957), 71
145 Crémieux-Brilhac, *Ouvriers et soldats*, 545-546
146 M. Alexander, „«No Taste for the Fight?»: French Combat Performance in 1940 and the Politics of the Fall of France”, în P. Addison și A. Calder (editori), *Time to Kill: The Soldiers' Experience of War in the West*, 1939-1945 (1997), 167-176, 166
147 A se vedea mai sus, p. 50
148 Horne, *To Lose a Battle*, 248-249
149 R. Balbaud, *Cette drôle de guerre: Alsace-Lorraine-Belgique-Dunkerque (1941)*, 49
150 Horne, *To Lose a Battle*, 247
151 *Ibidem*. 250
152 E. Ruby, *Sedan, terre d'épreuve* (1948), 38
153 Crémieux-Brilhac, *Ouvriers et soldats*, 585
154 A se vedea mai sus, pp. 47-48
155 Lesort, *Quelques jours*, 64, 84, 160-161
156 Folcher, *Marching*, 82, 84, 73, 75
157 Vezi mai sus, p. 38.
158 Balbaud, *Cette drôle de guerre*, 98
159 *Ibidem*. 48
160 Folcher, *Marching*, 99, 101
161 A. Shennan, *The Fall of France 1940* (2000), 8
162 N. Dombrowski, „Beyond The Battlefield: The Civilian Exodus of 1940”, teză de doctorat (New York, 1995), 166
163 Cu privire la amintirea atrocităților din 1914, J. Horne și A. Kramer, *German Atrocities*, 1914 (2001), 375-410
164 J.-J. Becker, *1914: Comment les Français sont entrés dans la guerre* (1977), 554
165 Crémieux-Brilhac, *Ouvriers et soldats*, 635-643
166 J.-J. Arzalier, „La Campagne de mai-juin 1940: Les Pertes?”, în C. Levisse-Touzé (ed.), *La Campagne de 1940* (2001), 427-447. El deduce, de exemplu, că au fost aproximativ 15 000 de morți în rândul civililor și 30 000-40 000 de morți în rândul prizonierilor de război aflați în captivitate – deși se presupune că mulți dintre aceștia ar fi putut muri ca urmare a rănilor suferite în timpul luptelor.
167 *Documents on German Foreign Policy 1918–1945*, D, IX (1956), nr. 317. Dimpotrivă, Hitler i-a mai remarcat generalului Juan Vigon, la 16 iunie, că soldații francezi și britanici erau mai răi în 1940 decât în 1914. A se remarca, de asemenea, comentariile pozitive ale germanilor contemporani cu privire la calitățile de luptă ale soldatului francez în Heimsoeth, Der Zusammenbruch, 11 n. 6.
168 PRO/FO371/ 24311 C7451/65/17
169 B. Lyon, „Marc Bloch: Did He Repudiate Annales History?”, *Journal of Medieval History*, 11 (1985), 181-191, 187-189
170 R. de Aylana și P. Braudel, *Les Ambitions de l'histoire* (1997), 12; F. Braudel, „Personal Testimony”, *Journal of Modern History*, 44/4 (1972), 448-467, 454.
171 M. Alexander, „The French View”, în Bond și Taylor, *The Battle of France*, 181-205, 194.
172 Horne, *To Lose a Battle*, 29, 59
173 J. C. Cairns, „Some Recent Historians and the «Strange Defeat» of 1940”, *Journal of Modern History*, 46 (1974), 60-85, 81
174 Saint-Martin, *L'Armée blindée*, p. xviii
175 S. Berstein, *La France des années 30* (1993), 169
176 G.-H. Soutou, „Introduction”, în Levisse-Touzé (ed.), *La Campagne*, 21-37, 21
177 P. Vidal-Naquet, *Les Juifs, la mémoire et le présent* (1991), 87
178 Becker, 1914
179 J. B. Duroselle, *L'Abîme*, 1939-1945 (1982), 51
180 Despre French și Lanrezac, vezi E. L. Spears, *Liaison 1914: A Narrative of the Great Retreat* (1930).
181 *War Begins at Home* by Mass Observation, editat și aranjat de Tom Harrison și Charles Madge (1940), 80-100.
182 S. Nicholas, *The Echo of War: Home Front Propaganda and the Wartime BBC 1939-1945* (1996), 31-54
183 I. McLaine, *Ministry of Morale: Home Front Morale and the Ministry of Information in World War II* (1972), 42

184 *War Begins Begins at Home*, 177, 183; *The Diary of Beatrice Webb*, iv. 1924-1943 (1985), 443

185 R. Griffiths, *Patriotism Perverted: Captain Ramsay, the Right Club and British Antisemitism 1939–1940* (1998), 34-65

186 *Cadogan Diaries*, 220

187 C. King, *With Malice Towards None. A War Diary* (1970); J. Mearsheimer, *Liddell Hart and the Weight of History* (1988), 154-156

188 Nicolson, *Diaries 1939-1945*, 44-45

189 King, *With Malice Towards None*, 14

190 M. Gilbert, *Finest Hour: Winston S. Churchill 1939-1941* (1983), 190

191 „Édouard Daladier: La Conduite de la guerre et les prémices de la défaite", Historical Reflections/Reflexions Historiques, 22/1 (1996), 91-115, 102

192 D. Thorpe, *Alec Douglas Home* (1996), 102; *Chips: The Diaries of Sir Henry Channon*, Ed. R. Rhodes James (1967), 249-250; J. Colville, *The Fringes of Power: Downing Street Diaries* (1985), 141; K. Jefferys, *The Churchill Coalition and Wartime Politics 1940-1945* (1991), 48

193 *Cadogan Diaries*, 287

194 Cele mai penetrante discuţii despre această dezbatere sunt redate în D. Reynolds, „Churchill and the British Decision to Fight on in 1940: Right Policy Wrong Reasons", în R. Langhorne, *Diplomacy and Intelligence during the Second World War* (1985), 147-67; şi Reynolds, „Churchill the Appeaser? Between Hitler, Roosevelt and Stalin in World War Two", în M. Dockrill şi B. McKercher (editori), *Diplomacy and World Power: Studies in British Foreign Policy, 1890-1950* (1996), 197-220.

195 *The Second World War Diary of Hugh Dalton*, ed. B. Pimlott (1986)

196 Reynolds, „Churchill and the Decision to Fight on", 149

197 King, *With Malice Towards None*, 55

198 A. J. Sylvester, *Life with Lloyd George: The Diary of A. J. Sylvester* (1975), 281; T. Munch-Petersen, „«Common Sense not Bravado»: The Butler-Prytz Interview of 17 June 1940", *Scandia*, 52/1 (1986), 73-114

199 *Cadogan Diaries*, 80 (2 iulie 1940); C. Ponting, 1940: Myth and Reality (1990), 116-117; A. Roberts, *The Holy Fox: A Biography of Lord Halifax* (1991), 250

200 Roberts, *The Holy Fox*, 186

201 D. French, *Raising Churchill's Army: The British Army and the War against Germany*, 1919-1945 (2000), 122, 126, 177

202 PRO/FO 371 24310/C5767 (15 apr.); PRO/FO 800/312 (1 mai)

203 Jordan, *The Popular Front*, 5

204 Jackson, „Intelligence and the End of Appeasement", în R. Boyce (ed.), *French Foreign and Defence Policy*, 1918-1940 (1998), 234-260, 252

205 *Ironside Diaries*, 313

206 K.-H. Frieser, *Blitzkrieg-Legende: Der Westfeldzug 1940*, 2 vol. (1996). Teza sa este rezumată de el însuşi în „La Légende de la «Blitzkrieg»", în M. Vaïsse (ed.), *Mai-juin 1940 Défaite française, victoire allemande, sous l'oeil des historiens étrangers* (2000), 75-86.

207 W. Shirer, *Berlin Diary: The Journal of a Foreign Correspondent 1934-1941* (1941), 152, 162; R. Overy şi A. Wheatcroft, The Road to War (1989), 60; W. Diest et al., *Germany and the Second World War*, i (1990), 120-121.

208 May, *Strange Victory*, 368

209 Vanwelkenhuyzen, *Pleins feux*, 87

210 Balbaud, *Drôle de guerre*, 96

211 French, *Raising Churchill's Army*, 178

212 R. Prioux, *Souvenirs de guerre* (1947), 86-96

213 Alan Brooke, *War Diaries*, 68

214 M. Howard, *The Franco-Prussian War: The German Invasion of France, 1870–1871* (1961), 1

215 H. Dutailly, *Les Problèmes de l'armée de terre française* (1980), 180

216 *„Le Journal" du Général Weygand*, 65

217 R. Aron, Memoirs: *Fifty Years of Political Reflection* (1990), 106-107

218 P. Péan, *Une Jeunesse française*, François Mitterrand, 1934-1947 (1994), 113

219 F. Mitterrand, *L'Abeille et l'architecte* (1978), 281

220 S. Hoffmann, „The Trauma of 1940", în J. Blatt (ed.), *The French Defeat of 1940: Reassessments* (1998), 354-370, 356

221 C. Lewin, *Le Retour des prisonniers de guerre français, naissance et développement de la FNPG* (1997), 91, 295 n. 126, n. 129

222 C. Rist, *Une Saison gâtée: Journal de guerre et de l'Occupation* (1983), 165

223 Heimsoeth, *Der Zusammenbruch*, 19 n. 32
224 L. Blum, *For all Mankind* (1946), 24-25
225 D. Reynolds, „Fulcrum of the Twentieth Century?", *International Affairs*, 66/2 (1990), 325-50. Această secțiune îi datorează mult analizei lui Reynolds.
226 Overy și Wheatcroft, *Road to War*, 179
227 A se vedea A. Best, *Britain, Japan and Pearl Harbor: Avoiding War in East Asia* (1995).
228 M. Dockrill, *British Establishment Perspectives on France 1936-1940* (1999), 157
229 Reynolds, „Fulcrum", 22; D. Reynolds, *The Creation of the Anglo-American Alliance 1937-1941* (1981), 101
230 Shennan, *Fall of France*, 78
231 *Ibidem*. 165
232 E. Roussel, *Charles de Gaulle* (2002), 364-365
233 M. Borden, *Journey Down a Blind Alley* (1946), 113-115
234 Citat în G. Hecht, *The Radiance of France: Nuclear Power and National Identity after 1945* (1998), 232
235 Shennan, *Fall of France*, 166